II 2673

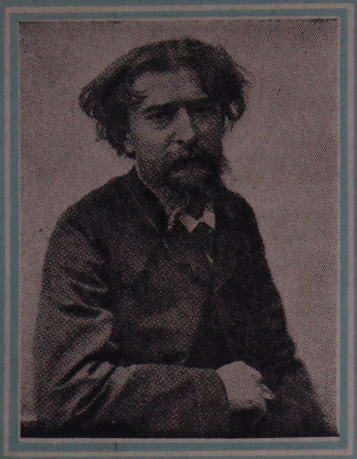

ALFONS DODĖ

VOCRRAKU

Alfons Dodè
VOCRRAKU

SHKRIMTARË BOTNORË

ALFONS DODË

VOCRRAKU

HISTORIJA E NJI FËMIJE

„Nji ndër vuejtjet e mija asht kur shoh vendet, të cilat më përtrijnë kujtimet. Nga ato vende tronditem përtej asaj syes"

ZOJA SEVINJË

RILINDJA
Sipërmarrje gazetare-botuese
Prishtinë — 1959

Titulli i origjinalit

ALPHONSE DAUDET

LE PETIT CHOSE

ROMAN

E përktheu prej origjinalit
ANTON ÇETTA

Redaktor
SULEJMAN DRINI

Inven. 11 2673
PRISHTINË

ЈАВНА БИБЛИОТЕКА
BIBLIOTEKA PUBLIKE
MILADIN POPOVIĆ PRIŠTINA

Pol DALOZIT

PJESA E PARË

I

FABRIKA

Kam le më 13 maj 18..., në nji qytet të Langëdokut, ku ka, si në të gjitha qytetet e Jugut, shum diell, mjaft pluhun, nji kuvend motrash karmelite dhe dy a tri përmendore romake.

Im at, z. Eiseti, i cili n'at kohë bante tregti me pëlhura mëndafshi, kishte në hymjen e qytetit nji fabrikë të madhe, në nji pjesë të së cilës kishte ujdisë për vedi nji banesë të rahatshme, të rrethueme gjithkah me hije rrapash dhe të ndame prej punishteve me nji kopsht të madh. Aty pashë dritën për herë të parë dhe kalova vjetët e parë, të vetmit vjet të bukur të jetës sime. Kështu, kujtesa ime mirërnjohtëse, ka ruejt nji kujtim të pashlyem për kopshtin, fabrikën dhe rrapat e, kur mbas rrenimit të prindëve të mij m'âsht dasht me u nda nga këto gjana, më janë dhimbtë me gjithë zemër sikur t'ishin qenje të gjalla.

Më duhet ta thom që në fillim se lindja ime nuk i solli lumtuni familjes Eiset. Anuja plakë, gjellëbâsja jonë, më ka tregue shpeshherë se si im át, i cili ndodhesh ato dit në rrugë, kishte marrë në të njajtën kohë lajmin e ardhjes sime në këtë botë, dhe atê të zhdukjes së nji borxhliu prej Marseje, i cili i kishte marrë mâ se dyzet mijë franga; dhe kështu z. Eiseti, i lumtun dhe i deshpruem në të njajtën kohë, pyette vehten, sikurse ai tjetri[1]), nëse duhej të qante për

[1]) Aludohet për Gargantuen i cili u ndodh në të njajtën gjendje shpirtnore kur i leu i biri Pantagrueli dhe njikohsisht i vdiq e shoqja Badebeka — (shif romanin „Gargantua dhe Pantagrueli" të Fransoa Rabelein).

zhdukjen e borxhliut të Marsejës, apo të qeshte për ardhjen e lumtun në botë të Danielit të vogël... Ka qenë dashtë të qajshe, z. Eiseti im i mirë, ka qenë dashtë të qajshe dy fish.

Asht gjâ e vërtetë se unë qeshë hylli i keq për prindët e mij. Ç'prej ditës së lindjes sime fatkeqsi të pabesushme i kapluen nga të njizet anët. Mâ së pari na ndodhi ngjarja me borxhliun e Marsejës, mandej dy herë zjarmi në të njajtin vjet, mandej greva e endseve, mandej grindja me dajën Batist, mandej nji proces shum i kushtueshëm me tregtarët tanë të ngjyrave dhe mâ në fund Revolucioni i 18..., i cili na dha grushtin mâ të randë.

Ç'prej atij çasti u punue vetëm në gjysmën e fabrikës. Dalngadalë punishtet u shprazën; çdo javë nji vek ndalesh, çdo muej nji tryezë për ngjyrim mâ pak. Me t'u dhimbtë tue pa se si largohesh jeta nga shtëpija jonë, ashtu sikurse nga trupi i nji të sëmûti, çdo ditë nga pak. Në fillim nuk hynte kush mâ në sallat e katit të dytë. Mandej oborri atje në fund mbet i shkretë. Kjo gjendje vazhdoi kështu dy vjet; gjatë dy vjetve fabrika mbeti n'agoni. Mâ në fund, nji ditë, puntorët nuk erdhën mâ, kumbona e punishteve nuk ra mâ, pusi me rrotë nuk kërcëlloi mâ, uji i hurdhave ku laheshin pëlhurat qëndroi i palëvizshëm dhe s'vonoi shum e në tanë fabrikën nuk mbet tjetërkush vetëm z. dhe zoja Eiset, Anuja plakë, vllau im Zhaku dhe unë; e atje poshtë, në fund të fabrikës, mbet për të ruejtë punishtet mbikqyrsi Kolomb dhe i biri Ruzheu i vogël.

Puna jonë kishte mbarue, ishim rrenue.

Atëherë isha gjashtë apo shtatë vjeç. Ngase isha shum i hajthëm dhe shëndetlig, prindët e mij nuk kishin dashtë me më dërgue në shkollë. Im'amë më kishte mësue të lexoj dhe të shkruej, pos kësaj dhe disa fjalë spanisht si dhe dy a tri kangë në kitarë e, për të gjitha këto, në familje më kish dalë zâni se isha nji fëmi-mrekull. Në saje të kësaj mënyre edukimi, nuk luejta kambën prej shtëpis dhe pata rast me marrë pjesë në të gjitha hollsit e agonis së familjes Eiset. Përpara të gjitha këtyne ngjarjeve qëndrova i ftoftë, e pohoj; madjè në rrenimin tonë gjejsha diçka shum të kandshme — kisha mundsi me bredhë simbas dëshirës sime në tanë fabrikën, gjâ kjo që, gjatë kohës kur ishin puntorët, nuk m'ishte e lejueshme, vetëm të dielave. I thojsha seriozisht Ruzheut: „Tashti fabrika âsht e imja; ma kanë dhanë për të luejtë." Dhe ai taralilak i vogël besonte çdo gjâ që i thojsha unë.

Në shtëpi përkundra, të gjithë nuk e morën rrenimin tonë aq gëzueshëm sikurse unë. Z. Eiseti atypëraty u bâ i

tmerrshëm. Zakonisht ishte njeri me natyrë të ndezun, të rrëmbyeshme, të teprueme dhe donte britmat, rrëmujën dhe bumbullimat. Në të vërtetë ishte njeri shum i mirë, vetëmqë ishte dorëshlirë, flitte me zâ të naltë dhe ndiente nevojën e domosdoshme me bâ të dridhet çdo gjâ që e rrethonte. Fati i keq që e gjet, në vend që ta mposhtte, e ndezi dhe mâ fort. Ç'prej mëngjesit deri në mbramje ishte tmersisht i zemruem dhe, tue mos dijtë me kë me zânë sherr, ja hudhte fajin gjithçkafit: diellit, mistralit, Zhakut, Anus së vjetër, Revolucionit, oh, sidomos Revolucionit!... Tue ndie tem át, do të kishit mujtë me bâ bé që Revolucioni i 18..., i cili na kishte rrenue, ishte drejtue veçanërisht kundër nesh. Pra, po ju lus të besoni që revolucionarët nuk ishin të parmë me sy të mirë në shtëpin Eiset. Nji zot e din se çka kemi folë na n'at kohë kundër atyne zotnijve... Madjè edhe sot, kur baba plak Eiset (zoti ma ruejtë!) ndien që e rrokin dhimbjet e eshtnave, shtrihet me vështirsi në karrigën e tij të gjatë dhe na e ndiejmë kah thotë: „Oh, ata revolucionarët!..."

Në periodën për të cilën po ju flas, z. Eiseti nuk e kishte sëmundjen e çermës, por dëshprimi që ndiente kah e shihte vehten të rrenuem e kishte bâ nji njeri të tmershëm sa mos me mujtë kurrkush me i u afrue. U desht me i marrë gjak dy herë mbrenda pesëmbëdhetë ditsh. Rreth tij çdonjani heshtte; kishte frigë. Në tryezë kërkojshim bukë me zâ t'ulët. As që guxojshim me qá përpara tij. Kështu, porsa dilte ai, prej njanit kand të shtëpis në tjetrin, gjithkah ndëgjohesh nji ngashnjim i përgjithshëm: im'amë, Anuja plakë, im vlla Zhaku si dhe vllau im i madh që ishte prift, kur vinte me na pa, të gjithë zhgreheshin në vaj. Im'amë, u muer vesh, qante kah shihte z. Eisetin të mjeruem; prifti dhe Anuja plakë qajshin kah shihshin tue qa zojën Eiset, e sa për Zhakun, ende i ri për të mujtë me kuptue fatkeqsit tona — teksa ish dy vjeç mâ i moçëm se unë — ai qante për nevojë, për qejf.

Sa fëmi i çudiçëm që ishte im vlla Zhaku; qe besa ky kishte prirje për të derdhë lot! Prej ditve mâ të largta që më kujtohen, gjithnji më çfaqet në mend me sy të kuq, me faqe të përlotueme. Në mbramje, në mëngzes, ditën, natën, në klasë, në shtëpi, në shetitje, qante pa pushim, qante gjithkund. Kur i thojshin: „Çka ke?" përgjegjesh tue dnesë: „S'kam kurrgjâ". Dhe, çka e habitte njeriun mâ tepër ishte fakti që me të vërtetë s'kishte kurrgjâ. Të shumtën e herëve qante ashtu siç fshihen hundët. Ja, kjo ishte e tanë puna. Ndonjiherë z. Eiseti, i piklluem, i thonte nanës s'ime: „Ky fëmi âsht qesharak, pa shiqoje!... Asht nji lum lotsh." Kësaj vërejtjeje zoja Eiset i përgjegjesh me zanin e saj t'ambël:

„Ç't'i bâjsh, miku im? Do t'i kalojë kjo gjâ tue u rritë. Në moshën e tij edhe unë kam qenë si ai." Tue pritë se do t'i kalonte, Zhaku po rritesh, madje po rritesh shum, por ky ves nuk i kalonte. Përkundra, aftësija e veçantë që kishte ky djalë i çudiçëm me derdhë rrëké lotsh pa kurrfarë shkaku, çdo ditë shkonte tue u zmadhue. Kështu, pikllimi i prindëve tanë për të qe nji fat i madh... Me këtë rast u dha lirisht mbas vajit si ja kishte qejfi, dit të tana, pa ardhë kush me i thanë: „Çka ke?"

Ndiç, për Zhakun si dhe për mue, rrenimi ynë kishte anën e tij të mirë.

Sa për mue, unë isha shum i lumtun. Askush s'e çante mâ kryet për mue. Përfitojsha nga rasti për të luejtë gjithë ditën me Ruzheun nëpër punishtet e mbetuna shkretë, ku hapat tanë ushtojshin si në kishë, dhe nëpër oborret e mëdha të braktisuna, të cilat tashmâ bari i kishte kaplue. Ky Ruzheu i ri, i biri i portjerit Kolomb, ishte nji çun i trashë nja dymbëdhetë vjeç, i fortë si ká, besnik si qen, i marrë si patë dhe tërheqës, sidomos për flokët e tij të kuq, të cilëve ia detyronte dhe mbiemnin Ruzhè[1]). Por, due me ju thanë se Ruzheu për mue nuk ishte Ruzhè. Ai ishte herëmbas'herë Premti[2]) im besnik, nji fis njerzish t'egjër, nji ekipazh i revoltuem vapori, krejt çka të doni. Unë vetë madjè, n'at kohë, nuk quhesha Daniel Eiseti; unë isha ai njeriu i çudiçëm, i mveshun me lëkura shtazësh, zotni Kruzoja vetë, aventurat e të cilit m'i kishin dhanë me i lexue. Ç'marrzi e ambël! Në mbramje, mbas darke, lexojsha rishtas *Robinsonin* tim, e mësojsha përmendsh. Ditën e imitojsha, e imitojsha me tanë fuqin time, dhe çdo gjâje që më rrethonte i jepsha nji rol në komedin time. Fabrika nuk ishte mâ fabrikë — ishte ishulli im i shkretë! Hurdhat luejshin rolin e oqeanit. Kopshtet përbâjshin pyllin virgjin. Në rrapa ishte nji grumbull gjinkallash që luejshin rolin e tyne në këtë pjesë pa e dijtë ato vetë.

As vetë Ruzheut nuk i shkonte ndërmend për randsin e rolit të tij. Sikur ta kishin pyetë se kush ishte Robinsoni, do ta kishin zanë shum ngushtë; e pra më duhet ta thom që e kryente shërbimin e tij me bindjen, mâ të madhe dhe, për t'imitue ulurimën e egërsinave s'e kishte shokun. Ku kishte mësue vallë? Nuk e dij. Nji gjâ âsht e vërtetë se ato ulurima të forta egërsinash që nxirrte nga fundi i gërmazit të

[1]) Ruzh (rouge) — i kuq.
[2]) Shoku i Robinsonit n'ishullin e shkretë.

vet, tue dridhë njikohsisht perçen e tij të fortë kuqaloshe, do t'ua kishin shtî të dridhunat edhe mâ guximtarëve. Mue vetë, Robinsonit, herë-herë më dridhesh zemra, dhe isha i detyruem me i thanë me zâ t'ulët: „Jo aq fort, Ruzhè, po ma shtie frigën."

Fatkeqsisht, nëse Ruzheu imitonte shum mirë britmat e shtazëve t'egra, ai dinte me thanë edhe mâ mirë fjalë të ndyta të djelmve rrugaça dhe me sha emnin e zotit. Kështu, tue luejtë, edhe unë mësova me sha si ai dhe, nji ditë, kur ishim të gjithë në tryezë, nji shamje e hatashme më shpëtoi nuk e dij as vetë se si. Mahnitje e përgjithshme! „Kush të ka mësue ashtu? Ku e ke ndëgjue?" Kjo punë u bâ çashtje. Z. Eiseti tha me më dërgue menjiherë në nji internat përmirsimi; vllau im i madh, prifti, tha që para së gjithash duhesh me më dërgue m'u rrëfye mbasi isha në moshë t'arsyetimit. Më çuen m'u rrëfye. Sa punë e vështirë! Duhesh me mbledhë nga të gjitha kandet e ndërgjegjes sime nji grumbull mëkatesh të vjetra, të cilat ishin grumbullue aty ç'prej shtatë vjetve. Nuk fjeta dy net; kishin qenë mbledhë nji akraballëk i tanë kësi dreq mëkatesh. Unë do t'i kisha vû ato mâ të lehtat përsipër, por njilloj, tjerat mëkate shifeshin gjithashtu, dhe kur, i gjûjzuem në rrëfyesen e vogël bungu, m'u desht me ia tregue këto të gjitha priftit të Rekoletit, kujtova që po vdes prej frigës dhe prej hutimit.

U krye dhe kjo punë. Nuk deshta mâ me luejtë me Ruzheun; tashti e dijsha se shën Pali e kishte thanë dhe prifti i Rekoletit ma kishte përsëritë që djalli sillet vazhdimisht rreth nesh si nji luâ, *quaerens quem devoret.*[1]) Oh, Ajo *quaerens quem devoret* sa përshtypje që më bani! Tashti e dijsha gjithashtu që ai Luciferr ngatrrestari merr gjithë fytyrat që don për t'ju tundue; dhe ju nuk do të kishit mujtë me ma largue mendimin që ai s'ishte mshehë nën lëkurën e Ruzheut për të më mësue me sha emnin e zotit. Kështu pra, kujdesi im i parë, kur hyna në fabrikë, qe me njoftue Premtin se mbas tashit duhej të qëndronte në shtëpi të vet. Premti fatkeq! Ky vendim ja çori zemrën, por u pajtue me këtë gjâ pa ndonji ankim. Ngandonjiherë e shikojsha se si qëndronte në kambë mbi pragun e kolibës së portjerit, nga ana e punishteve; qëndronte aty i trishtueshëm e, kur shihte se unë po e këqyrsha, i shkreti, për t'ma zbutë zemrën, lëshonte ulurimet mâ të tmershme tue luejtë perçen që i valvitesh.

[1]) Quaerem quem devoret = tue kërkue me përbi ndokend (mendohet për shejtanin)

Por, sa mâ shum që ai uluronte, aq mâ shum unë qëndrojsha larg tij. Më dukesh që i përmgjittë luanit të famshëm *quaerens*. I britsha: „Zhduku, po ma shtie tmerin!"

Ruzheu uluroi kështu me kambëngulje për disa dit; mandej, nji mëngjes i ati, i lodhun nga ulurimet e tija në shtëpi, e dërgoi me ulurue në zanat, dhe s'e pashë mâ.

Entuziazmi im për Robinsonin nuk u ftof as për nji çast të vetëm. Mu n'at kohë, pa prit' e pa kujtue dajës Batist i duel prej qejfit papagali i tij dhe ma dha mue. Ky papagal zëvendsoi Premtin. E vendosa në nji kafaz të bukur në fund të rezidencës sime të dimnit; dhe ja, tashti isha Kruzo mâ i fortë se kurdoherë, kalojsha ditët e mija kokëmëkokë me këtë shpend interesant tue u mundue ta mësoj me më thanë: „Robinson, Robinsoni im i ngratë!" A mund ta merrni me mend nji gjâ të tillë? Ky papagal, të cilin daja Batist ma kishte dhanë për të shpëtue nga llomotitjet e tij të pafund, nguli kambë mos me folë porsa u bâ i imi. As „Robinsoni im i mjerë!" as ndonji fjalë tjetër nuk mujta me e nxjerrë kurr prej tij. Megjithatë e dojsha shum dhe kisha kujdesin mâ të madh për të.

Kështu jetojshim, papagali im dhe unë, në vetmin mâ të rreptë, kur qe, nji mëngjes më ndodhi nji gjâ me të vërtetë e jashtëzakonshme. At ditë e kisha lanë heret kasollen time dhe, i armatosun deri në dhambë, po bâjsha nji udhtim hulumtimi nëpër ishullin tim... Befas, pash se si po vijshin kah ajo anë ku ndodhesha unë nji grup tre a katër vetësh, të cilët flitshin me zâ shum të naltë dhe lëvizshin duert shum gjallnisht. A ka se si bâhet! Njerëz n'ishullin tim! S'pata kohë veçsa me u gjuejtë mbas nji kaçube marshallojash, dhe madjè rashë barkas, besa njashtu ja bâna. Njerzit kaluen pranë meje pa më pá... M'u duk se njofta zanin e portjerit Kolomb e kjo gjâ më forcoi pak; por prapseprap, porsa u larguen ata, dola prej vendit ku isha mshehë dhe i ndoqa tue mbajtë largsin, për të pa se ç'do të ndodhte nga tanë kjo punë...

Këta njerëz të huej qëndruen për nji kohë të gjatë n'ishullin tim... E vizituen prej nji kandi në tjetrin dhe u informuen për të gjitha hollsit. I pashë tue hy në shpellat e mija dhe tue matë me shkopijt e tyne thellsin e oqeaneve të mija. Herëmbas'here ndaloheshin dhe luejshin kryet. E tanë friga ime ishte që të mos vijshin me zbulue banesat e mija... Ç'do të kishte ndodhë vallë me mue! Për fat të mirë nuk ndodhi asgjâ dhe, mbas nji gjysëm ore, njerzit u tërho-

qën pa pasë ndonji dyshim që ishulli ishte i banuem. Porsa u nisën, vrapova e u mshela në njanën prej kasollavé të mija dhe aty kalova pjesën e ditës që më kishte mbetë tue pyetë vehten se kush ishin vallë këta njerëz dhe çka kishin ardhë me bâ.

Nuk shkoi shum gjatë edhe e mora vesh.

Në mbramje, kur u shtrue darka, z. Eiseti na njoftoi solemnisht që fabrika ishte shitë dhe që mbrenda nji mueji do të niseshim të gjithë për në Lion, ku do të jetojshim mbas tashit.

Ky qe nji grusht i tmershëm. M'u duk se po shembesh qielli. Fabrika e shitun!... Mirë pra! Po ishulli im, shpellat e mija, kasollet e mija?

Ofshe! Ishullin, shpellat, kasollet, z. Eiseti i kishte shitë të gjitha; duhesh me i lanë të gjitha. Oh, sa kam qa!...

Gjatë nji mueji, ndërsa në shtëpi bâjshin deng pasqyrat e mëdha dhe enët, unë shetitsha i trishtueshëm dhe i vetëm në fabrikën time të dashtun. S'kisha zemër mâ me luejtë, mund ta merrni me mend vetë... Oh... Oh, jo!... Shkojsha e u ulsha në të gjitha kandet dhe, tue shique sendet e ndryshme rreth meje, u flitsha sikur t'ishin njerëz; u thojsha rrapave: „Lamtumirë miqt e mij të dashtun!" dhe banesave: „E pat, nuk do të shihemi mâ!" Në fund të kopshtit ishte nji shegë e madhe, lulet e kuqe dhe të mëdha të së cilës çelshin kah dielli. I thashë shegës tue dnesë: „M'ep nji nga lulet e tua." Ma dha. E futa në gjoksin tim si kujtim nga ajo. Isha shum fatkeq.

Megjithatê, në mes të kësaj dhimbe së madhe, dy gjâna më bâjshin të gëzohem: së pari mendimi që do të hypsha në vaporr, mandej që më kishin lejue me marrë me vedi papagalin tim. Mendojsha me vedi që dhe Robinsoni kishte lanë ishullin e tij në kushte pakashum të njajta, dhe kjo gjâ m'epte zemër.

Mâ në fund dita e nisjes mbërrini. Z. Eiseti ishte në Lion ç'prej nji jave. Ishte nisë mâ përpara me mobiljet e mëdha. Unë pra u nisa së bashku me Zhakun, me nanën time dhe me Anun plakë. Vllau im i madh nuk u nis, por na shoqnoi deri te dilizhansa[1]) e Bokerit, gjithashtu edhe portjeri Kolomb na shoqnoi. Ky na printe tue shty nji karrocë dore ngarkue me arka. Mbas tij ecte im vlla prifti, mbi krahun e të cilit mbahesh zoja Eiset.

I ngrati vllau im prift, të cilin nuk do ta shifsha mâ!

---

[1]) Lloj karroce që bánte udhtarë.

Anuja plakë ecte mbas tyne; në njanën anë mbante nji çadër shum të madhe ngjyrë qielli e në tjetrën kishte Zhakun, i cili ishte shum i kënaqun që po shkonte në Lion, por megjithatê qante... Mâ në fund, në bisht të kolonës vinte Daniel Eiseti; bánte me vështirsi kafazin e papagalit dhe kthente kryet mbas çdo hapi nga ana e fabrikës së tij të dashtun.

Sa mâ shum që largohesh karavani, shega ngrihesh aq sa mujte përmbi muret e kopshtit për ta shique edhe nji herë... Rrapat lëvizshin degët e tyne në shêj lamtumire... Daniel Eiseti, i tronditun së tepërmi u dërgonte tinzisht të gjithëve të puthuna me maje të gishtave.

E lash ishullin tim më 30 shtatuer 18...

II

BUMBALLAT

O ngjarje të fëminis sime, ç'përshtypje më keni lanë! Më duket sikur t'ishte bâ dje ai udhtim në lumin Ron. Ende po e shoh vaporrin, udhtarët, ekipazhin e tij; po ndëgjoj zhurmën e rrotave dhe fishkllimën e maqinës. Kapiteni quhesh Zheniès, gjellëbâsi Montelimar. Këto gjana nuk harrohen.

Udhtimi zgjati tri dit. Këto tri dit i kalova në pjesën e sipërme të vaporrit; në sallon zbritsha vetëm sa me ngranë dhe me fjetë. Kohën tjetër që më mbetesh shkojsha e zejsha vend në pikën mâ të largtë të vaporrit, pranë spirancës. Aty ndodhesh nji kumbonë e madhe, së cilës i bijshin kur hyjshim në qytete. Ulesha përbrî kësaj kumbone në mes të grumbujve të litarëve; vêjsha kafazin e papagalit ndërmjet kambëve të mija dhe këqyrsha. Roni ishte aq i gjanë saqë mezi i shifeshin brigjet. Dëshirojsha të kishte qenë dhe mâ i gjanë dhe të quhesh det! Qielli ishte në gaz, vala ishte e gjelbërt. Barka të mëdha shkojshin teposhtë, rrymës së ujit. Disa lundërtarë, mbi shpinë të mushkave të tyne e me kambë n'ujë, kalojshin pranë nesh tue këndue. Herëmbas'here vaporri lundronte brî ndonjë ishulli të pyllzuem, të mbuluem me plish dhe me shelgje. „Oh, nji ishull i shkretë!" — thojsha vetëmevehte, dhe e përtypsha me sy...

Nga fundi i ditës së tretë besova që do të na zente ndonji shtërgatë. Qielli u errsue atypëraty; nji mjegull e dendun po luhatesh mbi lum; në krye të vaporrit kishin kallë nji fener të madh dhe, qe besa, para të gjithë këtyne shenjave, fillova të shqetsohem. N'at çast dikush tha pranë meje: „Që Lioni!" Në të njajtën kohë kumbona e madhe filloi me ra. Ishte Lioni.

Në mënyrë të paqartë, nëpër mjegull, pashë që shkëlqejshin dritat në njanin dhe në tjetrin breg të lumit; kaluem nën nji urë, mandej nën nji tjetër. Çdo herë oxhaku shum i madh i maqinës përkulesh më dysh dhe pshtynte fjolla tymi të zi që na bânte me u kollitë... Në vaporr ishte nji pshtjellim i hatashëm. Udhtarët kërkojshin arkat e tyne. Lundërtarët shajshin tue shty fuçijat nëpër terr. Binte shi...

Shpejtova të gjêj tem' amë, Zhakun dhe Anún plakë që ishin n'anën tjetër të vaporrit, dhe që, u bamë bashkë që të katërt, të shtrënguem njani brî tjetrit nën çadrën e madhe t'Anús, ndërsa vaporri po zente vend dhe po ndalesh përskâj bregut dhe zhgarkimi po fillonte.

Përnjimend që, sikur të mos kishte ardhë z. Eiseti me na nxjerrë s'andejmi, besoj që nuk do të kishim dalë kurr. Ja mbërrini te na tue prekë, tue britë: „Kush âsht aty? Kush âsht aty?" Zanit të tij që na ishte i njoftun mirë, i përgjegjëm: „Miq!" që të katërt menjiherë, të lumtun dhe të lehtsuem sa nuk rrëfehet... Z. Eiseti na përqafoi ngutshëm, rroku vllaun tim me njanën dorë, mue me tjetrën, u tha grave: „Eni mbas meje!" dhe u nisëm... Ah, ishte njeri me kuptim të fjalës.

Ecshim me vështirsi; ishte terr; ura ishte e rrëshqitshme. Në çdo hap ndesheshim në sandekë... Befas, n∘a fundi i anijes, nji zâ i çjerrun, i pikllueshëm, mbërrini deri te na: „Robinson! Robinson!" thonte zani.

— Oh! perendi! — brita unë, dhe u mundova me nxjerrë dorën time nga ajo e tim et; por ai, tue kujtue se unë kisha rrëshqitë, më shtrëngoi dhe mâ fort.

Zani u ndëgjue përsëri, dhe mâ i çjerrun, edhe mâ i pikllueshëm: „Robinson! Robinsoni im i mjerë!" Bana edhe nji përpjekje të re për ta nxjerrë dorën. „Papagali im, — brita, — papagali im!"

— A po flet tash? — tha Zhaku.

A po flet? S'kishte dyshim; ndëgjohej nji milje larg. N'at hutim timin e kisha harrue, diku atje, në fund të vaporrit, pranë spirancës, dhe prej andej më thërritte tue britë me tanë fuqit e tija: „Robinson! Robinson! Robinsoni im i mjerë!"

Fatkeqsisht ishim larg. Kapiteni britte: „Shpejtoni!"

— Do të vijmë me e kërkue nesër, — tha z. Eiseti; — në vaporre kurrgjâ nuk humb. Dhe me këto fjalë, pa marrë para sysh lotët e mij, më tërhoq. Sa gjynah! Të nesërmen dërguen me e kërkue, por nuk e gjetën. Mërrni me mend dëshprimin tim: nuk ishte gjâ e mundshme, me qenë Robinson pa Premtin, pa papagalin. Mâ në fund, edhe me vullnetin mâ të mirë në botë, a ishte e mundun me krijue nji ishull të

shkretë në katin e katërt të një shtëpije të ndytë dhe të lagshtë në rrugën Lantern?

Oh, shtëpija e tmershme! Do ta kem para sysh gjatë gjithë jetës sime: shkallët ishin të rrëshqitshme; oborri i përngjante një pusi; mbilkqyrsi i ndërtesës, i cili ishte këpuctar me zeje, kishte dyqanthin e tij kundruell pompës... Ishte gjâ e shëmtuet.

At mbramje që mbërrijtëm, Anuja plakë, kur hyni në shtëpin e zjarmit, lëshoi një britmë dëshprimi:

— Bumballat, bumballat!

Vrapuem të gjithë. Çfarë pamje!... Shtëpija e zjarmit ishte plot këso insektesh të fëlliqta; kishte mbi dollap, nëpër mure, nëpër sirtare, mbi oxhak, në raft, gjithkund. Ashtu, pa dashtë, i shkelshim. Tyt! Anuja kishte pasë mbytë mjaft sosh, por sa mâ shum që mbytte, aq mâ shum vijshin. Mbërrijshin prej birës së kanalit t'ujit të ndytë; por të nesërmen në mbramje erdhën nga një anë tjetër, s'e dij se kah. Na u desht me mbajtë një macë apostafat për t'i mbytë dhe, çdo natë shtëpija e zjarmit bâhesh kasaphane.

Bumballat më banë ta urrej Lionin ç'prej natës së parë. Të nesërmen m'u duk edhe mâ keq. Duhesh me iu përshtatë zakoneve të reja; orët kur ishte koha me ngranë ishin ndërrue... Bukët nuk e kishin të njajtën formë sikur te na. I quejshin „kunora". Që dhe ky një emën e çudiçëm.

Nër kasapë, kur Anuja plakë kërkonte një *karbonadë*[1]), kasapi i zgërdhihesh në fytyrë; nuk e dinte ai egërsin se çka ishte „karbonada"!... Ah, sa shum që mërzitesha.

Ditën e diele, për t'u dëfrye pak, shkojshim e tanë familja me çadra për të shetitë bregut të Ronit. Instinktivisht gjithnji drejtoheshim kah jugu, nga ana e Perashës. „Më duket që kjo shetitje këndej po na afron vendit tonë" thonte im' amë, e cila vuente shpirtnisht mâ shum se unë... Këto shetitje të familjes ishin të pikllueshme. Z. Eiseti murmuronte nëpër dhambë, Zhaku qante gjatë gjithë kohës, unë qëndrojsha gjithmonë mbrapa; nuk e dij se pse; më vinte marrë me shkue rrugës, pa dyshim pse ishim të vorfun.

Në krye të një mueji Anuja plakë u sëmû. Mjegullat e mbytshin; u desht me e dërgue në Jug. Kjo vajzë e shkretë, e cila e donte pa mâs nanën time, nuk mundte me vendosë të na lâjë. Na lutte me e mbajtë, tue na premtue se nuk do të vdiste. Na u desht me e hypë në vaporr me zor. Kur mbërrini në Jug, u martue atje prej dëshprimit.

Mbas nisjes s'Anús nuk muerëm shërbëtore tjetër e kjo gjâ m'u duk kulmi i mjerimit tonë... E shoqja e portjerit

[1]) Karbonadë = mish i pjekun në skarë.

ЕНА БИБЛИОТЕКА
„ЈАЛАДИН ПОПОВИЋ"
ПРИШТИНА

ngjitesh te na me bâ punët e randa! ime amë, në zjarmin e shporetit, i digjte duert e saja të bukura e të bardha, të cilat kisha aq dëshirë të madh me i puthë. Sa për furnizimin, Zhaku e kryente at punë. Ja vejshin në dorë nji shportë të madhe tue i thanë: „Do të blejsh këtê e këtê"; dhe ai blente këtê e këtê shum mirë, gjithnji tue qa, s'do mend.

I shkreti Zhak! As ai nuk ishte i lumtun. Z. Eiseti, tue e pa gjithnji me lot ndër sy, ishte çue peshë n'të e i vërsulesh n'flakaresha... Gjithë ditën ndëgjohej tue thanë: „Zhak, ti je kastravec! Zhak, ti je gomar!" Ishte gjâ e vërtetë që kur ndodhesh baba aty, Zhaku i mjerë e hupte fijen krejt. Përpjekjet që bante për të ndalë lotët e tij e bâjshin të shëmtuet. Z. Eiseti i sillte fatkeqsi. Ndëgjoni ngjarjen që i ndodhi me shtambën e ujit:

Nji mbramje, ndërsa po zejshim vend brî tryezës për darkë, vunë re që në shtëpi nuk kishte asnji pikë ujë.

— Po të doni, po shkoj unë me marrë, — tha Zhaku, ky fëmi i mirë.

Dhe, pa vonue, muer shtambën, nji shtambë të madhe dheu.

Z. Eiseti çoi shpatullat:

— Po qe se shkon Zhaku për ujë — tha, — shtamba do të thehet, kjo âsht gjâ e sigurtë.

— A po ndëgjon, Zhak, — foli zoja Eiste me zanin e saj të qetë, — a po ndëgjon, mos e the, hapi mirë syt!

Z. Eiseti ja priti prap:

— Oh! Kot e ke që i thue mos me e thye, prapseprap do ta thejë.

N'ato fjalë u ndëgjue zani i vajtueshëm i Zhakut:

— Po pse, vallë, doni që ta thej?

— Nuk due që ta thejsh, por po të thom që do ta thejsh, — i përgjegji z. Eiseti me nji zâ që nuk lejonte me i kundërshtue.

Zhaku nuk kundërshtoi; muer shtambën me dorën që i dridhesh dhe duel me turr sikur të donte me thanë:

— Ah! Do ta thej, mendoni? Eh, mirë pra; do të shohim.

Pesë minuta, dhetë minuta kaluen; Zhaku nuk po kthehesh. Zoja Eiset filloi me u hamgër gjallë.

— Vetëm të mos i ketë ndodhë gjâ!

— Pash të drejtën, çka mendon që mund t'i ketë ndodhë? — tha z. Eiseti me nji ton të rreptë. — E ka thye shtambën e s'guxon me u kthye.

Dhe, tue i thanë këto fjalë — me at çehren e tij të vrazhdë, ishte njeriu mâ i mirë në botë — u çue dhe shkoi me çelë derën për të pa se ç'i kishte ndodhë Zhakut. Nuk iu desht me

shkue larg. Zhaku qëndronte në shkallë, përpara derës, me duer shprazët, i heshtun, i shtanguem. Kur pa z. Eisetin, u zbé dhe tha me nji zâ të dhimbshëm dhe të dobët, oh, sa të dobët: „E theva"... E kishte thye!...

N'arkivat e familjes Eiset këtê e quejnë „ngjarja e shtambës".

Kishin kalue pothuej dy muej që ishim në Lion, kur prindët filuen me mendue për shkollimin tonë. Im at kishte dëshirë të madhe me na shtî në kolezh, por kjo gjâ kushtonte tepër shtrêjtë. „Sikur t'i çojshim në nji shkollë kishtare? — tha zoja Eiset; — duket që atje fëmijt e kanë mirë." Ky mendim i pëlqeu tim et dhe, mbasi kisha e shën Nizierit ishte mâ e afërta, na dërguen në shkollën kishtare të shën Nizierit.

Shkolla kishtare ishte shum tërheqse! Në vend që t'na e mushshin kokën me greqishte e latinishte si ndër institutet tjera, na mësojshin me ndihmue meshë n'anë të djathtë dhe në të majtë të Iertit, me këndue hymne, me u përkulë tue ra në gjûj, me kêmitë elegantisht, gjâ që âsht shum vështirë. Qëllonte ndonji orë aty këtu gjatë ditës kushtue lakimeve dhe historis, por kjo gjâ ishte e dorës së dytë. Para së gjithash na ishim aty në shërbim të kishës. Të paktën nji herë në javë patër Mikui na thonte me nji ton solemn mes dy të thithunash burnoti: „Nesër, zotnij, s'ka mësim paradite! Do të shkojmë në vorrim."

Shkojshim në vorrim. Sa gëzim! Mandej vijshin pagëzimet, martesat, nji vizitë ipeshkvit, vojimi që i bâhesh ndonji të sëmuti. Oh, vojimi! Sa krenarë ishim kur mujshim me e shoqnue priftin!... Nën nji baldakin pëlhurash së kuqe ecte prifti tue mbajtë hosten dhe vojnat e shejta. Dy fëmij të korit mbajshin baldakinin, dy tjerë e përcillshin me fenerë të mëdhej e të praruem. Nji i pestë ecte përpara tue lëvizë nji raketake. Zakonisht, këto ishin shërbimet e mija... Kah kalonte prifti që shkonte me vojue, njerzit hiqshin kapelat e grat bâjshin kryq. Kur kalojshim para ndonji karakolli, roja britte: „Nën armë!" Ushtarët vrapojshin e u vejshin në rresht. „Paraqit armët! Gjunin për tokë!" thonte oficeri... Pushkët krisshin, trompetat bijshin. Unë lëvizsha raketakën time tri herë si në *Sanktus*, dhe kalojshim.

Ishte shum tërheqse shkolla kishtare.

Çdonjani prej nesh kishte në nji raft të vogël veshjet e plota të nji meshtari: nji zhgun të zi me bisht të gjatë, nji këmishë të gjatë, nji këmishë të shkurtë me mangë të giana, të ngrime në kole, çarapë të zez mëndafshi, dy kapuça prifti, njani cohe tjetri mëndafshi, qafore të qindisuna anës me perle të vogla ngjyre të bardhë, shkurt krejt çka duhesh.

Duket që kjo veshje më rrinte shum mirë:

„Asht për t'u vizatue me ato tesha", thonte zoja Eiset. Fatkeqsisht isha shum i vogël e kjo gjâ më dëshpronte. Mendoni, edhe tue u çue në maje të gishtave, nuk isha mâ i gjatë se çarapët e bardhë të z. Kardyfit, sakrestanit tonë; e mandej, isha aq i hajthëm! Nji herë, në meshë, tue ndërrue ungjillin prej njanës anë në tjetrën, libri i trashë ishte aq i randë saqë u rrëxova me gjithë të. U rrëxova sa gjat'e gjanë mbi shkallët e lterit. Mbështetsja e ungjillit u thye, mesha u ndërpre. Ishte nji ditë e Rrshajëve. Çfarë skandali!... Tue lanë më nj'anë këto pengesa për shkak të shtatit tim të vogël, isha shum i kënaqun për fatin tim, dhe shpeshherë në mbramje, tue ra me fjetë, Zhaku dhe unë i thojshim njani tjetrit: „Besa âsht shum tërheqëse kjo shkolla kishtare". Fatkeqsisht nuk qëndruem aty për nji kohë të gjatë. Nji mik i familjes, rektor universiteti në Jug, i shkroi nji ditë tim et që, po të donte nji bursë të jashtme në kolegjin e Lionit, mund t'ia nxjerrte për njanin djalë.

— Do të jetë për Danielin — tha z. Eiseti.

— E Zhaku? — tha nana ime.

— Oh! Zhaku! Do të rrijë me mue; do të jetë shum i nevojshëm për mue. Madjè po e shoh që ka prirje për tregti. Do ta bâjmë tregtar.

Me thanë të drejtën, nuk e dij se si z. Eiseti kishte mujtë me pa që Zhaku kishte prirje për tregti. N'at kohë i shkreti djalë kishte prirje sall për lot e, sikur ta kishin pyetë... Por nuk e pyetën, e besa nuk më pyetën as mue.

Çka më tërhoq vërejtjen në fillim, kur mbërrina në kolegj, qe se unë isha i vetmi që kisha bluzë. Në Lion, djelmt e pasanikëve nuk bajnë bluza; vetëm fëmijt e rrugave kanë bluza, siç u thonë. Unë kisha nji të tillë, nji bluzë të vogël me katrore, e cila më kishte mbetë qysh prej kohës kur e kishim fabrikën. Kisha pra nji bluzë, dukesha si rrugaç... Kur hyna në klasë, nxansit filluen me m'u zgërdhî. Thojshin: „Këqyre, ka bluzë!" Profesori shtremnoi buzët dhe më muer me sy të keq. Ç'prej atëherit, sa herë që më flitte, gjithmonë më flitte me mërzi, me përbuzje. Kurr nuk më thirri me emnin tim; gjithmonë thonte: „Hej, ju atje në fund, Vocrrak!" E pra i kisha thanë mâ se njizet herë që quhesha Daniel Ei-se-ti... Mâ në fund, shokët e mij më mbiquejtën „Vocrrak" dhe ky llagap më mbet...

Nuk ishte vetëm bluza që më bante me u dallue prej fëmijve tjerë. Tjerët kishin çanta të bukura lëkure së verdhë, ngjyrana prej drunit të bushit, të cilat kishin erë të mirë, fletore me fytyra kartoni dhe libra të rij me shum shenime në fund të faqes. Librat e mij ishin libra të vietër, të blemë ndër antikuarë, të myktë, të zbehtë, të cilëve u

vinte era bajat; fytyrat i kishin gjithmonë të grisuna, ndonjiherë u mungojshin faqet. Zhaku bânte çmos për t'i rilidhë me karton të trashë dhe tutkall të fortë, por gjithmonë vente shum tutkall, të cilit i vinte era e keqe. Më kishte bâ gjithashtu nji çantë me s'dij se sa të ndame, shum të përshtatshme, por gjithnji me shum tutkall. Nevoja për të ngjitë dhe për të lidhë libra te ai ishte kthye n'epsh, ashtu sikurse nevoja për të qá. Vazhdimisht kishte para zjarmit nji grumbull tasash të vegjël tutkalli dhe, porsa kishte mundsi me u përvjedhë prej dyqanit për nji çast, ngjitte, lidhte libra, vente fytyra kartoni. Pjesën tjetër të kohës bante paketa nëpër qytet, shkruente tue i diktue, shkonte me blé gjana ushqimi — shkurt, merresh me tregti.

Sa për mue, unë e kisha kuptue që kur âsht njeriu bursist, kur bán bluzë e kur quhet „Vocrrak", duhet me punue dy herë mâ shum se tjerët për të qenë në nji shkallë të barabartë me ta! Dhe, qe besa, Vocrraku i u përvesh punës me tanë fuqit e veta.

Vocrrak guximtar! Po e shoh kah punon dimnit në dhomën e tij pa zjarm, ulë brî tryezës së tij të punës, kambët të mbështjelluna me nji mbulesë. Jashtë, ngrica rrihte dritaret. Në dyqan ndëgjohesh z. Eiseti tue diktue:

— Kam marrë letrën tuej të ndershme datue me 8 të këtij mueji.

Dhe zanin e vajtueshëm të Zhakut, i cili përsëritte:

— Kam marrë letrën tuej të ndershme datue me 8 të këtij mueji.

Kohëmbaskohe dera e dhomës hapesh lehtë; ishte zoja Eiset që hynte. Shët!...

— A po punon? — thonte me zâ krejt t'ulët.

— Po nanë.

— A nuk po mërdhet?

— Oh, jo!

Vocrraku gënjente, përkundra, mërdhitte shum.

Atëherë zoja Eiset ulesh pranë tij, me trikotazhin e saj në dorë, dhe qëndronte aty për orë të tana tue numrue toklat me zâ t'ulët dhe tue lëshue ndonji të fshame kohëmbaskohe.

E shkreta zoja Eiset! Gjithmonë mendonte për at vend të dashtun, të cilin nuk shpresonte se do ta shihte mâ... Ofshe! për fatin e keq të sajin, për fatin e keq të ne të gjithëve, do ta shihte së shpejti...

III

AI VDIQ! JU SHËNDOSHË!

Ishte nji e hane e muejit korrik.

At ditë, tue dalë prej kolegjit, s'mujta me qëndrue pa u ndalë pak me luejtë tue nga, dhe, kur vendosa me u kthye në shtëpi ishte mâ vonë se sa kisha dashtë unë. Prej Sheshit Terò deri në rrugën Lantern vrapova pa u ndalë, me libra në shokë dhe me kasketë në dhambë. Prapseprap, nga se kisha nji frigë të hatashme prej tim et, u ndala me marrë frymë nji minut në shkallë, mû për aq kohë sa me trillue ndonji shkak e për ta shpjegue n'at mënyrë vonesën time. Mandej i rashë ziles trimnisht.

Z. Eiseti vetë erdh me ma çelë derën. „Sa vonë që po vjen!" më tha. Nisa me tregue rrênën time tue u dridhë, por ky njeri i dashtun nuk më la me e krye, dhe, tue më tërheqë në krahnorin e tij, më përqafoi për nji kohë të gjatë dhe në heshtje.

Mue, që pritsha të paktën nji qortim t'ashpër, kjo pritje më habiti. Në fillim mendova se do të ketë ardhë për drekë prifti i shën Nizierit; e dijsha nga përvoja që, kur vinte ai, at ditë nuk na bërtitshin. Por, kur hyna në sallën e bukës, pashë menjiherë që isha gënjye. Tryeza ishte shtrue sall për dy vetë: për têm át dhe për mue.

— E nana ime? E Zhaku? — pyeta i habitun.

— Nana jote dhe Zhaku janë nisë, Daniel; yt vlla, prifti âsht shum i sëmutë.

Mandej, tue pa që isha zbé krejtsisht, shtoi, pothuej gëzueshëm, për të më qetsue:

— Kur thom shum i sëmutë, kjo âsht nji mënyrë të foluni. Na kanë shkrue që prifti ishte ratë. Ti e njeh nanën tande

mirë; desht me u nisë dhe unë ja dhash me vedi Zhakun që ta shoqnonte... Por po të thom, s'do të jetë kurrgjâ!... E tash zên vend aty e t'hamë; po vdes ûje.

Zuna vend në tryezë pa thanë asgjâ, por s'e kisha zemrën në vend dhe më duhesh me bâ të gjitha përpjekjet e mundshme për të mbajtë lotët kah mendojsha që vllau im i madh, prifti, ishte shum i sëmutë. Hangrëm darkë trishtueshëm e pa folë, njani kundruell tjetrit. Z. Eiseti hante shpejt, pinte me hurpa të mëdha, mandej ndalesh menjiherë dhe mendonte... Unë, i palëvizshëm në fund të tryezës dhe i shtanguem sikur të më kishte ra pika, përtrijsha nëpër mend historit që më tregonte prifti kur vinte në fabrikë. Më kujtohesh se si e çonte zhgunin pa ngurrue për të kapërcye hurdhat e mija. Më kujtohet gjithashtu dita kur tha meshën e tij të parë, të cilën kishim shkue me e pa e tanë familja. Sa i bukur që ishte kur këthehesh kah na me duer të hapuna e thonte *Dominus vobiscum* me nji zâ t'ambël sa që Z. Eiseti qante prej gëzimit!... Tash e kisha para sysh atje larg, rât, të sëmutë (oh, shum të sëmutë, ma ndiente zemra!) dhe, çka ma shtonte dëshprimin tim kur mendojsha që âsht i sëmutë, ishte nji zâ, të cilin e ndëgjojsha tue më thanë nga fundi i zemrës: „Zoti po të ndëshkon, vetë e ke fajin! Duhet t'ishe këthye drejt në shtëpi! Duhet të mos kishe rrêjtë!" Dhe, i mbushun me këto idena të hatashme që zoti, për t'i dhanë nji ndëshkim këtij, do ta bante me vdekë vllaun e tij, Vocrraku coptohesh në vetëvehte tue thanë: „Kurr, jo, kurr mâ nuk do të luej tue ngá kur të dal prej kolegjit!"

Kur u krye darka, ndezëm llambën dhe filluem ndéjën mbas darke. Mbi mbulesën, në mes të tepricave t'ambëlsinave, z. Eiseti kishte vû librat e tij të trashë të tregtis dhe bante llogarit me zâ të naltë. Fineta, maca që gjuente bumballa, mjaukatte trishtueshëm tue u endë rreth tryezës... Unë kisha hapë dritaren dhe isha mbështetë në tê me brryla...

Ishte natë, ajri i randë... Poshtë ndëgjoheshin njerzit tue qeshë dhe tue bisedue para portave të tyne, si dhe trompetat e fortesës Lojas tue ra diku larg... Po qëndrojsha aty ç'prej disa minutash tue mendue për disa gjana të trishtueshme dhe tue shique si nëpër mjegull natën, kur që, të ramit e fuqishëm të ziles më shkoqi befas prej dritares. Këqyra tem at me tmerr dhe m'u duk që pashë në fytyrën e tij nji dridhje, shênj i tronditjes së thellë dhe i tmerit që kishte fillue të më pushtojë. Kjo e rame e ziles ja kishte shtî frigën edhe atij.

— Po bje zilja! — më tha, pothuej me zâ t'ulët.

— Rrini, babë! Po shkoj unë, — dhe vrapova kah dera.

Nji njeri po rrinte në kambë në prag të derës. E e pashë në terr kur më zgjati diçka, të cilën ngurrova ta marr.

— Asht nji telegram, — më tha.

— Nji telegram, o perëndi! Ç'me bâ me të?

E mora tue u dridhë, dhe po e mshelsha derën, por ai e ndali me kambën e tij e më tha ftoftas:

— Duhet me nënshkrue.

Duhet të nënshkruejsha! Nuk e dijsha. Ishte telegrami i parë që po merrsha.

— Kush âsht, Daniel? — më briti z. Eiseti; zani i tij dridhesh.

Përgjegja:

— Kurrgjâ! Asht nji i vorfun... — Dhe tue i bâ me dorë atij njeriu të më pritte, vrapova në dhomën time, ngjyva pendën në ngjyrë, krejt i marrun menç, mandej erdha.

Ai njeriu tha:

— Firmoni këtu!

Vocrraku firmoi tue i u dridhë dora nën dritën e zbehtë të llampave të shkallëve; mandej mbylli derën dhe u këthye, tue mbajtë telegramin e mëshehun në bluzën e tij.

Oh, po, të mbajsha të mëshehun nën bluzën time, telegram mjerimi! Nuk dojsha që të shohi z. Eiseti, sepse e dijsha që mâ përpara, se ti kishe ardhë me më njoftue diçka të tmershme, dhe, kur të çela, nuk më mësove kurrgjâ të re, a po më ndëgjon, telegram! Nuk më mësove kurrgjâ që nuk ia kishte qëllue që mâ përpara zemra ime.

— A ishte ndonji i vorfun? — më tha im at tue këqyrë.

Iu përgjegja pa u skuqë: „Ishte nji i vorfun"; dhe, për të zhdukë dyshimet e tij, u ktheva prap në vendin tim në dritare.

Qëndrova aty dhe për pak kohë, pa lëvizë, pa folë, tue shtrëngue për gjoks timin at letër që më kallte flakë.

Çaste-çaste mundohesha me arsyetue, me i dhanë zemër vehtes: i thojsha vehtes: „Ç'din ti? Ndoshta âsht ndonji lajm i mirë? Ndoshta shkruejnë që âsht shërue?..." Por e ndijsha mirë që kjo gjâ s'ishte e vërtetë, që po rrëjsha vehten, që telegrami nuk thonte se im vlla ishte shërue.

Mâ në fund vendosa me shkue n'odën time për të marrë vesh nji herë e mirë se si qëndron puna. Dola lehtë nga salla e bukës, disi pa u dukë se po përvidhem; por, kur hyna në dhomën time, me çfarë shpejtsije dhe si t'i kisha ethet, e ndeza llambën! E si më dridheshin duert tue çelë këtë telegram që më njoftonte vdekjen! E me çfarë lotësh të nxehtë e lava kur e hapa!... E lexova njizet herë tue shpresue gjithnji se isha gënjye; por, i shkreti unë! Më kot e lexojsha dhe e rilexojsha, e kthejsha nga të gjitha anët, por nuk mujta

ta bâj që të më thotë tjetër gjâ nga ajo që më kishte thanë që në fillim, atê çka unë e kisha dijtë që do të më thonte:

„Ai vdiq! Ju shëndoshë!"

Sa kohë qëndrova aty në kambë, tue qa para këtij telegrami, nuk e dij. Më kujtohet vetëm që syt më digjshin shum dhe, para se me dalë nga dhoma ime, lava fytyrën mir' e mirë. Mandej hyna përsëri në sallën e bukës tue mbajtë në dorën time të vogël e të rrudhun telegramin tri herë të mallkuem.

E tash, si do t'ia bâjsha? Si me ia nisë e me ia njoftue lajmin e tmershëm babës sim? Çfarë çilimillëku qesharak më kishte shty me e majtë për vedi telegramin? Pak mâ heret, pak mâ vonë a s'do ta merrte vesh dhe ai? Ç'marri! Të paktën, sikur të kisha shkue drejt e te ai kur mbërrini telegrami do ta kishim hapë së bashku; tash çdo gjâ do t'ishte e thanun.

Kështu, ndërsa po flitsha me vedi, po i afrohesha tryezës dhe u ula ngat z. Eisetit, krejt ngat tij. I shkreti, i kishte mbyllë librat dhe po zbavitesh tue ia xinglue turinin e bardhë Finetës me majën e lapsit të vet. Kjo gjâ më prekte në zemër tue pa që po zbavitesh ashtu. Shiqojsha fytyrën e tij të mirë, gjysëm të ndriçueme prej llambës, se si ndezesh dhe qeshesh herëmbas' here, dhe më vinte t'i thom: „Oh, mos u qeshni, mos u qeshni, ju lutem!"

Atëherë, si isha tue e shique trishtueshëm me telegramin në dorë, z. Eiseti çoi kryet. Shiqimet tona u ndeshën, dhe s'e dij se çka pa ai në shiqimin tim, por e dij që fytyra e tij u prish atypëratu, që nji britmë e madhe gufoi nga krahnori i tij dhe më tha me nji zâ që të këputte shpirtin: „Ka vdekë, a s'âsht ashtu?". Telegrami më shpëtoi nga gishtat rashë në krahët e tim eti tue dnesë dhe të dy qamë për nji kohë të gjatë, zemërplasun, në krahë të njani tjetrit, ndërsa nëpër kambët tona Fineta luente me telegramin, me telegramin e tmerrshëm që na njoftonte këtë vdekje, shkak i të gjithë lotëve tanë.

Ndëgjoni, nuk po gënjej: ka shum kohë që këto gjana kanë kalue; ka kalue shum kohë që ai flen në tokë, i dashtuni prifti im, të cilin e dojsha aq shum; e pra edhe sot, kur marr ndonji telegram, nuk mundem me e çelë pa ndonji dridhje tmeri. Më duket që edhe tash do të lexoj fjalët: *Ai vdiq! Ju shëndoshë!*

IV

FLETORJA E KUQE

Ndër mesharët e vjetër gjinden figura naive, në të cilat Zoja e dhimbshme duket se si ka në secilën faqe të vetën nga nji rrudhë të thellë, gjurmë hyjnore që artisti e ka vû aty për të na thanë: „Shiqoni se sa ka qa!..." Këtë rrudhë — rrudhën e lotve, — betohem që e kam pa në fytyrën e tretun të zojës Eiset, kur u kthye në Lion, mbasi pat vorrue të birin.

E ngrata nanë! Ç'prej asaj dite nuk desht mâ me qeshë. Teshat e saja qenë gjithnji të zeza, fytyra e saj gjithnji e pikllueme. Në teshat e saja sikurse dhe në zemrën e saj zû vend zija e madhe, të cilën ajo nuk e braktisi kurr. Përndryshe, asgjâ nuk ndryshoi në familjen Eiset; jeta u bâ pak mâ e trishtueshme, kjo që krejt. Famullitari i shën Nizierit tha disa meshë për prehjen e shpirtit të priftit të vdekun. Prenë dy palë tesha të zeza për fëmijt nga nji mantil pune që kishte baba, dhe jeta, jeta e trishtueshme rifilloi.

Taman kishte kalue do kohë ç'prej vdekjes së priftit tonë të dashtun, kur nji mbramje, n'orën që bijshim me fjetë, u habita pa masë kur pashë Zhakun tue mbyllë derën e dhomës sonë me çilc dy herë dhe tue mbyllë me kujdes të madh plasat e derës. Si kreu këto, u drejtue kah unë me nji pamje shum solemne dhe misterioze.

Duhet t'ju thom se ç'prej kthimit nga Jugu, nji ndryshim i çudiçëm ishte bâ në sjelljet e mikut Zhak. Mâ së pari, gjâ që rrallëkush do të mund ta besojë, Zhaku nuk qante mâ aspak, ose pothuej aspak; mandej dashunija e tij e marrë për të lidhë librat pak a shum i kishte kalue. Kohëmbaskohe vente tasat e tutkallit në zjarm, por jo me at gjallnin e parë.

Tashti, po të kishit nevojë për një çantë kartoni, do t'ju duhej me i ra në gjûj për t'ia mbushë mendjen... Gjana të pabesueshme! Një kuti kartoni për kapela, të cilën e kishte porositë zoja Eiset, e punonte qe tetë dit... Në shtëpi kurrkuj s'i kishte ra në sy kjo gjâ, por unë e shifsha fort mirë që Zhaku kishte diçka. Shum herë e kisha zanë befas në magazinë tue folë me vedi e tue bâ shenja me duer. Natën nuk flente; e ndëgjojsha tue murmurue nëpër dhambë, mandej menjiherë këcente prej shtratit në tokë dhe ecte me hapa të mëdhej nëpër dhomë... Krejt këta s'ishte gjâ e natyrshme dhe, kur mendojsha, më zente friga. Më dukesh se Zhaku do të çmendesh.

At mbramje, kur e pashë tue e mshelë derën e dhomës sonë dy herë me çilc, mendimi i lafitjes m'u çfaq përsëri në kokën time dhe bâna një lëvizje që shprehte tmer. I ngrati Zhaku im! Ai nuk kishte vû re gjâ, por, tue marrë seriozisht njanën dorë timën në duert e tija:

— Daniel, — më tha — do të thom diçka në besim, por duhet të më betohesh që për këtë gjâ nuk do të flasish kurr.

Menjiherë e kuptova që Zhaku nuk ishte i çmendun.

U përgjegja pa ngurrue:

— Po të betohem Zhak.

— Mirë fare! A nuk e din a?... Sht!... Jam kah shkruej një poemë të madhe.

— Një poemë, Zhak! Po shkruen një poemë, ti!

Si përgjegje të vetme, Zhaku nxuer, të mshehun nën setër, një fletore të kuqe shum të madhe, të cilën e kishte lidhë ai vetë dhe në ballë të së cilës kishte shkrue me shkrimin e tij mâ të bukur:

FE! FE!

Poemë në dymbëdhetë kangë

NGA EISETI (ZHAK)

Ishte një gjâ aq madhshtore sa m'u sollën mendt vërdall. A e kuptoni këtë?... Zhaku, vllau im, një fëmi trembëdhetë vjeç, Zhaku i lotve dhe i tasave të vegjël të tutkallit kishte shkrue: *Fe! Fe!*, poemë në dymbëdhetë kangë.

Dhe askuj s'i kishte shkue ndërmend! Dhe gjithnji e dërgojshin te perimeshitsit me një shportë të madhe në krah! Dhe i ati i britte mâ shum se kurdoherë: „Zhak, ti je gomar!..."

Ah, i ngrati Eiset (Zhak) i dashtun! Me sa dëshirë do t'ju kisha përqafue me gjith zemër sikur të kisha guxue. Por nuk

guxojsha... Merreni me mend!... *Fe! Fe!* poemë në dymbëdhetë kangë!... Megjithatê, për hir të së vërtetës, jam i detyruem me thanë se kjo poemë në dymbëdhetë kangë ishte shum larg së kryemit. Madje më duket që ishin të shkrueme vetëm katër vargjet e para të kangës së parë. Por ju e dini që në punime të tilla fillimi âsht gjithmonë ajo çka âsht mâ e vështirë dhe, si thonte Eiseti (Zhak) me shum arsye: „Tash që i kam katër vargjet e mija të para, pjesa tjetër s'âsht gjâ; s'âsht tashma veçse çashtje kohe.[1])"

Kësaj pjese tjetër, e cila nuk ishte asgjâ veçse çashtje kohe, Eiseti (Zhak) nuk mujti me i dhanë fund kurr... Ç't'i bâjsh? Poemat kanë fatin e tyne. Duket se fati i poemës *Fe! Fe!*, në dymbëdhetë kangë, ishte që të mos jetë kurr në dymbëdhetë kangë. Poeti më kot mundohej, por kurr nuk shkoi mâ larg atyne katër vargjeve të para. Ishte gjâ fatale. Mâ në fund, djaloshi fatkeq, tue pasë bjerrë durimin, ia trou dreqit punën e vet dhe e përzû Muzën (ende thojshin Muzë n'at kohë). Të njajtën ditë dnesët e tij e pushtuen rishtas dhe tasat e vegjël të tutkallit u dukën përsëri në zjarm... Po fletorja e kuqe? Oh! Fletorja e kuqe, edhe ajo e kishte fatin e saj.

Zhaku më tha: „Po ta jap, fut në të çka të duesh". A e dini se çka kam futë?... Poezit e mija, qe besa! Poezit e Vocrrakut. Zhaku ma kishte ngjitë sëmundjen e tij.

E tash, nëse lexuesi pajtohet me këtë gjâ, derisa Vocrraku âsht kah mbledhë rima, na, me nji kapërcim do të kalojmë nja katër a pesë vjet të jetës së tij. Po më ngutet me mbërri deri aty kah pranvera e 18..., për të cilën familja Eiset akoma sot ruen nji kujtim. Kështu ndodh ndër familje — disa data mbesin të paharrueshme.

Mâ në fund, lexuesi nuk do të humbasi kurrgjâ po të mos e njohi këtë fragment të jetës sime që po e lâ në heshtje. Gjithnji e njajta kangë: lot dhe mjerim! Puna nuk shkonte aspak, qiraja paguhesh me vonesë, borxhlit bâjshin potere, diamantet e nanës shiteshin, takami i argjentit dërgohesh në bankën ku lehen sendet peng, çarshafët filluen me u shkye, pantallonat filluen me u arnue, çdo ditë kishim mungesa gjithfarësh dhe poshtnime. Përditë paraqitesh pyetja: „Si do t'ia bajmë nesër?" Gjithnji trokitjet e paturpshme të denon-

---

[1]) Që këto katër vargje. Që, t'atillë siç i kam pa at mbramje të shkrueme bukur e me gërma të rrumbullakta në faqen e parë të fletores së kuqe:

Fe! Fe!

Fjalë sublime! Mshehtësi!
Zâ i prekshëm dhe i vetmuem.
Dhimbsuni! Dhimbsuni!

Mos qeshni, kjo gjâ i kishte kushtue aq shum vuejtje.

cuesve. Mbikqyrsi i ndërtesës qeshte sa herë që kalojshim e mandej huanat, e mandej mospagesat, e mandej... e mandej...

Që pra, jemi në pranverën e 18...

Këtë vjet Vocrraku kryente gjimnazin.

Ishte, nëse kam kujtesë të mirë, një djalosh i ri e pretencioz, i cili me gjith mend e pandehte vehten filozof e poashtu edhe poet; Nuk ishte në të vërtetë më i naltë se sa një çizme dhe s'kishte asnji qime në mjekërr.

Një mëngjes, këtë filozof të madh, siç ishte Vocrraku, kur po pregatitesh me shkue në shkollë, e thërriti i ati në dyqan dhe, porsa e pa që po hynte, i tha me zanin e tij të vrazhdë:

— Daniel, hudhi librat e tu, nuk do të shkojsh më në kolegj.

Si tha këto fjalë, baba filloi me ecë me hapa të mëdhej nëpër dyqan, pa folë. Dukesh që ishte shum i shqetsuem, edhe Vocrraku gjithashtu, po ju thom me gjith mend... Mbas një heshtje të gjatë, z. Eiseti zû me folë:

— Djali im, — tha — kam një lajm të keq me ta kumtue, oh, shum të keq!... Do të jemi të detyruem me u nda të gjithë, ja sepse.

N'at çast një këlthitje e fuqishme, një këlthitje e çjerrun ushtoi mbrapa derës së hapun pakëz.

— Zhak, ti je gomar! — i briti z. Eiseti pa u këthye, mandej vazhdoi:

— Kur kemi ardhë në Lion, para gjashtë vjetsh, të shkatrruem prej revolucionarëve, shpresojsha që tue punue do të mujsha me sjellë prap në vend pasunin tonë, por s'deshti dreqi! S'kam mujtë me bâ kurrgjâ veçse me u zhytë deri në fyt në borxhe dhe në mjerim... Tashpërtash çdo gjâ ka marrë fund, kemi sharrue në baltë... Për të dalë nga kjo gjendje nuk na mbetet me zgjedhë vetëm një rrugë, tash që edhe ju jeni rritë; me shitë ato pak sende që na kanë mbetë dhe me u mundue me mbetë gjallë secili në rrugën e tij.

Një klithëm e re e Zhakut që nuk dukesh e ndërpreu z. Eisetin, por ai vetë ishte aq i shqetsuem sa që as nuk u zemrue. Vetëm ia bani me shej Danielit me e mbyllë derën dhe, si u mbyll dera, vazhdoi:

— Ja se ç'ka kam vendosë: deri në një urdhën të dytë, nana jote do të shkojë me jetue në Jug, te i vllaj, daja Batist, Zhaku do të qëndrojë në Lion; ka gjetë një shërbim të vogël në Bankën ku lanë sendet peng. Unë do të hyj në punë si agjent tregtar në Shoqatën e Vênave... Sa për ty, biri im i gjorë, edhe ty do të duhet të fitojsh bukën tande... Pikërisht tash mora një letër prej rektorit i cili të propozon një vend si kujdestar; ja, lexoje!

Vocrraku mori letrën.

— Me çka po shoh, — tha në lexim e sipër — s'më mbetet kohë për të humbë.

— Duhet të nisesh nesër.

— Mirë, pra, do të nisem...

Mandej Vocrraku paloi letrën dhe ia ktheu t'jatit pa i u dridhë dora. Si po e shihni ishte filozof i madh.

N'at çast zoja Eiset hyni në dyqan, e mbas saj edhe Zhaku disi frigshëm... Që të dy iu afruen Vocrrakut dhe e përqafuen në heshtje. Qysh në mbramjen e ditës së mâpërparshme ata kishin dijtë se ç'po ngjitte.

— Kujdesojuni për arkën e tij! — tha shkurt z. Eiseti, — do të niset nesër në mëngjes me vapor.

Zoja Eiset lëshoi nji fshamje të thellë; Zhakut i shpëtoi nji dnesje e çdo gjâ muer fund.

Tashmâ po fillojshim me u mësue me fatkeqsina në familjen tonë.

Të nesërmen e kësaj dite të paharrueshme, e tanë familja përcolli Vocrrakun në vapor. Nji përputhje e çudiçme kishte caktue që ky t'ishte i njajti vapor me të cilin familja Eiset kishte udhtue para gjashtë vjete prej Lionit. Aty ishte kapiteni Zhenies, gjellëbâsi Montelinar! Natyrisht me at rast u përtrin kujtimet e vjetra: çadra e shërbëtores Anu, papagali i Robinsonit si dhe disa epizode tjera të zbarkimit... Këto kujtime e banë pak të gëzueshme këtë nisje të trishtueshme dhe sollën nji gaz të mekun në buzët e zojës Eiset.

Papritmas ra zilja. Duhej nisë.

Vocrraku u shkëput nga përqafimet e njerëzve të vet dhe u ngjit burrnisht shkallëve të vaporit.

— Të jesh serioz, — i briti i ati.

— Kij kujdes të mos sëmuhesh, — tha zoja Eiset.

Zhaku donte me folë, por nuk mujti; po qante tepër.

Vocrraku nuk qante. Siç kam pasë nderin me ju thanë, ai ishte nji filozof i madh dhe, kuptohet vetvetiu, filozofët nuk duhet të preken në zemër...

E pra, nji zot e din se sa i donte ai këto krijesa të dashtuna, të cilat po i lente mbrapa vedit në mjegull. Nji zot e din se si do të kishte dhanë vullnetarisht për ta krejt gjakun dhe mishin e tij... Por, ç't'i bâjsh! Gëzimi i tij që po largohesh prej Lionit, lëvizja e vaporit, dalldija e udhtimit, kryenaltsija që e ndiente vehten njeri, — njeri i lirë, njeri i formuem i cili po udhtonte vetëm për të fitue bukën, — të gjitha këto e dejshin Vocrrakun dhe e pengojshin me andrrue, si do t'ishte dashtë, për ato tri qenje të dashtuna që po dnesshin atje poshtë, tue qëndrue në kambë në breg të Ronit...

Ah, nuk ishin filozofë ata të tre! Me nji shiqim të trishtueshëm dhe plot butsi ata ndiqshin udhtimin e vaporit dhe, ndonse fjolla e tymit të tij nuk dukesh në horizont mâ e madhe se sa nji dallëndyshe, britshin tue bâ akoma shenja me dorë: „Udha mbarë!"

Gjatë kësaj kohe, zotni filozofi shetitte për së gjati e për së gjani mbi urën e vaporit, duert në xhepa dhe kryet n'hava. Fishkllonte, pshtynte shum larg, shiqonte prej së nalti zojat, inspektonte manevrat, lëvizte shpatullat si njeri i bâshëm, zû me i pëlqye vehtja. Akoma pa mbërri as në Vienë, i kishte kallxue gjellëbâsit Montelinar dhe dy pjatëlasave që ishte me shërbim n'Universitet dhe që aty fitonte shum... Këta zotnij i banë komplimenta. Nga kjo Vocrraku e ndjeu vehten shum krenar.

Rastisi që, ndërsa po shetitte nga nji kand në kandin tjetër të vaporit, filozofi ynë ndeshi me kambë, përpara, pranë kumbonës së madhe, në nji grumbull litarësh mbi të cilin, para gjashtë vjetve, Robinson Kruzoja kishte ndejtë ulun për orë të tana me papagalin e tij mes kambësh. Ky grumbull litarësh e bani të qeshi shum dhe pak të skuqet.

„Sa qesharak do të dukesha — mendoi — sikur të kisha marrë me vedi gjithkah at kafaz të madh ngjyre të kaltërt dhe at papagal fantastik..."

I shkreti filozof! Nuk i shkonte ndërmend që gjatë tanë jetës së tij ishte i dënuem me mbajtë në mënyrë aq qesharake at kafaz ngjye në të kaltërt, ngjyrë e andrrave, dhe papagal të gjelbërt, ngjyrë e shpresave.

Ofshe! Në kohën që po shkruej këta rreshta, djaloshi fatkeq e bán ende kafazin e tij të madh ngjyrue në të kaltërt. Vetëmqë prej ditës më ditë, të kaltërtit e telave po i bje dhe tri të katërtat e trupit të papagalit të gjelbërt janë shpuplue. Mëkat!

Kujdesi i parë i Vocrrakut, kur mbërrini në qytetin e tij të lindjes, qe me shkue n'Akademí ku banonte z. rektori.

Ky rektor, mik i z. Eisetit babë, ishte nji plak i gjallë dhe i hajthëm e s'kishte kurrgjâ në vehte që ta bante me u dukë pedant apo dicka tjetër të tillë. Ai e priti Eisetin djalë me nji mirsi të madhe. Megjithatê, kur sollën Vocrrakun në dhomën e tij, ky njeri i mirë s'mujti me e mbajtë vehten pa çfaqë habitjen e tij:

— Ah, perendi, — tha — sa i vogël që qenka!

Dhe me të vërtetë që Vocrraku ishte në mënyrë qesharake i vogël, e mandej dukesh aq i ri, aq i imtë...

Britma e rektorit qe nji grusht i tmershëm për te. „S'kanë për të më pranue", mendoi me vehte. Dhe i tanë trupi filloi me iu dridhë.

Për fat të mirë, si me ia pasë marrë mendja se ç'po ndodhte n'at të shkretin trû të vogël, rektori vazhdoi:

— Afrou, djali im... Tash ty do të bajmë kujdestar... Për moshën tande, me nji fytyrë dhe trup t'atillë, kjo punë do të jetë për ty mâ e randë se për ndonji tjetër... Por mâ në fund, mbasi âsht gjâ e domosdoshme, mbasi duhet që ti të fitojsh bukën tande, djali im i dashtun, do ta rregullojmë këtë punë si të jetë mâ mirë... Tash në fillim nuk do të caktojmë në nji shkollë të madhe... Do të dërgoj në nji kolegj komunje, disa milje larg prej këndej, në Sarlandë, në mes të maleve... Atje do të mësohesh me u bâ njeri, puna do të forcojë, do të rritesh, do të dali mjekrra, mandej, kur të dalin qimet, do të shohim!

Tue folë, z. rektori i shkruente drejtorit të kolegjit në Sarlandë për t'ia paraqitë djaloshin, të cilin e kishte marrë nën mprojtjen e vet. Si i dha fund letrës, ia dorzoi Vocrrakut dhe e porositi të nisej po at ditë. Mandej i dha edhe disa këshilla t'urta dhe e përcuell tue i ra kalecë faqes miqsisht dhe tue i premtue se do ta kishte gjithnji para sysh.

Vocrraku im mbet me të vërtetë shum i kënaqun. Tue i kapërcye katër nga katër, u lëshue teposhtë shkallëve shekullore t'Akademis dhe shkoi pa frymë me zanë vendin në karrocën për Sarlandë.

Dilizhansa nisesh vetëm mbasdite; edhe katër orë të tana me pritë. Vocrraku shfrytzoi këtë rast për të shkue me shetitë në diell në Sheshin para kazermave dhe me u pa me bashkëqytetarët. Si e kreu këtë detyrë të parë, mendoi me hangër diçka dhe filloi me kërkue ndonji gjelltore të vogël e cila mund t'i përshtatesh kuletës së tij... Mû përballë kazermave i ra në sy nji e tillë, e pastër dhe e shëndritshme, me nji pllakatë të bukur dhe krejtsisht të re:

Te udhtari i turnés së Francës

— Kjo âsht për mue, — mendoi. Dhe, mbas disa minutash ngurrimi, — âsht hera e parë që Vocrraku po hyn në nji restoran, — shtyni derën me vendosshmëni.

At çast gjelltorja ishte e shprazët. Muret ishin të lyeme me gëlqere... Disa tryeza me drû lisi... Në nji kand disa shkopij të gjatë udhtarësh me maje bakri, të stolisun me kordela shumngjyrshe... Pranë tezgës qëndronte nji njeri i trashë tue gërhatë, me krye t'ulun mbi nji gazetë.

— Hej, a âsht kush i gjallë këtu! — tha Vocrraku tue ra me grusht tryezës, si t'ishte ndonji që shkonte nëpër gjelltore ç'prej sa kohe.

Njeriu i trashë pranë tryezës nuk u zgjue për nji gjâ kaq të vogël, por nga mbrendija e dhomës në fund të gjelltores vrapoi gjelltoresha... Kur pa myshteriun e ri që vetë engjulli i rastit ia kishte sjellë, gjelltoresha lëshoi nji britmë të madhe:

— O zot i mëshirshëm! Zotni Danieli!

— Anu, Anuja ime e vjetër! — u përgjegj Vocrraku. Dhe, ja, më nji çast u ndodhën të përqafuem në krahë të njani tjetrit.

Hé, pasha zotin, me të vërtetë, ishte Anuja, Anuja plakë, dikur motit shërbëtore në familjen Eiset, tash gjelltoreshë, nanë e udhtarëve, e mantueme me Zhan Pjerolin, at njeriun e trashë që gërhitte atje mbas tezgës... Dhe sikur ta dijshit se sa të lumtun e ndiente vehten kjo Anuja e mirë, sa e lumtun që ishte tash tue pa z. Danielin! Si e puth, si e shtrëngon! Si po e shtrydh!

Në mes të këtij shfrimi dashunije, njeriu pranë tryezës u zgjue.

Në fillim u habit pak prej pritjes së nxehtë që e shoqja ish kah i bante këtij të riu të panjoftun, por kur mësoi që i riu i panjoftun ishte z. Danieli vetë, Zhan Pjeroli u skuq prej kënaqsis dhe zû të sillet rreth vizituesit të tij të famshëm.

— A keni drekue, zotni Daniel?

— Qe besa, jo, Pjeroli im i mirë, pikërisht kjo gjâ më ka bâ me hy këtu.

— Hatri i zotit!... Z. Danieli nuk paska drekue!... Anuja plakë vrapoi në kuzhinë; Zhan Pjeroli u turr në podrum, — podrum për të cilin mund të krenohesh çdo njeri, simbas të thanunave t'udhtarëve.

Atypëraty u shtrue mësalla, tryeza u stolis, Vocrrakut s'i mbet veçse me u ulë dhe me ia nisë bukës... N'anën e tij të shmajtë Anuja i prente riska të holla dhe të gjata buke për t'i ngjye në ve, ve të mëngjesit, të bardha, me kajmak dhe të buta. Zhan Pjeroli i shprazte venë të vjetër Shato-Nëf-de-Papë, e cila dukesh si nji grusht rubinash të derdhun në fund të gotës... Vocrraku ishte shum i kënaqun, pinte si ndonji kalorës i rendit të Tëmplierëve, hante si ndonji antar i rendit të Hospitalierëve dhe prapseprap gjente mënyrën me folë tue hangër dhe me tregue se si kishte gjetë nji vend shërbimi në shkollë, gjâ kjo që do t'i jepte mundësi me fitue me ndér bukën e vet. Duhet ta shifshit se me ç'fytyrë thonte

ato fjalë: *me fitue me ndér bukën e vet!* Anuja plakë pakesh prej admirimit.

Entuziazmi i Zhan Pjerolit s'ishte aq i madh. Atij i dukesh gjâ krejt e thjeshtë që z. Danieli do të fitonte bukën e tij, sepse ishte në gjendje me e fitue. Në moshë të z. Danielit, ai, Zhan Pjeroli kishte kalue katër vjet tue kërkue nëpër botë, dhe për të qysh atëherë familja nuk shpenzonte mâ asnji grosh, përkundra...

U muer vesh, mejhanexhiu, njeri i dêjë ruente vërejtjet e tija për vehte. Të guxojsh me krahasue Zhan Pjerolin me Daniel Eisetin!... Anuja s'do të kishte mujtë me durue nji gjâ të tillë.

Tue pritë dilizhansën, Vocrraku bante qefin e vet. Flitte, pinte, hante, nxehesh. Hej, mjeshtër Pjerol, duhet shkue me kërkue gota! Vocrraku do të cakrojë gotat... Zhan Pjeroli solli gotat dhe nisën t'i cakrojnë... mâ së pari për zojën Eiset, mandej për z. Eisetin, mandej për Zhakun, për Danielin, për Anun e vjetër, për të shoqin, për shkollën... e për çka s'ti cakruen?

Kaluen kështu dy orë të tana tue çue dollina e tue folë pa pushue. Flitshin për të kaluemen ngjyre së zezë dhe për t'ardhshmen ngjyre drandofilli. Rikujtuen fabrikën, Lionin, rrugën Lanternë, priftin e ngratë, të cilin e dojshin aq shum...

Papritmas Vocrraku u çue për t'u nisë...

— Kaq heret a? — tha trishtueshëm Anuja plakë.

Vocrraku kërkoi ndjesë, do të shkonte me pa dikê në qytet para se me u nisë; nji vizitë shum e randësishme... sa mëkat! Aq mirë ishin tue ndejtë së bashku. Kishin për të tregue sa e sa gjana! Mâ në fund, mbasi ashtu duhesh, mbasi z. Danieli do të shkonte me pa dikê në qytet miqt e tij të *Turnés së Francës* nuk deshtën me e ndalë mâ gjatë... „Udha e mbarë, zotni Daniel! Zoti ju qoftë shëndoshë, zotnija ynë i dashtun!" Dhe, deri në mes të rrugës, Zhan Pjeroli dhe e shoqja e përcollën me bekimet e tyne.

E tash, a e dini se kush âsht ai dikushi në qytet, të cilin Vocrraku dëshironte ta shofi para se me u nisë?

Asht fabrika, ajo fabrikë që ky e donte aq shum dhe për të cilën aq shum kishte qa!... Asht kopshti, janë punishtet, rrapat e mëdhej, të gjithë miqt e fëminis së tij, të gjitha gëzimet e tij prej ditve të para ... Ç't'i bâjsh!

Zemra e njeriut ka dobsit e veta; ajo don atê çka mundet me dashtë, madje edhe drunin, madje edhe gurët, madje dhe nji fabrikë... Mâ në fund edhe historija âsht aty për t'ju thanë që Robinsoni i vjetër, mbasi u kthye n'Ingliterë, u nis

përsëri nëpër det dhe udhtoi nuk e dij se sa mija miljesh për të rishikue ishullin e tij të shkretë.

S'âsht pra për t'u çuditë që Vocrraku vendosi të bâjë disa hapa për të shique dhe nji herë ishullin e vet.

Tashmâ rrapat e mëdhej, kunorat e stolisuna të të cilëve shiqojshin sipër mbi shtëpijat, njoftën mikun e tyne të vjetër që po vinte drejt tyne me hapa të mëdhej. Prej së largu ata i bâjnë shenja dhe përkulen njani kah tjetri si me dashtë me thanë: Ja Daniel Eiseti po kthehet!

Dhe Vocrraku shpejton, shpejton, por kur mbërrin para fabrikës, ndalet i habitun.

Mure të nalta ngjyrë hini, mbi të cilat nuk naltohesh asnji degë marshalloje ose shege.... Nuk dukesh asnji dritare, asnji dritarëz; asnji punishte. Në vend të tyne nji kishëz. Përmbi portë nji kryq i madh prej guri të kuq me disa pak fjalë latine për rreth.

Ç'dhimbje! Fabrika nuk ishte mâ fabrikë; ishte kuvend motrash Karmelite, ku njerzit nuk hyjnë kurr.

V

FITO BUKËN TANDE

Sarlanda âsht nji qytet i vogël i Sevenës dhe gjindet në fund të nji lugine së ngushtë, të cilën malet e rrethojnë nga çdo anë si nji mur i madh. Kur e shëndrit dielli, âsht nji furrë e vërtetë; kur fryn veriu, âsht akullnajë...

At mbramje që mbërrina, veriu frynte me tërbim ç'prej mëngjesit dhe, ndonse ishte pranverë, Vocrraku, i cili ndodhesh nalt mbi karrocën postare, tue hy në qytet ndjeu, se si të ftoftit po e përshkonte deri n'asht.

Rrugët ishin t'ernta dhe të shkreta... Në sheshin e kazermës disa njerëz pritshin karrocën postare tue shetitë posht' e përpjetë para zyrës postare, e cila ishte e ndriçueme keq.

Porsa zbrita prej majës së karrocës, luta dikë me më çue në kolegj, pa humbë asnji minut. Ngutesha me hy sa mâ parë në shërbim.

Kolegji nuk ishte larg sheshit. Mbasi më çoi nëpër nja dy a tri rrugë të gjana dhe të heshtuna, njeriu që bante dengun tim u ndal para nji shtëpije së madhe, ku çdo gjâ dukesh e vdekun qysh prej shum vjetësh.

— Këtu âsht, — më tha — tue çue trokitsën e randë të derës...

Trokitsja ra randë, randë... Porta u çel vetë... Hymë.

Prita nji çast në terr, nën strehën e ndërtesës. Njeriu lëshoi dengun tim për dhé, e pagova dhe ai shkoi menjiherë... Përmbas tij porta fort e madhe u mbyll randë, randë. S'kaloi shum e nji portjer i përgjumshëm, tue mbajtë në dorë nji fener të madh, m'u afrue.

— Ju jeni pa dyshim nxanës i ri? — më tha me nji shprehje të përgjumshme.

Më pandehte për nxanës...

— Nuk jam, jo, nxanës, kam ardhë këtu si kujdestar; më çoni te drejtori...

Portjeri u duk i çuditun; çoi kaçketën dhe më ftoi me hy për nji grimë në dhomzën e tij. At çast drejtori ishte në kishë me fëmijt. Do të më çojshin te ai porsa të kryhesh lutja e mbramjes.

Në dhomzën po i jepshin fund darkës. Nji burrë gaztor, i madh e i bukur, me musteqe bionde pinte hurpa hurpa nji gotë raki dhe kishte zanë vend pranë nji grueje së vogël, të thatë, shëndetligë, të vërdhë porsi ftoni dhe të pështjellun deri në veshë me nji shall të zbardhuem.

— Ç'âsht, zotni Kasanj? — pyeti burri me musteqe.

— Ky âsht kujdestari i ri, — përgjegji portjeri tue më paraqitë... Zotnija âsht aq i vogël saqë në fillim e pandeha për nxanës.

— Fakti âsht se — tha njeriu me musteqe tue më shique sipër gotës së tij — na kemi këtu nxanës shum mâ të mëdhej dhe mâ në moshë se zotnija... Vejoni i madh për shembull.

— Edhe Kruzai — shtoi portjeri.

— Edhe Subejroli, — tha grueja.

Mbi këtë gjâ zunë të flasin në mes të tyne me zâ t'ulët, me hundë në gotat e tyne të rakis së ndytë dhe tue më shique me bisht të synit. Jashtë ndëgjohesh veriu që frynte me furí dhe zanet e prehta të nxanësve, të cilët recitojshin letnit në kishëz.

Befas ra zilja; u bâ nji zhurmë e madhe kambësh në koridore.

— Lutja u krye — më tha z. Kasanji tue u çue; — eja të shkojmë te drejtori.

Mori fenerin dhe unë e ndoqa.

Kolegji m'u duk tepër i madh... Korridore të pafund, porta të mëdha, shkallë të gjana me parmakë hekuri të punuem... të gjitha këto ishin të vjetra, të zeza, të tymueme... Portjeri më njoftoi që para 89 vjetësh kjo ndërtesë kishte qenë shkollë marine dhe kishte pasë deri në tetëqind nxanës, të gjithë nga dyert mâ të mëdha fisnike.

Kur po u epte fund këtyne informatave të çmueshme, mbërrijtëm para kabinetit të drejtorit... Z. Kasanji shtyni ngadalë nji derë të dyfishtë, të mveshun me cohë, dhe trokiti dy herë në drrasë.

Nji zâ përgjegji: „Hyn!" Na hymë.

Ishte nji kabinet pune shum i gjanë, me qylyma të gjelbërt. Krejt në fund, para nji tryeze së madhe, drejtori shkruente në dritën e zbetë të nji llambe, mbulesa e së cilës ishte krejtsisht e ulun.

— Zotni drejtor, — tha portjeri tue më shty para tij, — që kujdestari i ri që do ta zavendsojë z. Serierin.

— Mirë — tha drejtori pa u shqetsue.

Portjeri u përkul dhe duel. Unë qëndrojsha në kambë në mes të dhomës tue sjellë kapelën nëpër gishta.

Kur mbaroi së shkruemi, dejtori u kthye kah unë dhe, atëherë mujta me shique hollsisht e mbas qejfit tim fytyrën e tij vocrrake të zbehtë dhe të thatë, të ndriçueme me dy sy të ftohtë dhe të pangjyrë. Ai, nga ana e tij, për të më shique mâ mirë, çoi mbulesën e llambës dhe i vû syzat mbi hundë.

— Po ky âsht fëmi! — briti tue brofë nga kulltuku i tij. Çka kërkojnë ata që të bâj unë me nji fëmi!

At çast Vocrrakun e zû nji frigë e hatashme; tashmâ e shihte vehtën në rrugë, pa t'ardhuna... Memzi pat fuqi të bëlbëzojë dy tri fjalë dhe t'i dorzojë drejtorit letër rekomandimin që kishte sjellë me vehte.

Drejtori mori letrën, e lexoi, e paloi, e shpaloi, e rilexoi përsëri dhe mâ në fund më tha që në sajë të rekomandimit të posaçëm, të rektorit si dhe t'emnit të ndershëm që gëzonte familja ime, po pranonte me më marrë në shërbim, ndonse mosha ime shum e re e kishte trembë. Mandej filloi me mbajtë deklamacione të gjata mbi seriozitetin e detyrave të mija të reja, por unë s'isha kah e ndëgjojsha mâ... Për mue ishte me randsi që nuk po më përzejshin. Isha i lumtun, marrzisht i lumtun. Do të kisha dëshirue që z. drejtori të kishte njimijë duer e unë t'ia puthsha të gjitha.

Nji zhurmë e tmershme hekurash më ndali në hovin e entuziazmit tim. U ktheva me hov dhe u ndodha përballë nji personi të gjatë, me zylyfe të kuqe, i cili porsa kishte hy në drejtorí pa e pasë ndëgjue. Ishte kryekujdestari.

Me kokë të mbështetun mbi njanën shpatull, si në figurën *Ecce homo*, kryekujdestari më shiqonte me buzëqeshjen mâ t'ambël tue lëvizë nji turrë çilcash gjithfarë madhsish dhe të cilët i mvareshin në gishtin tregues. Me buzëqeshjen e tij do të më kishte bâ për vehte, por çilcat zhingrojshin me nji zhurmë të tmershme, — Zhing! Zhing! Zhing! — sa që ma shtijshin frigën.

— Zotni Vio, — tha drejtori, — që, na ka ardhë zavendsi i z. Serierë.

Z. Vioi u përkul dhe më buzëqeshi sa mâ ambël që mujti. Çilcat e tij, përkundra, u shkundën me nji shprehje aq iro-

nike dhe zemërkeqe, si të dojshin me më thanë: „Ky burrec këtu të zavendsojë z. Serierin! Jo, he burrë!"

Drejtori kuptoi po aq mirë sa dhe unë se ç'dojshin me thanë çilcat, prandej shtoi me nji të fshame: „E dij që tue humbë z. Serierin kemi pësue nji humbje pothuej të pazavendsueshme (n'ato fjalë çilcat lëshuen nji klithmë të vërtetë), por po të dëshironi ju z. Vio me marrë kujdestarin e ri nën mbrojtjen tuej të veçantë dhe me e pajisë me idét tueja të çmueshme mbi mësimin, jam i sigurtë që rendi dhe diciplina e Institutit nuk do ta ndiejnë fort largimin e z. Serierë.

Gjithnji i buzëqeshun dhe i ambël, z. Vioi përgjegji që tashma unë kisha fitue dashamirsín e tij dhe që ai do të më ndihmonte me gjith qejf me këshillat e tij; por çilcat, ata nuk ishin dashamirës. Sikur t'i kishit ndëgjue se si shkundeshin dhe zhingrojshin furishëm: „Nëqoftëse lëviz pak, batakçi i vogël, medet për ty!"

— Zotni Eiset, — përfundoi drejtori — mund të tërhiqeni. Edhe sonte duhet të fleni në hotel... Ndodhuni këtu nesër n'orën tetë... Shkoni.

Dhe me nji shêj të denjë më la të lirë.

Z. Vioi, mâ i buzëqeshun dhe mâ i ambël se kurdoherë, më shoqnoi deri te dera; por, para se me më lanë, më lëshoi në dorë nji fletore të vogël.

— Asht rregullorja e Institutit — më tha. — Lexoje dhe mendoni mirë.

Mandej hapi derën dhe e mbylli mbas shpatullave të mija, tue tundë çilcat e tij po n'at mënyrë... Zhing! zhing! zhing!

Këta zotnij kishin harrue me ndezë dritat. Për pak kohë u end a, pa dijtë se ku jam, nëpër korridoret e mëdha e krejtësisht t'errta, tue prekë muret e tue u mundue me gjetë rrugën time. Atykëtu, ndonji rreze dritë e hanës hynte nëpër parmakët e nji dritarje së naltë dhe më ndihmonte për t'u drejtue. Befas, në terrin e atyne galerive, nji pikë e ndrieme shkëlqeu tue ardhë në drejtim kah unë... Bana edhe disa hapa; drita u smadhue, m'u afrue, kaloi brî meje, u largue, u zhduk. Ky qe si nji vizion; por sado i shkurtë që qe, mujta me i përfshî dhe detaljet mâ t'imta.

Përfytyroni dy femna, jo, dy hije... Njana plakë, me rrudha, mbetun garavaxhë, krrusë e bâ dyfish, me nji palë gjyzlykë tepër të mëdhej, të cilët ia mshehshin gjysmën e fytyrës. Tjetra, e re, e zhdërvjelltë, pak e hajthme si gjithë fantazmat, por që kishte — gjâ që fantazmat përgjithsisht nuk kanë — nji palë sy të zez, shum të mëdhej e aq të zez, aq të zez... Plaka mbante në dorë nji llambë të vogël bakri;

syt e zez, ata, nuk mbajshin asgjâ. Të dy hijet kaluen pranë meje, të shpejta, të heshtuna, pa më pa dhe, ata mâ ç'prej kohe ishin zhdukë e unë qëndrojsha gjithnji në kambë, në të njajtin vend, nën nji përshtypje të dyfishtë hiri dhe tmeri.

Zuna t'eci përsëri tue prekë muret, por zemra më rrihte fort dhe gjithmonë kisha para vedit, në terr, zanën me gjyzlykë e cila ecte brî syve të zez...

Tash ishte puna me gjetë nji strofull për të kalue natën; kjo s'ishte nji punë krejt e vogël. Për fat të lumtun, njeriu me musteqe, të cilin e gjeta tue thithë llulën para dhomzës së portjerit, menjiherë u vû në dispozicionin tim dhe më propozoi të më printe në nji hotel të mirë e të vogël, jo shum të shtrêjtë, ku do të më shërbejshin si t'isha princ. Jua merr mendja dhe juve që nji gjâ të tillë e pranova me gjith zemër.

Ky njeri me musteqe kishte dukjen e nji fëmije shum të mirë. Tue ecë, mësova prej tij që quhesh Rozhè, dhe që ishte profesor i këcimit, i vrapimit me kuaj, i skermës dhe i gjimnastikës në kolegjin e Sarlandës, dhe që kishte shërbye për shum kohë në repartet e gjuetarëve n'Afrikë. Kjo gjâ shtoi simpatin time për tê. Fëmijt janë gjithnji të prirun t'i duen ushtarët. U ndamë te porta e hotelit tue ia shtrëngue dorën fort njani tjetrit dhe tue i premtue haptas që do të bâheshim miq të mirë.

E tash, lexues, më mbetet me të njoftue diçka:

Kur u gjind Vocrraku vetëm në këtë dhomë të ftoftë, para këtij shtrati në bujtinën e panjoftun dhe banale, larg atyne që donte, zemra e tij plasi dhe, ky filozof i madh qau porsi fëmi. Tashti jeta zû me e tmerue; e ndiente vehten të dobët dhe të çarmatosun para saj, dhe qante, qante... Kur që, përnjiherë, në mes të lotve, fytyra e njerëzve të tij i kaloi para sysh; pá shtëpin e mbetun shkretë, familjen e shpërndame, nana diku këtu, baba diku atje... Pa pullaz! Pa votër! E atëherë, tue harrue dëshprimin e vet, që të mund të mendonte sall për mjerimin e përgjithshëm, Vocrraku muer nji vendim të madh e të bukur: me mëkanmbë familjen Eiset e me përtrî ai vetë prap nji votër. Mandej, krenar që kishte gjetë nji cak kaq të denjë për jetën e tij, fshiu ata lot që s'ishin të denjë për nji njeri, për nji përtrîs votre dhe, pa humbë asnji minut, filloi të lexojë rregulloren e z. Vioit për të pasë dijeni mbi detyrat e reja të tija.

Kjo rregullore, të cilën z. Vioi, autor' i saj, e kishte kopjue me dorë të vet, ishte nji traktat i vërtetë, ndá metodikisht në tri pjesë:

1) Detyrat e kujdestarit ndaj eprorëvet të tij.

2) Detyrat e kujdestarit ndaj kolegëvet të tij.

3) Detyrat e kujdestarit ndaj nxanësvet të tij.

Të gjitha rastet ishin parapa, tue fillue prej xhamavet të thyem të dritareve deri te dy duert që ngrihen njikohsisht gjatë kohës së mësimit; të gjitha shkoqitjet e jetës së kujdestarëve ishin shenue aty, tue fillue nga shifra e rrogës së tyne deri te gjysë-shishja e venës që kishin të drejtë për çdo hae.

Rregullorja mbaronte me nji pjesë të mirë elokuence, me nji ligjëratë mbi dobin e vetë rregullores. Por, megjith respektin që kishte për z. Vioin, Vocrraku nuk pat fuqi me e lexue deri në fund, dhe shi në pjesën mâ të mirë të ligjeratës, e zû gjumi.

At natë fjeta keq. Njimijë andrra fantastike shqetsuen gjumin tim... Herë-herë ishin çilcat e tmershëm të z.Vioit që më bâhesh se po i ndîej, zhing, zhing, zhing, ose ishte ajo zana me gjyzlykë, e cila vinte e ulesh në shtrojën time dhe më zgjonte trembshem; herë tjera ishin gjithashtu dhe syt e zez — oh, sa të zez që ishin! — zêjshin vend në fund të shtratit tim tue më shique me nji kambëngulje të çudiçme.

Të nesërmen n'orën tetë mbërrina në kolegj. Z. Vioi, në kambë para portës, me grumbullin e çiclave në dorë, mbikqyrte hymjen e nxanësve të jashtëm. Më priti me nji gaz shum t'ambël.

— Prit nën strehë — më tha — kur të hynë nxansit do t'ju paraqes kolegëve tuej.

Prita nën strehë tue shetitë posht' e nalt e tue përshëndetë deri në tokë z. z. profesorët, të cilët vrapojshin pa frymë. Nji i vetëm nga këta zotnij ma ktheu përshëndetjen; ishte nji prift, profesori i filozofis, nji „njeri i çudiçëm" më tha z. Vioi... Menjiherë më hyni në zemër ky njeri i çudiçëm.

Ra zilja. Klasat u mbushën... Katër a pesë djelm të rritun prej njizetepesë deri në tridhetë vjeç, të mveshun keq, me fytyra të zakonshme mbërrinë tue u hedhë dhe u ndalën të friguem kur panë z. Vioin.

— Zotnij, — u tha kryekujdestari tue më paraqitë — ky âsht z. Daniel Eiseti, kolegu juej i ri.

Si i tha këto fjalë, bâni nji përshëndetje të thellë dhe u tërhoq, gjithnji buzëqeshun, gjithnji me krye të mbështetun mbi njanin sup, gjithmonë tue tundë çilcat e tmershëm.

Kolegët e mij dhe unë u shiquem për nji moment në heshtje.

Mâ i madhi dhe mâ i trashi prej tyne muer fjalën i pari; ishte z. Serieri, i famshmi Serierë, të cilin do ta zavendsojsha.

— Taman besa! — briti me nji zâ të gëzueshëm — tash âsht rasti me thanë që kujdestarët ja zanë vendin njani tjetrit, por nuk i përngjasin njani tjetrit.

Këto fjalë ishin nji aluzion me ndryshimin e hatashëm të trupit që ekzistonte në mes nesh. Të gjithë qeshën shum, shum, unë i pari; por po ju siguroj që n'at çast Vocrraku do t'ia kishte shitë shpirtin djallit me gjith qejf vetëm e vetëm që t'ishte disa gishta mâ i gjatë.

— Kjo s'do të thotë gjâ, — shtoi Serieri i trashë tue ma zgjatë dorën, — edhepse gjithë njerzit nuk janë krijue me të njajtën naltsi, prapseprap munden me pi disa shishe bashkarisht. Eni me ne, koleg... unë paguej punçin në kafen Barbet për ndamjen tonë; due që dhe ju të gjindeni aty... tue cakrrue gotat do të njihemi.

Pa më dhanë kohë me përgjegjë, më rroku për krahu dhe më nxuer jashtë.

Kafja Barbet, ku më çuen kolegët e mij, ndodhesh në Sheshin e kazermave. Nënoficerët e garnizonit shkojshin aty e, çka binte në sy porsa hynte njeriu mbrendë, ishte sasija e madhe e këpulave dhe brezave të mvarun në varse.

At ditë, nisja e Serienit dhe punçi i tij i ndamjes kishin tërheqë vizituesit e rregullt dhe vizituesit e rrallë të kafes. Nënoficerët, me të cilët më njofti z. Serieri kur mbërrimë aty, më qasën me shum përzemërsi. Me thanë të drejtën, prapseprap mbërrijtja e Vocrrakut nuk bani ndonji përshtupje sensacionale dhe me të shpejtë më harruen në nji kand të sallës ku isha tërheqë disi frigueshëm... Ndërsa po mbusheshin gotat, Serieri i trashë erdh e u ul pranë meje. E kishte heqë redingotën dhe mbante ndërmjet dhambëve nji llullë të gjatë dheu, mbi të cilën ishte shkrue emni i tij me gërma porcelani. Të gjithë kujdestarët kishin nga nji llullë të tillë në kafen Barbet.

— Si po thue, koleg — më tha Serieri i trashë, — po e sheh vetë që ka edhe momente të mira në këtë shërbim... Përnjimend, ju ka ra mirë që keni ardhë në Sarlandë me fillue karierën. Pikë së pari pelini në kafen Barbet âsht i shkëlqyeshëm, e mandej, në kuti nuk do ta ndieni vehten shum keq.

Kutija ishte kolegji.

— Do të keni kujdestarín e të vegjëlve, çapkëna, të cilët vetëm shkopi i ban njerëz. Duhet të shihni se si i kam ushtrue! Drejtori nuk âsht zemërkeq; kolegët janë djelm të mirë, vetëm plaka e mixha Vio...

— Cila plakë? — pyeta tue u dridhë.

— Oh, shpejt do ta njihni. Në çdo orë të ditës dhe të natës do ta ndeshni nëpër kolegj, me nji palë gjyzlykë shum të

mëdhej ... Asht tezja e drejtorit, e cila këtu kryen shërbimin e ekonomit. Ah, e paftyra! Nëse nuk vdesim ûje, kjo gjâ nuk do të ngjasi për hir të saj.

Simbas përshkrimit që më bani Serieri, kuptova që ishte fjala për zanën me gjyzlykë dhe, jashtë dëshirës sime, e ndjeva vehten të skuqun. Dhetë herë qeshë gati me ndërmpre kolegun tim dhe me e pyetë: „Po syt e zez?" Por nuk guxojsha. Të flasish për syt e zez në kafen Barbet!

Koha kalonte e punçi shprazej, gotat boshe mbusheshin, gotat e plota shprazeshin; dollí mbas dollije, klithma oh, oh! dhe ah, ah, ah! Steka biljardi të ngrituna përpjetë, të shtyme, të qeshuna në kupë të qiellës, shakana, rrëfime intime ...

Dalëngadalë Vocrraku zû ta ndiejë vehten mâ të guximshëm. Kishte dalë nga qoshja e vet dhe shetitte nëpër kafe tue folë me zâ të naltë, me gotë në dorë.

N'at çast, nënoficerët ishin miqt e tij; njanit prej tyne i tregoi pa fije turpi që ishte bir i nji familje shum të pasun dhe mbas disa marrzinash që kishte bâ si axhami, e kishin përzanë prej shtëpis atnore; ishte bâ kujdestar për të mujtë me jetue, por nuk mendonte me qëndrue për nji kohë të gjatë në kolegj ... E kuptoni vetë, të jesh antar i nji familje aq të pasun! ...

Ah, sikur të kishin mujtë me e ndëgjue ata të Lionit n'at çast!

E pra, sa çudi që âsht puna e njerëzve! Kur morën vesh në kafen Barbet që isha bir i nji familje të rame myfliz, nji kulim, nji çapkën i keq e kurrsesi, siç kishin mujtë me kujtue deri atëherë, nji djalë i vorfën, denue nga mjerimi me u bâ pedagog, të gjithë më shiquen me nji sy mâ të mirë. Nënoficerët mâ të vjetër m'u drejtuen pa ndonji përbuzje; madjè kjo gjâ nuk qe krejt: në çastin e nisjes, Rozheri, mësuesi i ushtrimeve paraushtarake, miku im i mbramshëm, u ngrit dhe çoi dollín për Daniel Eisetin. Mund ta merrni me mend se sa kryenaltë e ndjeu vehten Vocrraku.

Dollija për Daniel Eisetin dhe shënjin e nisjes. Ishte ora dhetë pa nji çerek, domethanë ora me u kthye në kolegj.

Njeriu me çilca na pritte para portës.

— Zotni Serier, — i tha kolegut tim të trashë, të cilin punçi i ndamjes e bante me zanë në thue, — ju do t'i futni sot për herë të fundit nxansit në sallën e studimit. Porsa të kenë hy ata, z. drejtori dhe unë do të vijmë me e paraqitë kujdestarin e ri. Dhe me të vërtetë, disa minuta mâ vonë, drejtori, z. Vioi dhe kujdestari i ri hynë në formë solemne në sallën e studimit.

Të gjithë u ngritën.

Drejtori më paraqiti nxanësve me një fjalim pak të gjatë, por plot dinjitet; mandej ai u tërhoq i ndjekun prej Serierit të trashë, të cilin punçi i ndamjes e mundonte gjithnji e mâ shum. Z. Vioi mbet i fundit. Ai nuk mbajti ndonji fjalim, por çilcat e tij, zhing, zhing, zhing! folën për të në një mënyrë aq të tmershme, zhing, zhing, zhing, zhing! aq kërcnuese, saqë të gjitha kokat u mshehën nën kapakët e bankave, dhe besa, vetë kujdestari i ri nuk e ndjeu vehten të sigurtë.

Porsa dolën jashtë çilcat e tmershëm, një grumbull fytyrash tinzake dolën mbas bankave; të gjithë bishtat e pendave u drejtuen kah buzët, të gjithë ata sy të vegjël të shkëlqyeshëm, tallës, të trembun, u ngulën në mue, ndërsa një përshpëritje e gjatë zû të qarkullojë prej bankës në bankë.

Pak i shqetsuem, u ngjita ngadalë shkallëve të katedrës sime, provova me hudhë rreth e përqark meje një shiqim t'egër, mandej, tue e trashë zanin tim, brita mes dy të goditunash të forta dhe të thata që bana tue përplasë grushtin mbi tryezë:

— Të punojmë, zotnij, të punojmë!

Ja, kështu filloi Vocrraku orën e parë të kujdestarís.

VI

TË VEGJLIT

Ata nuk ishin të këqij; ishin tjerët. Ata nuk më shkaktuen ndonji idhnim dhe unë i dojsha shum sepse ende nuk u vinte era kolegj dhe në syt e tyne mund të lexohesh krejt shpirti i tyne.

Kurr nuk i dënojsha. Ç'dobí? A dënohen zogjt?... Kur cicirojshin me zâ shum të naltë, s'më duhesh veçse me britë: „Qetsí!" Menjiherë kafazi im heshtte — të paktën për pesë minuta.

Mâ i rrituni i klasës ishte njimbëdhetë vjeç. Njimbëdhetë vjeç, mendoni nji herë! E Serieri i trashë lëvdohesh që i kishte bâ terbije me shkop!...

Unë nuk i edukojsha me shkop. Provova të jem gjithmonë i mirë, kjo âsht krejt.

Ndonjiherë, kur kishin qenë shum t'urtë, u tregojsha ndonji tregim... Nji tregim!... Ç'lumtuní! Shpejt e shpejt i mbyllshin fletoret, i mbyllshin librat; shishet e nxiyrës, vizoret, bishtpendat, të gjitha i hudhshin mbar'e mbrapshtë në fund të bankës; madej, me duer të kryqzueme mbi banka hapshin syt e mëdhej dhe ndëgjojshin. Kisha hartue mu për ta nja pesë a gjashtë prralla fantastike: *Fillimi i jetës së nji gjinkalle. Fatkeqsit e Leproshit, etj.* Atëherë, ashtu si dhe sot, babloku Lafonten ishte engjulli im, të cilin e dojsha mâ fort në kalendarin letrar, dhe romanet e mija veçse komentojshin prrallëzat e tija; sall që ndër to unë futsha dhe diçka nga historija ime. Gjithmonë ndodhesh ndonji karcyell i vorfun që ishte i detyruem me fitue bukën e vet si Vocrraku; ndodheshin mollëkuqe që bâjshin kutija kartoni tue qá, si Eiset (Zhaku). — Kjo gjâ zbavitte shum të vegjlit e mij dhe unë

gjithashtu zbavitesha shum. Fatkeqsisht z. Vioi nuk mendonte që duhesh zbavitë n'at mënyrë.

Tri katër herë në javë njeriu i tmershëm me çilca bante nji vizitë inspektimi mbrenda në kolegj për të shique nëse veprohesh çdokund simbas rregullores... Nji ndër ato dit pra, mbërrini në sallën tonë të studimit taman në çastin mâ patetik të tregimit të Leproshit. Kur panë tue hy z. Vioin, e tanë klasa brofi në kambë. Voglushat, të tmeruem, shiquen njani tjetrin. Tregimtari e preu menjiherë tregimin. Leproshi i pezulluem mbet me nji shputë n'ajr dhe me veshë të çuem prej frigës së madhe.

Tue qëndrue në kambë para katedrës, z. Vioi, buzëqeshun, hudhte rreth e përqark nji shiqim të gjatë habije mbi bankat e shprazta. Nuk fllitte, por çilcat e tij tundeshin egërsisht! „Zhing, zhing, zhing! grumbull kopukësh, këtu s'po u punueka mâ!"

Tue u dridhë, u mundova me qetsue çilcat e tmershëm:

— Këta zotnij kanë punue shum këto dit, — bëlbëzova...

— Deshta me i shpërblye tue u tregue nji kallxim të vogël.

Z. Vio nuk m'u përgjegj. U përkul tue buzëqeshë, çilcat e tij zhingruen edhe nji herë, dhe duel.

Në mbramje, gjatë pushimit n'orën katër, erdh drejt te unë dhe, gjithënji tue buzëqeshë, gjithënji i heshtun, më dha fletoren e rregullores, të hapun në faqen *12: Detyrat e kujdestarit ndaj nxanësve.*

E kuptova që nuk duhesh të tregojsha mâ kallxime, dhe nuk tregova mâ kurr.

Për disa ditë të vegjlit e mij ishin të pangushlluem. Leproshi u mungonte e mue më brêhesh zemra që nuk mund t'ua kthejsha. Sa fort i dojsha ata çapkëna, sikur ta dijshin! Kurr nuk u ndajshim... Kolegji ishte i ndamë në tri pjesë shum të dallueshme: të mëdhejt, të mesmit dhe të vegjlit; çdo pjesë kishte kopshtin e vet, dhomën e vet të fjetjes dhe sallën e vet të studimit. Voglushat e mij ishin pra të mijt, krejtësisht të mijt. Më dukesh sikur kisha tridhet' e pesë fëmij.

Përpos këtyne nuk kisha asnji mik. Më kot z. Vioi më buzëqeshte, më merrte për krahu gjatë pushimeve, më jepte këshilla në lidhje me regulloren, unë nuk e dojsha, nuk mujsha me e dashtë; çilcat e tij më shtijshin nji frigë shum të madhe. Drejtorin nuk e shifsha kurr. Profesorët e përbuzshin Vocrrakun dhe e shiqojshin me nënçmim. Përsa u përket kolegëve të tij, simpatija që njeriu i çilcave dukesh se tregonte për mue, i kishte largue ata prej meje; madje, qysh prej asaj dite që më kishin paraqitë nënoficerëve, nuk isha kthye mâ

në kafen Barbet, e, këta njerëz të mirë, këtë gjâ s'm'a bâjshin kurr hallall.

S'kishte mbetë kush, deri te portjeri Kasanj dhe te mësuesi i ushtrimeve paraushtarake që të mos ishte kundër meje. Sidomos mësuesi i ushtrimeve paraushtarake dukesh që m'urrente tmersisht. Kur kalojsha brî tij, dridhte musteqet me nji shprehje t'egër dhe rrotullonte syt e tij të mëdhej si të donte me pré me shpatë njiqind Arabë. Nji herë tue më shique mue, i tha me zâ të naltë Kasanjit se nuk i donte spiunët. Kasanji nuk përgjegjti, por unë e pashë mirë nga fytyra e tij që edhe ai nuk i donte aspak... Për cilin spiun ishte fjala?... Kjo gjâ më bani me mendue shum.

Para kësaj urrejtje së përgjithshme, unë kisha marrë vendosshmënisht qëndrimin tim. Kujdestari i të mesëmve ishte në nji dhomë të vogël me mue në katin e tretë, nën pullaz. Atje shkojsha e mëshihesha gjatë orëve të mësimit. Meqenëse kolegu im kalonte gjithë kohën në kafen Barbet, dhoma më përkitte krejtsisht; ishte dhoma ime, shtëpija ime.

Porsa hyjsha, mbyllesha mbrendë tue mshelë derën me çilc dy herë dhe mandej nxirrsha valixhen, — në dhomën time nuk kishte karrige, — para nji tryeze së vjetër, bâ lara-lara me njolla ngjyre dhe mbishkrime me brisk, mbi të hapsha librat dhe fillojsha punën.

Atëherë ishte pranverë... Kur çojsha kryet, shiqojsha qiellin krejtsisht të kaltërt dhe pemët e oborrit të mbulueme me gjethë. Jashtë nuk bâhesh zhurmë. Kohë mbas kohe ndëgjohesh zani monoton i ndonji nxansi, i cili recitonte mësimin, ndonji britje profesori të zemruem, ndonji grindje mes trumcakësh në gjethët e pemëve...; mandej çdo gjâ binte në heshtje, kolegji dukesh sikur t'ishte në gjumë.

Por Vocrraku, ai nuk flente. As që andrronte, gjâ që âsht nji mënyrë e mrekullueshme me fjetë. Punonte, punonte pa premje tue mbushë kokën me greqishte e latinishte sa me i plasë trût.

Ndonjiherë, në mes të punës së tij të lodhshme, nji gisht misterioz trokitte në derë.

— Kush âsht?

— Jam unë, Zana mikesha jote e vjetër, grueja e fletores së kuqe, çilma derën shpejt, Vocrrak.

Por Vocrraku ruhesh mos me e çelë. Taman besa, kishte gjetë kohën kur me ardhë Zana!

N'dreq të mallkuem fletorja e kuqe! Tash për tash ishte gjâ me randsi me bâ mâ shum përkthime prej frangjishtes në greqishte, me diplomue, me u emnue profesor dhe me përtrî sa mâ shpejt nji votër krejt të re për familjen Eiset.

Ky mendim, që po punojsha për familjen, m'epte nji guxim të madh e ma bante jetën mâ t'ambël. Dhe vetë dhoma ime ishte e zbukurueme gna ky mendim. Oh, mansardë, e dashtuna mansardë, sa orë të bukura kam kalue mbrenda katër mureve tua! Sa mirë që punojsha aty! Sa trim që e ndiejsha vehten aty!...

Por, nëse kisha disa orë të mira, kisha gjithashtu dhe të këqija. Dy herë në javë, të dielën dhe t'ejtën duhesh t'i çojsha fëmijt me shetitë. Kjo shetitje ishte nji mundim i vërtetë për mue.

Zakonisht shkojshim në *Livadh,* nji ledinë e madhe që shtrihesh si nji qylym në nranzë të malit, nja gjysë mile larg qytetit. Disa gështenja të trasha, tri apo katër kafe të vogla ngjyrue në të verdhë, nji burim, i cili rridhte nëpër gjelbrim, të gjitha këto e bâjshin at vend të kënaqshëm dhe të gëzueshëm për synin... Të tri grupet e nxanësve shkojshin veçmas; kur mbërrijshin atje u bashkojshin nën mbikqyrjen e nji kujdestari të vetëm, i cili isha gjithmonë unë. Dy kolegët e mij shkojshin në kafet fqinje ku qeraseshin prej nxanësve të rritun dhe, ngase mue nuk më fitojshin, unë rrijsha me ruejtë nxansit... Shërbim i randë ky n'at vend të bukur!

Sa mirë do t'ishte me u shtrî mbi at bar të gjelbërt, nën hijen e gështenjave e me u dejë me erën e trumzës tue ndëgjue se si këndon burimi i vogël. Në vend të gjithë këtyne, duhesh me mbikqyrë, me britë, me qortue. Kisha tanë kolegjin mbi shpatullat e mija. Kjo ishte gjâ e tmershme.

Por gjâja mâ e tmershme nuk ishte me mbikqyrë nxansit në *Livadh,* ishte me kalue udhëve të qytetit me divizionin tim, me divizionin e të vegjëlvet. Divizionet tjera mbajshin hapin për mrekulli dhe rrihshin kambët si gardistët. Ndër ta ndihesh fryma e diciplinës dhe e trompetës. Të vegjlit e mij, ata nuk kuptojshin aspak nga të gjitha këto gjana të bukura. Nuk mbajshin radhën, rrokeshin për dorë dhe llomotitshin gjatë gjithë rrugës. Më kot u britsha: „Mbani largsit!", por ata s'kuptojshin gjâ dhe ecshin keq e mâ keq.

Isha mjaft i kënaqun me kryet e kolonës. Atje vejsha mâ të mëdhejt, mâ seriozët, ata që mbajshin tunika, por fundi i rreshtit, — çfarë tollovije, çfarë çrregullimi! Ç'grup haramash të vegjël, me flokë të shpuprishun, me duer të ndyeta, me pantallona të laskarosuna! Nuk goxojsha me i shique.

Desinit in piscem[1]), më thonte në lidhje me ta z. Vioi gjithnji i qeshun, i aftë për tallje kur i tekesh. Duhet me pranue që fundi i kolonës kishte nji pamje të trishtueshme.

[1]) Mbaroi si bishti i peshkut — thohet për ndonji punë që fillon mirë e merr fund keq.

E kuptoni vetë dëshprimin tim kur paraqitesha nëpër rrugët e Sarlandës me një përcjellje të tillë, e sidomos të djelën! Rrugës ndeshshim zojusha internatiste të cilat shkojshin në letni, modiste me kapele ngjyrë drandofillje, burra elegantë me pantallona ngjyrë hiri të çelët. Duhesh të kalojsha të gjitha këto takime i veshun me një palë petka të rrallueme dhe me një divizion qesharak. Sa marre!

Mes gjithë këtyne shejtanthave flokëshprishun, të cilët i shetitsha qytetit dy herë në javë, ishte njani sidomos, një gjysëminternatist, i cili më dëshpronte më shëmtimin dhe veshjen e tij të keqe.

Mermi me mend një përbindsh të vogël, të tmershëm, aq të vogël saqë ishte qesharak; përpos kësaj ishte dhe i neveritshëm: i ndytë, i pakrehun, i veshun keq, të cilit i vinte era e baltës së vijave dhe, që të mos i mungonte asgjâ, ishte tmersisht kambështrembët.

Kurrën e kurrës një nxanës kësisoj, nëse âsht e lejueshme madjè me e quejtë nxanës një krijesë të tillë, nuk ka ekzistue në rregjistrat e Shkollës. Ishte një shnderim për kolegjin.

Unë, për vehte, e kisha marrë inat dhe, kur e shihsha ditën e shetitjes se si lëkundesh në fund të rreshtit me hirin e një rose së vogël, më pushtonte një dëshirë e egër me e përzanë me shqelma për të ruejtë kështu nderin e divizionit.

Bambani, — e kishin quejtë me këtë emën për shkak të ecjes së tij mâ se të çrregullt — Bambani nuk i përkitte, jo aspak ndonji familje aristokrate. Kjo gjâ shifesh fare lehtë nga sjelljet e tija, nga mënyra e të folunit e sidomos nga shokët e mbrapshtë që kishte ai n'at vend.

Të gjithë çapkënat e Sarlandës ishin shokët e tij.

Në saje të tij, kur dilshim me shetitë, gjithmonë na ndiqshin një grumbull fëmijsh të mbrapshtë, të cilët kacagjelohesin mbrapa nesh, e thirrshin Bambanin n'emën, e shenojshin me gisht, e gjuejshin me lëvozhga gështenjash dhe bajshin njimijë çapkënllëqe tjera. Të vegjlit e mij zbaviteshin shum nga të gjitha këto, por unë nuk qeshsha dhe çdo javë i dërgojsha drejtorit një raport të gjanë mbi nxansin Bamban dhe mbi çrregullimet e shumta që shkaktonte prezenca e tij.

Fatkeqsisht raportet e mija mbetshin pa përgjegje dhe kështu isha gjithmonë i detyruem me dalë nëpër rrugë i shoqnuem prej Bambanit, i cili çdo ditë ishte mâ i ndytë dhe mâ kambështrembët se përpara.

Një ditë të djelë, një të djelë të bukur e të ndriçueme mirë prej diellit, Bambani erdh për të dalë me shetitë në një gjendje të tillë saqë na të gjithë mbetëm të shtanguem prej habís. Ju sigurisht nuk keni pa kurr një gjâ të tillë. Duert e

zeza, këpucët pa lidhse, baltë deri në maje të krés, pothuej pa pantallona... përbindsh i vërtetë.

Gjâja mâ qesharake ishte se dukesh fare mirë që e kishin pispillue at ditë në familje para se t'ma dërgojshin. Flokët e tij, mâ të krehun se zakonisht, ishin ende të ngrimë prej brilantinës, dhe mënyra në të cilën ishte lidhë nyja e kravatës kishte dicka që lente me kuptue mjeshtrín e gishtave të nanës. Por prej shtëpis deri në kolegj ishin aq shum vija!...

Bambani ishte zhgrrye ndër të gjitha ato.

Kur e pashë tue zanë vendin e vet në mes të tjerëve, i qetë dhe i buzëqeshun sikur të mos kishte ndodhë kurrgjâ, bana nji lëvizje që shprehte tmerin dhe zemrimin tim.

I brita: „Largohu!"

Bambani pandehu se po tallesha dhe vazhdoi të qeshi. Mendonte se at ditë ishte shum i bukur!

I brita përsëri: „Largohu! Largohu!" Më shiqoi trishtueshëm dhe në nji mënyrë të përulshme. Shiqimi i tij shprehte nji lutje, por unë u tregova i papërkulshëm dhe divizioni u nis tue e lanë atê vetëm, të palëvizshëm në mes të rrugës.

Besova që isha çlirue prej tij për tanë at ditë, kur që, tue dalë prej qytetit, qeshjet dhe pështjetjet e mbrapavijes sime më banë me kthye kryet.

Nja katër pesë hapa mbas nesh, Bambani po na ndiqte në shetitje seriozisht.

— Shpejtoni hapat, — u thashë të parëve.

Nxansit e kuptuen që duhesh me ia bâ nji dredhë kambështremtit dhe divizioni filloi t'eci vrap me nji shpejtsi ferri.

Kohë mbas kohe kthejshin kryet me pá nëse Bambani mundte me i ndjekë dhe qeshshin kah e shifshin atje larg, të vogël sa nji grusht, se si ecte trok nëpër pluhun të rrugës, nëpër mes të sheqerxhijve dhe bozaxhijve.

Dhe ky i çmendun ja mbërrini në livadh pothuej në të njajtën kohë me né. Porse ishte i zbehtë prej lodhjes dhe e ngrehte kambën zhag me ta këputë shpirtin.

U preka në zemër dhe, pak i turpnuem nga qëndrimi im mizuer, e thërrita pranë Sedit me ambëlsi.

Kishte nji bluzë të kuqe të zbardhueme, me kutija të kuqe, të përngjashme me bluzën e Vocrrakut në kolegjin e Lionit.

E njofta menjiherë at bluzë dhe, tue mendue, i thojsha vehtes: „I mjerë, a nuk ke marre? Po ti e ke mundue kështu vehten tande, Vocrrakun". Dhe, tue qá me lot të mshehun, zuna me e dashtë me gjith zemër këtë fëmi të mjerë dhe pa kurrgjâ mbas shpirti.

Bambani ishte ndalë për tokë, sepse i dhimbshin kambët. U ula pranë tij. I fola... Ja bleva nji portokall. Kisha dëshirë me ia la kambët.

Ç'prej asaj dite Bambani u bâ miku im. Mësova shum gjana në lidhje me të që të prekin në zemër.

Ishte i biri i nji farkatari, i cili, tue ndëgjue se si gjithkah lëvdojshin dobit e shkencës, kishte pranue me bâ sakrificat mâ të mëdha për ta dërgue djalin e tij në kolegj si gjysëm-internatist. Por, ofishe! Bambani s'ishte krijue për kolegj e nuk përfitonte kurrgjâ aty!

Ditën që shkoi në shkollë i kishin dhanë nji fletore me nji rresht vijash të drejta dhe i kishin thanë: „Ban vija të drejta!" Dhe qe nji vjet Bambani bante vija të drejta. Dhe çfarë vijash, hatri i zotit!... Të shtrembta, të zhyeme, çalamane, të përkuluna, vija Bambani!...

Kurrkush nuk çante kryet për të. Në të vërtetë nuk ishte n'asnji klasë; zakonisht hynte n'at klasë që kishte derën çelë. Nji ditë e gjetën tue bâ vija të drejta në klasën e filozofis... Nxanës i çudiçëm ky Bambani!

E kqyrsha ndonjiherë në sallë të studimit, përkulë e bâ dyfish mbi fletoren e vet, tue u djersë, tue fry, tue nxjerrë gjuhën, tue mbajtë pendën me të dy duert dhe tue e rrasë me tanë fuqin si të kishte dashtë me përshkue me të tryezën... Për çdo vijë ngjynte pendën dhe, mbasi bante çdo vijë, futte gjuhën në gojë dhe pushonte tue fërkue duert.

Bambani punonte me dëshirë mâ të madhe tash që ishim bâ miq...

Kur mbushte nji faqe, vraponte e ngjitesh në katedrën time kambadoras për të ma qitë para sysh pa folë kryeveprën e tij.

I bijsha lehtë faqes me dashuni tue i thanë: „Shum mirë!" Në të vërtetë, faqja ishte mo' zo' mâ keq, por nuk dojsha me ja pré vullnetin.

Dhe besa, pak nga pak, vijat filluen me u bâ mâ të drejta, penda stërpikte mâ pak dhe kishte mâ pak ngjyrë në fletore... Besoj që do t'ia kisha mbërrijtë me i mësue diçka-diçka; fatkeqsisht fati na ndau. Kujdestari i të mesëmve e la kolegjin. Meqenëse fundi i vjetit shkolluer ishte afër, drejtori nuk deshti me marrë në shërbim nji kujdestar të ri. Caktuen nji student filozofije me mjekër në katedrën e të vegjëlve e unë qeshë ngarkue për kujdestarín e të mesëmve.

Kjo gjâ m'u duk si nji katastrofë.

Pikësëpari të mesmit ma shtijshin frigën. I kisha pá se si silleshin ditëve që shkojshim në *Livadh*, dhe mendimi që do të jetojsha vazhdimisht me ta ma brente zemrën.

Mandej më duhesh t'i lâ të vegjlit e mij, të vegjlit e mij të dashtun, të cilët i dojsha aq fort. Si do të sillesh ndaj tyne studenti i filozofis me mjekër? Si do të bâhesh puna e Bambanit? Me të vërtetë isha fatkeq!

Dhe të vegjlit e mij gjithashtu dëshproheshin që po shkojsha. Ditën qi mbajta orën e mbrame të studimit, u zhvillue nji skenë e mallëngjyeshme kur rá zilja ... Të gjithë deshtën me më përqafue. Disa madjé, po ju thom përnjimend, ditën me më thanë fjalë shum të bukura.

E Bambani? ...

Bambani nuk foli. Vetëmse, në çastin kur po dilsha jashtë, m'u afrue, krejt i skuqun dhe me solemnitet ma vù në dorë nji fletore madhshtore me vija të drejta, të cilat i kishte shkrue nergut për mue.

I shkreti Bamban!

VII

PIONI

Zuna vend pra në kujdestarín e të mesëmve.

Gjeta aty nja pesëdhetë çapkëna zemërkqij, malsorë bullafiqa prrej dymbëdhetë deri në katërmbëdhetë vjeç, bij qifqish të pasunuem, dërgue në kolegj nga prindët e tyne për t'u bâ zotnij për nji çmim njiqind e njizet frangash në çdo tremuejsh.

Trashamanë, të pafytyrë, kryenaltë, të cilët flitshin në mes të tyne në të folun të Sevenës që unë s'e kuptojsha aspak, pothuej të gjithë kishin at shëmtimin e veçantë të fëminís në periudhën kalimtare kah rinija, duer të mëdha, të kuqe e me morth prej të ftoftit, zane gjelash të rij të ngjirun, shiqime marroqe, e përmbi të gjitha fryma e kolegjit... M'urrejtën menjiherë, pa më njoftë. Unë për ta isha anmiku, Pioni; dhe ç'prej ditës që u ula në katedrën time, ia nisi lufta në mes tanë, luftë e ashpër, pa pushim për çdo çast.

Ah, fëmij të pashpirtë, sa më kanë bâ me vuejtë!...

Do të dojsha me folë për ta pa inat, ato orë të trishtueshme janë aq larg nesh!... E pra, jo, nuk mundem; dhe ja, shiqoni, edhe në këtë kohë që po shkruej këto radhë, po e ndiej dorën time se si po më dridhet prej ethesh dhe trondítjes. Më duket që jam akoma atje.

Ata nuk mendojnë mâ për mue, e marr me mend. Nuk kujtohen mâ për Vocrrakun as për ato syza të bukura që kishte blé ai për të marrë nji hije mâ të randë...

Nxansit e mij të vjetër tashmâ janë burra, njerëz, njerëz seriozë. Subejroli duhet të jetë noter diku, atje nalt në Sevenë; Vejoni (i vogli), sekretar gjyqi; Lupiu, farmacist

e Buzanketi, veterinar. Kanë pozita, kanë lëshue bark e s'u mungon kurrgjâ.

Megjithatê, ngadonjiherë, kur takohen në ndonji mbledhje ose në sheshin e kishës, u bje ndërmend koha e bukur e kolegjit, e atëherë ndoshta u teket me folë për mue.

— Pa thuejna ti, sekretar, a t'kujtohet Eiseti i vogël, pioni ynë i Sarlandës, me flokët e tij të gjatë dhe fytyrën e tij si letër e përçapun? Sa shakana të mira kemi bâ në kuriz të tij.

Ashtu âsht, zotnij. Keni bâ shkakana të mira në kuriz të tij, të cilat pion juej i vjetër nuk i ka harrue akoma...

Ah, i ngrati pion! Ju ka bâ mjaft me qeshë! E ju e keni bâ mjaft me qa!... Po, me qa!... E keni bâ me qa, e kjo gjâ bante shakat tueja edhe mâ të mira...

Sa e sa herë, në fund të nji dite plot vuejtje, ky djall i mjerë, i shtanguem në shtrojën e vet, ka kafshue çarshafin e vet që të mos i ndëgjojshit ju dnesët e tij!...

Sa gjâ e tmershme âsht me jetue i rrethuem prej shpirtkeqsís, me pasë gjithmonë frigë, me qenë gjithmonë i gatitshëm për çkado që do të ndodhi, gjithnji i egër, gjithnji i armatosun, sa gjâ e tmershme âsht me ndeshkue, — njeriu ban padrejtësina pa dashtë vetë — sa gjâ e tmershme âsht me dyshue, me qenë i bindun se gjithkah po shef kurtha, mos me ngranë i qetë, mos me fjetë në qetsi, me i thanë gjithmonë vehtes në çastet e pushimit: „Oh, perendi!... Çka do të më bâjnë vallë tash?"

Jo, dhe sikur të jetonte njiqind vjet, pioni Daniel Eiseti nuk do të harronte kurr krejt çka ka vuejtë në kolegjin e Sarlandës, qysh prerj asaj dite të trishtueshme që hyni në sallën e studimit të të mesëmve. E megjitatê, — nuk due me rrêjtë, — pata nji përfitim kur ndërrova kujdestarín: tash mujsha me pá syt e zez.

Dy herë në ditë, n'orët e pushimit i shifsha prej së largu mbas nji dritarje të katit të parë drejtue kah kopshti i të mesëmve. Aty qëndrojshin syt e zez, mâ të zez, mâ të mëdhej se kurr, t'ulun prej mëngjesit deri në mbramje mbi nji punë dore që s'kryhesh kurr, sepse syt e zez qepshin, nuk lodheshin tue qepë. Për të qepë, për kurrgjâ tjetër veçse për të qepë e kishte marrë zana plakë me gjyzlykë në Fëmijt e gjetun, — syt e zez nuk njifshin as nanën as babën e vet, — dhe, prej fillimit deri në mbarim të vjetit qepshin, qepshin pa pushim nën shiqimin e paqetsueshëm të zanës së tmershme me gjyzlykë e cila rrinte pranë tyne tue tjerrë në boshtin e vet.

Unë, i shiqojsha. Pushimet më dukeshin tepër të shkurta. Do të kisha kalue jetën time nën at dritare të bekueme mbrapa së cilës punojshin syt e zez. Edhe ata e dijshin që unë isha

aty. Kohë mbas kohe çoheshin nga puna e dorës e, nëpërmjet të shqimeve i flitshim njani tjetrit ashtu pa folë:

— Ju jeni shum fatkeq, zotni Eiset?

— Edhe ju gjithashtu, të ngratët syt e zez?

— Na të dy nuk kemi as nanë as babë.

— Baba im dhe nana ime janë larg.

— Zana me gjyzlykë âsht e tmershme, ah sikur ta njifshit!

— Fëmijt më bâjnë të vuej shum.

— Guxim, zotni Eiset!

— Guxim, të bukurit sy të zez!

Kurr nuk i flitshim njani tjetrit mâ gjatë. Unë kisha frigë gjithnji se mos po shoh tue u dukë z. Vioin me çilcat e tij, — Frink! Frink! Frnik! Dhe atje nalt, mbrapa dritares, syt e zez kishin z. Vioin e tyne... Mbas nji dialogu nji minute, uleshin menjiherë dhe nisshin përsëri me punue në punën e dorës nën shqimin e egër të gjyzlykëve të mëdhej me rrathë çeliku.

Të dashtun sy të zez! Kurr nuk i flitshim njani tjetrit, vetëm prej së largu shum, dhe me shqime të mëshefta, e pra i dojsha me gjithë shpirt.

Në kolegj ishte dhe abati Zherman të cilin e dojsha shum. Ky abat Zhermani ishte profesor i filozofis. E merrshin si njeri të çudiçëm dhe, në kolegj, të gjithë e drojshin, edhe vetë drejtori, edhe z. Vioi. Flitte pak, me nji zâ të shkurtë e të prehtë, të gjithëve na flitte me „ti"; ecte me hapa të mëdhej, kokën të ngritun në tavan, veledonin të çuem, rraptonte si ndonji drangue thembrat e këpucëve të tija mbërthye me rrypa. Ishte i madh dhe i fortë. Për nji kohë të gjatë e pandehsha shum të bukur, por nji ditë, tue e shique mâ për s'afërmi, vuna re që ajo fytyrë fisnike luani kishte qenë shprishë tmersisht nga lija. As nji pjesë e fytyrës nuk i kishte mbetë pa u coptue, shpue, dregzue, si nji Mirabo i dytë me veladon.

Abati jetonte mrrolshëm dhe vetëm në nji dhomë që kishte në fund të ndërsesës, të cilën anë e quejshin kolegji i vjetër. Kurrkush nuk hynte kurr te ai me përjashtim të dy vllazënve të tij, dy zemërzez të pahajr, të cilët ishin në sallën time të studimit dhe për të cilët ai paguente studimin... Në mbramje, kur kalojshin oborret për t'u ngjitë në bujtinë, vejshim re atje nalt, në ndërtesat e zeza dhe të rrenueme të kolegjit të vjetër nji dritëz të zbehtë që rrinte ndezë — ishte llamba e abat Zhermanit. Shpeshherë gjithashtu, në mëngjes, tue zbritë për studimin e orës gjashtë, shifsha nëpërmjet mjegullës llambën gjithnji të ndezun; abat Zhermani nuk kishte ra

me fjetë... Thojshin që punonte në nji vepër të madhe filozofike...

Nga ana ime, dhe para se ta njifsha, kisha ndie nji simpati të madhe për këtë abat të çudiçëm. Fytyra e tij e tmershme dhe e bukur, e cila shkëlqente prej inteligjencës, më tërhiqte. Vetëm që ma kishin shtî frigën me tregime të ndryshme mbi sjelljet e tija jo të zakonshme dhe të vrazhda, prandej nuk guxojsha me shkue te ai. Dikur, prapseprap shkova për fatin tim të mirë.

Ja se në ç'rrethana.

Duhet t'ju thom që n'at kohë isha i zhytun deri në fyt në historin e filozofis... Punë e ashpër kjo për Vocrra'kun!

Pra, nji ditë m'u tek me lexue Kondijakun. Të mbetet ndërmjet nesh, ky bablok as që ja vlen të lexohet; âsht nji filozof për t'u qeshë me tê dhe i tanë dengu i veprave të tija filozofike mund të zente aq vend sa zen guri i nji unaze njizet e pesë qindarësh; por, e dini vetë! Kur âsht njeriu i ri, ka nji gjykim krejt të gabueshëm për sendet dhe njerzit.

Dëshirojsha pra me lexue Kondijakun. Më duhesh nji vepër e Kondijakut pa tjetër. Fatkeqsisht biblioteka e kolegjit s'e kishte asnji të tillë, dhe librarët e Sarlandës nuk e mbajshin këtë artikull. Vendosa t'i drejtohem abat Zhermanit. Vllazënt e tij më kishin thanë që dhoma e abatit kishte mâ se dymiië blêj, pra isha i bindun që do ta gjej te ai librin e andrrave të mija. Por ai njeri i çudiçëm më bante me u frigue dhe, për të mujtë me vendosë me u ngjitë deri në strehimin e tij nuk ishte aq tepër e madhe dashunija ime për Kondijakun.

Kur mbërrina para derës së tij më dridheshin kambët prej frigës... Trokita dy herë krejt lehtë.

— Hyn! — përgjegji nji zâ titani.

Abat Zhermani i tmershëm ishte ulë për së mbrapshti në nji karrigë t'ulët, kambët të shtrime në të dy anët e karrigës, veledanin të përvjelun kështuqë i shifeshin muskujt e trashë të cilët gufojshin fuqishëm në çarapët e tij mëndafshi të zi. I mbështetun me brryla në shpinën e karrigës së tij, lexonte nji libër të trashë formati „in folio" me anët e kuqe dhe pinte duhan tue bâ zhurmë me nji llullë të vogël, të shkurtë, ngjyrë hini, nga ato që i quejmë „fyt-kallëse".

— Ti qenke! — më tha dhe mezi që çoi syt prej librit „in folio"... Dita mirë! Si je?... Çka dëshiron?

Zani i tij i ashpër, pamja e rreptë e asaj dhome librat e së cilës ishin mbulue me libra, mënyra e lirë e t'ulunit të tij në karrigë si në kal, ajo llullë e vogël që mbante në dhambë, të gjitha këto më hutuen shum.

Pranseprap mujta disi t'ia spjegoj mir'a keq qëllimin e vizitës sime dhe t'ia kërkoj Kondijakun e famshëm.

— Kondijakun! Don me lexue Kondijakun! — më përgjegji abat Zhermani tue buzëqeshë. — Ç'idé e çudiçme. A nuk do të dojshe mâ mirë me pi duhan me llullë bashkë me mue? Zbritma at çibuk që âsht varë atje në mur dhe ndeze... do të shofish se âsht shum mâ i mirë se gjithë Kondijakët e botës.

U ekskuzova me nji gjest tue u skuqë.

— Nuk don?... Si ta kesh qejfin, djali im... Kondijaku që kërkon âsht atje nalt, në raftin e tretë në të shmajtë... mundesh me e marrë... po ta jap hua. Por kij kujdes e mos e shkyej se përndryshe t'i këpus veshët.

Mora Kondijakun në raftin e tretë në të shmajtë dhe po matesha me u tërheqë, por abati më ndali.

— Domethanë po u merrke me filozofi, a? — më tha tue më shique drejt në sy... A mos i beson vallë asaj?... Prralla, i dashtuni im, prralla të thjeshta! E kur mendon njeriu që kanë dashtë me më bâ, mue, profesor filozofije! Po ju pyes nji herë!... Çka me u mësue tjerëve? Xeron, hiçin... Kishin mujtë fare mirë me më bâ poashtu dhe inspektor të përgjithshëm të hyjve dhe kontrollor të tymit të llullës sime... Ah, mjerë unë! Duhet ngadonjiherë me ushtrue profesione të çudiçme për të mujtë me mbetë gjallë... Edhe ti gjithashtu din diçka për këto çka po flas, a nuk âsht ashtu?... Oh! S'âsht nevoja që të skuqesh. E dij që nuk je i lumtun, i ngrati pioni im i vogël, e dij që fëmijt ta bâjnë jetën të vrazhdë.

N'ato fjalë abati Zherman u ndal për nji çast. Dukesh shum i zemruem dhe zû të shkundi me tërbim llullën e vet mbi njani thue të dorës. Unë, tue ndëgjue këtë njeri të dëjë se si prekesh në zemër për fatin tim, e ndiejsha vehten të trondítun dhe kisha ngritë Kondijakun para syve të mij për të mëshehë lott e mëdhej që po nxirrsha prej tyne.

Pothuej menjiherë abati foli përsëri:

— ... Për vuejtjet e mëdha të jetës unë s'kam veçse tri shërime: punën, lutjen dhe llullën, llullën e dheut, shum të shkurtë, kujtoju për këtë gjâ. Sa për filozofët, mos kij shpresë prej tyne; nuk do të ngushllojnë për asgjâ. Edhe e kam sprovue këtë gjâ; mundesh me më besue.

— Ju besoj, zotni abat.

— Tash shko, je kah më lodh... Kur të duhen libra, mundesh me ardhë me i marrë krejt lirisht. Çilci i derës sime âsht gjithnji përmbi derë, dhe filozofët i gjen gjithmonë mbi raftin e tretë në të shmajtë... Mos më fol mâ... Tungjatjeta!

N'ato fjalë ja nisi leximit përsëri dhe më la të dal madje pa më shique fare.

Ç'prej asaj dite kisha në dispozicion gjithë filozofët e rrozullimit; hyjsha te abat Zhermani pa trokitë, si me qenë në shtëpin time. Mâ të shumtën e herëve, n'ato orë kur shkojsha te ai, abati kishte mësim e dhoma e tij ishte e shprazët. Llulla e vogël flente në nji zgrip të tryezës, në mes të librit të madh „in folio" me anë të kuqe si dhe fletësh të panumërta mbulue me shkrim t'imtë e të palexueshëm... Ndonjiherë edhe abati ishte aty. E gjejsha tue lexue, tue shkrue, tue ecë nalt e poshtë nëpër dhomë me hapa të mëdhej. Kur hyjsha, i thojsha me zâ të frikshëm.

— Mirë dita, zotni abat!

Të shumtën e herëve nuk më përgjigjesh... Mirrsha filozofin tim në raftin e tretë më të shmajtë dhe shkojsha, e abati as që dukesh se kishte diktue prezencën time aty... Deri në fund të vjetit nuk shkëmbyem as njizet fjalë, po s'do të thotë gjâ. Diçka më thonte prej së mbrendshmi se na të dy ishim miq të mirë.

Ndërkaq pushimet verore po afroheshin. Gjithë ditën ndëgjoheshin nxansit e muzikës tue përsëritë në klasët e vizatimit polkat dhe marshet për ditën e ndamjes së çmimeve. Këto polka e gëzojshin gjithë botën. Në mbramje, n'orën e fundit të studimit shifeshin tue dalë prej bankash nji grumbull kalendarësh, dhe çdo fëmi shlyente n'at të vetin ditën që po mbaronte: „Mâ në fund, edhe nji mâ pak!" Oborret ishin plot drrasa për tribunë; shpluhnoheshin kolltuqet, shkundeshin qylymat... nuk punohesh mâ, s'kishte mâ disciplinë. Vetëm e vetëm, deri në fund, urrejtja kundrejt pionit dhe shakanat, shakanat e tmershme.

Mâ në fund dita e madhe mbërrini. Ishte koha; nuk mujshe me durue mâ.

Çmimet u ndanë n'oborrin tim, n'oborrin e të mesëmve... Akoma po e shoh at oborr me çadrën e vet lara-lara, muret e tija të mbulueme me pelhura të bardha, pemët e tija të mëdha, të gjelbërta, plot flamuj dhe nën ta nji grumbull kësulash, kepish, kapelash ushtarake, shakosh, helmetash, kapuçash me pupla, cilindrash, puplash, rubanash, tufash mëndafshi, tufa puplash... Në fund t'oborrit nji tribunë ku kishin zanë vend autoritetet e kolegjit në fotelje me kadife të kuqe. Oh, tribuna! Sa të vogël e ndiente njeriu vehtën para saj! Çfarë shprehje të randë mospërfillje dhe epërsije u ipte atyne që ishin ulë në të. Asnjani prej atyne zotnijve nuk kishte mâ pamjen e tij të zakonshme.

Abat Zhermani ishte dhe ai në tribunë, por nuk dukesh se çante kryet që ndodhesh aty. I shtrimë në kolltukun e tij,

kryet të mbështetun, ndëgjonte fqinjët e tij sa për sy e faqe dhe dukesh sikur ndiqte me sy tymin e nji llulle t'imagjinueshme.

Në rranzë të tribunës ishte muzika, burija dhe efikleida që shkëlqejshin në diell; të tri divizionet të rrasuna ndër banka me kujdestarët e tyne, të cilët mbajshin rendin; mandej, mbas tyne, grumbulli i prindëve, profesori i klasës së shtatë, i cili shoqnonte për krahu damat tue britë: „Pak vend, pak vend!", dhe mâ në fund, të humbun në mes t'asaj morije çilcat e z. Vioit që ngitshin nga nji kand i oborrit në tjetrin e të cilët ndëgjoheshin tue bâ: Zhing! Zhing! Zhing! — djathtas, majtas, këtu, gjithkah dhe në të njajtën kohë.

Ceremonija filloi; bante nxehtë. Nën çadër nuk kishte ajr... Ishin disa zoja të trasha, kuq si gjaku, të cilat koteshin në hijen e kordelave të tyne, dhe disa zotnij tullaca, të cilët fshijshin djersën e kokës së tyne me shamija të kuqe si lule alli. Gjithçka ishte kuq: fytyrat, qylymat, flamujt, kolltuqet... U mbajten tri fjalime që u duertrokitën shum, por unë, unë as që i ndëgjojsha. Atje nalt, mbas dritares së katit të parë, syt e zez qepshin në vendin e tyne të zakonshëm dhe zemra ime rrihte për ta... Syt e zez të ngratë! Edhe at ditë, zana me gjyzlykë nuk i lente pa punue.

Kur u përmend emni i fundit të nxansit të lëvduem në klasën e fundit, muzika filloi nji marsh ngadhnjyes dhe të gjithë u shkarkuen nga barra. Tollovi e përgjithshme! Profesorët zunë të zbresin nga tribuna, nxansit kapërcjeshin përmbi banka për të shkue te prindët e tyne. Përqafoheshin, thërritshin njani tjetrin: „Këndej, këndej!" Motrat e maturantave shkojshin kryenalte me kunorat e vllazënve të tyne. Teshat e mëndafshta bâjshin frufru tue u ndeshë nëpër karriga... I palëvizshëm mbas nji peme, Vocrraku shiqonte tue kalue zojat e bukura krejt i ligësht dhe shum i marrshëm në teshat e veta të vjetrueme.

Pak nga pak oborri u shpraz. Në portën e kolegjit drejtori dhe z. Vioi qëndrojshin në kambë, përgëdhelshin fëmijt që kalojshin, përshëndetshin prindët deri në tokë.

— Vjetin e ardhshëm! Vjetin e ardhshëm! — thonte drejtori me nji buzëqeshje t'ambël... Çilcat e z. Vio cingrojshin plot përgëdhelje: „Zhing! Zhing! Zhing! Eni përsëri, miqt e mij, eni përsëri vjetin e ardhshëm!"

Fëmijt leheshin me u përgëdhelë pakujdesshëm, dhe kapërceishin shkallët me nji hov.

Disa fëmijt hypshin në karroca të bukura stolisë me stema, ku nanat dhe motrat e tyne mbledhshin fundet e tyne të gjana për t'u bâ vend: Klik! Klak... e drejt e në kështjellë... Tash përsëri do të shifshim parqet, ledinat, shilarsat

nën rogoveca, kafazet e mëdha plot me zogj të rrallë, hurdha me dy mjellme dhe terrasat e mëdha me parmakë ku pihet ndonji nije freskuese në mbramje.

Disa tjerë kacavareshin nëpër qerre familjare me banka pranë vajzash së bukura, të cilat qeshshin dhe tregojshin dhambët e tyne të bardhë nën kapelat e tyne të bardha. Farmierja me zinxhir t'artë rreth qafe e çonte qerren... Grahu kuajve me kamxhik, Maturinë! Kitheheshin në çiflik; atje do të hajshin kajmak, do të pishin vênë rrushi muskat, do të gjuejshin me kapsolla dhe gjithë ditën do të rrotulloheshin nëpër sanë që ka erë të mirë!

Të lumtunit fëmij! Po shkojshin, po niseshin të gjithë... Ah, sikur të kisha mujtë me u nisë dhe unë gjithashtu!...

VIII

SYT E ZEZ

Tash kolegji âsht i shkretë. Të gjithë kanë shkue... Prej nji kandi në kandin tjetër të bujtinave eskadrone mijsh të mëdhej bâjnë sulme kalorsije ditën për diell. Shishet e ngjyrës thahen në fund të bankave. Nepër pemët e oborrit, nji divizion trumcakësh âsht i gëzueshëm si me pasë festë. Këta zotnij kanë grishë të gjithë shokët e tyne të qytetit, ata t'ipeshkvnís, ata të nënprefekturës dhe, prej mëngjesit deri në mbramje ndëgjohet nji cicërim shurdhues.

Prej dhomës së tij, nën pullaz, Vocrraku i ndëgjon ndërsa punon. E kanë lanë me ndejtë për mëshirë në kolegj gjatë pushimeve. Këtë rast ai e shfrytzon për të studjue me tanë fuqit e veta filozofët grekë. Porse dhoma âsht shum e nxehtë dhe tavani shum i ulët. I mirret fryma aty... Në dritare s'ka kapakë. Dielli hyn porsi nji flakadâ dhe ja fut zjarmin gjithçkafit. Gipsi i dyrekëve kërcet, shkëputet... Miza të mëdha, të trullueme prej vapës, flejnë të ngjituna ndër xhama... Vocrraku bân përpjekje të mëdha që të mos flejë. Kryet e tij âsht i randë porsi plumbi; kapakët e syve i mbyllen.

Puno, pra, Daniel Eiseti!... Duhet me përtrî votrën... Por jo! Nuk mundet... Gërmat e librit të tij i kcejnë para sysh. Mandej edhe libri i sillet para sysh, mandej tryeza, mandej dhoma. Për ta përzanë këtë dremitje të çudiçme Vocrraku çohet, bân disa hapa, mbërrin deri te dera, kalamendet dhe bje për tokë si nji planc, i goditun nga gjumi.

Jashtë trumcakët çiren së kënduemi: gjinkallat këndojnë me t'i shurdhue veshët; rrapave të zbardhuem prej pluhnit u çahet lëkura në diell ndërsa hapin njimijë degët e tyne.

Vocrraku sheh nji andërr të çudiçme: i duket që dikush troket në derën e dhomës së tij, dhe që nji zâ kumbues e thërret n'emën: „Daniel, Daniel!..." Këtë zâ ai e njeh. Me të njajtin ton ai zâ britte dikur: „Zhak, ti je gomar!"

Trokitjet në derë dyfishohen: „Daniel, Danieli im, jam unë, baba yt, çele derën shpejt!"

Oh, ç'ankth i tmershëm! Vocrraku don me u përgjegjë, me shkue e me çelë derën. Drejtohet tue u mbështetë në brryl, por koka e tij âsht shum e randë, rrëxohet përsëri dhe i bje të fikët...

Kur erdh Vocrraku në vedi, u çudit pa masë tue pa vehten në nji shtresë shum të bardhë, të rrethueme me perde të gjata ngjyre blu, të cilat i bâjshin hije rreth e përqark... Drita — e kandshme, dhoma — e qetë. Nuk ndëgjohesh tjetër zhurmë përpos tik tak-ut të nji sahati muri dhe cingrimi i nji luge në porcelan. Vocrraku nuk din se ku âsht, por e ndien vehten fort mirë. Perdet hapen. Z. Eiseti baba, me nji tas në dorë, përkulet drejt tij me gaz t'ambël dhe syt plot lot. Vocrraku mendon që âsht tue andrrue gjithnji.

— A jeni ju, babë? A jeni bash ju?

— Po, Daniel, po djali im i dashtun, unë jam.

— Ku jam kështu?

— N'infermieri, ç'prej tri ditësh... Tash je shëndoshë, por ke qenë shum i sëmutë...

— Po ju, im at, si keni ardhë ju këtu? Përqafomëni akoma! Oh! Mbamëni! T'ju shoh! Po më duket që po andrroj gjithnji.

Z. Eiseti babë e përqafoi:

— Hajt mbuloju, banu i mençëm... Mjeku nuk lejon që të shplohesh. Dhe, për ta ndalue djalin që të flasi, ky bablok foli gjatë gjithë kohës.

— Merre me mend, para tetë ditësh Sipërmarrja e Venës më dërgoi me bâ nji udhtim në Sevenë. E kupton vetë sa i kënaqun që isha. Do të kisha rast kështu me pá Danielin tim! Mbërrina në kolegj... Të thirrën, të kërkuen... Danieli kurrkund! U thashë të më çojshin në dhomën tande. Çilci ishte përmbrenda... Trokita — kurrkush. Hop! Shpërtheva derën me nji shqelm dhe aty të gjeta për tokë me ethe të tmershme... Ah! I shkreti fëmi, sa i sëmutë që ishe! Pesë dit në kllapí! Nuk të jam largue as për nji minut... Flitshe jerm gjatë gjithë kohës: flitshe me përtrí votrën. Çfarë votre? Fol!... Britshe: „S'due të shoh çilcat! Hiqni çilcat prej bravave!" Po qesha? Po të bâj bé që unë nuk qeshsha, jo. O Perëndi, çfarë netsh kam kalue pranë teje!... E kupton ti këtë gjâ! Z. Vioi — taman z. Vio, a âsht ashtu? — nuk donte me më lejue me fjetë në kolegj! Ma përmendte

rregulloren... Ah, taman besa, rregulloren! Ku e njof unë rregulloren? Stërhollues i djallit, kujtonte që do të më shtinte frigën tue m'i lëvizë çilcat para sysh. Por unë, besa, ja ktheva mbrapshtë, heu!

Vocrraku u dridh prej guximit të z. Eisetit; mandej, tue pasë harrue menjiherë çilcat e z. Vioit: „E nana ime?" — pyeti, tue shtrî krahët sikur t'ishte e ama aq afër sa të mujte me e përgëdhelë.

— Nëse zbulohesh, nuk do të kallxoj kurrgjâ, — përgjegji z. Eiseti me nji zâ të zemruem. Hajt, mbuloju!... Jot' amë âsht mirë; ndodhet te daja Batist.

— E Zhaku?

— Zhaku? Ai âsht gomar!... Kur thom që âsht gomar, ti e merr vesh vetë që kjo âsht nji mënyrë të shprehuni... Përkundra, Zhaku âsht nji djalë shum i zoti... Mos u zbulo, bre, ta marrë dreqi këtë punë... Pozita e tij âsht shum e mirë. Qan gjithnji, u muer vesh. Por, megjithatë âsht shum i kënaqun. Drejtori i tij e ka marrë për sekretar... Kurrgjâ tjetër nuk punon veçse shkruen tue i diktue... Nji vend shum të kandshëm besa ka.

— Domethanë, gjithë jetën do të jetë i dënuem me shkrue tue i diktue, Zhaku i ngratë!...

Tue thanë këto fjalë, Vocrraku filloi me qeshë me gjithë zemër, dhe z. Eiseti qeshi tue pa që qeshte dhe i biri, por pajikohsisht dhe e qortoi që po zbulohesh gjithnji...

Oh fatlumja infermeri! Ç'orë të kandshme kaloi Vocrraku mbrenda perdeve blu të shtrojës së vet!... Z. Eiseti nuk i largohej, gjithnji rrinte aty, i ulun pranë jastekut, dhe Vocrraku besa do të dëshironte që z. Eiseti të mos shkonte kurr... Por, ofshe! Asht gjâ e pamundun. Sipërmarrja e Venave ka nevojë për udhtarin e saj. Duhet të niset, duhet të vazhdojë turnén nëpër Sevenë...

Mbas nisjes së t'et, djali mbet vetëm n'infermerín e qetë. Kalonte ditët tue lexue në fund të nji kolltuku të shtymë pranë dritares. Në mëngjes dhe në mbramje, zoja Kasanjë ia sillte haenat. Vocrraku pinte supën me t'kuq veje që ndodhesh në tas, hante tue lëpi nji krah pule dhe thonte: „Ju falem nderit, zojë!" Kurrgjâ tjetër. Kjo femën dukesh se ishte e sëmunë prandej s'i pëlqente, as që e shiqonte.

Ndiq, nji mëngjes, porsa tha fjalët: „Ju falem nderit, zojë!" krej thatë sikurse zakonisht, pa çue syt prej librit, u habit fort kur ndëgjoi nji zâ shum t'ambël që i tha: „Si po e ndien vehten sot zotni Damieli?"

Vocrraku ngriti kryet dhe, merrni me mend se kë pá! Syt e zez, syt e zez kamb'e krye, të palëvizshëm dhe buzëqeshun përpara tij.

Syt e zez i banë me dijtë mikut të tyne që grueja e zbehtë ishte e sëmutë dhe që ata syt e zez, ishin të ngarkuem me i shërbye. Njikohsisht shtuen, tue u ulë, se ndiejshin shum gëzim që po e shifshin z. Danielin të forcuem. Mandej u tërhoqën me nji ndërim të thellë tue thanë që do të kthehesin po at mbramje. Dhe me të vërtetë, po at mbramje syt e zez erdhën përsëri, dhe të nesërmen në mëngjes gjithashtu edhe prap të nesërmen në mbramje. Vocrraku ishte i mrekulluem. Bekonte sëmundjen e tij, sëmundjen e grues së zbehtë, të gjitha sëmundjet e botës. Po të mos kishte qenë kurrkush i sëmutë ndonjiherë, ai, Vocrraku, nuk do të kishte pasë rast kurr me u ndodhë ball' për ballë me syt e zez.

Oh, fatlumja infermeri! Ç'orë të kandshme kaloi Vocrraku në kollitukun e vet të shtymë pranë dritares, tash që ishte në shërim e sipër!... Në mëngjes syt e zez kishin nën qerpikët e tyne nji grumbull perishanesh ari që shëndritshin prej rrezeve të diellit. Në mbramje, shkëlqejshin me ambëlsi dhe në terr përhapshin rreth tyne dritën e nji hylli... Vocrraku andrronte syt e zez çdo natë dhe nuk flënte mâ. Ç'prej agimit ishte në kambë dhe bâhesh gati për t'i pritë. Kaq msheftsina kishte për t'u rrëfye!... Mandej, kur mbërrijshin syt e zez, nuk u thonte asgjâ.

Syt e zez dukeshin shum të çuditun për këto heshtje. Shkojshin e vijshin n'infermeri dhe gjejshin njimijë shkaqe për të qëndrue pranë të sëmutit, tue shpresue që ai do të vendoste me u folë; por iky Vocrrak i mallkuem nuk po vendoste dot.

E pra, ndonjiherë armatosej me krejt guximin që kishte dhe fillonte trimnisht kështu: „Zojushë!..."

Menjiherë syt e zez ndizeshin dhe e shiqojshin tue buzëqeshë. Por kah i shifte tue qeshë ashtu, i ngrati e humbte torruan dhe, me nji zâ që i dridhej, shtonte: „Ju falënderoj për mirsít e tueja ndaj meje". Ose edhe: „Supa me të kuq veje âsht e shkëlqyeshme këtë mëngjes".

Atëherë syt e zez shtrembnojshin pakëz buzët që don të thonte: „Çka! A vetëm kaq a!" Dhe shkojshin tue fshâ.

Kur dilshin syt e zez, Vocrrakun e rrëmbente dëshprimi.

„Oh, qysh nesër, qysh nesër pa fjalë, do t'u flas".

E mandej, të nesërmen, ndodhte po ajo gjâ.

Mâ në fund, i lodhun nga kjo luftë dhe tue e ndie vehten që nuk do të kishte kurr guxim me u thanë syve të zez çka mendonte për ta, Vocrraku vendosi me u shkrue. Nji mbramje kërkoi ngjyrë dhe letër për të shkrue nji letër të randsishme, oh, shum të randsishme!... Syve të zez pa dyshim ua muer mendja se për kë do t'ishte letra në fjalë. Besa ishin dinakë syt e zez!... Shpejt, shpejt, vrapuen me kërkue

ngjyrë dhe letër, i vunë para të sëmutit dhe shkuen tue qeshë me vehte.

Vocrraku filloi me shkrue; shkroi gjithë natën; mandej, kur u bâ mëngjes vû re që kjo letër e pafund nuk përmbante veçse tri fjalë, po më kuptoni mirë. Porse këto tri fjalë ishin mâ elokuentet që mund të ndodheshin në botë, dhe Vocrraku shpresonte që do të bâjshin nji efekt të madh.

Tash pra, kujdes!... Syt e zez po vijnë... Vocrraku âsht shum i tronditun; ka përgatitë letrën që duhet të çeli rrugë dhe po betohet që do t'ua dorzojë syve të zez porsa të mbërrijnë... Ja se si do të zhvillohet kjo skenë: Syt e zez do të hyjnë, do ta vêjnë mbi tryezë supën me të kuq veje dhe zogun e pulës. „Mirë mëngjesi, zotni Daniel!" Atëherë, ky, do t'u thotë menjiherë me guxim të madh: „Syt e zez të njerzishëm, ja nji letër për ju".

Por shsht!... Po ndëgjohet nji kambë zogu në korridor... Vocrraku mban letrën në dorë. Zemra e tij po rreh; gati po i bjen pika...

Dera hapet... Tmer!...

Në vend të syve të zez, duket zana plakë, zana plakë e tmershme me gjyzlykë.

Vocrraku nuk ka guxim të kërkojë shkoqitje, por mbetet i mahnitun... Për çka nuk kishin ardhë ata prap?... Pret me padurim të vijë mbramja... Ofshe!... As në mbramje syt e zez nuk erdhën, as të nesërmen, as ditët e mâtejshme, as kurr.

I kanë përzanë syt e zez. I kanë dërgue në Strehën e Fëmijve të gjetun ku do të qëndrojnë të mbyllun katër vjet, deri sa të mbërrijnë pjekunín... Syt e zez vidhshin sheqerin.

Lamtumirë ditë të bukura t'infermeris! Syt e zez shkuen, dhe, për të qenë fatkeqsija edhe mâ e madhe, ja edhe nxansit filluen të kthehen... Si kështu! Kaq shpejt erdh fillimi i vjetit shkolluer a?. Oh, sa të shkurta që qenë pushimet!

Për të parën herë mbas gjashtë javësh Vocrraku po zbritte n'oborr, i zbehtë, i thatë, mâ vocrrak se kurr... I tanë kolegii po zgjohesh. Kishin fillue me la prej së nalti deri poshtë. Korridoret kullojshin ujë. Egërsisht, sikurse gjithmonë, çilcat e z. Vioit ishin në lëvizje të gjallë. I tmershëm ky z. Vioi, kishte shfrytzue pushimet për t'i shtue dhe disa nene rregullores së tij. Vocrrakut s'i mbetej veçse me u sjellë mirë.

Çdo ditë mbërrijshin nxansit... Klik! Klak! Përsëri shifeshin para portës qerret me banka dhe karrocat e ditës së ndamjes së çmimeve... Disa nga të vjetrit mungojshin në thirrjen e emnave. Divizionet u formuen përsëri. Këtë vjet, sikurse vjetin e kaluem, Vocrraku do të kishte kujdestarín

e të mesëmve. Pioni i ngratë qysh tash filloi me u dridhë. Por ma në fund, kush e din si do të bahesh? Ndoshta këtë vjet fëmijt nuk do t'ishin aq të mbrapshtë.

Në mëngjesin e festës së këthimit në shkollë muzikë e madhe në ikishëzën e kolegjit. U tha mesha e Shpirtit të Shejtë... Ja Z. drejtori me teshat e reja dhe palmën e vogël t'argjentë në gavrën e jakës së setrës. Mbas tij qëndronte shtatmadhorija e profesorëve me toga ceremonije: ata të landëve shikencore me lëkurë hermeline ngjyrë portokalli; ata të landëve humanitare me lëkurë hermeline të bardhë. Profesori i klasës së shtatë, njeri mendjelehtë, kishte pasë guximin me bajtë dorza ngjyrë të çelun dhe nji kapelë simbas fantazis. Z. Vioi nuk dukej i kënaqun në fytyrë... Në fund të kishës, i përziem me nxanës, Vocrraku shiqonte me sy lakmues togat madhshtore dhe palmet e argjenta... Kur do të bâhet vallë profesor edhe ai: Kur do të mundet me përtrî votrën? Ofshe! Para se të mbërrijë deri atje sa kohë do t'i duhet ende dhe sa vuejtje për të hegë. Vocrraku ndjeu nji trishtim në zemër. Organoja ngjalli në zemrën e tij dëshirën me qa... Befas, atje diku në nji kand të korit, vû re nji fytyrë të bukur, por të coptueme që po i qeshte... Kjo buzëqeshje e ngushlloi Vocrrakun dhe, tue pa abat Zhermanin Vocrraku u mbush me guxim dhe u bâ shend e verë.

Dy dit mbas meshës së Shpirtit të Shejtë, solemnitete të reja. Asht festa e drejtorit... Këtë ditë, — ç'prej kohës që e'mbahet mend, krejt kolegji kremtonte festën e Shën Teofilit mbi bar, me sasi të dyfishueme mishnash të ftoftë dhe venash të Limuit. Këtë herë, sikurse zakonisht, z. drejtori nuk kurseu asgjâ për t'i dhanë jehonë të madhe kësaj feste së vogël të familjes, e cila kënaqte instinktet bujare të zemrës së tij, pa damtue prapseprap intersat e kolegjit. Ç'prej agimit, të gjithë u mrasën, nxanës e kujdestarë — n'omnibusa të mëdhej ekskursioni të stolisun me flamuj që kishin ngjyrat e Bashkis së vendit, dhe konvoji u nis në të katërta tue ngrehë mbas vedi në dy qerre shum të mëdha kanistrat me shishe vene me shkumbë dhe shportat me gjana ushqimore... Në krye, në karrocën e parë — kësula të mëdha dhe muzika. Urdhën ofiklejdave me i ra shum fort. Kamxhikët kercitshin, zilet bijshin, grumbujt e pjatave përplaseshin për çinija teneqje. Gjithë Sarlanda me kapuça nate dolën në dritare për të pa festën e drejtorit.

Atje, në *Livadh* duhej bâ gostija. Porsa mbërrinë, shtruen sofrabezat dhe fëmijt zunë të gajasen së qeshuni kah shifshin zotni profesorët që ishin ulë në fresk, mbi vjollca, si nxanës të thjeshtë kolegji... Riskat e pitës qarkullojshin. Tapat e shisheve hudheshin përpjetë. Syt shkëlqejshin. Flitej

shum... Vetëm, në mes të kësaj gjallnije së përgjithshme, Vocrraku dukej i shqetsuem në fytyrë. Befas u skuq... Z. drejtori u çue në kambë tue mbajtë nji letër në dorë: „Zotnij, në këtë çast më dorzuen edhe disa vargje, të cilat m'i drejton nji poet anonim. Duket që Pindari ynë i zakonshëm, Z. Vioi, këtë vjet ka nji konkurent. Megjithse këto vargje janë shum lajkatare për mue, po ju kërkoj lejën t'i lexoj.

— Po, po... i lexoni!... I lexoni!...

Dhe, me zanin e tij të bukur të ndamjes së çmimeve, drejtori filloi leximin...

Ishte nji kompliment i thanun mjaft mirë, plot rima të dashtuna kushtue drejtorit dhe gjithë atyne zotnijve. Nga nji lule për secilin. Edhe zana me gjyzlykë madjè nuk ishte harrue. Poeti e kishte quejtë „engjulli i sallës së ngranjes", gjâ që dukej shum e kandshme.

Të gjithë duertrokitën për nji kohë të gjatë. Disa zane kërkuen autorin. Vocrraku u çue në kambë, i skuqun porsi kokrrat e shegës, dhe u përkul me përvujtni. Aklamacion i përgjithshëm. Vocrraku u bâ heroi i ditës. Drejtori desht me e puthë. Disa profesorë të vjetër ia shtrënguen dorën me nji shprehje inteligjente. Profesori i klasës së shtatë ia kërkon vargjet për t'i botue në nji fletore. Vocrraku mbeti shum i kënaqun; të gjitha këto lëvdata dhe vena e Limuit i kishin këcye në krye. Vetëm e vetëm, e kjo gjâ ia heqte pak të dejunit, i dukej se po ndëgjonte abat Zhermanin kah murmuronte: „I marri", dhe çilcat e rivalit të tij tue kërsitë egërsisht.

Si u fashit iky entuziazëm i parë, z. Drejtori u ra shuplakave që të mbahej qetsi.

Tashti, Vio, ju e keni rendin. Mbas zanës gastore, zana seriose.

Z. Vio, me nji hije të randë, nxuer prej xhepit të tij nji fletore të lidhun e cila premtonte shum simbas dukës, dhe filloi të lexojë tue i hudhë Vocrrakut nji shiqim anash.

Vepra e z. Vioit ishte nji idilë, nji idilë krejt virgjiliane, shkrue për nderë të regullores. Nxansi Menalk dhe nxansi Dorilas i përgjegjshin njani tjetrit me strofa të nderlikueme. Nxansi Menalk âsht në nji kolegj ku lulzon rregullorja; nxansi Dorilas në nji kolegj tjetër prej të cilit rregullorja âsht mërgue. Menalku përmend këndqsít e vrazhda të nji disciplinë së fortë. Dorilasi përkundra këndqsít e pafrytshme të nji lirije të shfrenueme.

Në fund Dorilasi âsht mujtun krejtsisht dhe ai vetë i jep fitimtarit çmimin e luftës. Së mbrami të dy, tue bashkue zanet e tyne, ia thonë nji kange gëzimi për nderë të rregullores.

Poema muer fund... Qetsi vdekje! Gjatë leximit, fëmijt kishin marrë pjatat e tyne të mbushuna dhe kishin shkue në qoshen tjetër të livadhit. Atje hajshin copat e tyne të piteve, larg, shum larg prej nxansit Menalk dhe prej naxnsit Dorilas. Z. Vioi i shiqonte nga vendi ku ndodhej me nji buzëqeshje t'idhët... Profesorët u treguen të durueshëm, por asnjani nuk pat guxim me duertrokitë... Z. Vioi i pafat! Ky qe nji rrënim i vërtet... Drejtori u mundue me e ngushllue: „Landa âsht e thatë, zotnij, por poeti prapseprap ia ka dalë në krye mirë."

— Mue, besa, po më duket shum e bukur, — tha tue kundërshtue Vocrraku, të cilit, fama që kishte fitue zû me ia shtî frigën ngapak.

Poshtërsi të bjerruna! Z. Vioi nuk dëshironte që ta ngushllojshin. U përkul pa u përgjegjë tue mbajtë gjithnji buzëqeshjen e vet t'idhtë... Gjithë ditën e mbajti at buzëqeshje dhe në mbramje, tue u kthye, në mes të kangës së nxanësve, të zanit të çjerrun të muzikës dhe të zhurmës shurdhuese t'ominibusave, rrotat e të cilëve rrotulloheshin nëpër kalldramin e qytetit të fjetun, Vocrraku ndëgjoi në terr pranë vehtes çilcat e rivalit të tij, të cilët e qortojshin me nji zâ t'egër: „Zhing! zhing! zhing! Zotni poet, do ta shofim këtë punë!"

IX

NGJARJA BUKOJRÂ

Më Shën Teofilin e patën pushimet.

Ditët që vijuen qenë të trishtueshme. Taman si t'ishte e nesermja e ditës së fundit të Karnavaleve. Kurrkush nuk e ndiente vehten t'aftë për punë, as kujdestarët as nxansit. Kishte fillue instalimi... Mbas dy muejsh të gjatë kolegji e kishte vështirë me rifillue jetën e tij të rregullt. Organizimi shkonte keq porsi veglat e nji sahati të vjetër, i cili ka mbetë pa u ngrehë ç'prej nji kohe së gjatë. Megjithatë, dalëngadalë, në saje të përpjekjeve të z. Vioit, gjithçka u vû për fije. Çdo ditë, në të njajtat orë, në tingujt e së njajtës zile, shifeshin tue u hapë dyert e vogla n'oborre dhe procesione fëmijsh, të shtanguem porsi ushtarë druni, tue parakalue dy nga dy nën pemët; mandej zilja binte prap, ding! dong! — dhe të njajtët fëmij përsëri kalojshin nën të njajtat dyer të vogla. Ding! dong! Zgjohuni. Ding! dong! Bini me fjetë. Ding dong! Mësoni! Ding! dong! Zbavituni! Dhe ky havaz gjatë gjithë vjetit.

O triumf i rregullores! Sa i lumtun do t'ishte nxansi Menalk me jetue nën shkopin dirigjues të z. Vioit, në kolegjin model të Sarlandës.

Vetëm unë ia prishsha bukurín kësaj pamje t'adhurueshme. Studimi im nuk ecte përpara. Të mesmit e tmershëm m'ishin kthye prej maleve të tyne mâ të shëmtuet, mâ të vrazhdë, mâ t'egjër se kurr. Nga ana ime edhe unë isha ligshtue; sëmundja më kishte bâ nervoz dhe menjiherë nxehesha; nuk mujsha me durue kurrgjâ... Tepër i butë vjetin e kaluem, këtë vjet u bana shum i rreptë... Mendojsha me i shtrëngue këta shejtanë të këqij dhe, për gabimin mâ të

vogël ndeshkojsha menjiherë krejt sallën e studimit të kopjojshin detyra dhe të mos dilshin në qytet.

Ky sistem nuk dha fryt. Ndeshkimet e mija, tue u bâ gjithnji e mâ të shumta, u çvleftësuen dhe u banë dy pare... Nji ditë kuptova që e kisha teprue. Salla ime e studimit bani kryengritje të vërtetë e unë s'kisha mâ municione për t'i bâ ballë këtij turbullimi. Edhe tash akoma po më duket se si po e shoh vedin në katedër, tue u përpushë porsi nji djall i vogël në mes të britmave, vajit, hungrimeve, fishkullimeve: „Jashtë!... Kikiriku!... Kss,... Kss! S'duem tiranë!... Kjo âsht padrejtsi!" Dhe shishet e ngjyrës bijshin si shiu, dhe copat e letrave të përçapuna përplasesish për katedrën time dhe, të gjithë këta përbindsha të vegjël, — me pretekstin e reklamimit, — vijshin e vareshin si kalavesha në katedrën time, me ulurime majmunash.

Ngadonjiherë, tue mos pasë tjetër rrugë, thërritsha z. Vioin në ndihmë. Mendoni se ç'poshtnim! Ç'prej festës së Shën Teofilit, njeriu me çilca më kishte prû n'at shkallë që kishte dëshirue dhe unë e shifsha që ishte i kënaqun për gjendjen time të dëshprueme... Kur hynte ai në sallën e studimit, me çilcat e tij në dorë, ishte porsi nji gur që hudhte në moçal bretkocash: në nji çel e mshel syt çdonjani ndodhesh në vendin e vet, me krye në libër. Mund të ndëgjohesh tue fluturue dhe miza. Z. Vioi shtitte pak nalt e poshtë, lëvizte turrën e hekurishteve të tija në mes të nji qetsije së plotë, mandej më shiqonte ironikisht dhe tërhiqesh pa thanë gjâ.

Isha shum fatkeq. Kujdestarët, kolegë të mij, talleshin me mue. Drejtori, kur e ndeshsha, nuk më pritte mirë; patjetër në qëndrimin e tij shifesh fryma e z. Vioit... Por, për të më shkatrrue krejtsisht, ndodhi dhe rasti Bukojrâ.

Oh, rasti Bukojrâ! Jam i sigurtë që ka mbetë n'analet e kolegjit dhe që Sarlandasit flasin për të edhe sot... Edhe unë gjithashtu, due të flas për këtë rast të tmerrshëm. Asht koha tashmâ që publiku ta dijë të vërtetën...

Pesëmbëdhetë vjeç, kambët e mëdha, syt e mëdhej, duert e mëdha, pa ballë dhe me ecje të nji shërbëtori farme — i tillë ishte markezi Bukojrâ, tmer i tanë sallës së studimit të të mesëmve dhe i vetmi pinjuell i fisnikís së Senevolit në kolegjin e Sarlandës. Drejtori e kishte shum n'hatër tue marrë para sysh dukjen aristokratike që prezenca e tij i ipte institutit. Në kolegj e thërritshin vetëm „markez". Të gjithë e drojshin; edhe unë vetë rashë nën ndikimin e përgjithshëm dhe i flitsha tue peshue mirë fjalët.

Për do kohë jetuem në marrëdhanje mjaft të mira.

Z. Markezi kishte atykëtu ndonji qëndrim të pasjellshëm kur më shiqonte ose kur më përgjegjesh, çka në të vërtetë vente në dukje tepër regjimin e vjetër, por unë bâjsha sikur s'i vêjsha ré, tue dijtë që kisha të bâj me nji kundërshtar të fortë.

Por nji ditë, ky rrezil markezi muer guximin me ma kthye fjalën në mes të sallës së studimit me nji paftyrsí t'atillë saqë humba durimin.

—Zotni Bukojrâ, — i thashë tue u mundue me mbajtë gjakftoftsín, — merrni librat tuej dhe dilni jashtë menjiherë.

Ky ishte nji akt autoriteti të tepruem për këtë markez të mbrapshtë. Qëndroi i mahnitun dhe më kqyri me sy të hapun pa luejtë prej vendit të tij.

E kuptova që po ja hyjsha nji pune së keqe, por isha futë mjaft thellë, prandej s'mujsha me u kthye mbrapshtë.

— Dilni jashtë, zotni Bukojrâ!... — urdhnova përsëri.

Nxansit pritshin të shqetsuem... Për herë të parë mbahesh qetsija.

Mbas urdhnit tim të dytë, markezi, erdh në vehte nga hutimi dhe m'u përgjegj, duhet ta kishit pa se me çfarë toni: „Nuk due me dalë!"

Në krejt sallën e studimit u ndëgjue nji murmurimë admirimi. I zemruem, u ngrita në kambë në katedrën time.

— Nuk doni me dalë, zotni?... Tash do të shohim.

Dhe zbrita...

E kam zotin dëshmitar që n'at çast nuk e kisha aspak ndërmend me përdorë forcën; dëshirojsha vetëm me ja shtî pak frigën markezit dhe me tregue vendosshmënín e qëndrimit tim; por, kur më pa që po zbres prej katedrës filloi me u zgërdhi në nji mënyrë aq t'urrejtshme saqë pata at trimni me e rrokë për jake për ta nxjerrë nga banka.

Faqeziu, mbante mshehun nën setrën e vet nji vizuer të madh hekuri. Teksa ngrita dorën, më qëlloi me tê në krah me nji të goditun të tmershëm. Prej dhimbës brita.

Të gjithë në sallë rrahën shuplakat.

— Bravo, markez!

N'at çast humba vehten. Me nji hov u hodha mbi bankë e me nji hov të dytë përmbi markezin; dhe atëherë, tue e rrokë për fyti e qysh m'erdh për dore, me kambë, me grushta me dhambë, me gjithçka, mujta me e nxjerrë prej vendit të tij dhe me e çue tue u rrotullue jashtë sallës së studimit deri në mes t'oborrit... Kjo qe punë e nji çasti; nuk kisha besue kurr që kam aq fuqí.

Nxansit kishin mbetë të shtanguem. Nuk britshin mâ „Bravo markez!" Kishin frigë. Bukojrani, trimi i trimave i bamë terbije prej këtij palo pionit! Ç'avanturë!... Po fi-

llojsha me fitue autoritet ashtu sikurse markezi po niste me humbë prestigjin.

Kur hypa përsëri në katedrën time, akoma i zbehtë dhe tue u dridhë gjithnji prej tronditjes, të gjithë krenat u përkulën me gjallni mbi banka. Nxansit kishin mbledhë mend. Po drejtori, z. Vioi, ç'do të mendojshin ata për këtë punë? Si! Kisha guxue me çue dorë mbi nji nxanës! Mbi markezin Bukojrâ! Mbi fisnikun e kolegjit! Domethanë kërkojsha vetë që të më përzanë!

Këto mendime që më vishin pak vonë, më shqetsuen në fitoren time të madhe. Më zû friga dhe mue. I thojsha vedit: „Asht gjâ e sigurtë, markezi ka shkue t'ankohet." Dhe, çdo minut pritsha të shoh drejtorin tue hy. U dridha deri në fund t'orës së studimit; e pra kurrkush nuk erdh.

Në pushim u habita shum kur pashë Bukojranin tue luejtë me tjerët. Kjo gjâ më qetsoi pak dhe, mbasi gjithë dita kaloi mirë, ma muer mendja që ai i mbrapshtë nuk do të çelte gojë dhe kështu do t'isha i shliruem prej frigës.

Për fat të keq e ejtja e parë që erdh ishte ditë dalje. Në mbramje z. markezi nuk u kthye në bujtinë. Ma ndjeu zemra që diçka do të më ngjitte dhe nuk fjeta gjithë natën.

Të nesërmen, n'orën e parë të studimit, nxansit pëshpëritshin tue këqyrë vendin e Bukojranit që kishte mbetë shprazët. Pa u bâ të tjerëve me kuptue, po vdissha prej frigës.

Aty kah ora shtatë, dera u hap menjiherë.

Isha i humbun...

Drejtori hyni i pari, mandej z. Vioi mbas tij, dhe mâ në fund nji burrë plak, i madh, i shtërnguem në redingotën e tij të gjatë të mbërthyeme deri në fyt dhe me nji jakë të ngrime katër gishta të gjanë. Këtë të fundit nuk e njihsha, por kuptova menjiherë që ishte z. Bukojrani baba. Dredhte mustaqet e tija të gjata dhe murmuronte nëpër dhambë.

As që pata guximin me zbritë prej katedrës sime për t'u bâ nderimet e duhuna këtyne zotnijve; poashtu edhe ata, kur hynë, nuk më përshëndetën. Të tret zunë vend në mes të sallës, dhe, deri sa dolën, nuk shiquen as nji herë të vetme nga ana ime.

Drejtori ia nisi i pari.

— Zotnij, — tha tue u drejtue kah nxansit — kemi ardhë këtu për të krye nji mision të vështirë, shum të vështirë. Nji nga kujdestarët e juej ka bâ nji gabim aq të randë, saqë âsht detyra jonë me e qortue botnisht.

Dhe atëherë zû me më bâ nji qortim që zgjati të paktën nji çerek të madh ore. Të gjitha ngjarjet të shtrembnueme: markezi ishte nxansi mâ i mirë i kolegjit; unë e kisha trajtue

brutalisht pa ndonij arsye, pa kërkue falje. Mâ në fund, unë kisha lanë mbas shpine të gjitha detyrat e mija.

Çka me iu përgjegjë këtyne paditjeve?

Kohë mbas kohe, provojsha të mbrohem. „Ju lutem, zotni drejtor! ...", por drejtori nuk më ndëgjonte dhe ma bani qortimin e tij deri në fund.

Mbas tij. z. Bukojrani, baba, muer fjalën edhe me ç'mënyrë! Nji paditje e vërtetë. I ngrati babë! Djalin e tij Dikush pothuej ja kishte mbytë. Mbi at krijesë të ngratë, të vogël dhe pa mbrojtje, Dikush ishte vërsulë porsi... porsi... si të thom? porsi nji buell, porsi nji buell i egër. Djali ishte gjithnji rát në shtrat ç'prej dy ditësh. Ç'prej dy ditësh e ama, me lot për faqe, ruente.

Ah! Sikur të kishte të bâjë me ndonji burrë, atëherë ai vetë, z. Bukojrani baba, do ta kishte marrë përsipër me u ahmarrë për të birin. Por ai Dikushi ishte sall nji mistrec e prandej i dhimbesh. Por le ta kuptonte nji herë e mirë që: nëse Dikush do t'ja përkitte përsëri nji flok të birit, atij Dikushi ai, do t'ia këputte pa fjalë të dy veshët.

Gjatë kësaj ligjerate së bukur, nxansit qeshshin tinës, dhe çilcat e z. Vioit lodrojshin prej gëzimit. Në katedrën e tij, i zbétë prej zemrimit, i ngrati Dikush qëndronte në kambë dhe ndëgjonte të gjitha këto shamje, gëlltitte të gjitha këto poshtnime dhe ruhesh që të mos përgjegjte. Po të kishte përgjegjë? Menjiherë do ta kishin përzanë prej kolegjit; e atëherë ku me shkue?

Mâ në fund, mbas nji ore të plotë, kur e shprazën tanë elokuencën e tyne, këta tre zotnij u tërhoqën. Mbas tyne, në sallën e studimit u bâ piskamë. U mundova me mbajtë pak qetsin, por më kot; fëmijt m'u zgërdhijshin në fytyrë. Rasti Bukojrâ ma kishte humbë orientimin nji herë e përgjithmonë.

Oh! Ky qe me të vërtetë nji rast i tmershëm!

I tanë qyteti u prek... Në Rrethin e Vogël, në Rrethin e Madh, nëpër kafe, në grupin e muzikantëve, kudo nuk flitesh për tjetër send. Njerzit e informuem mirë jepshin shkoqitje që ta rrënqethshin lëkurën. Duket që kujdestari ishte nji përbindsh, nji kulshedran. E kishte torturue fëmín në mënyrët mâ të rafinueme e me egërsi të pashoqe. Tue folë për të, nuk ja përmendshin emnin, por thojshin „xhelati".

Kur Bukojrani i ri u mërzit tue ndejtë ratë në shtrat, prindët e tij e instaluen në nji karrigë të gjatë, në pjesën mâ të bukur të sallonit dhe, gjatë tetë ditve salloni u bâ nji vend procesioni të pambarueshëm. Viktima interesante ishte për të gjithë objekt kujdesesh së mëdha.

Njizet herë me radhë e shtijshin me tregue historín e vet dhe, për çdo herë, i panafaku trillonte ndonji detal të ri.

Nanat dridheshin, zojushat e vjetra e thërritshin: „engjulli i ngratë;" dhe i jepshin bombona. Fletorja e opozitës përfitoi nga rasti dhe sulmoi kolegjin në një artikull të tmershëm, tue lëvdue n'anën tjetër një stabiliment fetar t'atyne rretheve.

Drejtori ishte i tërbuem prej zemrimit dhe, nëse nuk më përzu, këtë gjâ duhet t'ja dij për nderë mbrojtjes së rektorit... Ofshe! Mâ mirë do të kishte qenë për mue të më kishte përzanë menjiherë. Jeta ime në kolegj ishte bâ e pamundshme. Fëmijt nuk më ndëgjojshin mâ; për fjalën mâ të vogël më kërcnoheshin që do të veprojshin si Bukojrani — do të shkojshin me u ankue te baballarët e tyne. Mâ në fund s'pata çka me bâ, i çova duent krejtësisht prej tyne.

Në mes të gjitha këtyne, kisha një idé të ngulun në krye — me iu ahmarrë Bukojranëve. Gjithmonë më dilte para sysh fytyra e vrazhdë e markezit të vjetër, dhe veshët e mij kishin mbetë të kuq prej kërcnimit që u ishte bâ. Madjè, edhe sikur të kisha dashtë me harrue gjith' at dhunë, nuk do të kisha mujtë kurr. Dy herë në javë, në ditët e shetitjes, kur divizionet e nxanësve kalojshin para kafës para Ipeshkvnís, isha i sigurtë që aty do ta gjej z. Bukojrânin babën, të ngujuem para derës, në mes të një grupi oficerësh të garnizonit, të gjithë kryeshtruet dhe me stekat e tyne të biljardit në dorë. Më këqyrshin me zgërdhime tallse prej së largu kur kalojsha andej. Mandej, kur divizioni mbërrinte në një largësi sa me mujtë me u ndëgjue zani, markezi bërtitte me zâ shum të fortë tue më matë me sy me një shiqim provokues: „Tungjatjeta Bukojran!"

— Tungjatjeta, im ât! — kuiste fëmija i tmershëm nga mesi i rreshtit. Dhe oficerët, nxansit, kamarierët e kafes, të gjithë qeshshin...

Ajo „Tungjatjeta Bukojran!" ishte bâ një vuejtje për mue dhe s'kisha kurrsesi se qysh me shpëtue prej saj. Për të shkue në *Livadh* duhesh patjetër me kalue përpara kafes pranë Ipeshkvnís dhe asnjiherë përndjeksi im nuk mungonte në pikëpjekje.

Herë-herë më rrëmbente një dëshir'e marrë me shkue dhe me e provokue, por dy arsyena më ndalshin: mâ së pari gjithnji friga se do të më përzejshin, mandej shpata e markezit, një shejtan jatagani i gjatë që kishte mbytë aq shum vetë gjatë qëndrimit të markezit në gardë.

Megjithatê, një ditë, s'mujta me durue mâ dhe kërkova Rozherin, profesorin e skremës e, pa e tjerrë gjatë ja çfaqa vendimin tim me i dalë n'mejdan markezit. Rozheri, të cilit nuk i kisha folë ç'prej një kohe së gjatë, më ndëgjoi në fillim

më njifarë rezerve; mandej, kur unë kreva, ai bani nji gjest të përzemërt dhe më shtrëngoi nxehtsisht të dy duert.

— Ju lumtë, zotni Daniel! E dijsha mirë që me këtë pamje që keni, nuk mund t'ishit hafije. Ndiq, çka dreqin s'u ndajshit kurr prej z. Vioit? Mâ në fund tash përsëri ju kemi tonin; çdo gjâ âsht e harrueme. Epmani dorën! Ju jeni nji zemër fisnike! Tash të kthehemi në punën tuej! Ju kanë marrë fytyrën! Mirë! Doni me e prû fytyrën në vend? Shum mirë! Nuk i njifni aspak armët? Mirë! Mirë! Shum mirë! Shum mirë! Doni që unë t'ju bâj t'aftë kështu që të mos mund t'ju theri tej'e përtej ai bibani plak? Mrekullí! Eni në sallën e skremës rregullisht dhe, mbas gjashtë muejsh, ju do ta therni atê tej'e përtej.

Tue ndëgjue këtë Rozhé të shkëlqyeshëm kah më dilte zot me aq zjarr, u skuqa prej gëzimit. U muerëm vesh për mësimet e mija: tri orë në javë. Gjithashtu u muerëm vesh dhe për çmimin e orëve, i cili do t'ishte nji çmim jo i zakonshëm jo i zakonshëm me të vërtetë! Mâ vonë mësova që unë i pagojsha dy fish mâ shum se tjerët). Kur u rregulluen të gjitha këto marrëveshtje, Rozheri ma vû krahun e vet familjarisht në krahun tim:

— Zotni Daniel, — më tha — âsht shum vonë që të nisim sod mësimin tonë të parë; por kemi kohë akoma të shkojmë me lidhë marrëveshtjen tonë në kafe Barbet. Eni! Leni fjalët, mos u bani fëmi! A mos jua shtie frigën vallë kafe Barbeta? Eni pra, djall-o punë! Hiqni dorë pak nga ajo jetë e rrudhtë shërbëtorësh të kolegjit. Atje në kafe do të gjeni miq djelm të mirë, qe besa! Zemra fisnike! Dhe, tue ndejtë me ta do të harroni shpejt disa mënyra sjelljesh të njerzve qyqana që s'ju kanë hije aspak.

Ofshe! U tundova! Shkuem në kafen Barbet. S'kishte ndërrue aspak, plot britje, tym, pantallona të kuq; të njajtat shako, të njajtët rrypa të mvarun në të njajtat varse.

Miqt e Rozherit më pritën me krahë hapët. Kishte pasë arsye Rozheri. Të gjithë ata ishin zemra fisnike! Kur mësuen ngjarjen që më kishte ndodhë me markezin, dhe vendimin që kisha marrë unë, të gjithë erdhën njani mbas tjetrit me ma shtrëngue dorën: „Të lumtë, djalosh, shum mirë!"

Dhe unë gjithashtu isha nji zemër fisnike. Porosita nji punç. Pinë për shëndetin tim dhe u vendos në mes nesh, zemrave fisnike, që do ta mbytsha markezin e Bukojranit në fund të vjetit shkolluer.

X

DITËT E KËQIJA

Dimni kishte ardhë, nji dimën i thatë, i tmershëm dhe i zi, siç bâhet dimni në këto vende malore. Oborret e kolegjit, me pemët e tyne të mëdha dhe pa gjethë si dhe me tokën e tyne të ngrime, mâ të fortë se guri, ta shtijshin trishtimin kah i shifshe. Zgjoheshim pa dalë drita, me llamba. Bante ftoftë; lavabot ishin me akull... Nxansit mezi që bâheshin gati; zilja ishte e detyrueme me i thërritë shum herë. „Mâ shpejt, zotnij!" u britshin kujdestarët tue ecë posht'e përpjetë për t'u nxé... I vejshin në rresht pa bâ fjalë, mir' e keq, dhe të gjithë zbritshin nëpër shkallët e mëdha teksa të ndriçueme dhe nëpër korridoret e gjata ku fryente veriu i egër i dimnit.

Nji dimën i keq iky për Vocrrakun.

Nuk punojsha mâ. Në sallën e studimit, nxehtsija jo e shëndoshë e kofitorit më vente në gjumë. Gjatë orëve të mësimit, nga se mansarda ime më dukesh tepër e ftoftë, vrapojsha me shkue e me u mbyllë në kafen Barbet dhe nuk dilsha s'andejmi vetëm në çastin e fundit. Tash Rozheri më jepte atje mësimet e veta; ashpërsija e sallës na kishte përzanë nga salla e shkermës dhe tash bâjshim ushtrime skerme në mes të kafes me stekat e biljardës, tue pi punç. Nënoficerat jepshin gjykimet e tyne për të goditunat tona. Të gjitha këto zemra fisnike më kishin pranue vendosshmënisht si mik të tyne intim dhe, çdo ditë më mësojshin nga nji goditje të re që nuk mund të shmangesh, për ta mbytë at markez Bukojranin e ngratë. Gjithashtu më mësojshin se si ambëlsohet pija e pelinit dhe, kur këta zotnij luejshin biljard, atëherë unë ua shënojsha pikat.

Nji dimën i keq ky për Vocrrakun.

Nji mëngjes të këtij dimni të trishtueshëm, sa isha tue hy në kafën Barbet, — akoma po ndëgjoj rraptimat që baheshin në biljard dhe ushtimën e kofitorit të madh mveshë me pllaka porcelani, — Rozheri erdh te unë ngutshëm: „Kam dy fjalë me ty, zotni Daniel!" dhe më çoi në sallën e mbrapme me nji fytyrë krejt misterioze.

Ishte fjala për nji konfidencë dashunore...E merrni me mend vetë sa i kënaqun që isha kah po më bâhesh nji konfidencë prej nji njeriu me nji trup t'atillë. Kjo gjâ ma shtonte vleftën pak.

Ja ngjarja. Ky batakçi profesor i skermës kishte ndeshë në qytet më nji far' vendi që nuk mujte me tregue, nji femën në të cilën ishte dashunue marrzisht. Kjo femën kishte në Salandër nji vend aq me randsi — hé, hé! Më kuptoni mirë besoj! — nji vend aq të jashtëzakonshëm, saqë profesori i skermës e pyette gjithnji vehten se si kishte guxue me i ngritë syt aq nalt. E pra, me gjith situatën e jashtëzakonshme t'asaj femne — situatë aq e naltë, aq, etj. etj. — profesori i skermës nuk e kishte humbë shpresën që edhe ajo do ta donte, madjè besonte që tashti kishte mbërrijtë koha t'ia çfaqte dashunin me ndonji letër. Fatkeqsisht, profesorët e skermës nuk janë shum t'aftë n'ushtrimet e pendës. Deri diku mund t'i delte më krye po t'ishte fjala për ndonji puntore; por me nji femën që ndodhesh në nji situatë aq... etj. etj. nuk lypsesh gjuha e mejhaneve, e madjè edhe nji poet i mirë nuk do t'ishte i tepërt.

— Po shoh se si qëndron puna, — tha Vocrraku me nji fytyrë që tregonte se kishte kuptue çdo gjâ fare mirë — keni nevojë që ndokush t'ju pregatisi shpejt disa letra galante për t'ia dërgue asaj femne, dhe me këthough rast ju ka râ ndërmend për mue.

— Pikërisht, — përgjegji profesori i skremës.

— Mirë pra, jam njeriu që kërkoni dhe mund t'ia fillojmë punës kur të dëshironi; porse, që të mos duken letrat tueja se janë kopjue prej *Sekretarit të përsosun*, duhet të më jepni disa spjegime për këto femën.

Profesori i skermës shiqoi rreth vehtes me mosbesim mandej më tha me zâ t'ulët tue m'i rrasë musteqet e veta në vesh:

— Asht nji bjonde prej Parisit. I vjen era e mirë porsi ndonji lulje dhe quhet Çiçile.

Nuk mujti me m'u rrëfye mâ shum për shkak të pozitës së femnës, situatë aq, etj. etj. — por këto spjegime qenë të

mjaftueshme për mue dhe, po at mbramje, gjatë orës së studimit, shkrova letrën time të parë për bjonden Çiçile.

Ky letërshkëmbim i çudiçëm më mes të Vocrrakut dhe kësaj femne misterioze zgjati afër nji muej. Gjatë nji mueji shkruejsha mesatarisht dy letra dashunije në ditë. Prej këtyne letrave disa ishin plot ndjenja dhe të mjegullta sikurse ato të Lamartinit dërgue Elvirës, tjerat ishin të zjarrta dhe ulluese sikurse ato të Miraboit dërgue Sofijës. Ishin disa që fillojshin me këto fjalë: *„O Çiçile, ndonjiherë, mbi nji shkamb t'ashpër..."* dhe që mbarojshin me këto fjalë: *„Thonë që prej dashunís njeriu vdes... të sprovojmë!"* Mandej, kohë mbas kohe përzihesh edhe Muza:

Oh, Buzën tande! Buzën tande t'zjarrtë!

Epma mue! Epma mue!

Sot, për këto gjana flas tue qeshë; por n'at kohë Vocrraku nuk qeshte po ju betohem dhe, e tanë kjo çashtje zhvillohesh misteriozisht. Kur kryejsha nji letër, ja jepsha Rozherit që ta kopjonte me shkrimin e tij të bukur mënoficeri. Nga ana e tij, kur merrte përgjegjet (sepse ajo përgjegjesh, nafakëpremja) Rozheri m'i sillte menjiherë dhe unë i kisha ato si bazë për operacionet e mija.

Kjo lojë më pëlqente besa; ndoshta madjè më pëlqente pak tepër. Kjo bjonde e padukshme, e erandshme si nji zambak i bardhë, nuk më dilte mâ prej mendsh. Në ndonji moment mendojsha që po i shkruej për llogarín time; i mbusha letrat me rrëfime krejtsisht vehtjake, me mallkime kundër fatit, kundër atyne krijesave të lkëqija dhe shpirtzeze. në mes të të cilave isha i detyruem me jetue: „O Çiçile, sikur ta dijshe se sa nevojë kam për dashunín tande!"

Ndonjiherë, kur Rozheri i madh më thonte tue dredhë musteqet: „Këto fjalë e prekin, këto fjalë e prekin... vazhdoni!" e ndiejsha vehten të zemruem dhe mendojsha me vedi... „Si mund të besojë ajo që ky njeri i bâjshëm dhe gaztor, ky Fanfan Tulipa âsht ai që i shkruen këto kryevepra pasioni dhe melankonie?"

E pra ajo i besonte; i besonte aq shum sa që nji ditë, profesori i skermës, ngadhnjyes, më solli këtë përgjegje që kishte marrë: „Sonte n'orën nandë, mbas Nënprefekturës!"

Athue në saje t'elokuencës së letrave të mija apo në saje të gjatsis së musteqeve të tija Rozheri pat at sukses? Po jua lâ ju, zoja, që të zgjidhni këtë çashtje. Sidoqoftë âsht fakt se at natë, në dhomën e tij melankonike, Vocrraku bani

nji gjumë shum të keq. Pa andërr që ishte i madh, që kishte musteqe, që zojat e Parisit, të cilat kishin pozita tejet të jashtëzakonshme, — i caktojshin pikëpjekje mbas Nënprefekturës.

Gjâja mâ qesharake âsht se të nesërmen m'u desht me shkrue nji letër dhe me iu falë nderës Çiçiles për lumtunín që më kishte dhurue: *„Engjull që pranove me kalue nji natë mbi tokë..."*

Këtë letër, e pohoj, Vocrraku e shkroi me zemrim të madh në zemër. Për fat të lumtun letërshkëmbimi mori fund me kaq, dhe mbas disa ditsh nuk ndëgjova mâ tue folë as për Çiçilen as për pozitën e saj të naltë.

XI

MIKU IM I MIRË PROFESORI I SKERMËS

At ditë, më 18 fruer, mbasi kishte ra shum borë gjatë natës, fëmijt nuk mujshin me luejtë n'oborr. Porsa mori fund studimi i mëngjesit, i futëm të gjithë si sardele në *sallë* për të kalue aty pushimin, të mbrojtun nga koha e keqe, deri sa të mbërrinte ora e mësimit.

Atê çka quejshin *sallë*, ishte gjimnazi i vjetër i kolegjit të Marinës. Përfytyroni katër mure të nalta, të çveshuna, me dritare të vogla me hekura; atykëtu ndonji krrabë metali gjysëm e shkoqun, gjurma alkoma e dukshme e shkallëve për mur, dhe nji hallkë tepër e madhe hekuri, e cila lëkundesh e mvarun në nji konop të lidhun për trá.

Fëmijt dukesh që zbaviteshin shum tue pa borën kah mbulonte rrugët dhe njerzit të shtrëngüem me lëkura, dhe t'armatosun me lopata, të cilët e bajshin dhe e çojshin borën ndër vorreza.

Por gjithë at zhurmë unë nuk e ndëgjojsha.

I vetëm në nji qoshe, me lot në sy, lexojsha nji letër dhe fëmijt at çast kishin mujtë me e rrënue gjimnazin dhe me e bâ rrafsh me themel e unë as që do t'u kisha vû ré. Ishte nji letër e Zhakut, të cilën porsa e kisha marrë. Mbante vulën e Parisit — besa po, të Parisit. Dhe ja se ç'thonte.

„I dashtuni Daniel,

„Letra ime do të habisi shum. Nuk do ta kishte marrë mendja aspak që ndodhem në Paris ç'prej pesëmbëdhetë ditsh. A nuk âsht ashtu? E lashë Lionin pa i thanë **kurrgjâ**

kurrkujt. Kështu m'u mbush mendja... Ç't'i bâjsh? Mërzitesha tepër n'at qytet të tmerrshëm, sidomos mbas nisjes sate.

„Këtu kam mbërrijtë me tridhetë franga në xhep dhe me nja pesë a gjashtë letra të z. priftit të Sen Nizierit. Për fat të mirë perëndija më ka përkrahë menjiherë; jam njoftë me nji markez të vjetër, te i cili kam hŷ në shërbim si sekretar. Po i rregullojmë memorjet e tija. S'bâj gjâ tjetër veçse shkruej nën diktimin e tij dhe për këtë punë fitoj njiqind franga në muej. Siç e shef kjo nuk âsht ndonji punë e shkëlqyeshme por tue heqë më nj'anë të gjitha shpenzimet, shpresoj që do të mund t'i dërgoj herëmbas'here diçka familjes prej kursimeve të mija.

„Ah, Danieli im i dashtun! Sa qytet i bukur âsht ky Paris, — të paktën nuk ka gjithmonë mjegull. Ndonjiherë bje shum shi, po, por ky âsht nji shi i imtë dhe i gëzueshëm, i përziem me diell, dhe i atillë që s'e kam pá kurr gjetiu. Gjithashtu po të njoftoj që jam ndryshue shum; sikur të më shifshe! Nuk qaj mâ aspak; kjo âsht gjâ e pabesueshme."

Isha tue lexue letrën n'at qoshe, kur që, befas, nën dritare ushtoi zhurma e shurdhët e nji karrooe, e cila shkonte nëpër borë. Karroca u ndal para portës së kolegjit. Ndëgjova fëmijt tue bërtitë sa me të shurdhue veshët: „Nënprefekti! Nënprefekti!"

Nji vizitë e z. nënprefektit paralajmëronte padyshim diçka të jashtëzakonshme. Zakonisht mezi që vinte nji apo dy herë çdo vjet në kolegjin e Sarlandës. Por at çast, ajo çka m'interesonte në rend të parë, ajo çka më tërhiqte mâ shum se sa nënprefekti i Sarlandës, dhe mâ shum se sa e tanë Sarlanda, âshte letra e vllaut tim Zhakut. Dhe kështu, ndërsa nxansit të gëzueshëm hudheshin para dritareve për të pa z. nënprefektin tue zbritë prej karrocës, unë u tërhoqa përsëri në qoshën time dhe rifillova të lexoj.

„Mëso, Danieli im i mirë që baba ynë ndodhet në Bretanjë, ku ban tregti me venë mollash për llogari të nji shoqnije. Kur mori vesh që isha sekretar i markezit, desht me ia shitë disa tona venë. Fatkeqsisht markezi pin vetëm venë rrushi, dhe besa venë Spanje! I shkrova për këtë gjâ babës. A e din se çka më ka përgjegjë? — Zhak, ti je gomar! — ashtu sikurse gjithmonë. Por s'do të thotë gjâ Danieli im i dashtun, unë besoj që me zemër ai më don shum.

„Sa për nanën, e din që tashti ajo âsht vetëm. Duhet t'i shkruejsh pa tjetër se po ankohet për heshtjen tande.

„Kisha harrue me të thanë nji gjâ, e cila sigurisht do të gëzojë shum: e kam dhomën në Kartjerin Latin... në

Kartjerin Latin! Merre me mend!... Nji dhomë e vërtetë poeti, si nëpër romane, me nji dritare të vogël, dhe para saj pullaze e pullaze deri sa mund t'i mbërrijë syni. Shtrati nuk âsht i gjanë, por në rast nevoje mund të qëndrojmë të dy; e mandej, në nji kand âsht nji tryezë pune ku njeriu mund ta ndiejë vehten shum mirë për të shkrue vargje.

„Jam i sigurtë që sikur t'i shifshe ti këto të gjitha, do të dëshirojshe me ardhë te unë sa mâ shpejt. Edhe unë gjithashtu do të dëshirojsha që ti të ndodhesh pranë meje, dhe, ndonji ditë, sigurisht do të çoj fjalë me ardhë.

„Tue pritë që të jemi bashkë, më duej shum gjithnji dhe mos puno fort në kolegjin tand që të mos sëmuhesh.

„Të puth. Vllau yt

„ZHAKU"

Zhak i mirë! Ç'dhimbje të kandshme më shkaktoi me letrën e tij! Qeshsha dhe qajsha në të njajtën kohë. E tanë jeta ime n'ata muejt e fundit, punçi, biljarda, kafe Barbeta më bâjshin efektin e nji andrre së keqe dhe mendojsha me vehte: „S'ka mâ, do t'i ap fund. Tash do të punoj, do të bâhem i guximshëm si Zhaku".

N'at çast ra zilja. Nxansit e mij hynë në rresht; flitshin shum për nënprefektin dhe, tue kalue, tregojshin me gisht karrocën e tij të ndalun para portës. I lashë në dorë të profesorëve, mandej, si i hoqa qafe, ja mësyna shkallëve. Po më zgjatesh deri sa të ndodhesha i vetëm në dhomën time me letrën e vllaut tim Zhakut!

— Zotni Daniel, ju presin te drejtori.

Te drejtori?... Ç'mund të kishte me më thanë drejtori? ... Portjeri më shiqonte me nji fytyrë të çudiçme. Befas më shkoi mendja te nënprefekti.

— A âsht nalt z. nënprefekti? — pyeta.

Dhe, tue më rrahë zemra prej shpresës, zuna t'u ngjitem shkallëve katër nga katër.

Qëllojnë dit kur njeriu âsht si i marrë. Kur mësova që nënprefekti po më pritte, a e dini se gka më shkoi ndërmend? Mendova që nënprefektit i kishte ra në sy fytyra ime tërheqse dhe prandej kishte ardhë në kolegj shi për të më ofrue që të bâhem sekretari i tij. Kjo më dukesh gjâja mâ e natyrshme në botë. Letra e Zhakut me ato historit e markezit të vjetër ma kishte truellue kokën, s'ka fjalë.

Sido që të jetë, sa mâ shum që i ngjitesha shkallëve, gjithnji isha mâ i sigurtë — sekretari i nënprefektit; fluturojsha prej gëzimit....

Tue u kthye në korridor ndesha Rozherin. Ishte shum i zbehtë; më këqyri sikur të donte me më folë, por unë s'u ndala — zotni prefekti nuk kishte kohë me pritë.

Kur mbërrina para kabinetit të drejtorit, zemra më rrihte tepër, ju betohem. Sekretar i z. nënprefektit! M'u desht me u ndalë nji çast për të marrë frymë; ndreqa kravatën, u dhashë pak formë flokëve të mij me gishta dhe e shtyna ngadalë dorzën e derës.

Ta kisha dijtë se çka po më pritte!

Z. nënprefekti qëndronte në kambë, i mbështetun lehtë në mermerin e oxhakut, tue buzëqeshë, dhe me mjekër bjonde në dy anët e fytyrës. Z. drejtori në petka dhome, rrinte para tij shum i përultë, me kapuç mëndafshi të natës në dorë, dhe z. Vioi, i thirrun me vrap, rrinte në nji qoshe e bante sikur s'dinte gjâ.

— Zotnija pra, — tha nënprefekti tue më shenjue me gisht — âsht ai që zbavitet tue mashtrue shërbëtoret tona.

Këtë frazë e shqiptoi me nji zâ të kjantë, ironik dhe pa e ndalë gazin e tij. Në fillim mendova që po don me u mahitë, prandej nuk përgjegja kurrgjâ, por nënprefekti nuk po mahitesh. Mbas nji momenti heshtje ia nisi përsëri, gjithnji me buzë në gaz.

— A jam tue pasë nderin me folë me zotni Daniel Eisetin, në mos gabofsha, me zotni Daniel Eisetin që ka mashtrue shërbëtoren e grues sime?

Nuk e dijsha se për çka ishte fjala, por tue ndëgjue fjalën shërbëtore që po ma përplasshin në fytyrë për të dytën herë, e ndjeva vehten të skuqun prej turpit dhe brita me mospërfillje të vërtetë:

— Nji shërbëtore, unë!... Unë nuk kam mashtrue kurr ndonji shërbëtore.

Nga kjo përgjegje pash që nga syzat e drejtorit hovi nji shkëndi urrejtje, dhe ndëgjova çilcat tue murmurue n'at qoshen e tyne: „Ç'paftyrsí!"

Nënprefekti jo, nuk pushoi së buzëqeshuni; muer nga pjesa sipër oxhakut nji turrë të vogël letrash, të cilat s'më kishin ra në sy në fillim, mandej tue u kthye nga unë dhe tue i lëvizë ato me negligjencë:

— Zotni, — më tha, — ja dëshmít fort të randa që ju akuzojnë. Këto janë letrat që ia kanë zanë zojushës në fjalë. Nuk janë të firmueme, kjo âsht e vërtetë, dhe n'anën tjetër shërbëtorja s'ka dashtë me përmendë askend. Porse, në këto letra shpeshherë flitet për kolegjin dhe, për fat të keq të juejin z. Vioi ka njoftë në to shkrimin dhe stilin tuej....

N'ato fjalë çilcat kërsitën egërsisht dhe nënprefekti, gjithnji tue buzëqeshë, shtoi:

— Të gjithë s'janë poetën në kolegjin e Sarlanës.

Atëherë nji idé e rrufeshme më kaloi nëpër mend: deshta me i pa për s'afërmi ato letra. U turra; drejtori pat frigë mos të ndodhte ndonji skandal dhe bâni nji gjest për të më ndalë. Por nënprefekti ma zgjati dosjen gjakftoftësisht.

— Këqyrmi! — më tha.

Medet! Letërshkëmbimi im me Çiçilen.

...Të gjitha letrat ishin aty, të gjitha! Prej asaj që fillonte me: *„O Çiçile, ndonjiherë, mbi nji shkamb t'ashpër..."* dhe deri te ai hymën falenderimi: *„Engjull që pranove me kalue nji natë mbi tokë..."* E ç't'i thuesh kësaj pune që, të gjitha këto lule të bukura të retorikës dashunore i kisha hudhë në kambët e nji shërbëtorje!... Që kjo femën, e cila kishte nji poziitë të naltë aq të... etj. çdo mëngjes ia pastronte baltën nallënave të zojës së nënprefektit!... Mund të mirret me mend tërbimi dhe hutimi im.

— Hé pra! Ç'po thoni zotni don Zhuan? — zû të tallet nënprefekti mbas nji çasti heshtje. A janë këto letra tuejat, po a jo?

Në vend që të përgjegjesha, ula kokën. Nji fjalë e vetme mund të më kishte çfajsue; por unë nuk e shqiptova at fjalë. Isha gati me vuejtë gjithçka para se me tregue Rozherin... Sepse, veni re mirë që, në mes të kësaj katastrofe, Vocrraku nuk kishte dyshue as nji çast të vetëm në ndershmënin e mikut të tij. Dhe, kur i njofti letrat, menjiherë mendoi me vehte: „Rozheri do të ketë pritue me i kopjue; ka dashtë me luejtë nji lojë biljardi mâ shum e me i dërgue letrat e mija." Sa i pafajshëm që ishte ky Vocrraku!

Kur pa nënprefekti që nuk dojsha me përgjegjë, vû përsëri letrat në xhepin e vet dhe, tue u kthye kah drejtori dhe xhakoni i tij:

— Tashti, zotnij, e dimi se ç'ju mbetet me bâ.

N'ato fjalë çilcat e z. Vioit u dridhën me nji shprehje të trishtueshme, dhe drejtori u përgjegj, tue u përkulë deri në tokë, „që z. Eiseti kishte meritue me u përzanë mbrenda nji ore; por për të shmangë çdo skandal, do ta mbajshin në kolegj edhe tetë dit." Taman aq kohë sa duhesh për të sjellë aty nji kujdestar të ri.

Kur ndjeva at fjalë të tmershme „me u përzanë", krejt guximi më humbi. Përshëndeta pa thanë asgjâ dhe dola ngutshëm. Vrapova me nji hov deri në dhomën time tue i mbajtë lott me shamí...

Rozheri më pritte; në fytyrë ishte shum i shqetsuem dhe po shetitte me hapa të mëdhej posht'e nalt.

Kur më pa tue hŷ në dhomë, erdh te unë.

— Zotni Daniel!... — më tha, tue më pyetë me sy. Unë u lëshova mbi nji karrigë pa u përgjegjë.

— Lot, punë fëmijsh! — foli përsëri profesori i skermës me nji ton t'ashpër. — Të gjitha këto nuk dëshmojnë kurrgjâ. Fol shpejt ç'ka ndodhë?

Atëherë i tregova me të gjitha hollsit krejt skenën e tmershme të kabinetit.

Ndërsa unë po flitsha, shifsha që fytyra e Rozherit çelesh; nuk më shiqonte mâ me at fytyrë arrogante, dhe në fund, kur mësoi se si, për të mos e trathtue atê, kisha pranue që të më përzanë prej kolegjit, Rozheri m'i zgjati të dy duert dhe më tha krejt thjeshtë:

— Daniel, ju jeni nji zemër fisnike.

N'at çast ndëgjuem në rrugë zhurmën e rrotave së nji karroce; ishte nënprefekti që po shkonte.

— Ju jeni nji zemër fisnike, — foli përsëri miku im i mirë, profesori i skermës, tue m'i tshrëngue duert në short me m'i shtrydhë, — ju jeni nji zemër fisnike, s'po ju thom tjetër vetëm kaq... Por duhet ta kuptoni se unë nuk do t'i lejoj kurrkuj që të bâhet flî për mue.

Dhe ashtu tue folë, ishte afrue ngat derës:

— Mos qani, zotni Daniel, tashti po shkoj me e gjetë drejtorin dhe po ju betohem me gjithë mend që s'keni për të qenë ju ai që do të përjashtohet.

Bani dhe nji hap, për të dalë; mandej, tue u kthye te unë sikur të kishte harrue me thanë diçka:

— Porse — më tha me zâ t'ulët — ndëgjoni mirë çka po ju thom, para se të nisem... Rozheri i bâshëm nuk âsht i vetëm në këtë botë; ka dikë, në nji skutë, nji nanë të pafuqishme... Nji nanë!... E ngrata grue e shêitë!... Premtoëni që do t'i shkrueni kur të marri fund çdo gjâ.

Këto fjalë i tha me nji hije të randë, me qëndrim gjithnji gjakftoftë dhe me nji ton që më shtini frigën.

— Po ç'ka doni me bâ? — brita unë.

Rozheri nuk përgjegji kurrgjâ; sall e çoi pak setrën dhe kështu mujta me pa në xhepin e tij dorzën e shkëlqyeshme të nji pishtoli.

U hodha kah ai i tronditun:

— Me vra vehten, o i shkretë? Doni me vra vehten?

Dhe ai, krejt gjakftoftë:

— I dashtuni miku im, kur isha në shërbim kam pasë dhanë fjalën që, herëdokurdo, nëse për ndonji marrí të kokës sime do ta bâjsha vehtën që të më degradojnë, nuk do të jetojsha mâ mbas nji shnjerzimi t'atillë. Tashti ka ardhë çasti ta mbaj fjalën e dhanun... Mbrenda pesë minutash

do të jem i përzanun prej kolegjit; nji orë mâ vonë, të mirë mbeç! Unë do ta há hallvën time.

Kur ndëgjova këto fjalë, u ngujova vendosshmënisht para derës.

— E pra, jo Rozhè, s'keni me dalë!... Mâ mirë dëshiroj të humbas shërbimin tim se sa të jem unë shkaku i vdekjes suej.

— Më len të bâj detyrën time! — më tha me nji fytyrë t'egër, dhe, pa marrë para sysh përpjekjet e mija mujti me e hapë pakë derën.

Atëherë më shkoi ndërmend me i folë për t'amën, për at nanë të ngratë që e kishte diku, në nji skutë. E binda qi duhet të jetonte për tê, e sa për mue ishte gjâ e lehtë me gjetë nji vendë tjetër, dhe se mâ në fund, në çdo rast kishim akoma tetë ditë para nesh, kështuqë do t'ishte mâ mirë me pritë deri në çastin e fundit para se të mirresh nji vendim aq i tmershëm... Ky arsyetim i fundit duket që e preku. Pranoi ta shtyjë për disa orë vizitën e tij drejtorit dhe krejt çka duhet të vinte pas.

Në këto arsyetime ra zilja, na u përqafuem dhe unë zbrita në shkollë.

Çudi se si ndodhi kjo punë me ne! kisha hy në dhomën time i dëshpruem dhe tashti po dilsha pothuj i gëzueshëm... Vocrraku ishte aq kryenaltë që kishte shpëtue jetën e mikut të vet të mirë, profesorit të skermës.

Megjithatê, duhet të pranoj që, kur u ula në katedrën time dhe mbasi më kaloi ai entuziazmi i parë, fillova me arsyetue. Rozheri po pranonte me jetue, mirë fare; por unë? Çdo të ngjante me mue mbasi të përjashtohesha prej kolegjit për t'u tregue besnik?

Situata ime nuk ishte e gëzueshme. Po e shifsha dhe vetë që çashtja e votrës sonë ishte e kompromtueme në mënyrë të veçantë; më dilte para sysh im'amë tue qá dhe z. Eiseti i zemruem. Për fat të mirë më shkuen mendt te Zhaku; sa mirë ishte bâ që më kishte mbërrî letra e tij taman at mëngjes! Mâ në fund kjo ishte gjâ e thjeshtë. A nuk më shkruente dhe ai vetë që në shtratin e tij kishte vend për dy vetë? Në Paris, s'do mend, njeriu mundet gjithmonë me jetue me dicka...

Kur që, nji ide e tmershme më ndalli: për t'u nisë më duheshin të holla: mâ së pari për tren, mandej pesëdhetë franga që i kisha borxh portjerit, mandej dhetë franga që i kisha marrë hua nji nxansi të madh, mandej nji shumë të hatashme që ishte shenue n'emën tim në librin e llogarive të kafe Barbetës. Në ç'mënyrë me i sigurue të gjitha këto të holla?

— Bah! — mendova me vehte, — sa naiv që jam me u shqetsue për kaq pak gjâsend. Qe ku âsht Rozheri! Rozheri âsht i pasun, jep mësim në qytet, dhe do ta ndiejë vehten të lumtun me më dhanë disa qinda frangash mue që po ja shpëtojsha jetën.

Si i rregullova me mend punët e mija kështu, harrova të gjitha katastrofat e asaj dite dhe fillova me mendue vetëm për udhtimin tim të madh në Paris. Isha shum i kënaqun, nuk më zente vendi vend dhe z. Vioi, i cili zbriti në studim për t'u kënaqë me dëshprimin tim, mbet i habitun tue pa fytyrën time të gëzueshme. Për darkë hangra shpejt dhe hangra mirë; n'oborr i fala nxansit, të cilët i kisha dënue mos me dalë. Mâ në fund mbërrini ora e mësimit.

Gjâja mâ e ngutshme për mue ishte që të shof Rozherin. Me nji hov të vetëm u ndodha në dhomën e tij; kurrkush s'ishte atje. „S'ka gjâ! — thashë me vehte, — do të ketë shkue me bâ nji vizitë në kafe Barbetën", dhe kjo gjâ nuk më çuditi shum në këto rrethana aq tragjike.

Në kafen Barbetë gjithashtu s'ishte kurrkush. „Rozheri — më thanë — kishte shkue në *Livadh* me nënoficerët." Ç'djall mund të bâjshin atje nëpër at kohë t'atillë. Fillova të shqetsohem shum. Kështu, nuk pranova me luejtë nji parti biljardi që po m'ofrojshin, përvola pantollonat dhe u turra nëpër borë në drejtim të *Livadhit* për të kërkue atje mikun tim të mirë, profesorin e skremës.

XII

HALLKA E HEKURT

Prej dyerve të Sarlandës deri te Livadhi ka nji gjysë milje të mirë; por, me at hap që ecsha unë, do ta kem bâ at ditë rrugën për mâ pak se nji çerek ore. Dridhesha për Rozherin. Kisha frigë që ai djal' i ngratë, adhepse ma kishte dhanë fjalën që s'do t'i tregonte, prapseprap i kishte tregue gjithçka drejtorit gjatë orës së studimit. Më bâhesh sikur po e shoh akoma kah i shkëlqente dorza e pishtolit të tij. Ky mendim i trishtueshëm më bânte me fluturue.

E pra, vende vende, vejsha re mbi borë gjurmë njerzish të shumtë në drejtim kah Livadhi dhe, kah merrsha me mend se profesori i skermës nuk ishte i vetëm, kjo gjâ më qetsonte pak.

Atëherë, tue ngadalsue vrapin, mendojsha për Paris, për Zhakun, për nisjen time... Por mbas nji çasti friga ime e tmershme fillonte përsëri.

„Rozheri ka për të vra vehten sigurisht. Po të mos ishte ashtu për ç'arsye do të shkonte n'at vend të shkretë larg qytetit? Nëse i ka marrë me vedi miqt e tij të kafe Barbetës, këtë gjâ e ka bâ për t'u thanë lamtumirë, për të çue dollín e fundit, siç thonë ata... Ah, këta ushtarakët!... Dhe përsëri ia nissha vrapit me sa mujsha.

Për fat të mirë po i afrohesha Livadhit dhe tashmâ po i shifsha pemët e tij të mëdha mbushë me borë. „I ngrati mik — thojsha me vehte — vetëm të mund të mbërrij me kohë!"

Gjurmët e hapave më çojshin kështu deri te mejhanja e Esperonit.

Kjo mejhane ishte nji vend i dyshimtë dhe gëzonte nji nám të keq; aty shkojshin njerzit e shfrenuem të Sarlandës me iu kushtue epsheve të tyne. Kisha qenë edhe unë aty má se nji herë së bashku me zemrat fisnike, por asnjiherë nuk m'u kishte dukë me nji pamje aq të kobshme sa at ditë. E zverdhueme dhe e ndytë, në mes të bardhësis së panjollueme të fushës, me portën e saj t'ulët, me muret e saja të rrënueme, me dritaret e saj me xhama të palamë mirë, kjo mejhane mëshifesh mbrapa nji zabeli vidhash të vegjël. Shtëpiza dukesh që turpnohesh për zanatin e saj të flliqtë.

Ndërsa po afrohesha, ndëgjova nji zhurmë të gëzueshme zanesh, gazi dhe cakrrime gotash.

„O zot! — thashë me vehte tue u dridhë — do të jetë dollija e fundit!" Dhe u ndala me marrë pak frymë.

Ndodhesha atëherë mbrapa mejhanes; shtyna portën me drrasa dhe hyna në kopsht. Çfarë kopshti! Nji gardh i madh e i çveshun, jorgovana të shpeshtë e pa gjeth, grumbuj plehu mbi borë dhe tanda të natyrshme t'ulta, krejt të bardha prej borës dhe të ngjashme me kasollat e eskimezëve. Të gjitha këto kishin nji pamje aq të trishtueshme sa që të bajshin me qa.

Potera vinte nga salla e katit përdhes, dhe gostija e madhe që po bâhesh, dukesh se i kishte nxé të gjithë sepse, ndonse bante ftoftë, i kishin çelë dy dritaret hap' e krahë.

Po vejsha kambën në shkallën e parë të shkallëve para mejhanes kur ndëgjova diçka që më ndali në vend dhe më ngriu; ishte emni im i shqyptuem në mes të të qeshunave me zâ të naltë. Rozheri flitte për mue, dhe, sa herë që emni Daniel Eiset përmendesh, tjerët gajaseshin së qeshuni.

I shtymë nga nji kureshti piklluese, tue ndie fare mirë që me këtë rast do të mësojsha diçka të jashtëzakonshme, u tërhoqa mbrapa dhe, pa më pasë ndëgjue kurrkush, në saje të borës që e shurdhonte porsi ndonji qylym zanin e hapave të mij, u përvodha në njanën nga ato tanda të natyrshme, e cila gjindesh në nji vend shum të përshtatshëm, mù nën dritaret.

Do ta kem para sysh gjithë jetën at tandë, do ta kem para sysh gjith jetën blerimin e vdekun që e veshte, pjesën e tokës që ajo mbulonte — tokë me baltë dhe e flliqtë, tryezën nën të ngjyre së gjelbërt dhe bankat e saja druni që kullojshin ujë... Dielli mezi depërtonte borën që e kishte randue tandën; bora shkrihesh dalëngadalë dhe binte mbi kokën time pikë-pikë.

Aty n'at vend, nën at tandë t'errët dhe të ftoftë si nji vorr, aty, po, mësova se sa të pashpirtë dhe të poshtër mund të jenë njerzit... O ju që më lexoni, mos ju raftë kurr

me hy nën at tandë!... Në kambë, tue u mundue mos me marrë frymë, i skuqun prej zemrimit dhe prej marres, ndëgjojsha se ç'po thohesh në mejhanen Esperon.

Miku im i mirë, profesori i skermës e kishte fjalën gjithnji... Tregonte aventurën e tij me Çiçilen, letërshkëmbimin dashunuer, vizitën e z. nënprefektit më kolegj, të gjitha këto me zbukurime dhe me gjeste që duhet t'ishin shum komike po të japim nji mendim në bazë t'entuziazmit të ndëgjuesve.

— Ju i kuptoni prirjet e mija të vogla, — thonte me zanin e tij shpotitës, — nuk kam luejtë kot komedi gjatë tre vjetëve në teatrin e zuavëve[1]). Njashtu âsht si po ju thom! Nji moment pandeva që e humba lojën dhe mendova me vehte që nuk do të vijsha mâ të pij me ju venën e mirë të mixhës Esperon... Eiseti i vogël s'kishte tregue kurrgjâ, âsht e vërtetë; por akoma kishte kohë të tregonte. Dhe, të mbetet në mes nesh, unë besoj që ai donte vetëm me ma lanë mue at nderë që të shkojsha unë vetë e të tregojsha fajin tim. Atëherë thashë me vedi: „Hap syt mirë, Rozhè, dhe përpara, nisja skenës së madhe!"

N'ato, miku im i mirë — profesori i skermës, ia nisi me luejtë atê çka ai quente skena e madhe, domethanë krejt çka kishte ndodhë at mëngjes në dhomën time ndërmjet atij dhe mue. Ah, horri! Nuk harroi kurrgja... Britte: *Nana ime! Nana ime e ngratë!* me theksime teatri. Mandej imitonte zanin tim: „Jo, Rozhè! Jo! Ju nuk do të delni!..." Skena e madhe ishte me të vërtetë në nji naltsi të dêjë komike, dhe të gjithë ndëgjuesit këputeshin gazi. Unë për vehte, i ndiejsha lott e mij të mëdhej se si më rridhshin nëpër faqe; fillova me u dridhë; veshët m'ushtojshin, po përfytyrojsha krejt at komedi t'urrejtshme të mëngjesit. Tash fillova disi të kuptoj se Rozheri i kishte dërgue me qëllim letrat e mija për të qenë i siguruem nga çdo rrezik që mund të ndodhte. Mësova gjithashtu se nana e tij, nana e tij e ngratë, kishte vdekë para 20 vjetësh, dhe që unë e kisha marrë kryet e llullës së tij për dorzë të pishtoles.

— E Çiçilja e bukur? — tha nji zemër fisnike.

— Çiçlija nuk foli gjâ; bâni gati valixhet e shkoi. Ishte vajzë e mirë.

— E Danieli i vogël, ç'do të bâjë ai?

— Bah! — përgjegji Rozheri.

N'ato fjalë, nji gjest i tij bâni me qeshë të gjithë.

---

[1]) Nji lloj ushtarësh ndër Kolonit franceze t'Afrikës.

Ky shfrim gazi më bani si të çmendun. Më rrëmbeu nji dëshirë të dal prej tandës dhe të paraqitem befas në mes të tyne si nji hije. Por u përmbajta. Mjaft isha bâ qesharak.

Mishi i pjekun mbërrini; gotat u cakrruen.

— Për Rozherin! Për Rozherin! — britshin.

Nùk mujta me duru mâ: po vuejsha tepër. Pa u shqetsue nëse mund të më shifte ndokush, ia mësyna nëpër midis të kopshtit. Me nji të hudhun kapërceva portën me drrasa të rralla dhe nisa të ngas para vedit si i marrë.

Nata po binte, e heshtun; dhe ajo fushë bore, n'at gjysëm errsime të perëndimit, merrte njifarë pamje melankolije të thellë.

Vrapova ashtu për do kohë si nji edh i plagosun, dhe, sikur „zemrat e plagosuna që pikëojnë gjak" t'ishin fjalë të vërteta e jo vetëm mënyrë të foluni që përdoret nga poetët, ju betohem që mbas meje, nëpër fushën e bardhë, do të mund të gjindesh nji gjurmë e gjatë gjaku.

E ndiejsha vehten të humbun. Ku me gjetë të hollat? Si me shkue? Si me mbërri te im vlla Zhaku? Të paditsha Rozherin? Kjo gjâ s'do të më kishte sjellë kurrfarë dobije... Ai mund t'i binte mohit, tash që Çiçilja ishte nisë.

Mâ në fund, i molisun prej lodhjes dhe prej dhimbjes, rashë për tokë në rranzë të nji gështenje. Do të kisha qëndrue aty ndoshta deri nesër, tue qa e pa pasë fuqi me mendue, kur që, befas, larg, shum larg, nga ana e Sarlandës, ndëgjova tue ra nji zile. Ishte zilja e kolegjit. Kisha harrue çdo gjâ; kjo zile më pruni në vehte: duhesh të kthehesha dhe të mbikqyrsha nxansit gjatë kohës së pushimit në *sallë*... Tue mendue për sallën, nji ide e shpejtë m'erdh në mend. Atypëraty m'u ndalën lotët; e ndiejsha vehten mâ të fortë, mâ të qetë. U ngrita dhe, me at hap të vendosun të nji njeri që merr nji vendim të premë, mora prap rrugën për Sarlandë.

Nëse dëshironi me dijtë se çfarë vendimi të premë muer Vocrraku, ndiqeni deri në Sarlandë, nëpër at fushë të madhe, të bardhë; ndiqeni nëpër rrugët e errta dhe plot baltë të qytetit; ndiqeni në strehën e kolegjit; ndiqeni në *sallë* gjatë pushimit dhe veni re me ç'vendosshmëni të çuditshme shiqon hallkën e madhe të hekurt që luhatet në mes të sallës. Kur mori fund pushimi, ndiqeni akoma deri në sallën e studimit, ngjituni bashkë me të në katedër dhe lexoni nga pas, sipër supeve të tija, këtë letër të dhimbshme që âsht tue e shkrue në mes të zhurmës që po bâjnë fëmijt e çuem peshë.

„Zotni Zhak Eiset,
rruga e Bonapartit, Paris

„Më fal, fort i dashtuni Zhak, për dhimbjen e madhe që po të shkaktoj. Ty, që tashmâ nuk qajshe, unë do të bâj me qa dhe nji herë, e kjo do të jetë hera e fundit s'do mend... Kur të bjerë në dorë kjo letër, Danieli yt i ngratë do të jetë i vdekun..."

N'ato fjalë, zhurma në sallën e studimit u dyfishue. Vocrraku ndërpreu letrën, shpërndau djathas e majtas disa ndëshkime, por tue mbajtë nji hije të randë dhe pa u zemrue. Mandej vazhdoi:

„Po të thom, Zhak, isha shum fatkeq. Nuk mujsha me bâ ndryshe veçse me vra vehten. Ardhshmënija ime âsht e humbun: më kanë përzanë prej kolegjit — për punë të nji femne, gjana shum të ziata këto për t'u tregue. Mandej kam hi shum borxh, nuk po mundem mâ me punue, më vjen marre, po mërzitem, m'âsht neveritë çdo gjâ, jeta po më frigon... Mâ mirë dëshiroj me shkue..."

Vocrraku qe i detyruem me ndërpre letrën dhe nji herë: „Pesëqind vargje për të kopjue nxansit Subejrol! Fuku e Lupi s'kanë me dalë të djelën!" Si i dha ndëshkimet, atëherë e kreu dhe letrën:

„Lamtumirë, Zhak! Do të kisha shum gjana për të thanë, por po e ndiej vehten që do të më marri vaji, e fëmijt më shofin. Thuej nanës që jam rrëxue prej nji shkambi, gjatë nji shetitje, ose thuej që jam mbytë tue rrëshqitë n'akull. Ban si të bâjsh, trillo nji rrênë, por në mënyrë që ajo grue e ngratë të mos marri vesh kurr të vërtetën!... Përqafoje shum për mue at nanë të dashtun. Përqafo gjithashtu dhe babën tonë dhe përpiqu të përtrijsh shpejt nji votër të bukur... Lamtumirë! Të due. Kujtoju për Danielin".

Mbasi kreu këtë letër, Vocrraku filloi menjiherë nji letër të hartueme kështu:

„Zotni abat, ju lutem t'ia dërgoni vllaut tim Zhakut letrën që po ju lâ për të. Në të njajtën kohë këputni pak flokë të mij dhe dërgojani me paqetë nanës sime.

Po ju kërkoj ndjesë për dhimbjen që po ju shkaktoj. Po vras vehten sepse isha shum fatkeq këtu. Ju vetëm, zotni abat, ju jeni tregue gjithnji i mirë ndaj meje. Ju falënderoj.

„DANIEL EISETI"

Dhe mbasandej, Vocrraku vû këtë letër dhe atê të Zhakut në të njajtin zarf të madh me këtë mbishkrim: „Ai

person që do ta gjejë i pari kufomën time, âsht i lutun t'ia dorzojë këtë zarf abatit Zherman". Mandej, si u dha fund të gjitha këtyne punëve, priti i qetë fundin e orës së studimit.

Ora e studimit mbaroi. Hangrën darkë. Thanë uratët dhe u ngjitën në bujtinë.

Nnxansit ranë me fjetë. Vocrraku po shetitte nalt e poshtë, tue pritë që t'i marri gjumi fëmijt. Ja, tash z. Vioi âsht tue bâ inspektimin e tij; ndëgjohen cingrimet misterioze të çilcave të tij dhe zhurma e shurdhët e shputave të tija në parket... „Mirëmbrama, zotni Vio! — murmuron Vocrraku! — Mirëmbrama, zotni!" — përgjegjet me zâ t'ulët mbikëqyrsi, mandej largohet, hapat e tij humbasin në korridor.

Vocrraku mbet vetëm. Hapi derën ngadalë dhe u ndal për nji çast në korridorin e shkallëve në kat, për të pá se mos po çohen. Por çdo gjâ ishte e qetë në bujtinë.

Atëherë zbriti, u përvuedh me hapa të vogjël nën hijen e mureve. Veriu frynte trishtueshëm nën dyert. Në fund të shkallëve, para korridorit me shtylla rreth oborrit, pá oborrin, të bardh prej borës, mbrenda atyne katër trupave të mëdhej banesash krejt t'errta.

Atje nalt, afër çatís, rrinte e ndezun nji dritë — ishte abat Zhermani, i cili punonte në veprën e tij të madhe, Vocrraku i dërgoi nga fundi i zemrës nji lamtumirë të fundit shum të sinqertë, këtij abati të mirë; mandej hyni në sallë.

Gjimnazi i vjetër i shkollës së marinës ishte mbushë me nji hije të ftoftë dhe të kobshme. Nëpër grilat e nji dritarje palk dritë hane zbritte dhe ndriçonte taman hallkën e madhe të hekurt. — Oh, ajo unazë! Vocrraku, ç'prej disa orësh nuk kishte bâ gjâ tjetër veçse kishte mendue për të — hallkën e madhe të hekurt që shëndritte porsi argjent. Në nji kand të *sallës*, nji shkamb i vjetër flente. Vocrraku shkoi e e muer, e solli nën hallkën dhe hypi në të. Nuk ishte gabue, hallka ishte taman në naltësin që duhesh. Atëherë hoq kravatën e tij, nji kravatë e gjatë mëndafshi ngjyrë vjollcë, të cilën e bante të ndrydhun rreth qafe porsi shall. Lidhi kravatën për hallkë dhe bani nji nye të lëvizshëm... Ora nji ra. Ho burra! Duhet me vdekë... Me duert që i dridheshin, Vocrraku hapi nenin e lëvizshëm. Nji lloj ethesh e pushtuen. Lamtumirë, Zhak! Lamtumirë zoja Eiset!...

Befas, nji dorë e hekurt u lëshue mbi të. Vocrraku ndjeu se si dikush e pushtoi në mes të trupit dhe e lëshoi në kambë poshtë shkambit. Në të njajtën kohë nji zâ i vrazhdë dhe shpotitës, të cilin e njifte mirë, i tha: „Ja dhe kjo nji idé, me bâ ushtrimin e trapezit në këtë orë!"

Vocrraku u kthye i habitun.

Ishte abat Zhermani, abat Zhermani pa zhgunin e tij, me pantollona të shkurta, me qaforen që i valvitesh mbi jelek. Fytyra e tij e bukur, shëmtue prej sëmundjes, buzëqeshi trishtueshëm, gjysëm e ndriçueme prej hanës... Nji dorë e vetme e tija i kishte mjaftue për të zbritë vetëvrasësin për tokë. Me dorën tjetër mbante gjithnji poçin e tij t'ujit, të cilin porsa e kishte mbush në kronin e oborrit.

Kur pa fytyrën e shqetsueme dhe syt plot lot të Vocrrakut, abat Zhermani e preu gazin dhe përsëriti, por këtherë me nji zâ t'ambël dhe pothuej të tronditun:

— Ç'ndé e çudiçme, Danieli im i dashtun, me bâ ushtrimin e trapezit në këtë orë!

Vocrraku u skuq si gjaku dhe u shtangue!

— Nuk po bâj ushtrimin e trapezit, zotni abat, due të vdes.

— Si!... Të vdesish?... Siguristh ke ndonji idhnim të madh si duket?...

— Oh!... — përgjegji Vocrraku me lot të mëdhej e të zjartë që i rridhshin nëpër faqe.

— Daniel, tash ke me ardhë me mue, — tha abati.

Danieli bani shêj që jo dhe ia tregoi hallkën e hekurt me kravatën... Abat Zhermani e rroku për dore: „Mos u ban fëmi! Ngjitu në dhomën time mâ s'pari! Nëse don me mbytë vehten, mirë fare, mbyte vehten te unë, atje ka zjarm dhe âsht shum mirë."

Por Vocrraku kundërshtoi: „Më leni të vdes, zotni abat. Ju nuk keni të drejtë me më pengue që të vdes."

Nji shkëndi zemrimi u duk në syt e priftit: „Ah! Kështu qenka puna, a?" — tha. Dhe, tue e rrokë rrëmbyeshëm Vocrrakun për mesi, e bajti me nji dorë porsi nji paket, tue mos marrë parasysh kundërshtimin dhe lutjet e tija.

...Që, tashti mbërrimë te abat Zhermani. Nji zjarm i madh ndriçonte në votër. Pranë zjarmit ndodhesh nji tryezë me nji llambë të ndezun, llulla dhe nji grumbull letrash të shkrueme me nji shkrim t'imtë.

Vocrraku u ul në qoshe të votrës. Ishte shum i tronditun, flitte shum, tregonte jetën e vet, mjerimet e veta dhe shkaikun përse kishte dashtë me vdekë. Abati e ndëgjonte tue buzëqeshë. Mandej, kur djaloshi foli sa foli, qau edhe shfreu mir' e mirë zemrën e tij të ngratë dhe të pezmatueme, ky njeri zemërmirë ia muer dy duert në duert e veta dhe i tha me zâ shum të qetë:

— Të gjitha këto s'janë gjâ, djali im. Do të kishe bâ me të vërtetë nji marrí të madhe sikur të kishe mbytë vehten për kaq pak gjasend. E tanë historija jote âsht fare e thjeshtë, — gjâ që, në parantez, âsht nji fat i madh për

ty... Ndëgjo pra! Duhet të nisesh, të nisesh menjiherë pa pritë të tetë ditët... Nuk je ndonji gjellëbâse, ta hajë belaja!... Udhtimi yt, borxhet e tua, për ato mos u shqetso! I marr unë përsipër... Të hollat që dojsha me i marrë hua prej atij horri, do t'i ap hua unë. Të gjitha këto do t'i rregullojmë nesër... Tashpërtash asnji fjalë mâ tepër! Unë kam nevojë me pushue e ti ke nevojë me fjetë. Por nuk due që të kthejsh në bujtinën tande të tmershme. Atje do të kesh ftoftë, do të kesh frigë. Ke për të fjetë pra në shtratin tim, në çarçafët e mirë, kretj të bardhë, të cilët i kam ndrrue sot në mëngjes!... Unë do të shkruej gjithë natën dhe, nëse më merr gjumi, do të shtrihem në kanapé... Natën e mirë! Mos fol mâ!

Vocrraku ra; nuk kundërshtoi... Të gjitha këto që po i ndodheshin i kishin lanë përshtypjen e nji andrre. Sa ngjarje mbrenda nji dite! Të jesh aq afër vdekjes, e ta shofish tash vehten në nji shtrat të mirë, n'at dhomë të qetë dhe të voktë!... Sa mirë që e ndien vehten Vocrraku!... Kohë mbas kohe, kur hap syt, shef nën dritën e llambës abat Zhermanin e mirë, i cili, edhe tue pi duhan e lëviz me shpejtsi pendën e tij me nji zhurmë të vogël mbi letrat e veta të bardha...

...U zgjova të nesërmen në mëngjes prej abatit, i cili më preku në sup. Kisha harrue çdo gjâ tue fjetë... Kjo gjâ e bâni me qeshë shum shpëtimtarin tim.

— Çou djali im! — më tha — po bje zilja. Shpejto: kurrkush nuk do të kuptojë kurrgjâ. Shko e merri nxansit e tu si zakonisht. Gjatë pushimit mbas kaftjallit të pres këtu që të bisedojmë.

Erdha në vehte menjiherë. Dojsha me e falënderue, por abati i mirë s'më la me folë e më qiti jashtë,

Se sa e gjatë m'u duk ora e studimit s'âsht nevoja t'jua thom... Nxansit ende nuk kishin dalë n'oborr e unë po trokitsha në derë t'abatit Zherman. E gjeta para tryezës së tij me sirtare të çeluna, i zanun tue numrue monedha t'arta, të cilat i rendonte me kujdes në grumbuj të vegjël.

Prej zhurmës që bana tue hy, abati ktheu kryet, mandej vazhdoi prap punën e tij pa më thanë kurrgjâ. Kur kreu, mbylli sirtaret dhe, tue më bâ shêj që t'afrohesha, më tha, njikohsisht tue qeshë:

— Të gjitha këto janë për ty. Kam bâ llogarít. Që për udhtim, që, për portjerin, që për kafe Barbetën, që për nxansin që të ka dhanë hua dhetë franga... I kisha nda me nji anë këto të holla për t'i gjetë vllaut të vogël nji bedel, por vllau i vogël nuk shkon ushtar para gjashtë vjetsh e deri atëherë kemi për t'u pá.

Deshta me folë, por ky shejtan njeriu nuk më la me çelë gojën. „Tash pra, djali im, më thuej lamtumirë... po bjen zilja për orën e mësimit tim, dhe, kur të dal prej mësimit, nuk due me të gjetë mâ këtu. Fryma e kësaj Bastilje nuk të bân mirë... Ik shpejt në Paris, puno mirë... pi duhan me llullë dhe përpiqu të bâhesh njeri. A po kupton, përpiqu të bâhesh njeri. Sepse, shiko, Danieli im i vogël, ti ende je fëmi, dhe madje, kam frigë që do të mbetesh fëmi gjithë jetën tande.

N'ato fjalë hapi krahët e vet me nji buzëqeshje hyjnore, por unë u hodha në gjunjët e tij tue u zhgrehë në vaj. Abati më çoi dhe më puthi në të dy faqet.

Zilja e dytë ra.

— Mirë! Që se u bâ vonë — tha, tue mbledhë me nxitim librat dhe fletoret e tija. Ashtu si ishte tue dalë, u kthye dhe nji herë kah unë.

— Edhe unë e kam nji vëlla në Paris, âsht nji prift i mirë, të cilin mund të shkojsh me e pá... Por, nejse, kështu gjysëm i shtuem si je ti, sigurisht do ta harrojsh adresën... Dhe, pa thanë ndonji send tjetër, zû të zbresi shkallëve me hapa të mëdhej. Veledani i valvitej mbrapa tij. Me dorën e djathtë mbante pantallonat e nën sjetullën e majtë bânte nji paket të madh letrash dhe libra të vjetër e të pavleftë... Abat Zhermani i mirë! Para se me dalë, hodha nji shqim të fundit rreth odës së tij; sodita për herë të fundit bibliotekën e madhe, tryezën e vogël, zjarmin gjysëm të fikun, kolltukun ku kisha qá, shtratin ku kisha fjetë aq mirë dhe, tue mendue për jetën e tij aq misterioze, në të cilën unë zbulojsha aq guxim, mirsí të mëshehun, sakrificë dhe vetëmohim, s'mujta me qendrue pa u skuqë për poshtërsít e mija, dhe u betova me pasë gjithmonë para sysh abat Zhermanin.

Tue ndejtë ashtu koha po kalonte... Kisha me bâ gati arkën time, me pague borxhet, me zanë vend n'omnibus...

At çast kur po dilsha, vuna re në nji kand mbi oxhak shum llulla të vjetra, krejt të zeza. Mora mâ të vjetrën sosh, mâ të zezën, mâ të shkurtën dhe e shtina në xhep si nji relike, mandej zbrita.

Poshtë, porta e gjimnazit të vjetër ishte ende gjysëm e hapun. S'mujta me u mbajtë pa hudhë mbrendë nji shqim kalimthi dhe, atê çka pashë aty më bani të dridhem.

Pashë sallën e madhe, t'errët dhe të ftofët, hallkën e hekurt që shëndritte, dhe kravatën time ngjyrë vjollce me nenin e saj të lëvizshëm, e cila luhatej prej rrymës së erës mbi shkambin e rrëxuem.

XIII

ÇILCAT E Z. VIOIT

Ndërsa po dilsha prej kolegjit me hapa të mëdhej, ende krejt i tronditun prej pamjes së frikshme që kisha pâ pak përpara, derza e dhomës se vogël të portjerit u hap menjiherë dhe ndëgjova që po më thërritshin:

— Zotni Eiset! Zotni Eiset!

Ishte i zoti i kafe Barbetës dhe miku i tij i dêjë z. Kasanji, të dy me fytyrë të shqetsueme, pothuej të panjerzishëm.

Kafexhiu foli i pari:

— A âsht e vërtetë që po nisesh, zotni Eiset?

— Po, zotni Barbet, — përgjegja unë i qetë, — po nisem, madje mbrenda ditës së sodit.

Z. Barbeti u hodh përpjetë, z. Kasanji gjithashtu; por z. Barbeti u hodh mâ shum se sa z. Kasanji, sepse atij i kisha shum borxh.

— Si! Mbrenda ditës!

— Mbrenda ditës së sodit, dhe tash po vrapoj me zanë nji vend n'omnibus.

Kujtova që po më hudhen në fyt.

— E të hollat e mija? — tha z. Barbeti.

— E të mijat? — uluroi z. Kasanji.

Pa u përgjegjë, hyna në dhomën e vogël tue nxjerrë me nji hije të randë, me grushta të mbushun, monedhat e bukura t'arit që m'i kishte dhanë abat Zhermani dhe nisa me ua numrue në nji qoshe të tryezës aq sa u kisha të dyve.

Të shifshit at skenë teatrore! Të dy fytyrat e vranta u çelën disi magjikisht... Kur futën në xhep të hollat e tyne, pak të turpnuem prej frigës që kishin tregue para meje, dhe

që të dy të kënaqun që ua kisha pague borxhet, më banë menjiherë komplimente, tue shprehë keqardhjen dhe miqsin e tyne:

— A përnjimend, zotni Eiset, po na len a?...

E mandej of e uf e ofshe, fshamje, të shtrëngueme dore, lot të shtrydhun...

Nji natë përpara kisha mujtë me bâ be për miqsin e tyne nga këto dukje të jashtme, por tashti isha bâ zemërgur përsa u përket çashtjeve ndjenjësore.

Ai çerek ore që kisha kalue nën tandë më kishte dhanë mësim me i njoftë njerzit, — të paktën unë besojsha ashtu, — dhe sa mâ të sjellshëm që tregoheshin këta dy mejhanexhi të tmershëm, aq mâ shum neveri ngjallshin në zemrën time. Kështu, tue ua pre shkurt shfrimeve të tyne qesharake, dola prej kolegjit dhe shkova shpejt me zanë nji vend në karrocën postare që duhet të më çonte larg këtyne përbindshave.

Tue u kthye prej agjensis së transportit, kalova para kafe Barbetës, por nuk hyna mbrendë. Ai vend më shtinte frigën. Veçse, i shtymë s'e dij as unë vetë se si, nga nji kureshti jo e shëndoshë, këqyra nëpër dritare... Kafja ishte plot njerz. Te biljardi bâhesh gjurullti. Nëpër tymin e llullave shifeshin tue ndriçue tufat e shalkove dhe rrypat që shkëlqejshin të mvarun në varse. Zemrat fisnike ishin të gjitha aty. Nuk mungonte kurrkush përpos profesorit të skermës.

I shiqova për nji çast ato fytyra të trasha dhe të kuqe, që zhumzoheshin prej pasqyrave, pelinin që tundesh nëpër gota, shishet me raki të shpraztа në grykë dhe, kah mendojsha që dhe unë kisha jetue n'at han e ndiejsha vehten të skuqun... M'u parafytyrue Voorraku tue u sjellë rrotull biljardit, tue shenue pikat, tue pague punçin, i poshtnuem, i urrejtun, tue u prishë dita ditës dhe tue përçapë vazhdimisht në dhambët e tij nji bisht llulle ose ndonji refren kazerme... Ky parafytyrim më friksoi dhe mâ tepër se ajo pamje që m'ishte çfaqë në sallën e gjimnazit tue pa kah valvitej kravata ngjyrë vjollce. Ika me vrap...

Ndiç, ndërsa po ecsha drejt kolegjit i ndjekun prej nji njeriu të karrocës postare të cilin e kisha marrë për të ma bajtë sandekun, pashë tue ardhë kah sheshi profesorin e skermës, i gjallë, me nji thupër në dorë, me kasketë dimni deri në veshë, me çizme të bukura dhe të lustrueme sa që të mund të shifte në to dhe musteqet e veta... E shiqojsha prej së largu me admirim tue thanë me vehte: „Sa mëkat që nji njeri kaq i pashëm të ketë nji zemër aq të keqe!..." Dhe ai gjithashtu më kishte pa dhe po vinte drejt meje me

nji buzëqeshje të sinqertë dhe me dy krahët e mëdhej të hapun... O, tanda!

— Po ju kërkojsha, — më tha — ... Ç'mora vesh? Ju po...

U ndal atypëraty. Shiqimi im ia gozhdoi fjalët rrense në buzë. N'at shiqim që i drejtohesh ngulshëm e drejt në fytyrë, i poshtri mujti me kuptue shum gjana, sepse menjiherë e pashë se si u zbé, zû të bëlbëzojë dhe ta humbi fijen. Por kjo gjâ zgjati vetëm nji çast; mandej menjiherë muer përsëri nji qëndrim të fryem, nguli në syt e mij dy sy të ftoftë dhe të shkëlqyeshëm si gaca, mandej, me nji vendim të prémë u largue tue murmurue që ata të cilët nuk ishin të kënaqun prej tij, duhet t'ja thojshin at gjâ...

Kopuk, thefsh qafën!...

Kur u ktheva në kolegj, nxansit ishin në mësim. U ngjitëm në dhomën time në mansardë. Njeriu që kisha marrë me vehte ngarkoi arkën në shpinë dhe zbriti. Unë, qëndrova dhe disa minuta n'at dhomë të ftofët si akulli, tue shique muret e ftofta dhe të ndyta, tryezën e zezë krejt të zgavrueme dhe, nëpër dritaren e ngushtë, rrapat e oborreve që tregojshin majet e tyne të mbulueme me borë... I thojsha me vehte lamtumirë të gjithë kësaj bote.

N'at çast ndëgjova nji zâ rrufeje që bërtitte në klasë — ishte abat Zhermani. Ky zâ më ngrofi zemrën dhe më bani që të më dalin në maje të qerpikëve disa pika loti.

Mandej, fillova me zbritë ngadalë tue shique me vemendje rreth meje, si me dashtë me marrë me vehte në syt e mij pamjen, krejt pamjen e këtyne vendeve të cilat nuk do t'i shiqojsha mâ kurr. Kështu po kalojsha nëpër korridoret e gjata me dritare të nalta me grila, ku për herë të parë m'u kishin çfaqë syt e zez!... Kalova ithashtu dhe pranë kabinetit të drejtorit me portën misterioze të dyfishtë; mandej, disa hapa mâ tutje, para kabinetit të z. Vioit... Aty u ndala papritmas... Ç'gëzim! Ç'kënaqsi! Çilcat, çilcat e tmershëm qëndrojshin të mvarun në bravën e derës, dhe era i bânte të cingrojnë ambël. I shiqova nji çast ata çicla të hatashëm, i shiqova me nji lloj tmeri fetar; mandej, befas m'erdh nji idé hakmarrje. Në mënyrë trathtore dhe me dorë mëkatnore tërhoqa turrën e çilcave prej bravës dhe, tue e mëshehë nën redingotën time, zbrita shkallëvet katër nga katër.

Në fund t'oborrit të mesëmve ishte nji pus shum i thellë. Ngava deri te pusi pa frymë... N'at kohë oborri ishte i shkretë; zana me gjyzlykë s'i kishte çue ende grilat e dritares së vet. Gjithçka përkrahte krimin tim. Atëherë, tue nxjerrë çilcat e mëshehun në petkun tim, ata çicla të mallkuem që më kishin bâ me vuejtë aq shum, i gjuejta në pus

me tanë fuqin time... Zhing! zhing! zhing! I ndëgjova se si rraptojshin tue u përplasë nëpër murin e pusit dhe se si ranë me zhurmë n'ujë, i cili u mbyll mbi ta. Mbasi e kreva këtë faj, u largova s'andejmi tue qeshë.

Nën strehë, tue dalë prej kolegjit, njeriu i fundit që ndesha qe z. Vioi, por nji z. Vio pa çilcat e tij, i egërsuem, i shastisun, tue ngá djathtas e majtas. Kur kaloi pranë meje, më shiqoi për nji çast me nji shqetsim të thellë. I panafaku, kishte dëshirë të më pyesi nëse *i* kisha pá, por nuk guxoi... N'at çast, portjeri i thonte me zé të naltë prej majes së shkallëve, tue u mbështetë në parmakë: „Zotni Vio, nuk po i gjei!" Ndëgjova njeriun e çilcave tue folë më zâ t'ultë: „Oh, përëndi!" Dhe u nis si i çmendun me i gjetë.

Do të kisha qenë i lumtun sikur të kisha mujtë me shique për nji kohë má të gjatë këtë sqenë, por në Sheshin Ushtarak zû me ra burija e karrocës postare, e unë nuk deshta që ajo të nisej pa mue.

E tash, lamtumirë për gjithmonë, kolegj i madh e i tymosun, i ndërtuem me hekura të vjetër dhe gurë të zez! Lamtumirë, fëmij të mbrapshtë! Lamtumirë rregullore e egër! Vocrraku po fluturon dhe s'do të kthehet má. E ju, markezi Bukojran, duhet ta queni vehten të lumtun. Po shkoj, po shkoj pa të dhanë at goditjen e famshme me shpatë, t'andrrueme për nji kohë aq të gjatë me zemrat fisnike të Barbetës.

Bjeri kamxhik, karrocjer! Bjer burí! Dilizhansë e mirë dhe e vjetër, bane tym e mjegull me të katër nrotat tua dhe çoje Vocrrakun tue i grahë me të katërta tre kuait e tu... Çoje me të shpejtë në vendlindjen e tij që ta përqafojë t'amën te daja Batist dhe mandej ta kthejë drejtimin kah Parisi dhe ta gjejë sa má parë Zhak Eisetin në dhomën e tij të Kartjerit Latin!...

XIV

DAJA BATIST

Tip njeriu i çudiçëm ky daja Batist, vllau i zojës Eiset. As i mirë, as i keq. I martuem heret me nji femën që ishte xhandar i vërtetë, koprrace dhe e hollë, prej së cilës trembesh, ky fëmi plak s'kisht tjetër sall nji pasion: pasionin e të ngjyryemit. Ç'prej nja dyzet vjetsh jetonte i rrethuem prej poçash të vegjël, furçash, ngjyrash, dhe kalonte kohën tue ngjyrue fotografit e fletoreve t'ilustrueme. Shtëpija ishte plot *Ilustracione* të vjetra, revista *Sharivari, Magazina pitoreske* të vjetra, karta gjeografike, dhe të gjitha këto të ngjyrueme me bojna të forta. Madjè dhe ndër dit krize, kur nusja e dajës nuk i jepte të holla për të ble gazeta me ngjyra, atëherë daja im ngjyronte librat. Ky âsht nji fakt historik: kam në duert e mija nji gramatikë spanjolle, të cilën daja im e kishte bâ me ngjyra prej fillimit deri në fund, mbiemnat me ngjyrë blu, emnat me ngjyrë drandofilli etj.

Në mes të këtij maniaku të vjetër dhe të shoqes së tij t'egër zoja Eiset ishte e detyrueme me jetue qe gjashtë muej. Grueja fatkeqe kalonte gjithë ditët e saja të gjata në dhomën e të vëllaut, e ulun pranë tij dhe tue u përpjekë me i krye ndonji shërbim të vogël: fshinte brushëzat, qitte ujë në poçëzat... Gjaja mâ e keqe ishte se s'prej rrënimit tonë, daja Batist ushqente nji urrejtje të thellë për z. Eisetin dhe, prej nadjes deri në mbramje, e ngrata nanë ishte e dënueme me e ndëgjue kah thonte: „Eiseti nuk âsht serioz! Eiseti nuk âsht serioz!" Ah plaku matuf! Duhet ta shifshit se me ç'ton të randë dhe të bindun i thonte këto fjalë tue ngjyrue gramatikën e tij spanjolle! Edhe mâ vonë kam ndeshë shpesh në jetën time njerëz të tillë, t'ashtuquejtun shum të randë,

të cilët kalojshin kohën tue ngjyrue gramatika spanjolle dhe mendojshin që njerzit tjerë nuk ishin seriozë.

Të gjitha këto imtsina të dajës Batist dhe jetën e trishtushme që zoja Eiset bante te ai, i kam njoftë shum mâ vonë. Megjithatë, porsa mbërrima n'at shtëpi, kuptova që çkado që të thonte im'amë, ajo sigurisht nuk mund t'ishte e lumtun aty... Kur hyna, porsa e kishin shtrue bukën për të ngranë darkë. Zoja Eiset brofi në kambë prej gëzimit dhe, siç mund t'ju a marri mendja, përqafoi Vocrrakun e saj me tanë fuqin që kishte. Por prapseprap nana e ngratë dukesh e shqetsueme; flitte pak, — gjithnji me at zâthin e saj t'ambël dhe të dridhshëm, tue mbajtë syt të drejtuem kah pjata e vet. Ta këputte shpirtin me at fëstan të ngushtë dhe krejt të zi.

Pritja e dajës sim dhe e së shoqes qe fare e ftoftë. Nusja e dajës më pyeti me nji zâ të frikshëm nëse kisha ngranë darkë. I përgjegja menjiherë që po... Nusja e dajës muer frymë lirisht; ishte frigue nji minut për darkën e saj. Ç'darkë se! Bizele pa mish dhe bakalar.

Daja Batist më pyeti nëse isha në pushim... U përgjegja që kisha lanë kolegjin dhe që po shkojsha në Paris te im vllau Zhaku, i cili më kishte gjetë nji shërbim të mirë. Trillova këtë rrënë për të qetsue të ngratën zojën Eiset për t'ardhshmen time e mandej për t'u dukë serioz para syve të dajës sim.

Kur mësoi që Vocrraku kishte nji shërbim, nusja e dajës i hapi syt katërsh.

— Daniel, — tha — duhet ta marrish nanën tande në Paris... E ngrata grue e dashtun, po mërzitet larg fëmijve të saj; mandej, ti e merr vesh vetë, kjo âsht nji barrë për ne, dhe daja yt nuk mund të jetë gjithmonë *lopa e tamblit në familje*.

— Puna âsht, — tha daja Batist me gojë plot — që unë jam *lopa e tamblit*...

Kjo shprehje e *lopës së tamblit* i pëlqeu fort dhe e përsëriti shum herë, gjithnji me të njajtën hije të randë.

Darka u zgjat shum, siç ndodh ndër njerzit pleq. Im'amë hante pak, më drejtonte disa fjalë dhe më shiqonte për rrëshqit. Nusja e dajës sime nuk ia dante syt.

— Shiqo motrën tande! — i thonte të shoqit, — prej gëzimit që e pa përsëri Danielin, i u pre buka. Dje ka marrë dy herë bukë, sod vetëm nji herë.

Ah! E dashtuna zoja Eiset! Sa do të kisha dëshirue me ju marrë me vehte at mbramje, sa do të kisha dëshirue me ju shkëputë prej asaj *lope së tamblit* të pashpirtshme dhe prej grues së tij, por afshe! edhe unë vetë po shkojsha me fat

dhe kisha me vehte vetëm paret e rrugës e asgjâ tjetër; gjithashtu e dijsha që dhoma e Zhalkut nuk ishte mjaft e madhe për të na zanë të treve. Të paktën sikur të kisha mujtë me ju folë, me ju përçafue simbas dëshirës sime! por jo! Nuk na lanë vetëm asnji minut... A ju kujtohet? Menjiherë mbas darke, daja ia hyni punës në gramatikën e tij spanjolle, nusja e dajës zû të fshijë enët e argjenta, dhe që të dy na spiunojshin me bisht të synit... Ora e nisjes mbërrini, pa pasë mujtë me i thanë gjâ njani tjetrit.

Kështu, Vocrraku, e kishte zemrën të fryme kur duel prej dajës Batist dhe, tue shkue krejt vetëm nën hijen e rendit të drujve që çonte në stacionin e hekurudhës, u betue dy a tri herë në mënyrë krejt solemne që mbas tashit do t'u sillte si nji njeri i pjekun dhe që do të mendonte vetëm e vetëm për përtrimjen e votrës.

PJESA E DYTË

I

GALOSHET E MIJA

Sikur të jetojsha aq shum sa daja Batist, i cili tash duhet të jetë po aq i vjetër sa nji baobab i Afrikës Qëndrore, kurr nuk do ta harrojsha udhtimin tim të parë në Paris, në vagon të kalsës së tretë.

Kjo gjâ ndodhi në ditët e fundit të frorit. Akoma bante shum ftofët. Jashtë, qiell i murrmë, erë, breshën i imtë, kodra të çveshuna, livadhe të mbytuna n'ujë, rende të gjata hardhijash të vdekuna; mbrenda në tren detarë të dejun të cilët këndojshin, fshatarë të trashë që flejshin me gojë hapët si peshq të coftë, plaka të vogla me shportat e tyne, fëmij, pleshta, mandesha, e tanë pajisja e vagonit të të vorfunve me gjithë erën e tij të llullës, të rakis, të suxhukut me qepë dhe të kashtës së mykun. Më duket që jam ende në të.

Kur u nisëm, pata zanë vend në nji kand, pranë dritares, që të mund të shifsha qiellin; por, si kaluem dy mila, nji infermier ushtarak 'ma zû vendin tue thanë se donte me ndejtë kundruell së shoqes dhe ja, Vocrraku, nga se ishte shum i mamshëm që të mund t'ankohesh, qe i detyruem me bâ dyqind mila në mes të këtij trashamani, të cilit i vinte era farë lini dhe nji prisi bande ushtarake prej Shampenoaze, i cili, gjatë gjithë kohës i kërrati mbi sup.

Ky udhtim zgjati dy dit. Këto dy dit i kalova në të njajtin vend, i palëvizshëm në mes të këtyne dy xhelatëve, pa luejtë kryet aspak dhe tue shtrëngue dhambët. Me qenëse nuk kisha me vedi as të holla e as ushqim, nuk shtina gjâ në gojë gjatë gjithë ditës. Dy dit pa ngranë, âsht shum! Më kishte mbetë, po, dhe nji monedhë katërdhetë qindarësh, por atë e ruejsha si syt e ballit që t'më gjindesh në rast se

nuk do ta gjejsha në stacion mikun Zhak kur të mbërrijsha në Paris, kështu, ndonse më mundonte ûja, s'kisha guxim me e prekë at monedhë. Për dreq të gjithë ata që ishin rreth meje në vagon hajshin shum. Në kambët e mija ndodhesh nji djall shporte shum e randë, nga e cila, fqiu im infermieri nxirrte çdo çast suxhukë të ndryshëm dhe i ndante me damën e tij. Fqinjësija e asaj shporte më bani shum fatkeq, sidomos ditën e dytë. Prapseprap nuk ishte ûja që më shkaktonte vuejtjen mâ të madhe në këtë udhtim të tmershëm. Isha nisë prej Sarlandës pa këpucë dhe kisha mbathë vetëm nji palë galoshe t'ulta, shum të vogla, të cilat më shërbejshin atje në kolegj për të bâ roje në bujtinë. Për atje galoshet ishin shum të përshtatshme, por dimnit dhe në klasë të tretë... O zot! Sa të ftofët kam pasë! Më vinte me qá! Natën kur të gjithë flejshin, i merrsha ngadalë kambët në duert e mija dhe i mbajsha ashtu për orë të tana tue u mundue me i nxé. Ah, sikur të më kishte pá zoja Eiset!...

E pra, me gjithë ûnë që ia gryente lukthin, me gjithë të ftoftin e egër që ia qitte lott, Vocrraku ishte shum i kënaqun dhe për asgjâ në botë nuk do t'ia kishte lëshue kujt at vend, at gjysëm vendi që kishte zanë në mes të prisit të bandës ushtarake prej Shampenoaze dhe t'infermjerit. Në fund të gjithë këtyne vuejtjeve ishte Zhaku, ishte Parisi.

Natën e ditës së dytë t'udhtimit, andej kah ora tre e mëngjesit, më duel gjumi trembshëm: të gjithë udhtarët ishin në lëvizje.

Ndëgjova infermierin tuę i thanë së shoqes:

— Ja, mbërrimë.

— Ku kështu? — pyeta tue fërkue syt.

— Në Paris, bre!

U vërsula kah dera. Nuk shiheshin shtëpijat. Asgjâ tjetër sall fusha e thatë, disa fenerë gazi dhe atykëtu grumbuj të mëdhej qymyrguri. Atje në fund, dikû larg, nji dritë e madhe, e kuqe dhe nji pshtjellim konfuz që i përngjitte zhurmës së detit. Në tren, nji njeri me nji fener të vogël shkonte prej nji dere në derën tjetër tue britë: „Parisi! Parisi! Pregatitni biletat!" Jashtë dëshirës sime struka kryet mes shpatullash me nji lëvizje tmeri. Ishte Parisi.

Ah, qytet i madh e i egër! Sa të drejtë kishte Vocrraku me pasë frigë prej teje!

Mbas pesë minutash hymë në stacion. Zhaku ndodhesh aty ç'prej nji ore. E pâshë prej së largu me at trup të tij të gjatë pak si të përkulun dhe me duert e tija si shtylla telegrafi, me të cilat më bante shêj mbas hekurave. Me nji hov të vetëm u gjinda në krahët e tij.

— Zhak, vllau im!

— Ah, fëmí i dashtun!

Dhe shpirtnit tanë u përqafuen me gjithë fuqin e krahëve tanë. Fatkeqsishit stacionet nuk janë t'organizueme për të tilla përqafime të bukura. Ndodhet salla e udhtarëve, salla e valixheve, por mungon salla e të shprehunit të ndjenjave, mungon salla e ndjenjave shpirtnore. Na shtyjshin, na shkelshin.

— Qarkulloni! Qarkulloni! — na britshin njerzit e oktrovës.

Zhaku më tha me zâ fare t'ulët: „Të shkojmë. Nesër dërgoj dike të vijë me kërkue arkën tande". Dhe krahpërkrah, të lehtë si qeset tona, muerëm rrugën drejt Kartjerit Latin.

Jam mundue shpeshherë mâ vonë me përtrî në mend përshtypjen e saktë që më bani Parisi at natë, por sendet, ashtu sikurse dhe njerzit, herën e parë kur i shohim, kanë nji dukje krejt të veçantë, të cilën na mâ vonë nuk e gjejmë në to. Parisin, ashtu siç m'u duk kur mbërrijta, nuk kam mujtë me e përtrî mâ kurr në mendjen time. M'u duk si nji qytet plot mjegull, të cilin duhet ta kisha përshkue si fëmi krejt i vogël para shum e shum vjetsh dhe në të cilin nuk isha kthye mâ ç'prej atëherit.

Më kujtohet nji urë druni mbi nji vijë krejt të zezë, mandej nij shetitore e madhe bregut të lumit, e shkretë, dhe nji kopsht tepër i madh bri asaj shetitorje. Nenërmjet të murit prej hekurash që ishte rrethue kopshti shifeshin si nëpër mjegull kasolle të vogla druni, ledina, hurdha uji dhe pemë që shëndritshin prej brymës.

— Asht kopshti zoologjik, — më tha Zhaku. — Aty ndodhet nji sasi e madhe arijsh të bardhë, majmunash, gjarpijsh boa, hipopotamash...

Dhe me të vërtetë, dukesh që i vinte era egërsinë atij vendi dhe herëmbasëhere nji britmë e mprehtë, nji ulurimë e çjerrun dilte nga ai vend i errët.

Unë, i shtrënguem për krah të vllaut tim, shiqojsha me sy të hapun nepërmjet të hekurave dhe, tue përzie në të njajtën ndjenjë tmeri at Paris të panjoftun ku kisha mbërrijtë natën dhe at kopsht misterioz, më dukesh që kisha zbritë në nji shpellë të madhe t'errët, plot shtâzë t'egra, të cilat do të vërsuleshin mbi mue. Për fat të mirë nuk isha vetëm, kisha Zhakun që do të më mpronte... Ah! Zhak! Zhak! Pse nuk të pata gjithmonë pranë meje?

Ecëm së bashku gjatë e gjatë, nepër disa rrugë t'errta e të pafund: mandej befas, Zhaku u ndal në nji shesh të vogël ku ndodhesh nji kishë.

— Mbërrimë në Sê-Zhermê-de-Pre, — më tha. — Dhoma jonë ndodhet atje nalt.

— Qysh, Zhak!... Në kumbonare?...

— Në vetë kumbonaren... Asht gjâ shum e përshtatshme për të dijtë orën e saktë.

Zhaku po e tepronte pak. Banonte në shtëpin përbrî kishës, në nji mansardë të vogël në katin e pestë apo të gjashtë, dhe dritarja e tij hapesh kah kumbonarja e Sê-Zhermenit, mû në naltsin e sahatit të kumbonares.

Kur hyna në dhomë, lëshova nji britmë gëzimi: „Paska zjarr! Oh ç'lumtuni!" Dhe menjiherë vrapova te oxhaku me ia afrue sa mâ shum kambët e mija flakës, në short me u shkrî galoshet. Vetëm atëherë Zhakut i ranë në sy këpucët e mija të çudiçme. Kjo gjâ e bani me qeshë fort.

— I dashtuni im — më tha— nji morî njerzish të famshëm kanë mbërrî në Paris me këpucë druni dhe mâ vonë janë krenue për at gjâ. Ti mundesh me thanë që ke mbërrijtë me galoshe të shkurta, kjo âsht gjâ mâ origjinale. Ndërkohë veshi këto këpucë dhe eja të fillojmë me ngranë piten.

Tue thanë këto fjalë, Zhaku i mirë filloi me shty afër zjarmit nji tryezë të vogël, e cila pritte në nji qoshe krejt e bame gati.

II

NGA ANA E MESHTARIT TË SË NIZIERIT

O perëndi, sa mirë që e ndiejsha vehten at natë në dhomën e Zhakut! Sa reflekse të bukura drite lëshonte oxhaku në tryezën tonë! E, asaj vene së vjetër, në shishe të mbyllun mirë, sa erë e mirë vjollcash që i vinte! E pitja, sa koren e bukur ngjyrë ari të mbyllët që ma kishte! Ah, aso pitesh tash nuk bâjnë mâ! Nuk do të pijsh mâ kurr aso vene, Eiseti im i ngratë!

N'anën tjetër të tryezës, kundruell meje, Zhaku më qitte me pí dhe, sa herë që çojsha syt, shifsha shiqimin e tij të butë si atë të nji nane që më qeshte me ambëlsi. Unë isha aq i lumtun që ndodhesha aty, sa që thue se i kisha ethet në trup. Flitsha, flitsha.

— Ha tash, — më thonte Zhaku tue ma mbushë pjatën; por unë flitsha gjithnji dhe nuk hajsha. Atëherë, për të më bâ me heshtë, ia filloi të llomotisi edhe ai, e më tregoi për nji kohë të gjatë, pa marrë frymë, krejt ça kishte bâ ç'prej mâ se nji vjeti që nuk ishim pá.

„Kur u nise ti, — zu me më thanë — (dhe gjanat mâ të trishtueshme i tregonte gjithmonë me nji buzëqeshje hyjnore nënshtrimi) — kur u nise ti, shtëpija muer nji pamje krejtsisht të trishtueshme. Baba nuk punonte mâ: gjithë kohën e tij e kalonte në dyqan tue shá revolucionarët dhe tue më britë që jam gomar, gjâna këto që nuk përmirsojshin mbarëvajtjen e punës. Letra protestimi çdo mëngjes, vizita nëpunsish sekuestrimi çdo të dytën ditë! Çdo ramje e ziles bante të na dridhesh zemra. Ah, ti shkove në kohën e duhun.

„Në krye të nji mueji të kësaj jetese së trishtueshme im at u nis nër Bretanjë për llogari të Sipërmarrjes së Ve-

nës, e zoja Eiset te daja Batist. Unë i përcolla që të dy. Mundesh me e marrë me mend se sa lot kam derdhë... Mbasi u nisën ata, krejt mobiljet tona të ngrata u shitën, po i dashtuni ùm, u shitën në rrugë, para syve të mij, para portës sonë. Besa âsht gjâ shum e vështirë të shofish të gjitha sendet e votrës sate tue u shitë nga nji copë nga nji copë. Nuk mund ta marrim me mend se sa fort ato bâjnë pjesë të vehtës sonë, të gjitha këto sende druni, të cilat i kemi në shtëpit tona. Që, për shembull, kur morën dollapin e teshave të linjta, të kujtohet ai dollapi, në dyert e të cilit ishin të gdhendun në ngjyrë drandofilli fëmijt e Dashunis me violina në dorë; atëherë më pushtoi nji dëshirë të ngas mbas blesit e t'i bërtas me zâ shum të fuqishëm: „Ndalu!" E kupton këtë gjâ, á?

„Prej të gjitha mobiljeve tona nuk mbajta tjetër sall nji karrigë, nji dyshek dhe nji fshisë; kjo fshisë më hyni në punë shum mâ vonë, do të shofish. E vendosa këtë pasuni në nji kand të shtëpis sonë në rrugën Lanternë, qiraja e së cilës ishte pague dhe për dy muej përpara, dhe kështu mbeta si banues i vetëm i këtij apartamenti të madh, të çveshun, të ftoftë dhe pa perde. Ah, miku im, sa trishtim! Çdo mbramje, kur kthehesha prej zyrës, ndiejsha nji dëshprim të ri dhe si nji lloj çudije që ndodhesha vetëm mbrenda atyne katër mureve. Shkojsha prej nji dhome në tjetrën tue i përplasë dyert fuqishëm për të bâ zhurmë. Ndonjiher më dukesh që më thërritshin në dyqan dhe atëherë britsha: „Ja mbërrina!" Kur hyjsha në dhomën e nanës sonë besojsha gjithnji që do ta gjejsha tue bâ fanelë, ndêjë trishtueshëm në kolltukun e saj pranë dritares...

„Që t'arrijë fatkeqsija në kulm, bumballat duelën përsëri në shesh. Këto shtazë të vogla e të mallkueme, me të cilat kishim pasë aq kokëçamje për t'i luftue kur mbërrijtëm në Lion, i ranë n'erë nisjes suej dhe sprovuen rishtas nji sulm të përgjithshëm, mâ të tmershëm se ai i pari. Në fillim provova me u qëndrue. Kalojsha mbramjet e mija në shtëpi të zjarmit, me qiri në njanën dorë dhe me fshisë në tjetrën, tue luftue kështu si luâ, por gjithnji dhe tue qá. Fatkeqsisht isha vetëm dhe, sado që mundohesha me vrapue vazhdimisht në çdo kand, kjo punë s'ishte aq e lehtë si në kohën e Anùs. N'anën tjetër edhe bumballat besa ia mbërrijshin në nji numër mâ të madh. Jam i sigurtë se të gjitha bumballat e Lionit — e nji zot e din se sa ka të tilla n'at qytet të madh plot lagshtí! — ishin çue peshë grumbull për të sulmue shtëpin tonë. Shtëpija e zjarmit ishte krejtsisht e zezë, kështuqë qeshë i detyruem me ua lëshue atyne. Ndonjiherë i shiqojsha me tmer nga gavra e bravës. Ishin me

mija miljardash... Mos pandeh ndoshta që këto shtazë të mallkueme qëndruen vetëm aty! Hé, ku me e gjetë nji gjâ të tillë! Nuk i njeh ti njerzit e Veriut. Gjithkah zgjanohen. Prej shtëpis së zjarmit, sado që ishin dyert e bravat e mbylluna, kaluen në sallën e bukës ku kisha vû shtratin tim. E çova në dyqan, mandej në sallon. Ti po qesh! Kisha dashtë me të pá atje.

„Prej nji kthine në tjetrën, bumballat e mallkueme më shtynë deri në dhomën tonë të vjetër, në fund të korridorit. Atje më lanë të qetë dy a tri dit; mandej, nji mëngjes, kur u zgjova, vuna re nja njiqind sosh tue u kacavarë nëpër fshisën time ndërsa nji grup tjetër, krejtsisht në rregull, po drejtohesh kah shtrati im. I shpronzuem nga armët e mija, i tërhequn në fortifikimin tim të fundit, tash s'më mbetesh veçse me ikë. Ashtu dhe bana. Braktisa në dorë të bumballave dyshekun, karrigën, fshisën dhe ika nga ajo shtëpí e tmershme në rrugën Lanternë për të mos u kthye mâ kurr.

„Qëndrova edhe disa muej në Lion, të oilët qenë për mue shum të gjatë, shum të zez dhe plot vaj. Në zyrën time nuk më quejshin ndryshe sall Shën Madalena. Nuk shkojsha kurrkund. Nuk kisha asnji mik. Dëfrimi im i vetëm ishin letrat tua... Ah, Danieli im, sa mënyrë të bukur ke ti me shprehë mendimet! Jam i sigurtë që do të mund të shkruejshe ndër gazeta silkur të dëshirojshe. Ti s'je sikur unë. Merre me mend që, tue shkrue vazhdimisht nën diktimin e tjetërkujt kam mbërri me u bâ pothuej aq i squet sa nji maqinë qepse. M'âsht e pamundun me trillue diçka prej vehtes. Z. Eiseti kishte arsye kur më thonte: „Zhak, je gomar". Mâ në fund s'âsht gjâ e keqe të jeshë gomar. Gomarët janë shtazë të mira, të durueshme, të fuqishme, puntore, kanë zemër të mirë dhe brij të qëndrueshëm... Por të kthejmë te historija jonë.

„Në të gjitha letrat tua më flitshe për përtrimjen e votrës dhe, në saje të gojtaris sate, isha ndezë ashtu si ti për këtë idé të madhe. Fatkeqsisht atê çka fitojsha në Lion mezi që më dilte me u mbajt gjallë. Mû atëherë më shkoi ndërmend me u nisë për Paris. Më dukesh që atje do të kisha pasë mâ shum mundsi me i ndihmue familjes dhe që do të mund të gjejsha mâ shum mjete të nevojshme për përtrimjen e famshme. Kështu u vendos udhtimi im, por mâ përpara mora disa masa. Nuk dojsha me u ndodhë në rrugët e Parisit si nji vremç pa pupla. Ti e ke mirë, Danieli im, për djelm që kanë nji paraqitje të bukur ka rrethana mâ të përshtatshme, por për mue që isha vetëm nji vajtues i madh!

Shkova pra me i kërkue ndonji letër rekomandimi mikut tonë — famullitarit të Sê-Nizierit. Asht njeri që gëzon emën të mirë në qytezën e Sê-Zhermenit. Më dha dy letra, njanën për nji kont, tjetrën për nji dukë. Siç e sheh u sigurova mirë. Prej atyhit shkova e gjeta nji rrobaqepës i cili, tue pasë besim në ndershmënin që tregonte fytyra ime, pranoi me m'i bâ veresije nji palë tesha të zezë me gjithëçka duhet: jelekun, pantallonat, *e tjera*. Shtina letrat e rekomandimit në tesha, teshat në nji çantë dhe u nisa me tre lui[1]) në xhep: 35 frang për udhtim dhe 25 për t'i pasë me m'u gjetë mâ vonë.

„Të nesërmen e mbërritjes sime në Paris, ç'prej orës shtatë të mëngjesit dola në rrugë me robe të zeza dhe me dorza të verdha. Që të dijsh se si të sillesh, Daniel, po të thom se kjo çka bana unë ishte gjâ shum qesharake. N'orën shtatë të mëngjesit, në Paris, të gjitha robet e zeza flejnë, ose duhet të flejnë. Unë nuk e dijsha këtë gjâ dhe isha shum krenar që po mujsha me i shetitë teshat e mija nëpër ato rrugë të mëdha tue i raptue këpucët e mija të shkurta krejt të reja. Besojsha gjithashtu që, tue dalë me i ra mbrapa punës sime aq heret do të kisha mâ shum mundsi me ndeshë në Fatin. Edhe nji gabim tjetër ky: Fati në Paris nuk zgjohet heret.

„Ja pra, zuna të shkoj vrap bulevardit Sê Zhermen me dy letrat e mija të rekomandimit në xhep.

„Pikësëpari shkova te konti, në rrugën e Lilit; mandej te duku në rrugën Sê Gijom. Në të dy vendet gjeta shërbëtorët tue lá oborrin dhe tue fshi bakrin e zileve. Kur u thashë këtyne të pafityrëve që kisha ardhë me folë me zotnijt e tyne nga ana e priftit të Sê Nizierit, ata m'u zgërdhinë para sysh dhe më hodhën kofa uji para kambëve... Ç't'i bâjsh, i dashtuni im? Prap ishte gabimi im: vetëm ata që pastrojnë lythat e kambëve shkojnë aq heret te këta njerëz. E mora vesh menjiherë si qëndronte puna.

„Ashtu si të njoh unë ty, jam i sigurtë që në vendin tim ti nuk do të kishe pasë zemër kurrsesi të kthehesh përsëri n'ato shtëpija dhe t'i durojsh shiqimet tallse të këtyne palo shërbëtorëve. E pra, unë u ktheva me kambëngulje po të njajtën ditë, mbasdite e, sikurse kisha bâ në mëngjes, u luta njerzve që shërbejshin me më çue te zotnija i tyne, tue theksue gjithnji që vijsha nga ana e priftit të Sê Mizierit. Bana mirë që u solla ashtu guximshëm. Të dy zotnijt në fjalë ishin në shtëpi dhe menjiherë shërbëtorët më çuen para tyne. Gjeta dy njerëz dhe dy pritje shum të ndryshme.

[1]) Lui (louis) — lloj monedhe franceze

Konti i rrugës së Lilit më pranoi shum ftoftë. Fytytra e gjatë dhe e thatë e tij, serioze deri në solemnitet, më frigonte shum, kështuqë nuk mujta me i thanë as dy tri fjalë si duhet. Nga ana e tij edhe ai mezi që foli. Shiqoi letrën e priftit të Sê Nizierit, e vû në xhep, m'u lut që t'ia lejsha adresën dhe më dha leje me shkue, me nji zâ të ftoftë si akull tue thanë: „Do t'i bie mbrapa punës sate; s'âsht e nevojshme që të vini përsëri. Po të gjej diçka, do të shkruej."

„Ta hajë dreqi at njeri! Dola nga shtëpija e tij tue e ndie vehten të shtanguem deri në zemër. Për fat të lumtun, prittja që më banë në rrugën Sê Gijom, më bani të më ngrohesh përsëri zemra. Aty gjeta dukën, i cili m'u duk njeriu mâ i gëzueshëm, mâ i çelët, mâ i pritshëm që ndodhesh në botë. E sa fort që e donte mikun e tij të dashtun, priftin e Sê Nizierit! E, çdo gjâ që mund të vinte s'andejmi, sigurisht që do të pritesh mirë në rrugën e Sê Gijomit... Ah, sa njeri i mirë! Njeri i zoti ky duku! Menjiherë u bamë miq. M'ofroi pak burrnot, ma ngrehu pak veshin dhe më përcolli tue më ra nji kalecë në faqe e tue më thanë këto fjalë të mrekullueshme:

„— Po e marr përsipër punën tande. Së shpejti do të gjej atê çka ju nevojitet. Deri atëherë eni me më pa sa herë të keni dëshirë.

„Dola mâ se i kënaqun.

„Kalova dy dit pa shkue te duku për mirësjellje. Vetëm ditën e tretë dredhova deri te pallati në rrugën Sê Gijom. Nji gjataman, veshë me tesha blu e me shirita t'artë më pyeti si quhesha... I përgjegja me kryenaltsi:

„— Thoni që kam ardhë nga ana e priftit të Sê Nizierit."

„U kthye në krye të nji çasti.

„Zotni duku âsht shum i zanun. I lutet zotnis suej që të mos ia zeni për të madhe e të ktheheni nji ditë tjetër."

„Ta merr mendja që s'ja zuna për të madhe dukut të ngratë!

„Të nesërmen shkova përsëri në të njajtën orë. Gjeta gjatamanin e ditës së mâparshme veshë me tesha blu dhe me shirita t'artë, i cili qëndronte si nji papagal në shkallët para pallatit. Porsa më pá prej së largu më tha me nji zâ të randë:

„Zotni duku ka dalë.

„— Ah! Shum mirë! — përgjegja, — vij prap. I thoni, ju lutem, që ka qenë njeriu i dërguem nga ana e priftit të Sê Nizierit."

„Të nesërmen shkova përsëri; ditët që ndoqën gjithashtu, por gjithnji njilloj, pa kurrfarë fryti. Nji herë duku ishte

në banjo, nji herë tjetër në meshë, nji ditë tue luejtë me top, nji ditë tjetër me shoqni. — Me shoqni! Ja dhe kjo nji lloj shprehje. Mirë pra, po unë a nuk i përkitsha shoqnis?

„Mâ në fund m'u duk vehtja aq qeshrak me fjalët e mija të përhershme: „Nga ana e priftit të Sê Nizierit" sa që nuk guxojsha mâ me i thanë se nga ana e kujt vijsha. Por ai papagal i gjatë blu që qëndronte në shkallët para pallatit nuk më lente me shkue pa më mbritë me nji seriozitet të palëkundshëm:

„— Zotrote jeni padyshim persona që vini nga ana e priftit të Sê Nizierit?"

„E këto fjalë bâjshin me qeshë shum papagaj tjerë blu, të cilët endeshin posht' e nalt nëpër kopsht. Grumbull horrash! Sikur të kisha mujtë me ua dhanë disa të qëllueme shkopijsha nga ana ime e jo nga ana e priftit të Sê Nizierit!

„Kishin kalue dhetë dit që ndodhesha në Paris, kur që, nji mbramje, tue u kthye me kokë t'ulun në shtëpi nga nji prej atyne vizitave në rrugën Sê Gjiom, — kisha bá bé do të shkojsha vazhdimisht deri sa të më përzejshin, — gjeta te portjeri nji letër të vogël për mue. Bjeri në fije prej kujt!... Nji letër prej kontit, i dashtuni im, prej kontit në rrugën e Lilit, i cili më porositte me u paraqitë pa vonesë te miku i tij markezi i Hakvilit. Kërkojshin nji sekretar... E merr me mend se ç'gëzim ishte ky për mue. Njikohsisht dhe ç'mësim! Ky njeri i thatë, prej të cilit kisha pasë aq pak shpresë, mu ky i kishte ra mbrapa punës sime, ndërsa ai tjetri, aq i pritshëm, më kishte bâ me më ra kambët tue shkue tetë dit me radhë deri te shkallët para pallatit të tij, dhe kishte lejue që të bâhem objekt gazi si unë ashtu edhe prifti i Sê Nizierit para të qeshunave tallse t'atyne papagajve veshë në blu e me shirita t'artë... Kështu e ka jeta, i dashtuni im, e në Paris njeriu e njeh jetën menjiherë.

„Pa humbë asnji minut vrapova te markezi i Hakvilit. Gjeta aty nji plak të vogël, të gjallë, gjithë nerva, i zhdërvjellë dhe i gëzueshëm porsi nji bletë. Do të shofish se sa tip tërheqës âsht. Nji kokë aristokrati, e lëmuet dhe e zbehtë, flokë të drejtë si shkopij dhe vetëm nji sy, tjetrin e kishte të vdekun nga nji e qëllueme me shpatë para shum kohe. Por ai që i kishte mbetë ishte aq i shkëlqyeshëm, aq i gjallë, aq shprehës, aq pyetës saqë nuk mund të thohet që markezi âsht qorr me nji sy. I ka dy në të njatin sy, ja kështu qëndron puna.

„Kur mbërrina para këtij plaku të vogël e të çudiçëm, fillova me i folë nëpër dhambë disa fraza banale të rastit, por ai më ndali shkurt:

„— Pa fraza! — më tha — Nuk i kam qejf. Të bisedojmë hapët për punën tonë. Kam marrë përsipër me shkrue memorjet e mija. Fatkeqsisht ia kam hi kësaj pune pak vonë dhe nuk kam mâ kohë me humbë sepse kam nisë me u bâ shum plak. Kam llogaritë që, tue përdorë të gjitha çastet e mija do të më duheshin edhe tre vjet punë për t'i dhanë fund veprës sime. Jam shtatëdhetë vjeç. Kambët e mija po më lanë, por kryet nuk më ka trathtue. Mund të shpresoj pra që do të qëndroj edhe tre vjet për t'u dhanë fund si duhet memorjeve të mija. Vetëmqë po të thom se s'kam as nji minut për të humbë. Këtë gjâ s'e kishte kuptue sekretari im. Të marrit — ishte besa djalë shum inteligjent dhe isha shum i kënaqun prej tij, — i ishte ngulë gozhdë në krye me u dashunue dhe donte të martohesh. Deri aty s'kish gjâ të keqe. Por ja se nji mëngjes, ky kopuku im erdh me më lypë dy dit pushim për të bâ darsmën. Ah! Taman besa! Dy dit pushim! Asnji minut!

„— Por, zotni markez...

„— S'ka „por zotni markez..." Po të mos vini për dy dit, shkoni për gjithmonë.

„— Po shkoi pra, zotni markez.

„— Udha e mbarë!"

„Dhe kështu shkoi horri... Tashti djali im i dashtun kam uzdajë në ju që do ta zëvendsoni. Kushtet janë këto: sekretari do të vijë te unë n'orën tetë të mëngjesit, do të sjelli me vehte drekën. Unë diktoj deri në mesditë. Në mesditë sekretari do të drekojë vetëm sepse unë nuk há drekë kurr. Mbas drekës së sekretarit që duhet të jetë shum e shkurtë, puna do të fillojë përsëri. Po të dal unë, sekretari do të më shoqnojë: ai duhet të ketë laps dhe letër. Unë do t'i diktoj vazhdimisht: në karrocë, në shetí, në vizitë, gjithkund. Në mbramje sekretari han darkë me mue. Mbas darke do të këndojmë edhe nji herë atê gka kam diktue gjatë ditës. Unë bie me fjetë n'orën tetë dhe sekretari âsht i lirë deri të nesërmen. Jap njiqind franga në muej dhe darkën. Ky s'âsht ndoshta shpërblim i mrekullueshëm, por në krye të tre vjetve, kur të jenë krye memorjet, do të jap nji dhuratë dhe, po ta jap, besën e Hokvilit që do të jetë nji dhuratë mbretnore! Gjâja që kërkoj âsht që të jeni të përpiktë, që të mos martoheni dhe që të dini me shkrue shum shpejt nën diktimin tim. A dini me shkrue tue ju diktue?

„— Oh, përsosshmënisht, zotni markez, — përgjegja, në short me më marrë gazi.

„Në të vërtetë ishte kjo nji gjâ aq qesharake kah mendojsha se si kishte ngulë kambë fati me më detyrue gjithë jetën të shkruej nën diktim!...

„Mirë pra, uluni aty! — më tha prap markezi. — Ja letër dhe ngjyrë. Do t'ja nisim punës menjiherë. Kam mbetë në kreun e XXIV: „*Grindjet e mija me z. Vilelin.* Shkrueni...

Dhe që, ia filloi të diktojë me nji zâ të hollë gjinkalle, tue ecë e tue u tundë nga nji qoshe në qoshen tjetër të dhomës.

„Kështu, Danieli im, hyma në shërbim te ky njeri i çudiçëm, i cili në të vërtetë âsht nji njeri i shkëlqyeshëm. Deri tash jemi shum të kënaqun njani prej tietrit; mbramë, kur muer vesh që do të mbërrijsh, ma dha me vedi këtë shishe vene të moçme. Çdo ditë për darkë na sjellin në tryezë nga nji shishe të tillë; këtë po ta thom që ta kuptojsh se sa mirë darkojmë. Kurse në mëngjes marr me vehte drekën time dhe, ti do të qeshshe sikur të më shifshe tue ngranë dy qindarë djathë Italije në nji pjatë të çmueshme të Mustierit, mbi nji mbulesë tryeze me stemë. Këtë gjâ markezi nuk e bân për koprrací, por për të mos e lodhë gjellbâsin e tij të vjetër z. Piloan tue më përgatitë drekën. Fund' i fundit, jeta që bâj nuk âsht e mërzitçme. Memorjet e markezit janë shum instruktive, po mësoj nji grumbull gjanash për z. Dekazin dhe z. Vilelin, të cilat ndoj ditë ose ndoj tjetër sigurisht mund të më shërbejnë. N'orën tetë të mbramjes jam i lirë. Shkoj me lexue fletoret në nji sallë leximi ose shkoj me përshëndetë mikun tonë Pjerotin... A të kujtohet miku Pjerot? A e din, Pjeroti i Sevenës, vlla qumshti i manës sonë. Sot Pjeroti s'âsht mâ Pjerot, âsht z. Pjeroti si lisi me gemba. Ka nji dyqan të bukur porcelanash në rrugínën Somon dhe, nga se e donte shum zojën Eiset, shtëpija e tij për mue âsht gjithmonë hap'e krahë. Gjatë mbramjeve të dimnit ishte nji burim freskimi... Por tash që je ti këtu nuk do të hjek keq mâ se ku e si me i kalue mbramjet e mija... Edhe ti gjithashtu. A s'âsht ashtu vllathi im? Oh, Daniel! Danieli im, sa i kënaqun që jam! Sa të lumtun që do të jemi!..."

III

NANË-ZHAKU IM

Zhaku i dha fund tregimit t'Odisés së vet, tash âsht rendi i simes. Zjarmi që ishte kah shuhesh më kot donte me na kujtue: „Shkoni me ra, fëmijt e mij!", qirit më kot na britshin: „Shkoni në shtrat, në shtrat! U dogjëm deri në fund." — „Nuk po jua vemë veshin", — u tha Zhaku tue qeshë dhe ndêja vazhdoi.

Ju e kuptoni vetë se çka jam tue i tregue vllaut tim, i interesón shum. Asht jeta e Vocrrakut në kolegjin e sarlandës, ajo jetë e trishtueshme, e cila sigurisht i kujtohet lexuesit. Asht tregimi i atyne fëmijve të shëmtuet e t'egjër, i persekutimeve, urrejtjeve, poshtnimeve, i çilcave gjithnji të zemruem të z. Vioit, i dhomës së vogël nën pullaz ku të merresh fryma, i trathtive, i netve plot lot, e mandej — meqenëse Zhaku âsht aq i mirë saqë atij mund t'i tregohet çdo gjâ, — janë gjithashtu horllëqet e kafes Barbet pelini që pihesh në shoqni të tetarëve, borxhet, lëshimi mbas dore i vetëvehtës, shkurt çdo gjâ deri te vetëvrasja dhe predikimi i abatit Zherman: „Ti do të jesh nji fëmi gjithë jetën tande."

Me brryla të mbështetun mbi tryezë dhe me krye në shuplakat e duerve të tija, Zhaku ndëgjoi deri në fund rrëfimin tim pa më ndërpré. Herëmbas'here, më bâhet se si e shoh tue u dridhë e se si e ndëgjoj tue thanë: „Voglosh i ngratë, voglosh i ngratë!"

Kur mbarova, Zhaku u çue, m'i rroku duert e më tha me nii zâ t'ambël që dridhesh: „Abat Zhermani ka pasë arsye qe besa! Daniel, ti je fëmi, nji fëmi i vogël, i paaftë me ecë vetëm në jetë, prandej ke bâ shum mirë që ke ikë e ke ardhë te unë. Ç'prej sodit nuk je mâ vetëm im vëlla, ti je

gjithashtu im bir dhe, mbasi nana jonë âsht larg, unë do ta zëvendsoj atë. A pranon? Thuemë, Daniel. A don që të jem për ty Nanë-Zhaku? Nuk do të mërzitesh shum, ke për ta pá. Krejt çka kërkoj prej teje âsht që të më lâsh me ecë gjithnji brî teje dhe me të mbajtë për dore. Në këtë mënyrë do të mund të jeshë i qetë dhe të shiqojsh jetën në fytyrë, si nji njeri. Jeta s'do të të hajë."

Si përgjegje të vetme, unë e përqafova: „Oh, nanë-Zhaku im, sa i mirë që je!" Dhe zuna të qaj me lot të nxehtë pa mujtë me u ndalë, taman s'kurse dikur Zhaku i vjetër i Lionit. Zhaku i soçëm nuk qan mâ, jo; kazani i lotve të tij âsht shterrë, siç thonë. Çdo gjâ që t'i ndodhi ai s'do të qajë mâ kurr.

N'at çast ra ora shtatë. Mbrenda dritareve zunë të ndizen dritat. Nji rreze e zbehtë drite hyni në dhomë tue u dridhë.

— Na zû mëngjesi, Daniel, — tha Zhaku. — Asht koha me fjetë. Bjer shpejt... sigurisht ke nevojë.

— E ti, Zhak?

— Oh, mu s'më djegin syt nga udhtimi dyditsh me tren... N'anën tjetër, para se të shkoj te markezi duhet t'i kthej disa libra në sallën e leximit, kështu që s'kam kohë me humbë... ti e din që Hokvilli nuk tallet... Kthehem sonte n'ora tetë... Ti, mbasi të keshë pushue mirë, dil pak, sidomos të porosis që...

Dhe atëherë, nanë-Zhaku im filloi me më bâ nji grumbull porosish shum të randsishme për nji të porsambërrijtun siç isha unë; fatkeqsisht, ndërsa ai m'i bânte të gjitha ato porosí, unë u shtrina në shtrat dhe, ndonse nuk isha taman tue fjetë, s'i kisha mâ mendimet të qarta. Lodhja, pitja, lotët... Isha pothuej krejtsisht i molisun... Ndëgjojsha në nji mënyrë të mjegullt dike që më flitte për nji gjelltore krejt ngjat, për të hollat që ndodheshin në jelekun tim, për urat që duheshin kalue, për bulevardet që duheshin ndjekë, për policët që duheshin pyetë dhe për kumbonaren e Sê-Zhermê-de Preit si pikë orientimi. N'at gjendje time, gjysëm i fjetun, ishte sidomos kumbonarja e Sê Zhermenit që m'impresionontе. Shifsha dy, pesë, dhetë kumbonare të Sê Zhermenit të renditуna rreth shtratit tim si udhërrëfyese. Në mes të gjithë këtyne kumbonareve, dikush sillesh nëpër dhomë, ndezte zjarmin, lëshonte perdet në dritare, m'afrohej, më vente nji palltë mbi kambë, më puthte në ballë dhe largohej lehtë tue bâ nji zhurmë të vogël me derë.

Po flejsha ç'prej disa orësh dhe besoj që do të kisha fjetë deri sa t'ishte kthye nanë-Zhaku im, kur që tingulli i nji kumbone më zgjoi befas. Ishte kumbona e Sarlandës,

kumbona e tmershme hekuri që po binte si dikur: „Ding, dong! Zgjohuni! Ding, dong! Veshuni!" Me nji të brofun u ndodha në mes të dhomës, gojën të hapun, gati për të britë si në bujtinë: „Hajde, zotnij, zgjohuni!" Mandej, kur vuna re që isha te Zhaku, më plasi gazi me të madhe dhe fillova të hidhem si i marrë nëpër dhomë. Atê që kisha pandehë për kumbonën e Sarlandës, ishte kumbona e nji punishtje foinie, e cila binte ashtu thekshëm dhe egërsisht si ajo atje në Sarlandë. Megjithatê, kumbona e kolegjit kishte edhe diçka të pashpirtë, diçka mâ infernale. Për fat të lumtun ajo tash ndodhesh qinda mila larg dhe, sado fort që të binte, s'ishte frigë që do ta ndëgjoj.

Shkova pranë dritares dhe e hapa. Pothuej pritsha që të shoh përfundi vehtes oborrin e të mëdhejve me lisat melankolikë si dhe njeriun me çilca tue përgjue brî mureve...

N'at çast që hapa dritaret, gjithkah bijshin kumbonët e mesditës. Në kullën e madhe të Sê Zhermenit kumbuen mâ së pari dymbëdhetë të qëlluemet e mandej Engjulli i Tënzot, pothuej në veshin tim. Nëpër dritaren e hapët tinguj të fuqishëm dhe të randë bijshin te Zhaku tre nga tre, shpërtheheshin tue ra si fluska kumbuese dhe mbushshin me zhurmë tanë dhomën. Engjullit Tënzot të Sê Zhermenit i përgjegjen Engjujt e Tënzot tjerë të Parisit me zane të ndryshme... Atje poshtë, Parisi vlonte i padukshëm... Qëndrova aty nji çast për të pa se si shkëlqejshin në dritë kupolat, majet në formë shigjete, kullat. Mandej atypëraty kur zû të mbërrijë zhurma e qytetit deri nalt te unë, më rrëmbeu, s'e di as vetë se si nji dëshirë e marrë të zhytem, të rrotullohem në mes t'asaj zhurme, t'atij remeti, t'asaj jete, t'atyne epsheve, dhe i thashë vehtes i dejun: „Eja të shkojmë me pa Parisin!"

IV

DISKUTIMI RRETH BUXHETIT

At ditë, mâ se nji Parisien, kur âsht kthye në mbramje në shtëpi dhe kur ka zanë vend brî tryezës, sigurisht ka thanë: „Çfarë burreci të çudiçëm kam ndeshë sot!" Dhe me të vërtetë që, me flokët e tij të gjatë, me pantallonat e tij shum të shkurtë, me galoshet e tija, çarapët e tij të kaltërt e përgjithsisht me dukjen e tij të nji njeriu të provincës dhe me at t'ecun solemn që âsht vetí e njerëzve tepër të shkurtë, Vocrraku s'kishte si të mos dukesh krejtsisht qesharak.

Ishte kjo mû nji nga ato ditët e fundit të dimnit, nji nga ato ditët e vokta dhe të ndritshme të cilat janë mâ pranverore se ato të pranverës. Jashtë kishte shum njerëz. Pak i hutuem nga lëvizja e rrëmujshme në rrugë, ecsha me frigë dhe skejit të mureve. Kalimtarët më shtyjshin, unë u thojsha „pardon!" dhe skuqesha. Gjithashtu kisha shum kujdes mos me u ndalë para dyqaneve dhe, sikur të më jepshin kush e di' se çka nuk do ta kisha pyetë kênd për ndonji rrugë. Ia hyjsha nji rruge, mandej nji tjetre, tue shkue gjithnji drejt. Më shiqojshin. Kjo gjâ më shqetsonte shum. Kishte njerëz që ktheheshin për të më shique mbas shpine me sy që qeshshin kur kalojshin brî meje. Nji herë ndëgjova nji grue tue i thanë nji tjetre: „Pa shiqoje njíkët." Kjo gjâ më bânj me plasë... Çka më trondítte shpirtnisht mâ tepër ishte syni vëzhgues i policëve të qytetit. Në çdo kand të rrugës, ay djall syni i heshtun ngulesh në mue me kureshtí dhe, mbasi kisha kalue disa hana, e ndiejsha akoma që më ndiqte prej së largu dhe më digjte shpinën. Shkurt isha pak i shqetsuem.

Eca kështu pothuej nji orë deri sa mbërrina te nji bulevard, në dy anët e të cilit ishin mbjellë lisa të gjatë. Aty

ishte aq zhurmë e madhe e ishin aq shum njerëz, aq shum karroca saqë u ndala gati si i trembun.

Si me dalë së këndejmi? — mendova me vehte. Si me u kthye në shtëpi? Po të pyes për kumbonaren e Sê Zhermê de Preit do të më tallin. Do të dukesha si nji kumbonë e humbun që kthehet prej Rome ditën e Pashkëve.

Atëherë, për të fitue pak kohë që të mund të merrsha nji vendim, u ndala para pllakatave të teatrit, me nji shprehje fytyre të nji njeriu shum të zanun me punë, i cili harton programin e çfaqjeve teatrore për në mbramje. Fatkeqsisht pllakatat, ndonse tepër interesante, nuk jipshin asnji udhzim për kumbonaren e Sê Zhermenit dhe ishte frigë e madhe që do të qëndrojsha aty deri sa të bijshin trumpetat e Ditës së Gjyqit, kur që, befas nanë-Zhaku u duk brî meje. Ishte aq i habitun sa dhe unë.

— Si! A ti qenke, Daniel? Ç'po bân këtu pash zotin?

Përgjegja dîsi pa i dhanë randsi:

— Po sheh vetë! Po shtetis.

Zhaku, ky djalë i mirë, më shiqoi me admirim.

— Me të vërtetë që tashmâ u bâne Parisien!

Në të vërtetë e ndiejsha vehten shum të lumtun që e kisha Zhakun pranë meje dhe u vara në krahun e tij i gëzueshëm porsi nji fëmi, sikurse në Lion, kur z. Eiseti baba, pat ardhë me na kërkue në vaporr.

— Ç'fat që u ndeshëm! — më tha Zhaku. — Markezit tim i âsht marrë zani, mbasi për fat të lumtun nuk mund të diktohet me gjeste, më ka lanë të lirë deri nesër... Po e shfrytzojmë këtë rast për të bâ nji shetí të madhe.

N'ato fjalë më tërhoq, dhe kështu nisëm me shetitë nëpër Paris, të shtrënguem mirë njani brî tjetrit dhe shum kryenaltë që po ecshim së bashku.

Tash që im vlla ishte pranë meje, rruga nuk më trembte. Shkojsha ballëhapët, me nji hap të vendosun si zuavët dhe mjerë ai që do të më përqeshte i pari! E pra nji gjâ më shqetsoi. Zhaku, ndërsa po ecshim, më shiqoi disa herë me nji shiqim dhimbsunije. Nuk pata guxim me e pyetë pse më shiqonte ashtu.

— E din që galoshet tua janë shum të bukura? — më tha mbas nji çasti.

— A s'âsht ashtu, Zhak?

— Po qe besa! Shum të bukura... — Mandej, tue buzëqeshë shtoi: — Prapseprap, kur të kem të holla do t'i blej nji palë këpucë të mira që t'i vejsh mbrenda në galoshe.

I ngrati Zhak i dashtun! Këto fjalë i tha pa ndonji djallzi, por kjo qe mjafit për të më turbullue. Që, tash prap po më

vinte marre. N'at bulevard të madh mbytë në ndriçimin e diellit, zuna me e ndie vehten të turpnuem për galoshet e mija dhe çdo gjâ që më tha Zhaku, të bukur dhe në favor të të mbathunave të mija, ngula kambë që të ktheheshim menjiherë në shtëpi.

U kthyem. Zumë vend në kandin ku ndodhesh zjarmi dhe kusurin e dëtës e kaluem gëzueshëm tue llomotitë së bashku si dy trumcakë në strehë të pullazit... Aty kah mbramja dikush trokiti në derë. Ishte nji shërbëtor i markezit i cili kishte sjellë arkën time.

— Shum mirë! — tha nanë-Zhaku. Tash do ta inspektojmë pak garderobën tande.

Ofshe! Garderobën time!...

Inspektimi filloi. Sikur të shifshit fytyrat tona përvujtnish qesharake tue bâ at inventar të ligësht. Zhaku, në gjunj përpara arkës, nxirrte sendet, njanin mbas tjetrit, dhe i emnonte tue i nxjerrë.

Nji fjalor... nji kravatë... nji tjetër fjalor... Kqyre, nji llullë... ti e pike duhanin! Edhe nji tjetër llullë... Madhnija e zotit! Sa llulla! Sikur të kishe vetëm kaq këpucë... E ky libër i madh, ç'âshtë? O, oh! *Fletorja e ndeshkimeve... Bukojrani 500 rreshta... Subejroli 400 rreshta... Bukojrani 500 rreshta... Bukojrani... Bukojrani...* Bre bre bre, s'e paske kursye aspak të quejtunin Bukojran... S'ka randsi, dy a tri dyzina këmisha do të na kishin hy në punë mâ shum.

Në këtë vend t'inventarit, nanë-Zhaku lëshoi nji britmë habije...

— Hatri i zotit! Daniel!... Çka po shoh? Vargje! Këto janë vargje... Paske vazhdue të shkruejsh gjithnji vargje?... Ah, bre tinzak! Pse nuk më ke shkrue për këtë gjâ në letrat tua? E pra ti e din mirë që unë s'jam njeri që s'kam haber për vargje. Edhe unë dikur kam shkrue poema... A të kujtohet: *Fe! Fe! Poemë në dymbëdhetë kangë!*... He, tash, zotni lirik, t'i shohim nji herë poezít e tua!

— Oh, jo Zhak, të lutem! S'ia vlen barra qirán!

— Të gjithë njisoj këta poetët, — tha Zhaku tue qeshë. Hajde! Ulu njaty e lexo vargjet e tua, përndryshe tash po i lexoj unë vetë e ti e din se sa keq që lexoj!

Ky kërcnim më bindi. Fillova t'i lexoj.

Këto ishin vargje që kisha thurë në kolegj të Sarlandës, nën gështenjat e Livadhit, tue i mbikqyrë nxansit... Të mira apo të këqija? S'më kujtohesh aspak, por ç'tronditje ndjeva kah i lexojsha!... Mendoni nji herë! Poezi që s'ia kisha tregue kurr ndokuj... E mandej autori i poemës *Fe! Fe!* nuk âsht nji gjykatës i zakonshëm. Po sikur të zente të tallej me mue?

Por çka se, sa mâ shum që lexojsha, muzika e rimave më dehte gjithnji e mâ tepër dhe zani im forcohesh. I ulun përpara dritares, Zhaku më ndëgjonte i palëvizshëm. Mbrapa tij, atje në horizont po përëndonte dielli i skuqun, i cili i lëshonte dritë xhamave tanë. Në zgrip të pullazit nji macë e thatë hapte gojën e shtrihesh tue na shique; e kish çehren e mrrolun si të nji sekretari të Komedís Franceze kur âsht kah ndëgjon ndonji tragjedi... Të gjitha këto i shiqojsha me bisht të synit pa ndëpre leximin.

Triumf i pashpresuem! Teksa i dhashë fund, Zhaku i entuziazmuem u çue prej vendit të vet dhe erdh me më përqafue:

— Oh, Daniel! Sa të bukura që janë! Sa të bukura që janë!

Unë e shiqova me pak mosbesim.

— A përnjimend, Zhak, ashtu po të duken a?

— Madhshtore, i dashtuni im, madhshtore!... Pa mendo nji herë, të gjitha këto visare i kishe n'arkë e nuk thojshe kurrgjâ! Kjo âsht gjâ e pabesueshme!...

Dhe ja se si nanë-Zhaku im filloi me ecë me hapa të mëdhej nëpër dhomë, tue folë me vehte, tue bâ shenja me dorë. Befas u ndal tue marrë nji pamje solemne:

— S'duhet ngurrue aspak: Daniel, ti je nji poet, duhet të qëndrojsh poet dhe të fitojsh bukën tande nga kjo punë.

— Oh, Zhak! Kjo âsht gjâ e vështirë... Sidomos në fillim. Fitohet aq pak...

— Bah! Do të fitoj unë për dy vetë, mos kij frigë.

— E votra, Zhak, votra, të cilën dëshirojmë ta përtrijmë?

— Votrën e marr përsipër unë! E ndiej vehten aq të fortë sa me mujtë me e përtrî votrën unë vetëm. Ti, ti do të bâhesh njeri i shkëlqyeshëm, dhe mendo sa krenarë do të jenë prindët tanë tue zanë vend në nji votër të famshme!...

U përpoqa t'i bâj dhe disa vërejtje, por Zhaku, për secilën e kishte gati përgjegjen. Mâ në fund, duhet ta thom haptas që edhe unë po mprohesha në nji mënyrë të dobët. Entuziazmi vllaznuer filloi me më pushtue. Besimi poetik rritesh edhe në mue shpejt e shpejt dhe, tashmâ e ndjejsha që po më përshkonte nëpër krejt trupin tim nji epsh frymzimesh lamartiniane... Porse ishte nji pikë në të cilën Zhaku dhe unë nuk mujtëm me u pajtue kurrsesi. Zhaku donte që në moshën tridhetë e pesë vjeçare të hyj n'Akademín Franceze, unë kundërshtojsha me kambëngulje. E marrtë dreqi Akademin! Asht diçka e vjetër, e dalun mode, vjetrue si piramidë Egjypti!

— Kjo âsht nji arsye mâ tepër që të hyjsh atje, — më tha Zhaku. — Do të fusish pak gjak të ri ndër dejt e atyne pleqve të Pallatit Mazarê... E mandej, zoja Eiset do të jetë aq e lumtun, mendo nji herë!

Ç't'i përgjegjesha këtyne fjalëve? Emni i zojës Eiset âsht nji argument që nuk mund të kundërshtohet. Nejse, pranova dhe Akademín. Mendova me vehte që, po të më mërzitshin tepër kolegët e mij, atëherë do t'ia bâjsha sikurse Merimeja, nuk do të shkojsha kurr ndër mbledhje.

Gjatë këtij diskutimi ishte bâ natë. Kumbonaret e Sê Zhermenit filluen me kumbue gëzueshëm sikur t'ishin tue festue hymjen e Daniel Eisetit n'Akademin Franceze. „Eja të hamë darkë" — tha nanë-Zhaku dhe, shum kryenaltë që ndodhesh në shoqni të nji akademiku, më çoi në nji qumështore të rrugës Sê Benoa.

Ishte nji restorant për të vorfunit, me nji tryezë të vetme në fund të sallës për mysafirët e zakonshëm. Filluem me ngranë në sallën e parë, mes njerzish me rrobe të vjetrueme, të cilët ishin shum t'untë dhe grryejshin në heshtje pjatat e tyne. „Gati të gjithë këta janë letrarë" — më tha Zhaku me zâ t'ulët. Në lidhje me këto çka ndëgjova, s'mujta me ndejtë pa bâ në vehten time disa refleksione melankonike; por pata kujdes e nuk ia çfaqa Zhakut prej frigës se mos po e ftof entuziazmin e tij.

Danka qe shum e gëzueshme. Z. Daniel Eiseti (i Akademis Franceze) tregoi shum gjallni e edhe mâ shum apetit. Mbasi u dhamë fund ngranjes, shpejtuem për t'u ngjitë në kumbonare dhe, ndërsa z. akademiku pinte duhan me Juliën e tij, ulë me të dy kambët në dy anët e dritares, Zhaku, ndêjë brî tryezës, i thelluem në disa llogaritje shifrash, të cilat duket se po e shqetsojshin shum, brente thojt, lëvizte karrigën e vet si t'i kishte ethet në trup, numronte me gishtat e tij mandej, atypëraty, u çue në kambë dhe lëshoi nji britmë triumfi: „Bravo!... Ia dola në krye."

— Çkahit, Zhak?

— Me caktue buxhetin tonë, i dashtuni im, dhe po të thom që kjo nuk qe nji gjâ e vogël. Mendo! Gjashtëdhetë frang në muej për të jetue na të dy!...

— Si! Gjashtëdhetë?... Unë kujtojsha që ti fiton njiqind franga te markezi!

— Po, por nga ato, duhet për çdo muej me ia dërgue nga dyzet franga zojës Eiset për përtrimjen e votrës... Mbesin pra gjashtëdhetë franga. Pesëmbëdhetë franga i paguejmë për dhomën; siç po e sheh, nuk âsht shtrêjtë; sall duhet me e ndreqë krevetin unë vetë.

— Do ta ndreqi dhe unë, Zhak.

— Jo, jo. Për nji akademik kjo nuk do t'ishte nji gjâ e përshtatshme. Por të kthejmë te buxheti... Pra, 15 franga për dhomën, 5 franga për qymyrguri, — vetëm 5 franga sepse do të shkoj me e blé unë vetë nepër punishte për çdo muej, — mbesin dyzet franga. Për ushqimin tand po caktojmë tridhetë franga. Do të hash darkë në qumështoren ku shkuem sonte; darka pa ambëlsina kushton 15 qindarë e, siç e pe dhe vetë, nuk âsht shum keq. Të mbesin 5 qindarë për drekën tande. A janë mjaft?

— Sigurisht.

— Na mbesin akoma 10 franga. 7 franga po i llogaris për lamjen e teshave... Sa keq që nuk kam kohë! Do të kisha shkue unë vetë me i la në pastërtore... Mbesin 3 franga, të cilët do t'i përdor në këtë mënyrë: 30 qindarë për drekat e mija... paj s'do të thotë gjâ! Nji hae të mirë e kam të siguruem çdo ditë te markezi e kështu nuk kam nevojë për drekë aq t'ushqyeshme sikurse tandën. Tridhetë qindarët e fundit janë për shpenzimet e vogla, duhan, pulla poste, dhe shpenzime tjera të paparapame. Të gjitha këto bâjnë rrafsh gjashtëdhetë franga... He, si po thue? A ta merr mendja që i kam llogaritë mirë?

Dhe Zhaku, i entuziazmuem filloi të hidhet nëpër odë; mandej, menjiherë u ndal me nji shprehje të tmershme në fytyrë:

— Hej belá! Buxheti duhet përpunue dhe nji herë... Kam harrue diçka.

— Çka vallë?

— E qirit?... Si do të mund të punojsh ti natën po të mos kesh qiri? Ky âsht nji shpenzim i domosdoshem, dhe nji shpenzim që kapet të paktën pesë franga në muej... Kah do të kishim mujtë me i gjetë këto pesë franga? Të hollat e votrës janë të shêjta, dhe me asnji pretekst... Eh, taman ia qëllova dhe kësaj. Ja, tash po vjen mueji i marsit e me të dhe pranvera, të nxehtit, dielli.

— E mandej, Zhak?

— E mandej? Daniel, po kur bân nxehtë qymyri s'âsht i nevojshëm. Pra 5 frangave të qymyrit ua ndrrojmë vendin për 5 frangat e qirave dhe kështu zgjidhet problemi... Me të vërtetë që jam i lemë për të qenë ministër i financave... Ç'thue ti? Tash buxheti mund të qëndrojë mirë në kambët e veta, dhe besoj që nuk kemi harrue kurrgjâ... Gjithnji qëndron hapët pyetja e këpucëve dhe e veshjes, por e dij unë se ç'do të bâj... Çdo ditë në mbramje jam i lirë ç'prej orës tetë. Do të kërkoj nji vend llogaritari te ndonji tregtar i vo-

gël. Sigurisht që miku Pjerot do të më gjejë nji vend të tillë fare lehtë.

— Ah, Zhak! Jeni miq të ngushtë si duket ti dhe miku Pjerot?... A shkon te ai shpesh a?

— Po, shum shpesh. Në mbramje i bijnë muzikës.

— Pale, pale! A i bje Pjeroti ndonji vegle muzikore?

— Jo, s'i bje ai, por e bija.

— E bija!... Paska vajzë a? He! He! Zhak... A âsht e bukur zojusha Pjerot?

— Oh, po më pyet shum sende për nji herë të vetme, Danieli im i vogël!... Nji ditë tjetër kam me të përgjegjë. Tash âsht vonë; të bijmë me fjetë.

Dhe, për të mëshehë shqetsimin që po i shkaktojshin pyetjet e mija, Zhaku filloi të ndreqi shtratin gjallnisht, me kujdesin e nji vajze së moçme.

Ishte ky nji shtrat hekuri për nji njeri, krejt i ngjajshëm me atë në të cilin filejshim na të dy në Lion, në rrugën Lanternë.

— A të kujtohet, Zhak, shtrati ynë i vogël i rrugës Lanternë, kur këndojshim romanet tinës, e kur na britte zoja Eiset nga fundi i shtratit të saj me zâ të trashë: „Fikeni dritën, përndryshe po çohem!"

Zhakut iu kujtue kjo dhe shum gjana tjera... Prej kujtimiit në kujtim, mesnata ra në kumbonaren e Sê Zhermenit e na s'e kishim menden me fjetë ende.

— Hajde mâ!... Natën e mirë! — tha Zhaku i vendosun.

Por në krye të pesë minutave e ndëgjova kah ia plasi gazit nën mbulesën e tij.

— Për çka po qesh, Zhak?

— Po qeshi për abatin Miku; a e din abatin Miku të shkollës fetare?... A të kujtohet?...

— Po si jo!...

E që, prap ia nisshim me qeshë, me qeshë, me llomotitë... Këtë herë u tregova unë mâ i arsyeshëm e i thashë:

— Duhet të flejmë.

Por mbas nji momenti ia fillova unë gazit mâ fuqishëm:

— E Rozheu, Zhak. A të bje ndërmend?

Edhe për të shfrime të reja gazi dhe biseda që s'kryheshin kurr...

Befas nji e qëllueme e fuqishme me grusht tundi përvazën e anës sime, e anës së korridorit. Tmer i përgjithshëm!

— Asht Qyqja e Bardhë,... — më tha Zhaku në vesh me zâ krejt t'ulët.

— Qyqja e Bardhë!... Ç'âsht kjo?

— Shëët!... Mos fol me zâ aq të naltë... Qyqja e Bardhë âsht fqinja jonë... Po ankohet sigurisht që nuk po e lamë me fjetë.

— Pa më thuej, Zhak, çfarë emni të çudiçëm paska fqinja jonë!... Qyqja e Bardhë! A âsht e re?...

— Do të mund t'apish nji gjykim ti vetë, i dashtuni im. Nji ditë apo nji tjetër do të ndesheni në shkallë. Por tashpërtash të flejmë shpejt... përndryshe Qyqja e Bardhë mund të zemrohet përsëri.

N'ato fjalë Zhaku i fryni qiriut dhe z. Daniel Eisetin (e Akademis Franceze) e zû gjumi në krahun e vllaut të vet, ashtu sikurse kur ishte dhetë vjeç.

V

QYQJA E BARDHË DHE ZOJA E KATIT TË PARË

Në Sheshin e Sê Zhermê de Preit, në kandin e kishës, në të shmajtë e krejt nën zgrip të pullazit, ndodhet nji dritare e vogël, e cila ma bren zemrën sa herë që e shoh. Asht dritarja e dhomës sonë të vogël. Edhe sot, kur kaloj andej pari, përfytyroj Danielin e dikurshëm gjithnji atje nalt, tue ndejtë pranë tryezës përballë dritarës dhe tue qeshë me nji gaz mëshirues kah shiqon poshtë në rrugë Danielin e sotshëm, të trishtueshëm e tashmâ të krrusun.

Ah! Sahat i vjetër i Sê Zhermenit, sa ambël më kumbojshe tue ra, kur banojsha atje nalt me nanë-Zhakun tim!... A nuk do të mund të kumbojshe përsëri tue u ra për mue edhe njiherë disave nga ato orë trimnije dhe rinije? Isha aq i lumtun n'at kohë... Punojsha me aq zell!...

Në mëngjes zgjoheshim me ferk të ditës. Zhaku fillonte menjiherë punët e shtëpis. Shkonte me marrë ujë, fshinte dhomën, rregullonte tryezën time. Unë, s'kisha të drejtë me prekë kurrgjâ. Po t'i thojsha: „Zhak, a don me të ndihmue?" Zhaku fillonte me qeshë: „A e ke me gjithë mend, Daniel? E zoja e katit të parë?" Me këto dy fjalë plot aluzion ma mbyllte gojën.

Ja se pse.

Gjatë ditve të para të jetës sonë së bashku, isha i ngarkuem unë me zbritë e me marrë ujë n'oborr. Në ndonji orë tjetër gjatë ditës, ndoshta nuk do të kisha pasë guxim, por në mëngjes heret e tamë shtëpija flente akoma dhe kështu nuk ishte frigë se më lëndohesh sedra tue u ndeshë në ndokend shkallëve me poçin e ujit në dorë. Porsa zgjohesha,

zbritsha n'oborr gjysëm i veshun. N'at orë oborri ishte i shkretë. Ndonjiherë nji kujdestar kuajsh me kaskë të kuqe pastronte rrypat e kuajve te pompa e ujit. Ishte karrocjeri i zojës së katit të parë, nji kreolë[1]) e ré kjo, shum elegante, për të cilën interesoheshin shum n'at shtëpi. Prezenca e këtij njeriu mjaftonte për të më shqetsue; kur ishte ai aty, më vinte marre, nxirrsha ujë me pompë shpejt e shpejt dhe ngjitesha shkallëve me poçin tim gjysëm të mbushun. Kur mbërrijsha nalt, më dukesh vehtja shum qesharak, por kjo gjâ s'më pengonte ta ndiejsha vehten të shqetsuem përsëri të nesërmen po të ndeshsha prap njeriun me kaskë të kuqe n'oborr... Ndiç, nji mëngjes, kur kisha pasë fat me iu shmangë asaj kaske së tmershme, po i ngjitesha shkallëve gëzueshëm dhe me poçin tim plot, kur që, në kat'n e parë u ndodha ball për ball me nji zojë që po zbritte. Ishte zoja e katit të parë.

E drejtë dhe kryenaltë, me sy t'ulun mbi nji libër, shkonte tue ecë ngadalë, e mbështjellun në nji grumbull shtofnash mëndafshi. Në shiqimin e parë m'u duk e bukur ndonse pak e zbehtë. Diçka që më mbet e rranjosun në mend te kjo zojë qe sidomos nji vrragë e bardhë që kishte në njanin kand, nën buzën e saj të poshtme. Kur kaloi pranë meje, zoja ngriti syt. Qëndrojsha në kambë ibrî murit, me poçin në dorë, krejt i skuqun dhe krejt i marrshëm. Mendoni! Të jesh i zanun befas n'at mënyrë, si nji bajtës uji, i pakrehun, i lagun qull, me qafë të lakuriqtë, me këmishë të hapun... ç'poshtnim! Do të kisha dashtë n'at çast të futem në mur... Zoja më këqyri për nji moment drejt në fytyrë me nji shprehje mbretneshe të pamëshirshme, me nji buzëqeshje të shkurtë, mandej kaloi... Kur u ngjita në dhomë isha i tërbuem prej zemrimit. Ia tregova aventurën time Zhakut, i cili u talli shum për kotsín time; por të nesërmen muer ai poçin pa thanë gjâ dhe zbriti. Ç'prejt asaj dite Zhaku zbritte n'oborr për ujë çdo mëngjes, e unë, — ndonse më brente ndërgjegja — e lejsha të shkojë. Kisha shum frigë se mos ndeshem përsëri në zojën e katit të parë.

Si kryente punët e shtëpis, Zhaku shkonte te markezi i vet dhe deri në mbramje nuk e shifsha mâ. Kalojsha ditët e mija vetëm, kokë me kokë me Muzën ose atê që unë quejsha Muzë. Ç'prej mëngjesit deri në mbramje dritarja qëndronte e çelun me tryezën time para saj dhe mbi at tryezë, prej mëngjesit deri në mbramje thurrsha vargje. Ko-

[1]) Kreolë — (crèole) — fëmi prindësh europjanë por i lindun n'ish kolonit franceze, spanjolle e portugeze t'Amerikës, Afrikës dhe Hindis Lindore.

hë mbas kohe ndonji trumcak vinte me pi ujë n'ollukun e pullazit tim; më shiqonte për nji çast me nji shprehje paftyrsije, mandej shkonte me u thanë trumcakëve tjerë se çka isha tue bâ unë dhe atëherë ndëgjojsha zhurmën e thatë të kambëve të tyne të vogla mbi rrasat... Aty kisha gjithashtu dhe kumbonët e Së Zhermenit, tingujt e të cilave më vizitojshin shpeshherë gjatë ditës. Më bâhesh qejfi shum kur vijshin me më pa. Hyjshin shunglluesshëm nëpër dritare dhe mbushshin dhomën me muzikë. Herë-herë akordet katër tingujsh, të gëzueshëm dhe të marrë vërsuleshin të tetat e tyne notash, herë-herë kumbime pikllimi, të zeza, të trishtueshme, notat e të cilave bijshin nji nga nji porsi lot. Mandej ndëgjojsha engjullin e tënzot: engjulli i tënzot i mesditës, nji arkangjel me rrobe diellore, i cili hynte te unë tue shëndritë krejtësisht prej dritës; engjulli i tënzot i mbramjes, nji serafin melankonik që zbritte me nji rreze hane dhe bânte dhomën time të lagshtë tue i rrahë flatrat e tij të mëdha...

Muza, trumcakët, kumbonët, tjera vizita nuk pritsha kurr. Kush tjetër do të kishte ardhë me më pá? Kurrkush nuk më njihte. Në qumështoren e rrugës Së Bënou gjithmonë kisha kujdes me zanë vend në nji tryezë të vogël, të veçueme nga gjithë bota; hajsha shpejt me sy t'ulun në pjatën time mandej, kur kryejsha së ngranuni, merrsha kapelën time shpejt e shpejt dhe kthehesha me të katërta. Kurr nuk zbavitesha, kurr nuk shkojsha me shetitë; madjè as nuk ndëgjojsha muzikën në kopshtin e Lyksamburgut. Kjo marre që dukesh te unë si nji sëmundje, dhe të cilën e kisha trashigim nga zoja Eiset, shtohesh edhe mâ tepër nga shëmtimi i teshave të mija dhe t'atyne galosheve të mjera, të cilat nuk kisha mujtë me i ndrrue akoma. Rruga ma shtinte frigën, më bante të marrshëm. Nuk do të kisha dashtë me zbritë kurr prej kumbonares sime. E pra ngandonjiherë mbramjeve të bukura pranverore plot freski të Parisit, tue u kthye prej qumështores ndeshsha grumbuj studentësh në qejf dhe, kah i shifsha tue shkue ashtu krah për krah, me kapelet e tyne të mëdha, me llullat e tyne, me mikeshat e tyne, më pushtojshin ide të ndryshme... Atëherë i ngjitesha me vrap pesë katëve të mij, ndizsha qirin dhe i vehesha punës marrzisht deri sa vinte Zhaku.

Kur mbërrinte Zhaku, dhoma ndrronte dukjen e saj. Ishte e mbushun plot gëzim, poterë, lëvizje. Këndojshim, qeshshim, e pyetshim njani tjetrin për lajme të reja të ditës. „A ke punue mirë?" Mandej Zhaku më tregonte ndonji trillim të ri të markezit të tij të çudiçëm, nxirrte prej xhepit ambël-

sina që hahen mbas darke, të cilat i kishte ndá më nj'anë për mue, dhe kënaqesh kah më shifte tue i gicë me tanë dhambët e mij. Mbasandej unë kthehesha në treyzën time të rimave. Zhaku bânte dy tri të sjelluna nëpër dhomë dhe, kur mendonte që unë jam zhytë në punë, përvidhesh tue më thanë: „Mbasi ti po punon, unë po shkoj *atje poshtë* me kalue pak kohë". *Atje poshtë* donte me thanë te Pjeroti; dhe, nëse nuk i keni ra në fije pse shkonte Zhaku aq shpesh *atje poshtë*, kjo gjâ rrjedh nga se nuk jeni shum t'aftë për t'ia qëllue. Une kuptova çdo gjâ ç'prej ditës së parë, më mjaftoi ta shifsha se si i limonte flokët e tij para pasqyrës para se me u nisë, dhe tue e bâ rishtas tri a katër herë nenin e kravatës së tij. Por, për të mos e ngushtue, bâjsha kinse s'jam kah dyshoj për asgjâ dhe kënaqesha tue qeshë me vehte e tue mendue disa gjana...

Kur nisesh Zhaku, i vehesha rimave. N'at orë nuk bâhesh as zhurma mâ e vogël: trumcakët, engjujt e tënzot, të gjithë miqt e mij kishin ra me fjetë. Isha krejtsisht kokëmëkokë me Muzën... Atje nga ora nandë ndëgjojsha dike tue u ngjitë shkallëve — nji palë shkallë të vogla druni që ishin vazhdimi i shkallëve të mëdha. Ishte zojusha Qyqja e Bardhë, fqinja jonë, e cila kthehesh në dhomë. Ç'prej këtij çasti nuk punojsha mâ. Truni im mërgohesh pa fije turpi te fqinja ime dhe nuk lëvizte s'andejmi... Ç'mund t'ishte vallë ajo misterioze Qyqe e Bardhë? E pamundun të kisha shkoqitjen dhe mâ të vogël për të. Po t'i flitsha Zhakut, ai, me nji shprehje fytyre të çudiçme dhe pa i çue syt më thonte: „Si!... nuk e ke ndeshë ende fqinjën tonë madhshtore?" Por kurr nuk m'iipte spjegime mâ të shkoqituna. Unë mendojsha me vehte: „Nuk don që ta njoh unë... Pa dyshim do të jetë ndonji puntore kokete e Kartjerit Latin". E kjo ide ma turbullonte mendjen. Përfytyrojsha ndonji copë të freskët, të re, të gëzueshme, nji kokete, u muer vesh. Madjè çdo gjâ, deri te vetë emni Qyqja e Bardhë m'u duk plot shije, nji nga ata emnat e bukur përgëdhelës dashunije sikurse Myzet ose Mimi Pënsô. Sido që t'ishte puna, fqinja ime duhej t'ishte ndonji Myzet shum e urtë dhe e rregullt, nji Myzet e Nanterrës, e cila kthehesh çdo mbramje në të njajtën orë, gjithnji e vetme. Këtë gjâ e dijsha nga se, shum dit me radhë, n'orën e zakonshme që ajo kthehesh, kisha vû veshin në përvazën e saj... Gjithnji njilloj; ja se çka ndëgjojsha: mâsëpari si nji zhurmë shishesh që hapeshin e mbylleshin shpesh herë; mandej, mbas nji çasti, bum! nji trup shum i randë rrëxohesh dhe, pothuej në të njajtën kohë nji zâ i ligshtë, shum i hollë, nji zâ karcyelli i sëmutë këndonte nji s'dij se

çfarë kange me tri nota, të dhimbshme, me të bâ me qajtë. Kjo kangë kishte dhe fjalë, por unë nuk mujsha me i shkoqitë, me përjashtim të disa rrokjeve të pakuptueshme kështu: *Tolokototinjâ! Tolokototinjâ!*... të cilat përsëriteshin kohëmbaskohe në kangë porsi nji refren mâ i theksuem se sa pjesa tjetër. Kjo muzikë e çudiçme zgjatte gati nji orë, mandej, me nji *tolokototinjâ* të fundit zani ndalesh menjiherë dhe nuk ndëgjojsha mâ veçse nji të marrun frymë të ngadalshme dhe të randë... Të gjitha këto më bâjshin me mendue shum.

Nji mëngjes, nanë-Zhaku im, i cili kishte shkue me mbushë ujë, hyni gjallnisht në dhomë me nji pamje misterioze në fytyrë dhe, tue m'u afrue më tha me zâ t'ultë:

— Nëse don ta shofish fqinjën tonë... shëët!... âsht atje.

Me nji të brofun u ndodha në korridorin e shkallëve që ka çdo kat.... Zhaku nuk më kishte rrêjtë. Qyqja e Bardhë ishte në dhomën e saj, dera e së cilës ishte hap' e krah. Kështu, mâ në fund, mujta me e soditë... Oh, perëndi! Ky qe nji vizion, por çfarë vizioni!... Merrni me mend nji mansardë të vogël krejtsisht të shprazët, për tokë nji shtresë kashte, mbi oxhak nji shishe rakije, mbi shtresën e kashtës nji patkue i madh misterioz i mvarun në mur porsi nji enë metali për ujë të bekuem. E tash, në mes të këtij koteci përfytyroni nji zezake të hatashme me sy të mëdhej sedefi, me flokë të shkurtë, kallushan dhe të dredhun si leshi i nji delje së zezë, e veshun me nji fistan krinoline së kuqe, pa kurrgjâ përfundi. Kështu m'u paraqit për herën e parë fqinja ime Qyqja e Bardhë. Qyqja e Bardhë e andrrave të mija, motra e Mimi Pênsonit dhe e Berneretës... O natyrë andrruese, kjo le të shërbejë si shembull!...

— Hé! — më tha Zhaku kur më pá tue u kthye — Hé, si po të duket?... — Nuk i dha fund fjalis së tij e, para fytyrës sime së shqetsueme, plasi nji gaz i fuqishëm. Edhe mue m'u duk e arsyeshme e bâna si ai e kështu ia nisëm me qeshë me gjithë fuqít tona njani përballë tjetrit, pa pasë fuqi me folë. Në këtë çast, që nga dera e çelun hap' e krah, nji kokë e madhe u përvodh në dhomën tonë e pothuej menjiherë u zhduk tue na britë: „Bardhët qesh zezën, jo mirë". E merrni me mend vetë, qeshëm edhe mâ tepër...

Kur u qetsue pak gëzimi ynë, Zhaku më njoftoi se zezakja Qyqja e Bardhë ishte në shërbim të zojës së katit të parë. Në shtëpi e akuzojshin pak si magjistare; si provë merrshin patkonin e kalit, simbol i kultit të Vanduve, i cili qëndronte i vjerrun mbi shtresën e kashtës. Thojshin gjithashtu që çdo mbramje, kur zoja e saj ishte jashtë, Qyqja e Bardhë mbyllesh në mansardën e vet e pinte raki deri sa rrë-

xohesh për tokë e dejun e bâ brryl, dhe këndonte kangë zezake gjatë nji pjese së natës. Nga këto gjana më sqaroheshin të gjitha zhurmat misterioze që vijshin nga fqinja jonë: shishja e hapun, rrëximi në panket dhe kanga monotone me tri nota. Sa për *tolokototinjanin,* duket që kjo âsht nji lloj onomatopeje, shum e përhapun ndër zezakët e Kapit, diçka sikurse *lon, lan, la.* Vjershtarët si Pjer Dyponi me flokë të zez vejnë këso rrokjesh në *p*iithë vjershat e tyne.

Ç'prej kësaj dite, s'âsht nevoja ta thom, fqinjësija e Qyqes së Bardhë nuk qe mâ aq interesante për mue. Në mbramje, kur ajo ngjitesh, zemra ime nuk rrihte aq shpejt; kurr mâ nuk u shqetsojsha e nuk shkojsha me mbështetë veshin në pervazën e saj... E pra, ndonjiherë, në qetsin e natës, *tolokototinjanët* vijshin deri te tryeza ime, dhe unë ndiejsha nji lloj shqetsimi tue ndëgjue at refren të trishtueshëm, thue se po parandiejsha rolin që ai do të luente në jetën time...

Gjatë kësaj kohe së fundit nanë-Zhaku im gjeti nji vend llogaritari për pesëdhetë franga në muej te nji tregtar i vogël hekuri, ku duhesh të shkonte çdo mbramje kur dilte prej markezit. I ngrati djalë ma njoftoi këtë lajm të ri gjysëm i gëzuem e gjysëm i zemruem. „Si do t'ia bâjsh me shkue *atje poshtë?*" — i thashë menjiherë. Me sy të mbushun me lot më përgjegji: „Do të shkoj të dielave". Dhe ç'prej atëherit, ashtu siç kishtę thanë, nuk shkoi *atje poshtë* veçse të dielave, e kjo gjâ siguriśht që i kushtonte shum.

Çka kishte vallë *atje poshtë* aq magjepse që i kishte hy aq fort në zemër nanë-Zhakut tim?... S'do të më vinte keq sikur ta njifsha. Fatkeqsisht Zhaku nuk më propozonte kurr me më marrë me vedi, e unë isha shum kryenaltë që të kërkojsha nji gjâ të tillë. E mandej si mund të shkojsha ndokund me galoshet e mija? E pra nji të dielë, në momentin që po nisesh me shkue te Pjeroti, Zhaku më tha i shqetsuem:

— A do të kishe dëshirë me më shoqnue *atje poshtë,* Daniel' i vogël? Siguriśht që do t'ua bâjshe qejfin fort.

— I dashtuni im, a mos po tallesh...

— Po, e dij fare mirë... Salloni i Pjerotit s'âsht aspak vend për nji poet... Atje ndodhet nji grumbull lëkura dhelpnash të vjetra...

— Oh! S'âsht kjo arsyeja, Zhak; e kam vetëm për shkak të kostumit tim...

— Besa! Taman e ke... s'më kishte ra ndërmend për këtë gjâ, — tha Zhaku.

Dhe u nis sikur t'ishte i lumtun që kishte nji arsye të vërtetë mos me më marrë me vehte.

Porsa mbërrini në fund të shkallëve, u ngjit përsëri dhe erdh drejt meje i mbushun frymë.

— Daniel, — më tha — sikur të kishe këpucë dhe nji setër të përshtatshme, a do të më kishe shoqnue te Pjeroti?

— Pse jo?

— Mirë pra, atëherë, eja!... Tash do të blej krejt çka të duhet, do të shkojmë *atje poshtë*.

E shiqova i mahnitun. „Asht fundi i muejit, kam të holla" shtoi për të më bindë. Isha aq i kënaqun tue mendue që do të kisha tesha të reja saqë nuk vejsha re shqetsimin e Zhakut as tonin e çudiçëm me të cilin më flitte. Mâ vonë, po, kam mendue për të gjitha këto. N'at moment e përqafova dhe u nisëm te Pjeroti tue kalue kah Pallati Mbretnuer, ku u vesha krejt me tesha të reja te nji shitës teshash.

VI

ROMANI I PJEROTIT

Kur kishte qenë Pjeroti njizet vjeç, po t'i kishte shtî fall kush që nji ditë do të trashigonte z. Laluetin në tregtin e porcelanave dhe do të kishte dyqind mijë franga te noteri — Pjeroti, noteri! — dhe nji dyqan madhshtuer në qoshen e rruginës Somon, besa do ta kishin lanë mendët prej habis.

Pjeroti, në moshën njizetvjeçare nuk kishte dalë kurr prej katundit të tij, mbathte do shkarpa të mëdha druni, punue prej pishave të Sevenës, nuk dinte asnji fjalë frengjisht dhe fitonte njiqind grosh në vjet tue rritë krymba mëndafshi. Ishte gjithashtu shok i vërtetë, kërcimtar i mirë vallesh; kishte dëshirë me qeshë dhe me këndue lavdín, por gjithnji në mënyrë të ndershme dhe pa ua prishë qejfin kafexhijve. Ashtu sikurse gjithë djelmoshat e moshës së tij, Pjeroti kishte nji mikeshë të mirë, të cilën shkonte me e pritë të dielën kur dilte prej letnive dhe e çonte me këcye vallën „gatotë" nën hijen e manave. Miikesha e mirë e Pjerotit quhesh Roberta, Roberta e madhe. Ishte rritse krymbash mëndafshi të manave, vajzë e bukur tetëmbëdhetë vjeçare, jetime sikurse ai, e vorfun sikurse ai, por e cila dinte shum mirë me lexue dhe me shkrue, gjâ që ndër katundet e Sevenolit âsht gjâ mâ e rallë se sa nji pajë. Shum kryenaltë për Roberten e vet, Pjeroti mendonte me e marrë për grue porsa të kishte tërheqë në short për shërbimin ushtarak; por, kur mbërrini dita e tërheqjes në short, i ngrati Sevenolas — ndonse pat futë dorën e tij tri herë n'ujë të bekuem para se të shkonte para kutis — tërhoq numrin 4... Duhej të nisesh. Sa dëshprim i madh!... Për fat të lumtun zoja Eiset, e cila ishte ushqye dhe pothuej rritë prej nanës së

Pjerotit, i ndihmoi vllaut të saj të qumështit dhe i dha hua dymijë franga për ta gjetë nji bedel. — N'at kohë Eisetët ishin të pasun! — Pra, Pjeroti i lumtun nuk u nis dhe mujti me u martue me Robertën e vet; por meqenëse këta njerëz të mirë kishin dá para së gjithash me ia kthye të hollat zojës Eiset, dhe tue ndejtë në fshat nuk do t'ia kishin mbërrijtë kurr qëllimit, patën guximin me emigrue dhe u nisën drejt për Paris për të kërkue fat atje.

Për nji vjet nuk u ndëgjue të flitesh gjâ për malsorët tanë; mandej, nji mënoçes të bukur, zoja Eiset muer nji letër të prekshme, të firmueme „Pjeroti dhe e shoqja" në të cilën ndodheshin treqind franga, fryt i parë i kursimeve të tyne. Vjetin e dytë, nji letër tjetër nga „Pjeroti dhe e shoqja" me nji dërgesë 500 frangash. Vjetin e tretë kurrgjâ. — Pa dyshim puna nuk ecte. Vjetin e katërt, letra e tretë nga „Pjeroti dhe e shoqja" me nji dërgesë të fundit 1200 frangash dhe bekime për të gjithë familjen Eiset. Për fat të keq, kur na mbërrijti kjo letër na ishim në rrënim të plotë: porsa e kishim shitë fabrikën e n'anën tjetër dhe na vetë po përgatiteshim gjithashtu me e lanë vendin... Në dhimbjen e vet, zoja Eiset harroi t'i përgjegjet „Pjerotit dhe së shoqes". Qysh atëherë nuk patëm má lajme prej tyne deri ditën kur mbërrini Zhaku në Paris dhe shkoi e e gjet Pjerotin e mirë — Pjerotin, por ofshe, pa të shoqen! — t'instaluem n'arkën e shtëpis së vjetër tregtare Laluet.

Asgjâ má pak poetike, asgjâ má e prekshme se historija e kësaj pasunije së fitueme. Kur mbërrinë në Paris, e shoqja e Pjerotit iu vû me zell punës si shërbëtore. Shtëpija e parë ku punoi qe pikërisht shtëpija Laluet. Laluetët ishin tregtarë të pasun por kopracë dhe maniakë, të cilët kurr s'kishin dashtë me marrë as ndonji kallf as ndonji shërbtore, sepse njeriu duhet të bâjë çdo gjâ vetë („Zotni, deri në moshën pesëdhetëvjeçare pantollonat e mij i kam hekurosë vetë!" thonte mixha Lalluet me krenari) dhe të cilët sall tash në pleqni i lejojshin vedit këtë lluks të shkëlqyeshëm me marrë nji grue për punët e shtëpis për dymbëdhetë frang në muej. Pasha zotin, për gjith' at punë dymbëdhetë frangat ishin hak. Dyqani, pjesa mbrapa dyqanit, nji apartament në katin e katërt, dy teneqe ujë për shtëpin e zjarrmit me mbushë çdo mëngjes! Duhet të vinte dikush prej Sevenës për të pranue kushte të tilla; por nejse! Sevenolja ishte e re, e zhdërvjelltë, e rreptë në punë dhe me brîj të fortë të porsi nji mështjerrë e re; me nji hov të vetëm kryente krejt këtë punë të randë e për má tepër, gjatë gjithë kohës u buzëqeshte kandshëm dy pleqve, dhe vetëm këto buzëqeshjet e saja vlejshin má shum se dymbëdhetë franga... Tue u tregue gjithmonë e gëzueshme dhe

trimneshë në punë, kjo malisore guximtare mâ në fund mujti me i bâ për vedi zotnijt e saj. Filluen me u interesue për të; e banë të flasi; mandej nji ditë, spontanisht — dhe, në zemrat mâ të vrazhda ndonji herë lulzon mirsija — plaku Laluet i ofroi me i dhanë hua Pjerotit që të mund t'i përvishesh ndonji tregtije që t'ia merrte mendja atij.

Ja se cila qe ideja e Pjerotit: blen nji vranç të vogël dhe nji karrocë e filloi me shkue prej nji skaji të Parisit në tjetrin tue britë me tanë fuqín „Çlironju nga krejt çka s'ju duhet!" Dhelpnaku ynë i Sevenolit nuk shitte, sall blente... Çka?... Çdo gjâ... Qypa të thyem, hekura të vjetër, letra, shishe të thyeme, mobilje të papërdorshme e që nuk vlente barra qirán të shiten, gajtana të vjetër që nuk u duheshin gjâ tregtarëve, krejt çka nuk duhesh kurrgjâ e që njerzit i mbajshin në shtëpi pse ishin mësue me to, për moskujdesje, sepse s'dijshin se ç'me bâ me këto sende që s'u duheshin!... Pjeroti nuk përbuzte kurrgjâ, blente çdo gjâ, ose të paktën pranonte çdo gjâ, sepse të shumtën e herëve nuk ia shitshin, ia falshin, çliroheshin. „Çlirojuni nga krejt çka s'ju duhet!"

Në kartjerin Mômartër, Sevenolasi ishte shum popullor. Sikurse të gjithë tregtarët e vegjël endacakë, të cilët duen me tërheqë vërejtjen në tollovinën e rrugës, edhe ky këndonte nji havaz të vetin dhe të çudiçëm të cilin shtëpijakët e njifshin shum mirë... Në fillim ia niste me tanë mushknit havazit të tmershëm: „Çlironju nga krejt çka s'ju duhet!" Mandej me nji ton të ngadalshëm dhe vajtues mbante fjalime të gjata për gomaricën, për Anastazhilën, siç e quente ai. Mendonte që po i thonte Anastazí. „Hajde, eja Anastazhilë. Hajde, eja fëmiu im..." Dhe Anastazhila e mirë e ndiqte, me krye t'ulun, tue ecë gjatë trotoarëve me nji shprehje melankolike. E nga çdo shtëpi britshin: „Quksh! Quksh! Anastazhilë!..." Karroca mbushesh, po ta shifshit se sa shum! Kur karroca ishte plot, Anastazhila dhe Pjeroti shkojshin në Mômartër me depozitue ngarkesën te nji shitës vjetërinash me shumicë, i cili i paguente mirë e si duhej të gjitha këto „çlirojuni nga krejt çka s'ju duhet", të cilat Pjeroti i kishte blé pothuej për asgjâ.

Në këtë zeje të çudiçme Pjeroti nuk vû pasuni, por mujti me nxjerrë bukën e vet, dhe madjè me bollëk. Qysh vjetin e parë ia kthyen borxhin Laluetit dhe i dërguen treqind franga Zojushës, — kështu Pjeroti e quente zojën. Eiset qysh prej kohës kur ajo kishte qenë vajzë e re, dhe ç'prej atëherit s'kishte mujtë të vendoste me e quejtë ndryshe. — Por, vjeti i tretë nuk qe i lumtun. Ishte mû vjeti 1830. Pjeroti më kot bërtitte „Çlirojuni nga krejt çka s'ju duhet!" Parisienët ishin kah çliroheshin nga nji mbret i vjetër i cili i mërzitte,

pra kishin hallet e tyne, vêjshin veshët në lesh para britmave të Pjerotit dhe e lejshin Sevenolasin të çiret në mes të rrugës. Kështu, çdo mbramje karroca e vogël kthehesh shprazët. Për të mbërri fatkeqsija në kulm, Anastazhila cofi. Mû atëherë, Laluetët pleq, të cilët tashmâ nuk mujshin me i bâ vetë të gjitha punët, i propozuen Pjerotit me hy te ata si shegërt. Pjeroti pranoi, por nuk qëndroi për nji kohë të gjatë n'at detyrë modeste. Qysh se kishin ardhë në Paris, e shoqja i jepte çdo mbramje mësime shkrimi dhe leximi; tashmâ ai dinte me i dalë në krye nji letre dhe me u shprehë frengjisht në nji mënyrë të kuptueshme. Kur hyni te Laluetí, i dyfishoi përpjekjet e tija, zû të shkojë në nji shkollë për të rritun për të mësue me bâ llogari, dhe aq mirë ia duel në krye saqë mbas disa muejsh ishte i zoti me zêvendsue n'arkë z. Laluetin. i cili pothuej ishte qorrue, dhe në shitje zojën Laluet, së cilës, kambët e vjetra ia trathtojshin zemrën e madhe. Në këto rrethana lëu zojusha Pjerotë dhe, ç'prej atëherit pasunija e Sevenolasit shkoi gjithmonë tue u rritë. Në fillim si i interesuem në tregtín e Laluetve. ma vonë u bâ ortak; mandej, nji ditë, kur mixha Laluet u qorrue krejtsisht, u tërhoq prej tregtis dhe ia lëshoi mallin Pjerotit, i cili ia pagoi me kiste vjetore. Kur mbet vetëm, Sevenolasi i rriti aq fort punët, sa për tre vjet pagoi Laluetin tue mbetë kështu pa kurrfarë borxhesh zot i dyqanit të bukur që vizitohesh për mrekulli prej myshterijve... Shi në këtë kohë, thue se kishte pritë të vdesi deri kur i shoqi të mos kishte nevojë mâ për tê, Roberta e madhe u sëmu dhe vdiq prej lëngimit.

Ja, ky ishte romani i Pjerotit, siç ma tregoi Zhaku at mbramje ndërsa po shkojshim te rrugina Somon dhe, nga se rruga ishte e gjatë — i kishim ra rrugës mâ të gjatë për t'ua tregue Parisienëve setrën time të re, — tashmâ e njifsha Sevenolasin krejtsisht para se të kisha mbërrijtë te ai. E dijsha që Pjeroti i mirë kishte dy idole, të cilat nuk lente me ia prekë me pupël: të bijën dhe z. Laluetin. E dijsha gjithashtu që ishte pak llafazan dhe të lodhte tue e ndëgjue sepse flitte ngadalë, kërkonte fjalít e veta, murmuronte dhe nuk mujte me i thanë tri fjalë të nderës pa shtue: „Ky âsht taman rasti me e thanë...". Kjo gjâ rridhte nga se Sevenasi nuk kishte mujtë kurr me u mësue me gjuhën tonë. Krejt çka mendonte, i vinte në majë të gjuhës në dialekt të Langëdokut; ishte i detyruem pra me e kthye këtë langëdokishte në frengjishte, kështu që këto „Ky âsht taman rasti me e thanë..." me të cilat stoliste fjalimet e tija, i jepshin kohë me e krye me mend at punë. Sikurse thonte Zhaku, Pjeroti nuk flitte, ai përkthente... Sa për zojushën Pjerot, krejt çka mujta të mësoj âsht se ajo kishte gjashtëmbëdhetë vjet dhe që quhesh

Kamijë e kurrgjâ tjetër; përsa i përket asaj Zhaku heshte sikur vorri.

Ishte pothuej ora nandë kur hymë në dyqanin e dikurshëm Laluet. Ishin tue e mëshelë. Shula hekuri, çepenga, nji alamet turre veglash për të mbyllë dyqanin, qëndrojshin të grumbullueme në kambësore para derës, hap' e krah... Drita ishte fikë dhe i tanë dyqani ishte në terr përpos tezgës ku qëndronte nji llambë porcelani e cila ndriçonte nji turrë monedhash dhe nji fytyrë të trashë që qeshte. Atje në fund, mbrapa dyqanit, dikush i binte fyellit.

— Tungjatjeta, Pjerot! — briti Zhaku tue zanë vend para tezgës... (Unë isha brî tij, nën dritën e llambës...) Tungjatjeta, Pjerot!

Pjeroti, i cili po bante llogarit, ngriti syt kur ndjeu zanin e Zhakut; mandej, kur më pá, lëshoi nji britmë, bashkoi duert dhe qëndroi në vend i mahnitun, tue më shique me gojë të hapët.

— Që! — ia bani Zhaku me nji shprehje ngadhnjyese — çka ju pata thanë?

— Oh, perendija ime! Perendija ime! — murmuroi Pjeroti i mirë, po më duket që... Ky âsht taman rasti me thanë... Po më duket që jam kah e shoh.

— Sidomos syt, — ia priti Zhaku, — shiqojani syt, Pjerot.

— E mjekra, zotni Zhak, mjekra me birucën, — përgjegji Pjeroti, i cili, për të më këqyrë mâ mirë kishte çue mbulesën e llambës.

Unë s'kuptojsha asgjâ. Ata të dy qëndrojshin para meje tue më këqyrë, tue ia bâ me sy njani tjetrit dhe tue bâ sheja... Kur që, Pjeroti u çue, duel prej tezgës dhe erdh te unë me krahë të hapët:

—Me lejen tuej, zotni Daniel, duhet që t'ju përqafoj... Ky âsht taman rasti me e thanë. Do të më duket se jam tue përqafue Zojushën.

Kjo fjalë e fundit shpjegoi çdo gjâ. Në këtë moshë që kisha unë, i përngjajsha shum zojës Eiset dhe, për Pjerotin, i cili s'e kishte pá Zojushën qe nja njizet vjet, ky përgjasim binte në sy edhe mâ tepër. Ky njeri i mirë nuk lodhesh tue më shtrëngue në krahët e vet, tue më puthë, tue më shique e njikohsisht tue qeshë me syt e tij të mëdhej plot me lot. Mandej filloi të na flasi për nanën tonë, për dymijë frangat, për Robertën e tij, për Kamijën dhe për Anastazhilën, dhe për të gjitha këto aq gjansisht, me aq shum epizode saqë na — ky âsht taman rasti me e thanë — do të kishim qëndrue dhe për s'dij se sa kohë në dyqan tue e ndëgjue në kambë, sikur të mos i kishte thanë Zhaku me nji ton të padurueshëm: „E llogarit e jueja, Pjerot?"

Pjerotit iu pre fjala në gojë. E ndiente vehten pak të shqetsuem që kishte folë aq shum.

— Keni të drejtë, zotni Zhak, jam tue llomotitë... jam tue llomotitë... e mandej, vogloshja... âsht taman rasti me e thanë... vogloshja do të më qortojë që po shkoj nalt kaq vonë.

— A âsht nalt Kamija? — pyeti Zhaku me nji fytyrë indiferente.

— Kush... po, zotni Zhak... vogloshja âsht nalt... Po lëngon lezeçëm tue pritë të njohi z. Danielin. Hypni pra me e pá... Unë po bâj llogarit e po ja mbërrij mbas jush... ky âsht taman rasti me e thanë.

Pa e ndëgjue mâ gjatë, Zhaku më rroku për dore tue më ngrehë me të shpejtë kah fundi i dyqanit, ku dikush i binte fyellit... Dyqani i Pjerotit ishte i madh dhe i mbushun plot. N'errësinë shifesh shkëlqimi i barqeve të poçave, shifeshin globat ngjyrë opali, gotat e Bohemis ngjyrë ari të dhezte, kupat e kristalta, çanakët e rrumbullaktë të supës, mandej n'e djathtë e n'e shmajtë kolona të gjata pjatash që ngjiteshin deri në tavan. Dukesh si pallati i zanës Porcelane shique natën. Në pjesën mbas dyqanit nji fener gjysëm i çuet tregonte me nji shprehje të mërzicme majën e gjuhës së tij fare të vogël... Kaluem pa qëndrue aspak. Aty qëndronte, i ulun në zgrip të nji kanapeje, nji djalosh leshverdhë, i cili i binte flautës melankonisht. Tue kalue andej, Zhaku i tha nji „tungjatjeta" të thatë, përshëndetje së cilës djaloshi iu përgjegj me dy të rame fyelli, gjithashtu krejt të thata. Kjo duhet t'ishte mënyra e të përshëndetunit në mes fyejsh që duhen.

— Ky âsht kallfi, — më tha Zhaku kur u ndodhëm në shkallë... Na e nxuer shpirtin ky leshverdhë i madh tue i ra gjithnji asaj flaute... A të pëlqen flauta ty, Daniel?

Pata dëshirë me e pyetë: „Po vogloshes a i pëlqen?" Por u frigova se mos po i vjen keq dhe i u përgjegja krejt sinqerisht: „Jo, Zhak, nuk më pëlqen flauta."

Apartamenti i Pjerotit ishte në katin e katërt, në të njajtën ndërtesë ku ndodhesh dyqani. Zojusha Kamijë e ndiente vehten shum aristokrate dhe nuk zbritte në dyqan, qëndronte atje nalt dhe nuk e shiftë t'anë sall n'orët e haes. „Oh, do të shofish! — më thonte Zhaku tue u ngjitë shkallëve — âsht krejt si ndër shtëpija fisnike. Kamija ka nji zojë që e shoqnon, vejushën Tribu, e cila nuk i ndahet kurr... Nuk e dij shum mirë se nga âsht kjo zoja Tribu, por Pjeroti e njeh dhe pohon që âsht nji zojë e randë... Trokit, Daniel, ia mbërrimë!" Trokita. Nji Sevenolase me

nji kapuç të madh na hapi derën, i buzëqeshi Zhakut si nji të njoftuni të vjetër dhe na prini në nji sallon.

Kur hymë, zojusha Pjerotë ishte tue i ra pianos. Dy zoja plaka, oak të trasha, zoja Laluet dhe vejushja Tribu, zojë e randë, po luejshin me letra në nji qoshe. Kur na panë, të gjithë u çuen. U bâ nji trazim dhe nji zhurmë që zgjati për nji çast. Mandej, mbasi u banë paraqitjet dhe përshëndetjet e rastit, Zhaku e ftoi Kamijën — e thënritte shkurt, Kamijë — që të vazhdojë me i ra pianos; dhe zoja e randë përfitoi nga ajo fitesë për të vazhdue lojën me zojën Laluet. Na u ulëm, Zhaku dhe unë, secili në njanën anë të zojushës Laluet, e cila pa ndërprre lëvizjet e gishtave të saj në piano, bisedonte dhe qeshte me ne. Nuk ishte e bukur. E bardhë dhe ngjyrë drandofille, kishte veshët e vegjël, flokët e butë, porse ishte shum bullafiqe, ishte shum e shëndoshë dhe përpos kësaj kishte duert e kuqe dhe nji bukuri të ftoftë si të ndonji internatistje që ndodhet në pushimin veruer. Ishte me tanë kuptimin e fjalës vajza e Pjerotit, nji lule mali e rritun në vitrinën e dyqanit që ndodhesh në rruginën Somon.

E tillë qe, të paktën, përshtypja ime e parë, por menjiherë, kur shqiptova unë nji fjalë, zonjusha Pjerot i ngriti ngadalë dhe m'i nguli syt e saj që i kishte mbajtë t'ulun deri atëherë dhe si t'ishte bâ ndonji magji, borgezja e vogël u zhduk. Nuk pashë mâ veçse syt e saj, dy sy të zez e të mëdhej që shkëlqejshin dhe të cilët i njofta menjiherë...

O mrekullí! Ishin të njajtët sy të zez që kishin shëndritë për mue ambëlsisht atje larg, mbrenda mureve të ftofta të kolegjit të vjetër; syt e zez që i ruente zana plakë me gjyzlykë, syt e zez pra... Kujtojsha që po shoh andërr. Kisha dëshirë me u thanë: „Sy të zez e të bukur, a jeni ju? A mos ju gjeta vallë juve, kështu në nji tjetër fytyrë?" E sikur ta dijshit se si dukeshin taman si t'ishin ata! Ishte e pamundun që të gënjehesha. Të njajtat qepalla, i njajti shkëlqim, i njajti zjarr i zi dhe i përmbajtun. Ç'marrzi do t'ishte me mendue që mund të kishte dy palë sy të tillë në botë! Dhe madjè, prova që dishmonte se këta ishin përnjimend po ata sy të zez dhe jo sy të zez tjerë që i përngjitshin atyne, âsht se edhe ata vetë më kishin njoftë dhe, ishim gati kah fillojmë pa dyshim nji nga ato dialogjet e bukura pa fjalë, siç bâjshim dikur, kur që, ndëgjova fare ngat meje pothuej brî veshit tim nji zhurmë dhambësh të vegjël miu tue brejtë. Kur ndëgjova at zhurmë ktheva kryet dhe pashë t'ulun në nji kolltuk, në kandin brî pianos nji person, të cilit deri atëherë nuk i kisha vû re... Ishte nji burrë i gjatë, i thatë dhe i zbehtë me nji kokë zogu, ballin të

futun thellë, hundën të mprehtë, syt e rrumbullakët dhe pajetë e larg hundës, pothuej në tamthat... Po të mos kishte nji kokërr sheqeri, të cilën ky bablok e mbante në dorë dhe e sqeponte kohë mbas kohe, mund të pandehesh që poflen. Pak i turbulluem, nga kjo dukje, i bana nji përshëndetje të thellë kësaj fantazme plakë, por ai nuk m'u përgjegj... „Nuk të ka pá, — më tha Zhaku... Asht i verbti... âsht mixha Laluet..."

„Ky emën i shkueka për shtat[1])..." mendova me vehte. Dhe, që të mos e shoh mâ kët plak të shëmtuet me kokë zogu, u ktheva menjiherë kah syt e zez, por ofshe! Hijeshija e mâparshme ishte zhdukë, syt e zez ishin zhdukë. Në vend të tyne tash ndodhesh sall borgjezja e vogël, krejtësisht e ngrime në stolin e pianos...

N'at çast dera e sallonit u hap dhe Pjeroti hyni tue bâ zhurmë. Flautisti erdh mbas tij me flautën nën krah. Kur e pa Zhaku, gjuejti mbi tê nji shiqim rrufeje, t'aftë me mbytë nji buell, por si duket s'ia qëlloi sepse flautisti nuk luejti prej vendit.

— E tash, vogloshe, — tha Sevenolasi tue e puthë të bijën në mes të faqeve, — a je e kënaqun? Ta sollën mâ në fund Danielin tand... Si po të duket? Asht shum i njerzishëm, a s'âsht ashtu? Ky âsht taman rasti me e thanë... krejt fytyra e Zojushës.

Dhe ja përsëri, Pjeroti i mirë ia nisi përsëri skenës që ishte zhvillue pak përpara në dyqan, dhe më çoi me përdhunë në mes të sallonit që të mund të shifshin gjithë të pranishmit syt e Zojushës... hundën e Zojushës... mjekrrën me birucë të Zojushës... Kjo paraqitje e tillë më shqetsonte shum. Zoja Laluet dhe zoja e randë kishin ndërpre lojën e tyne dhe, të shtrime në kolltuqet e tyne, më këqyrshin me gjakftoftsin mâ të madhe, kritikojshin ose lëvdojshin me zâ të naltë kët ose at pjesë të personit tim, taman sikur t'isha ndonji zog pule i ushqym që kanë qitë me shitë në tregun e Valés. Të mbetet ndërmjet nesh, zoja e randë dukesh që kishte haber shum përsa u përket shpendëve shtëpijake.

Për fat të mirë Zhaku u dha fund këtyne mundimeve të mija tue iu lutë zojushës Pjerot që t'ekzekutonte diçka në piano. „Mirë e ke, t'ekzekutojmë diçka" tha me hov flautisti, i cili duel në shesh tue mbajtë flautën para vedit. Zhaku briti: „Jo... jo... s'duem duet, s'e duem flautën!" Kur i shqiptoi Zhaku këto fjalë, flautisti i hudhi nji shiqim të

[1]) L'alouette — lauresha; lojë fjalësh. Autori kishte bâ mâ përpara përshkrimin e tij tue e krahasue me nji zog „kishte nji kokë zogu".

shpejtë, të shkëlqyeshëm dhe plot helm si ndonji shigjetë të Karaibës. Por Zhakut as që i lëvizi qëmtiku dhe vazhdoi të thënrasi: „S'e duem flautën!..." Në fund të fundit Zhaku fitoi, dhe zojusha Pjerot, pa kurfarë ndërhymje të fyellit, i ra njanës prej atyne tremolove të mirënjoftuna, të quejtuna Andrrimet e Rozëlënit... Ndërsa ajo i binte pianos, Pjeroti qante prej admirimit. Zhaku shkrihesh prej dalldisjes. I heshtun, por tue mbajtë gjithnji flautën ndër dhambë, flautisti mbante kokën me shpatullat e veta dhe i binte flautës pa zâ.

Kur muer fund Rozëlêni, zojusha Pjerotë u kthye kah unë: „E ju, zotni Daniel, — më tha tue ulë syt, — a nuk do t'ju ndëgjojmë dhe ju?... Ju jeni poet, e dij."

— Dhe poet i mirë — ia priti Zhaku, aj Zhaku që s'mund ta mbante gojën.

Sa për mue, mund ta mernni me mend vetë që s'më shkonte aspak mendja me recitue vargje para këtyne Amalesitëve[1]). Sikur t'ishin të paktën syt e zez aty, por jo, kishte kalue nji orë qyshse syt e zez ishin shue e unë i kërkojsha me kot rreth meje... Duhet të më kishit ndëgjue se me ç'zâ të çkujdesun i përgjegja Pjerotës së re:

— Më falni, zojushë, por sonte nuk e kam sjellë lirën time.

— Mos harro me e sjellë herën tjetër, — më tha Pjeroti, i cili e muer këtë metaforë në kuptimin e thjeshtë. I ngrati burrë, pandehu krejt sinqerisht që kisha nji lirë dhe që i bijsha lirës sikurse i binte dhe ndihmësi flautës... Ah, Zhaku më kishte paralajmërue besa që po më çonte në nji botë njerzish të çudiçëm!

Kah ora njimbëdhetë na sollën çajin. Zojusha Pjerot shkonte e vinte nëpër sallon, tue ofrue sheqer, tue qitë tambël, me gaz në buzë, me gishtin e vogël të dorës përpjetë. Në këtë çast të kësaj mbramje pashë përsëri syt e zez. U çfaqën befas para meje, të ndriçëm, tërheqës, mandej u zhdukën përsëri para se t'u flitsha unë... Vetëm atëherë mujta me vû re dicka, që në zojushën Pjerotë ndodheshin dy qenje krejt të veçanta — mâ së pari zojusha Pjerotë, nji borgjeze e vogël me kordela të thjeshta, e mirë për të sundue në familjen e vjetër Laluet, e mandej syt e zez, ata sy të mëdhej poetikë që çeleshin porsi lule kadifeje dhe që mjaftonte të dukeshin për të shëndrrue këtë botë bakajsh qesharakë. Zojushën Pjerotë s'kisha mujtë me e dashtë sikur t'më kishin falë s'dij se çka, por syt e zez!... oh, syt e zez!

---

[1]) Amalesitët, — populi i vjetër i Arabis, fqi i Izraelitëve, me të cilët ishin shpeshë në konflikt gjatë sundimit të Davidit, i cili dikur i çfarosi. Këtu aludohet për këtë familje borgjeze.

Mâ në fund ora e nisjes mbërrini. Zoja Laluet që ajo që dha shenjin. E mbështolli të shoqin në nji shall të madh leshi dhe e muer me vedi tue e mbajtë për krahu porsi nji mumje të vjetër stolisë me kordela të holla. Mbasi shkuen ata, Pjeroti na ndali edhe për nji kohë të gjatë në krye të shkallëve tue na mbajtë ligjërata të pafund: „E pra, zotni Daniel, tash që e dini shtëpin, shpresoj që do t'ju shofim shpesh. Te na nuk ndodhen kurr shum njerëz, por ata që ndodhen janë të zgjedhun... ky âsht taman rasti me e thanë... Mâ s'pari z. dhe zoja Laluet, zotnijt e mij të vjetër; mandej zoja Tribu, nji damë shum e randë, me të cilën mundeni me bisedue; mandej Kallfi i im, djalë i mirë, i cili ndonjiher i bje fyellit për ne... ky âsht rasti me e thanë... Ju të dy do t'u bini instrumenteve në duet. Do të jetë shum gjâ e bukur."

E ndërpreva pa sherr tue i thanë që isha fort i zanun me punë dhe që ndoshta nuk do të mundsha me ardhë aq shpesh sa do të dëshirojsha.

Kjo gjâ e bâni me qesh.

— Leni fjalët! I zanun me punë, zotni Daniel!... I dijmë na punët e juve që jetoni në Kartjerin Latin... ky âsht taman rasti me e thanë... sigurisht që keni atje ndonji puntore kokete.

— Duhet pranue — tha Zhaku tue qeshë dhe ai — zojusha Qyqja e Bardhë... nuk âsht për t'u hudhë poshtë.

Ky emën i Qyqes së Bardhë e bani Pjerotin të gajaset së qeshuni.

— Si thatë ashtu, zotni Zhak? — Qyqja e Bardhë? E ka emnin Qyqja e Bardhë a?... He, he, he! A po e sheh këtë çapkën... në këtë moshë... — Befas heshti kur vû re që e bija po e ndëgjonte. Por edhe pse tashmâ ishim në fund të shkallëve ndëgjojshim gjithnji të qeshunit e tij të fuqishëm që dridhte parmakët e shkallëve.

— He, si po të duket? — më tha Zhaku porsa duelëm jashtë.

— I dashtuni im, zotni Laluet âsht shum i shëmtuet, por zojusha Pjerot âsht fort e bukur.

— A s'âsht ashtu? — më tha dashunori i ngratë me aq gjallni sa që s'mujta me qëndrue pa qeshë.

— E pat, Zhak, e trathtove vehten, — i thashë tue e kapë për dore.

At mbramje shetitëm deri vonë gjatë kejeve[1]). Brî kambëve tona lumi i qetë dhe i zi rridhte porsi perle të ngja-

[1]) Kej — shetitore bregut të lumit.

shme me mija hyjsh të vegjël. Konopët e vaporeve të mëdha kërsitshin. Ishte kënaqsi t'ecish ngadalë në hije dhe të ndëgjosh Zhakun tue folë për dashuní... Donte me tanë shpirtin e tij; por ajo nuk e donte atê. Zhaku e dinte mirë që ajo s'e donte.

— Atëherë pra, Zhak, pa dyshim që ajo don ndonji tjetër.

— Jo, Daniel, nuk besoj që ka dashtë ndokën deri natën e sontshme.

— Deri natën e sontshme! Zhak, ç'don të thuejsh?

— Ç'të thom! Asht gjâ e pamohueshme që të gjithë bota të donë ty, Daniel... e edhe ajo do të mund të donte gjithashtu.

I ngratti Zhaku i dashtun! Duhet ta shifshit se me ç'fytyrë të trishtueshme dhe të përultë i thonte ato fjalë. Unë për t'ia prû zemrën në vend, fillova me qeshë me zâ të naltë, me zâ mâ të naltë se sa kisha dëshirë.

— Të marrë lumi, i dashtuni im, sa të madhe që po e ban punën! Ose unë jam i papërballueshëm ose zojusha Pjerotë dashunohet me të shpejtë. Por jo! Qetsoju nanë-Zhaku im. Zojusha Pjerotë âsht aq larg zemrës sime sa larg jam dhe unë zemrës s'asaj. Të jesh i sigurtë që nuk duhet të keshë droje prej meje.

Flitsha sinqerisht tue thanë këto fjalë. Zojusha Pjerotë nuk ekzistonte aspak për mue... Sa për syt e zez, puna qëndronte ndryshe.

VII

DRANDOFILLJA E KUQE DHE SYT E ZEZ

Mbas kësaj vizite së parë shtëpis së vjetër Laluet, qëndrova disa kohë pa shkue *atje poshtë*. Sa për Zhakun, ai vazhdonte të shkojë besnikisht në haxhillëket e tij për çdo të diele, dhe secilën herë trillonte ndonji nye të re kravate plot ngashnjim... Ishte nji poemë e tanë kravata e Zhakut, nji poemë dashunije së zjarrtë dhe të paçfaqun, diçka sikurse selami në Lindje, nji ndër ato tufat e luleve simbolike që Bashagallarët u ofrojnë dashunoreve të tyne, dhe me anë të së cilave dijnë me ua shprehë të gjitha nyansat e epshit të vet.

Sikur të kisha qenë unë femën, kravata e Zhakut, me njimijë nyjet e veta që shkojshin tue u ndryshue deri në pambarim, do të më kishte prekë në zemër mâ fort se nji çfaqje dashunije. Por, a doni t'ju thom diçka? Femnat s'kuptojnë gjâ... Çdo të diele, para se të nisesh, dashunori i ngratë s'e lente pa më thanë: „Po shkoj *atje poshtë,* Daniel... a po vjen?" E unë, i përgjigjesha gjithnji njilloj: „Jo, Zhak! Jam tue punue..." Atëherë Zhaku shkonte shpejt e shpejt e unë rrijsha vetëm, krejt vetëm, i kërrusun mbi tryezën e rimave.

Kisha marrë nji vendim të premë, të premë me gjithë mend — mos me shkue mâ te Pjeroti. Kisha frigë prej syve të zez. Mendojsha me vehte: „Po t'i shiqojsh, je i humbun", dhe qëndrojsha i fortë e nuk shkojsha me i pá. Veç nji gjâ ishte e vërtetë — nuk më largoheshin prej menç ata djaj të mëdhej sysh të zez. Prap i gjejsha gjithkund. Gjithnji mendojsha për ta, tue punue, tue fjetë. Mbi të gjitha fletoret e mija, do të kishit pá të vizatuem me laps sy të më-

dhej, me qerpikë të mëdhej qekaq. Ky ishte nji mundim që s'më largohesh.

Ah! Kur nanë-Zhaku, me sy plot shkëlqim prej gëzimit, nisesh tue u hjedhë për të shkue në rruginën Somon, me nji nyue kravate të re, nji zot e din se ç'dëshirë e marrë më pushtonte me u lëshue vrap dhe unë mbas tij shkallëve teposhtë e me i britë: „Pritmë!" Por jo! Diçka në fund të zemrës më paralajmëronte që do t'ishte keq për mue që të shkoj *atje poshtë*, dhe prapseprap kisha aq guxim me qëndrue bri tryezës sime. „Jo, t'falem nderit, Zhak! Po punoj."

Kjo gjâ zgjati kështu për do kohë. Dikur, me ndihmë të Muzës, do të kisha arrijtë pa dyshim me i shporrë syt e zez prej trunit tim. Fatkeqsisht, për faj të gjykimit tim të shkurtë, i pashë edhe nji herë tjetër. Atëherë çdo gjâ muer fund! Koka ime, zemra ime, e patën. Ja se në ç'rrethana:

Mbas atij rrëfimi bregut të lumit, nanë-Zhaku im nuk kishte folë mâ për dashunin e vet, por unë e shifsha fare mirë në çehrën e tij që nuk po i shkonte puna siç do të dëshironte ai... Të djeleve, kur kthehesh prej Pjerotit, ishte gjithnji i trishtueshëm. Natën e ndëgjojsha tue fshâ, tue fsha... Kur e pyetsha: „Çka ke, Zhak?" më përgjegjesh shkurt: „Nuk kam kurrgjâ." Por e kuptojsha mirë që kishte diçka prej vetë zanit me të cilin m'i thonte këto fjalë. Ai, i cili ishte aq i mirë, aq i durueshëm, tash tregonte dhe ndaj meje nji qëndrim të padurueshëm. Ndonjiherë më shiqonte sikur t'ishim të zanun ndërmjet nesh. Unë dyshojsha, mund ta merrni me mend dhe vetë, që në kët mes ishte nji brengë e madhe dashunije, por meqenëse Zhaku nuk dëshironte me m'u çelë, as unë nuk guxojsha me i folë. Megjithatë, nji ditë të djelë, e cila m'u duk mâ e zymtë se tjerat, deshta me e pasë zemrën të qetsueme.

— Zhak, fol, ç'ke? — i thashë tue ia marrë duert në duert e mija... A nuk, po të shkon puna mirë *atje poshtë?*

— Besa jo!... Nuk po shkon, — m'u përgjegj i ngrati djalë me nji zâ të pikllueshëm.

— Pa më thuej, ç'po ngjet? Athue mos ka marrë vesh gjâ Pjeroti a? A mos don me ju pengue vallë që të duheni ndërmjet veti?...

— Oh, jo, Daniel! S'âsht Pjeroti që na pengon... Asht krejt puna te ajo që nuk më don dhe që nuk do të më dojë kurr.

— Ç'marrëzi. Zhak! Si mund ta dijsh që nuk do të dojë kurr?... A i ke thanë që e don? Vetëm kaq... Jo, a s'âsht ashtu? Mirë fare! Atëherë...

— Ai, të cilin ajo e don, nuk ka folë; nuk ka pasë nevojë me folë për të qenë i dashtun...

— Me të vërtetë, Zhak, ti kujton që flautisti?...

Zhaku sikur s'e ndëgjoi pyetjen time fare.

— Ai, të cilin e don ajo nuk ka folë, — tha për herë të dytë.

Dhe kështu nuk mujta me dijtë ndonji gjâ mâ shum.

At natë nuk fjetëm aspak në kumbonarën e Sê Zhermenit.

Zhaku kaloi pothuej krejt kohën në dritare, tue këqyrë hyjt e tue fshâ. Unë mendojsha: „Sikur të shkoj *atje poshtë* e t'i shoh çashtjet për s'afërmi... Në fund të fundit Zhaku mundet me u gënjye. Zojusha Pjerot sigurisht që s'ka kuptue krejt dashunin që përfshihet në palët e asaj kravate... Mbasi Zhaku s'kishte pasë guxim të flasi për zjarrin e tij, ndoshta do të bâjsha mirë të flas unë për tê... Po, besa, njashtu: do të shkoj, do t'i flas asaj Filistinje[1]) së re, dhe do të shohim".

Të nesërmen, pa njoftue aspak nanë-Zhakun tim, vuna në zbatim këtë projekt të bukur. Sigurisht që, e kam dhe zotin dëshmitar, kur shkova *atje poshtë*, nuk kisha asnji prapamendim. Shkova për Zhakun, sall për Zhakun... E pra, kur shiqova në kand të rruginës Somon shtëpin e dikurshme tregtare Laluet me vitrinat ngjyrue më të gjelbërt dhe me pllakën *Porcelana dhe kristale*, ndjeva nji rrahje të lehtë në zemër, e cila duhet të kishte qenë nji paralajmërim për mue... Hyna. Dyqani ishte i shkretë, në dhomën në fund të dyqanit njeriu-flautë po hante; dhe tue ngranë, madjè, mbante instrumentin e tij në sofrabez pranë vedit. „Që Kamija të mund të ngurrojë në zgjedhjen e saj në mes të kësaj flaute-endacake dhe nanë-Zhakut tim, ja nji gjâ që s'âsht e mundshme... — thojshe me vehte tue u ngjitë shkallëve. — Mâ në fund, do të shohim..."

E gjeta Pjerotin në tryezë me të bijën dhe me zojën e randë. Syt e zez për fat të lumtun nuk ishin aty. Kur hyna buçitën klithje habije. „Mâ në fund, ja erdh! — briti Pjeroti i mirë me zanin e tij bumbullime ... Ky âsht taman rasti me e thanë... Do të pijë kafen bashkë me ne." Më banë vend t'ulem. Zoja e randë shkoi me kërkue për mue nji tas të bukur me lule t'arta dhe unë u ula pranë zojushës Pjerotë.

At ditë zojusha Pjerotë ishte shum e bukur. Në flokët e saj, diçka përmbi njanin vesh, — sot nuk âsht zakon me i vû po m'at vend — kishte vû nji drandofille të kuqe, por

[1]) Filistinët — Populi i vjetër që jetonte në mes të Siris dhe të Detit Mesdhe. Qe nënshtrue prej faraonit Ramsesit III. Luftoi dhe kundra Izraelitëve dhe Asirianëve e nga shekulli VII para ep. re filloi të zhduket nga historija.

aq të kuqe, të kuqe... Të mbetet mes nesh, besoj që ajo drandofillëz e kuqe ishte nji zanë, aq fort e zbukuronte Filistinën e vogël. „Ç'ndodhi kështu, zotni Daniel? — më tha Pjeroti me nji të qeshun të plotë dashunije, — a muer fund a, nuk doni me ardhë mâ te na a?" U mundova me u çfajsue tue folë për punët e mija letrare. „Po, po, i dij unë ato të gjitha, Kartjeri Latin..." — ia priti Sevenolasi, dhe nisi të qeshi me sa mujti tue shique zojën e randë, e cila kollitte, hëm! hëm! me nji zâ që donte me i thanë të pushojë, ndërsa mue më binte me kambë nën tryezë. Por këta njerëz të thjeshtë Kartjeri Latin don të thotë të dejuna, violina, maska, gjurullti, shishe të thyeme, net të dalldisuna dhe tjera marrina. Ah, sikur t'u kisha tregue jetën time që i ngjante asaj të nji kallugjeri në kumbonaren e Sê Zhermenit, do t'i kisha habitë tepër. Por, e dini vetë, kur âsht njeriu i ri, nuk zemrohet po ta pandehin tjerët për çapkën. Para paditjeve të Pjerotit tregojsha nji fytyrë modeste dhe mprohesha në nji mënyrë shum të dobtë: „Jo, besa, jo! Po ju siguroj... Nuk âsht ajo çka ju pandehni." Zhaku do të kishte qeshë fort sikur të më shifte.

Kur ishim tue i dhanë fund kafes, nji e rame e lehtë fyelli u ndëgjue në kopsht. E thërritshin Pjerotin në dyqan. Teksa e pat kthye ai shpinën, zoja e randë shkoi edhe ajo në shtëpin e zjarmit me luejtë nji lojë letrash me gjellëbâsen. Të mbesi mes nesh, unë besoj që merita mâ e madhe e kësaj zoje ishte të luente me letra me nji mjeshtri të madhe.

Kur páshë që më lanë vetëm me drandofillzën e kuqe, mendova: „Ja rasti!" e tashmâ e kisha emnin e Zhakut në buzë. Por zojusha Pjerotë nuk më la me folë. Pa më shique në fytyrë, më tha befas me nji zâ t'ulët: „A mos âsht vallë Qyqja e Bardhë që ju pengon me ardhë te miqt tuej?" Në fillim pandeva se po tallesh, por jo, nuk tallesh! Dukesh madjè dhe fort e tronditun sikur të vehesh re ngjyra e faqeve të saja dhe të rrahunat e jelekut të saj. Pa dyshim që kishin folë për Qyqen e Bardhë para saj dhe ajo përfytyronte disi në mjegull gjâna që nuk ishin të vërteta. Kisha mujtë me e çbindë me nji fjalë të vetme, por nuk e dij as vetë se ç'kotsi e marrë më pengoi... Atëherë, tue pá se nuk po i përgjegjsha, zojusha Pjerotë u kthye kah unë dhe, tue i çue qepallat, të cilat i kishte mbajtë t'uluna deri atëherë, më këqyri në sy... Po rrêj. Nuk më këqyri ajo, por syt e zez krejt të lagun me lot dhe të ngarkuem me qortime të buta. Ah! Ata të dashtun sy të zez, kënaqsi e shpirtit tim!

Kjo qe vetëm nji dukje e shkurtë. Qepallat e gjata u ulën pothuejse menjiherë, syt e zez u zhdukën; pranë meje

tash ndodhesh vetëm zojusha Pjerotë. Shpejt e shpejt, pa pritë nji dukje të re, fillova të flas për Zhakun. Fillova me i thanë sa i mirë ishte, sa fisnik në zemër, sa i zoti, sa bujar. I fola për vetëmohimin e tij që s'kishte mbarim, për at dashuni amnore gjithnji të zgjuet, çka mund të bante xheloze dhe nji nanë të vërtetë. Zhaku ishte ai që më ushqente, më vishte dhe më mbante. Nji zot e din se me çfarë pune të randë dhe mungesa ndaj vedit i paguente ai të gjitha këto. Po të mos ishte ai unë do t'isha ende atje larg, n'at burg të zi të Sarlandës, ku kisha vuejtë aq shum, aq shum...

Në këtë pjesë të ligjëratës sime, zojusha Pjerotë u duk e prekun në zemër dhe pashë që nji lot i madh po i rrëshqitte teposhtë faqes. Unë, pa ndonji sherr, pandeva që e kishte për Zhakun dhe thash me vehte: „Durim, mirë po shkon puna." Atëherë dyfishova gojtarín time. I fola për melankonín e Zhakut dhe për at dashuni të thellë, misterioze që ja brente zemrën. Ah, trefish, katërfish e lumtun do t'ishte ajo femën që...

N'ato fjalë drandofillja e kuqe të cilën zojusha Pjerotë e kishte në flokët e saj, rrëshqiti nuk e dij as unë se si, e ra në kambët e mija. Mû n'at çast po kërkojsha me gjetë nji mënyrë delikate me i dhanë me kuptue Kamijës së re që ajo ishte femna trefish, katërfish e lumtun, në të cilën Zhaku ishte dashunue. Drandofillzja e kuqe që ra, më dha këtë rast.
— A s'ju thashë që ishte nji zanë kjo drandofillzja e kuqe?
— E mora me të shpejtë prej toke, por nuk ia ktheva. „Kjo do të jetë për Zhakun nga ana juej" — i thashë zojushës Pjerotë me nji buzëqeshje shum të butë. — „Për Zhakun, nëse dëshironi" u përgjegj zojusha Pjerot tue fshâ; por në të njajtin çast, syt e zez u dukën dhe më shiquen butsisht si të dojshin me më thanë: „Jo! S'âsht për Zhakun, âsht për ty!" E sikur ta kishit pa se sa mirë e shprehshin këto dëshirë, me çfarë sinqeriteti të zjarrtë, me çfarë dashunije të pastër dhe të pamposhtshme! Megjithëkëtë unë ngurrojsha akoma dhe syt e zez qenë të detyruem me përsëritë dy a tri herë vazhdimisht: „Po!... për ty!... Për ty!" Atëherë putha drandofillzën e kuqe dhe e vuna në gjoksin tim.

At mbramje, kur u kthye Zhaku, siku zakonisht më gjet të krrusun në tryezën time tue shkrue vargje. I dhashë me kuptue që nuk kisha dalë gjatë ditës. Për fat të keq tue u zhdeshë, drandofillzja e kuqe, të cilën e kisha ruejtë në gjoksin tim, ra për tokë te kambët e shtratit. Të gjitha këto zanat janë plot sherrí. Zhaku e pá, e muer dhe e shiqoi për nji kohë të gjatë. Nuk e dij se cili ishte mâ i kuq, drandofillja apo unë.

— Po e njof — më tha — âsht nji lule e drandofillës që ndodhet *atje poshtë* mbi dritaren e sallonit.

Mandej shtoi tue ma kthye:

— Ajo nuk ma ka dhanë kurr nji të tillë mue.

Këto fjalë i tha aq trishtueshëm saqë m'u mbushë syt me lot.

— Zhak, miku im Zhak, të betohem që para mbramjes së sotshme...

Më ndërpreu me butsi: „Mos u çfajso, Daniel, jam i sigurtë që s'ke bâ kurrgjâ që të më trathtojsh... E dijsha, e dijsha që të donte ty. Kujtoju ç'të kam pasë thanë: ai, të cilin ajo e don, nuk ka folë, nuk ka pasë nevojë të flasi për të qenë i dashtun." N'ato fjalë i ngrati djalë filloi me ecë posht' e nalt nëpër dhomë. Unë e shiqojsha i palëvizshëm, tue mbajtë drandofillën e kuqe në dorë. — „Kjo çka ka ndodhë, duhet të ndodhte", përgjegji mbas nji çasti. Unë e dijsha që, po të shifte ty, nuk do të më donte mâ kurr... Ja se pse e kam zgjatë për aq shum kohë shkuemjen tande *atje poshtë*. Që mâ përpara isha xheloz më ty. Më fal, e dojsha fort!... Nji ditë, mâ në fund, deshta me bâ provë, të lashë që të vijshe. At ditë, i dashtuni im, e kuptova që puna ime e pat. Mbas pesë minutash të shiqoi në nji mënyrë t'atillë që s'e kishte shique askend. Edhe ti e kuptove gjithashtu. Oh, mos gënje, dhe ti e kuptove. Si dëshmi âsht fakti që, për mâ se nji muej ka qëndrue pa shkue *atje poshtë;* por, vaj medet, kjo gjâ s'më solli ndonji dobi!... Për shpirtënt si të sajin ata që s'janë të pranishëm, kurr s'janë fajtorë, përkundra... Çdo herë që shkojsha atje, s'bânte gjâ tjetër veçse më flitte për ty dhe , me aq pafajsi, me aq besim dhe dashuni... Kjo gjâ ishte nji mundim i vërtetë për mue. Tashti çdo gjâ ka marrë fund... Mâ mirë kështu."

Zhaku më foli në këtë mënyrë për nji kohë të gjatë, me të njajtën butsi dhe me të njajtën buzëqeshje të fashitun. Krejt ça më thonte ai më shkaktonte nji brengë dhe nji kënajsi në të njajtën kohë. Brengë, sepse ndiejsha që ai ishte i mjeruem; kënaqsi, sepse nepërmjet të çdo fjale të tij shifsha syt e zez që shëndritshin për mue, mbushë plot me qenjen time. Kur mbaroi së foluni, iu afrova, pak i marrshëm, por pa lëshue prej dore drandofillzën e kuqe: „Zhak, athue nuk do të më duesh mâ mbas tashit, a?" Buzëqeshi dhe, tue më shtrëngue për krahnuer të vetin: „Sa i marrë që je, — më tha — do të due edhe mâ shum."

Asht gjâ e vërtetë. Ngjarja e drandofillës së kuqe nuk ndrroi aspak dashunín e nanë-Zhakut tim ndaj meje, madjè as natyrën e tij. Besoj që vuejti shpirtnisht për nji kohë të gjatë, por nuk lejoi kurr që nji gjâ e tillë të binte në sy.

Asnji ankim, kurrgjâ. Ashtu si dhe mâ përpara, vazhdoi të shkonte *atje poshtë* çdo të diele dhe lente përshtypje të mirë para të gjithëve. Vetëm nyjet e kravatave u zhdukën. Përndryshe gjithnji ishte i qetë, krenar, e mbytte vehten me punë dhe ecte guximshëm përpara në jetë, me sy të ngulun në nji qëllim të vetëm — përtrimjen e votrës... O Zhak! Nanë-Zhaku im!

Ndërsa unë, ç'prej asaj dite që m'u dha mundsija me i dashtë lirisht syt e zez, pa shqetsime të ndërgjegjes, u lëshova kryekëput mbas dashunis sime... Nuk luejsha kambë mâ prej familjes Pjerotë. I kisha bâ për vedi të gjitha zemrat — por, oh përëndi, tue pague këtë gjâ me çmimin e sa e sa poshtërsive. S'e kisha për kurrgjâ me i sjellë sheqer z. Laluetit, me luejtë nji lojë letrash me zojën e randë... Quhesha Dëshirë-për-të-pëlçye n'at shtëpi. Zakonisht Dëshira-për-të-pëlqye vinte nga mesi i ditës. N'ato orë Pjeroti ishte në dyqan e zojusha Kamij ndodhesh nalt, vetëm, në sallon, me zojën e randë. Porsa mbërrijsha, syt e zez më çfaqeshin shum shpejt e, pothuej menjiherë, zoja e randë na lente vetëm. Kjo zojë fisnike, të cilën Sevenolasi e kishte zgjedhë si damë përcjellse për të bijën, e ndiente vehten të zhgarkueme nga çdo shërbim porsa më shifte që vijsha aty. Shpejt, shpejt, në punë me gjellëbâsen dhe me vrap nji lojë letrash. Unë s'ankohesha. Merreni me mend vetë; të jeshë vetëm për vetëm me syt e zez.

Oh përëndi, sa orë të mira kam kalue n'at sallon të vogël ngjyrë të zbehtë. Pothuej gjithnji sillsha me vedi nji libër, nji ndër poetët që më pëlqejshin, dhe u lexojsha fragmente syve të zez, të cilët lageshin prej lotve të bukur, ose lëshojshin xixa, simbas leximit .Gjatë kësaj kohe zojusha Pjerotë qëndiste pranë meje papuçe për t'anë ose ekzekutonte në piano të përjetshmet Andrrime të Rozëlênit, dhe unë e lejsha fare të qetë, ju siguroj. Ndiç, ngandonjiherë, në vendin mâ patetik të leximeve të mija, kjo borgjeze e vogël, bante me zâ të naltë nji vërejtje të marrë, si bje fjala: „Duhet të thërras mjeshtrin akordues..." ose dhe: „I kam dy pika të tepërta në papuçen time". Atëherë, prej zemrimit, mbyllsha librin dhe nuk dojsha me shkue mâ tutje. Por syt e zez kishin nji mënyrë t'atillë shiqimi saqë më qetsojshin menjiherë, dhe unë vazhdojsha leximin.

Tregohesh nji moskujdesí e madhe tue na lanë gjithnji ashtu vetëm n'at sallon të vogël ngjyre të zbehtë. Mendoni që na të dy — syt e zez dhe Dëshiri-për-të-pëlqye, së bashku nuk kishin mâ shum se tridhetë e katër vjet... Për fat të lumtun zojusha Pjerotë nuk na braktiste kurrë dhe kjo ishte nji mbikqyrje shum me mend, shum vëzhguese, shum e ga-

tshme, siç âsht e nevojshme për ruejtjen e depove të barotit... Nji ditë, më kujtohet, ishim t'ulun, syt e zez e unë në nji kanapé të sallonit. Ishte nji mbasdite e butë maji, dritaret ishin të hapuna, perdet e mëdha të lëshueme bijshin deri për tokë. At ditë lexojsha Faustin... Kur mbaroi leximi, libri më rrëshqiti prej dore. Për nji çast qëndruem njani kundruell tjetrit, pa folë, në qetsi dhe në dritë të mektë... Ajo mbante kryet të mbështetun në krahun tim. Nëpër bluzën e shkurtë pak të hapun shifsha medaljet e argjenta që rrëshqitshin në fund të qafores. Befas, zojusha Pjerotë u çfaq mes nesh. Duhet të kishit pa se si më përzû menjiherë në qoshen tjetër të kanapés, — dhe ç'predikim të madh se! „Kjo çka po bâni ju këtu âsht shum gjâ e keqe, fëmijt e mij, — më tha... Po keqpërdorni besimin që kanë ndaj jush... Duhet me folë me babën për projektet tueja... Ho burra! Daniel, kur do t'i flitni babës?" Premtova që do të flas me Pjerotin mbrenda nji kohe shum të shpejtë, porsa ta kryejsha poemën time të madhe. Ky premtim e fashiti pak mbikqyrsen tonë: por prapseprap, prej asaj dite syve të zez i u ndalue me u ulë në kanapé pranë Dëshirit-për-të-pëlqye.

Ah! Kjo zojusha Pjerotë ishte nji qenje shum e rreptë. Merrnje me mend që në ditët e para nuk donte t'i lejojë syve të zez me më shkrue; megjithatê, mâ në fund pranoi, por me kusht të domosdoshëm që t'ia tregojshin të gjitha letrat. Fatkeqsisht, ato letra t'adhurueshme, plot dashuní, shkrue nga syt e zez, zojusha Pjerotë nuk kënaqesh vetëm tue i rishlexue, por shpesh herë shtonte fjali prej vehtës së saj, të tilla për shëmbull:

— ... Këtë mëngjes jam krejt e trishtueshme. Kam gjetë nji marimangë në raftin tim. Marimanga e mëngjesit tregon idhnim.

Ose ndonji të tillë:

— Nuk mbahet shtëpija me nji trá të vetëm...

E mandej refrenin e zakonshëm:

— Duhet të flitni me têm at për projektet e jueja...

Fjali kjo, së cilës unë i përgjegjsha si gjithmonë:

— Kur ta kem krye poemën time.

VIII

NJI MBRAMJE LETRARE NË RRUGINËN SOMON

Mâ në fund e kreva at poemë të famshme. I dola në krye mbas katër muejsh pune. Më kujtohet që, kur mbërrina në rreshtat e fundit, nuk mujsha mâ me shkrue, aq fort më dridheshin duert prej ethesh, prej kryenaltsis, kënaqsis dhe padurimit.

Në kumbonaren e Sê Zhermenit kjo qe nji ngjarje me randsi. Me këthough rast Zhaku, mbrenda ditës u kthye dhe u bâ Zhaku i dikurit, Zhaku i lidhjes së librave me kartuç, Zhaku i poçave të vegjël të tutkallit. Ma lidhi nji fletore të madhnueshme, në të cilën ai vetë desht të kopjojë me dorë të vet poemën time, dhe për çdo varg lëshonte britma admirimi, qëllonte tryezën me grusht prej entuziazmi... Unë vetë, kisha mâ pak besim në veprën time. Zhaku më donte për së tepërmi; nuk kisha besim në gjykimin e tij. Do të kisha dëshirue t'ia lexojsha poemën time ndonji njeriu të paanshëm e të sigurtë. Për dreq nuk njifsha kërkênd.

E pra, në bylmetoren s'më kishte mungue rasti me njoftë njerëz të ndryshëm. Ç'prej se ishim bâ të pasun, hajsha në tryezë si i abonuem në sallën e fundit. Atje vijshin nja njizet të nij, shkrimtarë, piktorë, arkitekta, ose mâ mirë me thanë fundrrina e gjithë këtyne. Sot ajo fundrrinë âsht ngritë; disa nga ata të rij janë bâ njerëz të shkëlqyeshëm dhe, kur shoh emnat e tyne ndër fletore, më coptohet zemra kah mendoj që unë nuk jam kurrkushi. — Kur mbërrijsha në tryezë, e tanë kjo botë njerzish të rij më pritte me krahë hapët; por, nga se isha shum i mansshëm për të marrë pjesë në diskutimet

e tyne, më lanë shpejt mbas shpine e kështu prap e ndiejsha vehten gjithnji të vetëm në mes të tyne, poaq sa isha në tryezën time të vogël në sallën e përgjithshme. Ndëgjojsha; nuk flitsha.

Nji herë në javë, kishim për darkë në mes tonë nji poet shum të famshëm, emni i të cilit nuk më kujtohet mâ, por të cilin këta zotnij e quejshin Baghavat, prej titullit të njanës nga poemat e tija. Ato dit pijshim venë Bordoje që kushtonte tetëmbëdhetë qindarë shishja; mandej, kur sillshin pastat dhe pemët, Baghavati i madh recitonte nji poemë indjane. Poemat indjane ishin specialiteti i tij. Njana prej tyne kishte si titull *Lakçamana*, nji tjetër *Daçarata*, nji tjetër *Kalatçala*, nji tjetër *Bagirata*, e mandej *Çudra*, *Synosepa*, *Viçvamitra*..., por mâ e bukura e të gjitha këtyne ishte *Baghavati*. Ah! Kur poeti recitonte *Baghavatin* e tanë salla përmbysesh. Ulurojshin, përplasshin kambët për tokë, hypshin mbi tryeza. Në të djathtën time kisha nji arkitekt me hundë të kuqe, i cili qante me dnesë ç'prej vargut të parë dhe gjatë gjithë kohës fshinte lotët me mësallën time...

Unë vetë, i rrëmbyem nga kjo gjendje, britsha mâ fort se të gjithë, por në të vërtetë nuk isha i çmendun për Baghavatin. Tekembramja, këto poema indjane ishin të gjitha të përngjajshme. Gjithnji përmendesh nji lotus, nji kandor, nji elefant e nji buell; ndonjiherë, për të bâ ndryshime, lotusi quhesh lotos. Por, tue lanë m'anash këto motërzim, të gjitha këto poema vlejshin njana sa tjetra: as epsh, as vërtetsí, as fantazi. Rima mbi rima. Nji mistifikacion... Ja se ç'mendojsha për vehten time për Baghavatin e madh; dhe sigurisht do të kisha dhanë nji gjykim mâ të butë për të sikur të pranishmit të kishin kërkue prej meje të lexoj dhe unë disa vargje, por ata s'më kërkojshin aspak e kjo gjâ më bânte të pamëshirshëm... Mâ në fund s'isha unë i vetmi që kisha nji mendim të tillë mbi poezin Hindjane. Kisha dhe fqiun tim n'anën e majtë, i cili gjithashtu s'e përtypte dot... Njeri i çudiçëm fqiu im i së majtës, i ndyemë me njolla t'yndyrshme, i lackarosun, me lëkurë të shkëlqyeshme, me nji ballë të madh, tullac dhe me nji mjekër të madhe nëpër të cilën gjithmonë vraponte ndonji fije fideje. Ishte mâ i vjetri në tryezë e gjithashtu edhe shum mâ i squet se të tjerët. Ashtu sikur gjithë mentarët e mëdhej, flitte pak e s'e tregonte vehten shum. Çdonjani e nderonte. Për të thojshin: „Asht shum i aftë... âsht mentar". Unë, kur shifsha grimasën ironike që bante tue shtrembue buzët kah ndëgjonte vargjet e Baghavatit të madh, kisha formue idén mâ të naltë për fqiun tim të së majtës. Mendojsha: „Ja nji njeri që ka shije... Sikur t'ia tregojsha poemën time!"

Nji mbramje — ndërsa po çoheshim prej tryeze — porosita nji faqore raki dhe e grisha mentarin të pijë nji gotë të vogël me mue. Pranoi. E dijsha unë dobsín e tij. Ndërsa ishim tue pi e solla bisedën mbi Baghavatin e madh dhe fillova të flas shum keq për lotusat, kondorët, elefantat dhe buejt. — Ishte nji guxim i tepruem, elefantat janë shtazë që s'ta harrojnë!... Ndërsa unë flitsha, mentari i qitte vedit raki pa thanë asgjâ. Herë mbas here buzëqeshte dhe luente kryet në mënyrë aprovimi tue bâ: „Ua... ua..." Tue marrë zemër së tepërmi nga ky sukses i parë, i pohova që edhe unë kisha shkrue gjithashtu nji poemë të madhe dhe që kisha dëshirë t'ia shtroj gjykimit të tij. „Ua... ua..." bani mentari pa i vrâ vetllat. Tue pá që ky njeri ishte në qejf, thash me vehte: „Asht çasti!" dhe nxora poemën time prej xhepit. Mentari, pa u tronditë, shprazi dhe të pestën gotë, më shiqoi i qetë kah po shpalojsha fletoren; por, në çastin suprem, vû dorën e tij pijaneci të vjetër në mangën time: „Dy fjalë, djalosh, para se të fillojmë... Cili âsht kriteriumi juej?"

E shiqova me shqetsim.

— Kriteriumi juej!... foli mentari i tmershëm tue ngritë zanin. Cili âsht kriteriumi juej?

Ofshe, kriteriumi im!... S'e kisha kurrfare, s'kisha mendue kurr që të kem nji kriterium, e kjo gjâ madjè dhe shifesh në syt e mij të habitun, në të mërdhezunit tim dhe në turbullimin tim.

Mentari u ngrit i fyem: „Si vallë, djalosh fatkeq, nuk keni kriterium! Atëherë âsht e kotë të më lexoni poemën tuej... e dij që mâ përpara se sa vlen". N'ato fjalë shprazi nji mbas nji dy a tri gotza raki që kish mbetë akoma në fund të shishes, muer kapelen e tij dhe duel tue i rrotullue syt e tij të çartun.

Në mbramje, kur ia tregova aventurën time mikut Zhak, e rrëmbeu nji zemrim i madh. „Mentari yt âsht nji shtazë — më tha —... Ç'ka të bâjë të keshë apo jo nji kriterium! A mos e kanë vallë Bengalasit a?... Nji kriterium! Ç'na qenka ky?... Ku fabrikohet vallë? A âsht pá ndonjiherë?... The qafesh tregtar kriteriumesh!..." Zhaku im i mirë! Iu kishin mbushë syt me lot nga kjo dhunë që i ishte bâ kryeveprës sime dhe mue. „Ndëgjo, Daniel! — foli përsëri mbas nji çasti — kam nji idé... Mbasi dëshiron ta lexojsh poemën tande, po sikur ta lexojshe te Pjeroti nji të djele?..."

— Te Pjeroti?... Oh! Zhak!

— Pse jo?... Ç'na qenka! Pjeroti s'âsht shqiponjë, por s'âsht as urith... Kamija do të jetë nji gjykatse e shkëlqye-

shme, ndonse pak e favorshme që mâ përpara... Zoja e randë ka lexue shum... Ai skyfteri i vjetër, mixha Laluet, edhe ai nuk âsht aq i mbyllun sa e tregon pamja e tij... Mâ në fund Pjeroti njef në Paris njerëz të dalluem, të cilët mund të thirren at mbramje... Ç'thue? A don që t'i flas?...

Kjo idé, me shkue me kërkue gjykatës në rruginën Somon, nuk më kënaqi aspak, por megjithatê kisha nji t'atillë dëshirë të madhe të lexoj vargjet e mija saqë, mbasi e shtremnova fytyrën nji grimë, pranova propozimin e Zhakut. Qysh ditën e nesërme foli me Pjerotin. Deri më ç'pikë mund të ketë kuptue saktësisht Pjeroti se ku qëndronte puna, âsht nji gjâ fort e dyshimtë; por, mbasi në këtë çashtje shifte nji rast për t'u tregue i kandshëm për fëmijt e Zojushës, ky njeri i mirë tha „po" pa ngurrue, dhe menjiherë filluen me dërgue ftesat.

Kurr ndonji herë salloni i vogël ngjyre së zbehtë s'kishte përjetue nji festë të tillë. Pjeroti, për të më nderue, kishte grishë njerzit mâ të shquem nga bota e porcelanë shitësve. At mbramje letrare kishim aty, përpos njerëzve të zakonshëm, z. dhe zojën Pasazhô me djalin e tyne veterinar, nji ndër nxansit mâ të shkëlqyeshëm të Shkollës d'Aflor; ndodhesh Ferujati i vogël, framason, gojtar i mirë, i cili kishte pasë para pak kohe nji sukses të hatashëm në lozhën e Lindjes së Madhe; mandej çifti Fuzheru me gjashtë zojushat e tyne të rendueme si gypat e organos, dhe mâ në fund Ferujati i madh, antar i shoqnis poetike Kavo, njeriu mâ i dalluem at mbramje. Kur e pashë vehten përballë këtij areopagu, e kuptoni vetë se sa e ndjeva vehten të prekun. Mbasi u kishin thanë që do të vijshin për të dhanë gjykimin e tyne mbi nji vepër poetike, të gjithë këta njerëz të zotët e kishin quejtë t'arsyeshme që duhesh të kishin nji pamje simbas rastit, të ftoftë, të fashitun, pa gaz në fytyrë. Flitshin në mes të tyne me zâ t'ulët dhe me nji çehre të randë, tue lëvizë kryet si gjykatës. Pjeroti, i cili s'e merrte këtë punë aq misteriozisht, i shiqonte të gjithë me nji fytyrë të habitun... Kur mbërrijtën të gjithë, qëndruen në vendet e tyne. Unë isha i ulun më shpinë të kthyeme kah pianoja; ndëgjuesit, në formë gjysëm rrethi, ndodheshin rreth meje, me përjashtim të Laluetit plak, i cili brênte kokrrat e tij të sheqerit në vendin e zakonshëm. Mbas nji zhurme së shkurtë qetsija mbretnoi dhe unë, me nji zâ të tronditun, fillova të lexoj poemën time...

Ishte nji poemë dramatike, e titullueme në mënyrë pompoze *Komedija baritore*... Në ditët e para të mërgimit të tij në Sarlandë, Vocrraku zbavitesh tue u tregue nxanëve të tij tregime të vogla fantastike, plot bulq, flutura dhe shtazëza

tjera. Me tri nga keto tregime, thurrë në formë dialogu dhe të vueme në vargje kisha hartue Komendin baritore. Poema ime ishte e ndame në tri pjesë: por at mbramje, te Pjeroti, ua lexova pjesën e parë. Po kërkoj lejën të kopjoj këtu at fragment të *Komedis baritore*, jo si nji copë të zgjedhun letrare por vetëm si nji pjesë dokumentimi të *Historis së Vocrrakut*. Mendonje vehten, lexuesit e mij të dashtun, që ndodheni t'ulun n'at rreth në sallonin e vogël ngjyre së zbehtë, dhe që Daniel Eiseti, tue u dridhë i tanë reciton para jush.

AVANTURAT E NJI FLUTURE SË KALTËRT

Skena paraqet nji fushë. Asht ora gjashtë e mbramjes: dielli po perëndon. Kur ngrihet perdja, nji Flutur e kaltërt dhe nji Mollëkuqe e re, të dy të gjinis mashkullore, bisedojnë tue qëndrue më njanën dhe tjetrën anë të nji kërcyelli fieri. Janë ndeshë në mëngjes dhe kanë kalue ditën së bashku. Meqenëse âsht vonë, Mollëkuqja bam kinse don të tërhiqet.

FLUTURA

Çka!... Po shkoni kaq herët?...

MOLLËKUQJA

Qe besa, duhet të kthehem;
Asht vonë, mendoni pak!

FLUTURA

Prit pak, çka dreqin ke!
Kur nuk âsht tepër vonë për t'u kthye në shtëpi të vet!
Sa për vehten time, unë mërzitem në shtëpi; e ti?
Aq mërzitshëm âsht; nji derë, nji mur e nji dritare,
Ndërsa jashtë ka diell, ka vesë,
Edhe lulkuqe, edhe hapsinë edhe çdo gjâ.
Nëse lulëkuqet s'i ke qef,
Duhet ta thuesh...

MOLLËKUQJA

Ofshe, zotni, i adhuroj!

FLUTURA

E pra! Atëherë, i marrë, mos shko akoma;
Rri me mue. Po e sheh vetë, koha âsht aq e mirë e ajri âsht i freskët..

MOLLËKUQJA

Po, por...

FLUTURA, tue e shty në bar

He, rrotullohu nëpër bar, krejt âsht i yni.

MOLLËKUQJA, tue u rropatë

Jo, më len! Qe besa! Duhet të shkoj.

FLUTURA

Shët! A po ndëgjon?

MOLLËKUQJA, e frigueme

Çka?

FLUTURA

Njajo shkurtëz e vogël,
E cila po këndon e dalldisun në hardhin këtu pranë...
Ç'thue? Ç'kangë e mirë për kët mbramje të bukur verë,
E sa kandshëm që âsht në kët vend ku ndodhemi!...

MOLLËKUQJA

Pa dyshim, por...

FLUTURA

Hesht!

MOLLËKUQJA

Ç'po ngjet?

FLUTURA

Qe, disa njerëz

(Kalojnë disa njerëz)

MOLLËKUQJA, me zâ t'ultë mbas nji heshtje

Njeriu âsht zemërzi; a s'âsht' ashtu?

FLUTURA

Shum zemërzi.

MOLLËKUQJA

Gjithnji drue që çdonjani nga ato do të më shtrydhi tue ecë;
Kanë kambë aq të trasha, e unë brijt aq të hajthta...
Ju, as ju nuk jeni i madh, por keni flatra;
Janë të stërmëdha

FLUTURA

U muer vesh! Miku im i dashtun, nëse të frigojnë
Këta katundarë trashamanë, kacavarru në shpinën time;
Unë i kam brijt shum të forta! Nuk i kam flatrat
Prej cipës së qepës si zojushat,
Due me të çue ku të dëshirojsh,
Dhe për sa kohë të keshë qejf.

MOLLËKUQJA

Oh, jo zotni, të falem ndrës

S'do të guxojsha kurr...!

FLUTURA

A âsht vallë aq shum vështirë
Të kacavaresh në shpinën time?

MOLLËKUQJA

Jo, por...

FLUTURA

Kacavaru pra, i marrë!

MOLLËKUQJA

Ju do të më çoni te unë, mirret vesh;
Se përndryshe...

FLUTURA

Porsa të nisemi, mbërrijmë atje.

MOLLËKUQJA, tue u kacavarë mbi shokun e tij.

Asht çashtja se, në mbramje, te na lutemi.
Më kuptoni?

FLUTURA

Pa dyshim... Ulu pak mâ mbrapa.
Njaty... Tash, qetsi! U lëshova krejtsisht.

(Frr! Fluturojnë; dialogu vazhdon n'ajr.)

Miku im, âsht mrekullí! Nuk je aspak i randë

MOLLËKUQJA, e frigueme

Ah, zotni!...

FLUTURA

He Çka?

MOLLËKUQJA

S'po shoh mâ... koka
Po më sillet vërdall; due të zbres patjetër...

FLUTURA

S'je i marrë?
Nëse të mirren ment, duhet të mëshelish syt.
A i mshele?

MOLLËKUQJA, tue i mëshelë syt

Po...

FLUTURA

A po e ndien vehten mâ mirë?

MOLLËKUQJA, tue u përpjekë

Pak mâ mirë.

FLUTURA

Me të vërtetë që në familjen tuej
Nuk jeni fluturues të mirë...

MOLLËKUQJA

Oh, ashtu âsht!

FLUTURA

S'âsht faji juej

Nëse timoni i ballonit s'âsht gjetë akoma

MOLLËKUQJA

Oh, jo...

FLUTURA

Ja, zotni, mbërritë.

(Lëshohet mbi nji Lule shëngjergji)

MOLLËKUQJA

Më fal! Por... por unë nuk banoj këtu.

FLUTURA

E dij, por mbasi âsht shum heret
Të solla këtu te nji Lule shëngjergji e miqve të mij.
Do ta njomim pak sqepin; — âsht gjâ e lejueshme...

MOLLËKUQJA

Oh, nuk kam kohë!...

FLUTURA

Hé! Jo mâ shum se nji sekondë.

MOLLËKUQJA

E mandej mue s'më pranojnë në shoqní...

FLUTURA

Eja de! Do të paraqes si fëmin tim të paligjshem,
Do të jesh i pritun mirë, mos u mërzit!...

MOLLËKUQJA

Mandej, âsht edhe vonë.

FLUTURA

Oh, jo! Nuk âsht vonë, ndëgjo gjinkallën...

MOLLËKUQJA

Mandej ... unë... s'kam të holla...

FLUTURA, tue e tërheqë

Eja, Lule shëngjergji qeras.

(Hyjnë te Lule shëngjergji). — Bje perdja.

N'aktin e dytë, kur çohet perdja pothuej âsht natë... Shihen dy shokët tue dalë nga Lule shëngjergji... Mollëkuqja âsht paksa e dejun...

FLUTURA, tue shtrî shpinën

E tash, për udhë!

MOLLËKUQJA, tue u kácavarë trimnisht

Për udhë!

FLUTURA

He pra, ç'thue?
Si të duket Lule shëngjergji im?

MOLLËKUQJA

Miku im i dashtun, Lule shëngjergji âsht i mrekullueshëm;
E hap podrumin e vet dhe krejt çka ka, pa ju njoftë...

FLUTURA, tue shique qiellin

Oh, oh! Hana e ka qitë kryet në dritaren e vet
Duhet të shpejtojmë...

MOLLËKUQJA

Të shpejtojmë, pse?

FLUTURA

A nuk po ngutesh me u kthye në shtëpi?...

MOLLËKUQJA

Oh! Mjafton që të mbërrij në kohë të lutjes...
Mâ në fund, nuk âsht larg shtëpija ime,... njatje mbrapa âsht.

FLUTURA

Nëse nuk je ti për ngut, besa as unë nuk jam.

MOLLËKUQJA, me sinqeritet

Sa fëmi i mirë që po tregohesh!... Nuk e dij se pse
Por e tanë bota s'janë miqt e tu në këtë dhe.
Per ty thonë: „Asht endacak, âsht i pabindshëm!
Asht poet, âsht kërcimtar!..."

FLUTURA

Këqyre këqyre! Kush thòt ashtu?

MOLLËKUQJA

O perëndi! Skarabeja...

FLUTURA

Ah, po, ajo fuçi e trashë
Ajo më quen kërcimtar sepse e ka barkun sa nji qyp.

MOLLËKUQJA

Por s'âsht ajo e vetmja që t'urren...

FLUTURA

Ah, fol!

MOLLËKUQJA

Kështu, dhe Kaçamijt nuk janë miqt e tu,
Besa, as Hagrepat, madje as Bubrrecat.

FLUTURA

Vërtet?

MOLLËKUQJA

Mos iu vardis kurr Marimangës,
Asaj i dukesh tepër i shëmtuet.

FLUTURA

E kanë njoftue keq.

MOLLËKUQJA

Hé! Gucimacat pajtohen pak me mendimin e saj...

FLUTURA

Të zâ besë!... Por më thuej, në botën që jeton ti,
Sepse, mâ në fund, ti s'i përket botës së gucimacave,
A jam i shiquem me nji sy të keq?...

MOLLËKUQJA

Paj, mvaret simbas familjeve,
Rinija âsht për ty, pleqt në përgjithsi
Mendojnë që nuk ke nji kuptim të shëndoshtë për moralin.

FLUTURA, trishtueshëm

Po shoh që nuk gëzoj shum simpati.
Shkurt me thanë...

MOLLËKUQJA

Besa, jo miku im i ngratë!

Híthat të duen. Bretku t'urren, deri dhe Bulku,
I cili, kur flet për ty, thot: „Qaj f... f... flutura!"

FLUTURA

A m'urren edhe ti si të gjithë këta kopukë?

MOLLËKUQJA

Unë!... Unë t'adhuroj; kaq mirë e ndiej vehten mbi shpatullat tua!
E mandej, ti më çon gjithnji te Lule shëngjergjet.
Asht gjâ që të kënaq!... Pa më thuej a mos jam tue të lodhë;
Do të mund të bâjshim edhe nji pushim të vogël
Në ndonji vend... Nuk je i lodhun, ma merr mendja?

FLUTURA

Po më dukesh pak i randë, s'âsht trazim për mue.

MOLLËKUQJA, tue i tregue Lule shëngjergjet

Atëherë pra, a po hymë këtu, do të pushojsh.

FLUTURA

Ah, të falem nderit!... Lule shëngjergji, gjithnji e njajta gjâ;
Mâ mirë due pranë tyne...

MOLLËKUQJA, krejt e skuqun

Te drandofillja?...

Oh, jo, kurr...

FLUTURA, tue e tërheqë

Eja, eja! Nuk do t'na shofin.

(Hyjnë tinës te Drandofillja) — Bjen perdja.

N'aktin e tretë...

Por nuk do të dëshirojsha, lexues të mij të dashtun, të keqperdoroj mâ gjatë durimin tuej. Vargjet, sa mâ shum që kalon koha, s'e kanë shijen e dikurshme të na pelqejnë, e dij. Prandej po i jap fund citimeve të mija dhe po kënaqem tue ju tregue shkurtas pjesën tjetër të poemës sime.

N'aktin e tretë âsht natë krejtsisht... Të dy shokët dalin së bashku prej Drandofillës... Flutura don ta kthejë Mollëkuqen te prindët e tij, por ky i kundërshton; âsht krejtsisht i dejun, hudhet laradash nëpër bar dhe lëshon britma rebele... Flutura âsht i detyruem me e çue dasht'e padashtë në shtëpi të tij. Ndahen te dera tue i premtue njani tjetrit që do të shifen për së shpejti. Atëherë Flutura shkon krejt vetëm në shtëpi të vet nepër terrin e natës. Edhe ai âsht pak i dejun, por të dejunit e tij âsht i trishtueshëm: Flutura përtrin në mend rrëfimin e Mollëkuqes dhe pyet vehten me zemër të plasun pse vallë aq shum vetë e urrejnë atê, i cili s'i ka bâ kujt gjâ të keqe... Qielli âsht pa hanë, era fryen, fusha âsht krejt e errët. Flutura ka frigë, ka të ftoftë, por ngushllohet tue mendue që shoku i tij âsht në vend të sigurtë, në fund të nji shtrese shum të nxehtë... Por, herë mbas here në terr shifen zogj të mëdhej nate, të cilët kalojnë nëpër skenë tue fluturue në heshtje. Shëndrit vetima. Shtazët zemërzeza, të cilat kanë zanë pritat nën gurë, zgërdhihen tue tregue Fluturën... „E kemi në dorë" thonë. Dhe, ndërsa ky fatkeq shkon djathtas e majtas plot frigë, nji Therrë në kalim e shpon me nji të qëllueme shpate; nji Hakrep ia çjerr barkun me danat e veta; nji Marimangë leshatake ja shkyen nji kind të robes së tij sateni të kaltërt, dhe, mâ në fund, nji Laskuriq ia then brîjt me nji të qëllueme krahu. Flutura rrëxohet, plagosë për vdekje. Ndërsa ai gjimon në bar, Hîthat gëzohen dhe Bretkët thonë: „Mirë iu bâ!"

N'agim, Bubrrecat, të cilët shkojnë në punë me strajcat e mataret e tyne, gjejnë kufomën në stom t'udhës. Mezi që i hudhin nji shiqim dhe largohen e s'duen me e vorrosë. Bubrrecat nuk punojnë për shpirt të gjyshit... Për fat të lumtun nji shoqni insektesh Vorrtarë kalon andej pari. Këta janë, siç e dini shtazë të vockla ngjyre së zezë, të cilat janë zotue me vorrue të vdekunit... I ngjiten përvujtnisht fluturës së mjerë dhe e ngrehin kah vorret... Nji grumbull kureshtarësh vrapon t'u dali përpara kah kalojnë dhe çdonjani bân vërejtjet e veta me zâ të naltë... Bulqit ngjyrë hini, t'ulun në diell para dyerve të tyne, thonë me zâ të randë: „I donte shum lulet!" — „Bredhte shum natën!" shtojnë kaçamijt, ndërsa zhurzhingat me bark të madh e të mveshuna me tesha t'arta, tunden tue murmurue: „Tepër endacak! Tepër endacak!" Nga tanë kjo morí, as nji fjalë keqardhje për të vdekunin e ngratë; sall nëpër fushat për rreth, zambakët e mëdhej janë mbyllë dhe gjinkallat nuk këndojnë.

Skena e fundit zhvillohet në vorrezat e fluturave. Mbasi Vorrtarët kryen punën e tyne, nji Kacadrê madhshtuer, i cili kishte ndjekë vargun, i u afrue gropës dhe, tue i çue kambët e para, fillon të mbajë fjalim me lëvdata për të ndjerin. Fatkeqsisht i mungon kujtesa; mbetet aty me kambët e para të ngrituna, tue lëvizë kamb'e duer për nji orë të tanë e tue u ngatrrue në fjalit e tij... Kur e kreu oratori fjalën e tij, secili u tërhoq dhe atëherë, në vorrezat mbetun shkretë u duk Mollëkuqja e skenës së parë tue dalë përmbas nji vorri. Zhytë në lot, gjunjzohet në tokën e njomë të gropës dhe thot nji lutje të prekshme për mikun e vet të ngrat që ndodhet aty.

IX

DO TË SHESISH PORCELAN

Në rreshtin e fundit të poemës sime, Zhaku, i entuziazmuem, u ngrit për të britë „bravo", por u ndal menjiherë tue pa fytyrat e shqetsueme të të gjithë atyne njerzve të zot.

Në të vërtetë, ma merr mendja që, sikur t'ishte lëshue rrëmbyeshëm kali i zjarrtë i Apokalipsit në mes të sallonit të vogël ngjyrë të zbehtë, nuk do të kishte shkaktue nji mahnitje mâ të madhe se sa flutura ime e blertë. Pasazhonët, Fuzhëruët, krejtsisht të rrënqethun nga ajo çka kishin ndëgjue, më shiqojshin me sy të hapun; dy Ferujatët bâjshin me shenja. Askush nuk çelte gojë. Mendoni se si e ndiejsha vehten.

Befas, në mes t'asaj qetsije dhe mahnitje së përgjithshme, nji zâ — e çfarë zani! — i zbehtë, i çjerrun, i ftoftë, pa ngjyrë, nji zâ fantome duel përmbas pjanos dhe më bani të dridhem në karrigën time. Ishte hera e parë, mbas dhetë vjetsh, që po e ndëgjojshin tue folë njeriun me kokë zogu, fort të nderuemin Laluet: „Jam shum i kënaqun që e mbytën fluturën, — tha plaku i çudiçëm tue bre kokrën e sheqerit egërsisht, — unë nuk i due fluturat!..."

Të gjithë filluen me qeshë, dhe kështu nisi diskutimi për poemën time.

Antarit të shoqnis poetike Kavò i u duk vepra pak tepër e gjatë dhe më porositi shum që ta shkurtoj në nji ose dy kangëza, gjinì thjeshtë franceze. Nxansi i shkollës Alfor, dijetar natyralist, më bani vërejtje që Mollëkuqet kanë krahë, e kjo gjâ hudhte poshtë mundsit që prralla ime të dukej e besueshme. Ferujati i vogël shitte mend që e kishte lexue diku krejt këtë ngjarje. „Mos i ndëgjo, — më tha Zhaku me zâ t'ulët, — âsht kryevepër." Sa për Pjerotin ai nuk thonte gjâ-

send; dukesh shum i zanun. Ndoshta ky njeri i mirë, i ulun pranë së bijës gjatë gjithë kohës së leixmit, kishte ndie tue u dridhë në duert e veta nji dorë të vogël, tepër t'impresionueme, ose ishte habitë nga kalimi i nji shiqimi të zi dhe të ndezun. Sidoqoftë, at ditë Pjeroti — ky âsht taman rasti me e thanë — pat nji pamje shum të çudiçme dhe qëndroi i ngjitun gjithë mbramjen për fustanin e zojushës së vet. Unë nuk mujta me u thanë asnji fjalë syve të zez dhe u largova shum herët, pa dashtë me ndëgjue nji kangëzë të re t'antarit të shoqnis poetike Kavò, gjâ që ai s'ma harroi kurr.

Dy dit mbas asaj mbramje letrare të paharrueshme mora nji pusullë prej zojushës Pjerot, të shkurtë por elokuente: „Ejani shpejt, im atë din çdo gjâ." E mâ poshtë, të dashtunit syt e mij të zez, kishin nënshkrue: „Ju due".

U turbullova pak, e pohoj, nga kjo çfaqje e re dhe shum e guximshme ndjenjash. Ç'prej dy ditësh vrapojsha prej nji botuesi në tjetrin me dorëshkrimin tim dhe mâ pak çajsha kryet për syt e zez sesa për poemën time. Mandej ideja që të spjegohem me at bullafiq Sevenolasi, me Pjerotin, s'më tërhiqte aspak... Kështu, edhe pse mora at thirrje të ngutshme prej syve të zez, qëndrova disa dit pa u kthye *atje poshtë*, tue i thanë vehtes sime për t'u sigurue për qëllimet e mija: „Kur ta kem shitë poemën time". Fatkeqsisht nuk e shita dot.

N'at kohë, — nuk e dij nëse edhe sot ngjet poashtu — zz. botuesit ishin njerëz shum t'ambël në fjalë, shum të sjellshëm, shum bujarë, shum të pritshëm, por kishin nji të metë kryesore: nuk mujshe me i gjetë kurr në zyre të vet. Sikurse edhe disa hyj shum t'imtë, të cilët shifen vetëm me dyrbí të mëdha t'Observatorit, ashtu edhe këta zotnij nuk ishin të dukshëm për remetin.

Oh perëndi, sa kam ngá nëpër ato zyre! Sa dorza dyersh me xhama kam rrotullue! Sa ndalesa kam bâ para vitrinave të librarive tue thanë me vehte ndërsa zemra më rrihte: „A të hyj? A të mos hyj?" Mbrenda ndër librarí bante nxehtë. Vinte erë librash të rij. Ndodheshin plot njerëz tullaca, shum të zanun me punë, të cilët përgjegjshin mbrapa tezgave, nalt prej nji shkalle së dyfishtë. Sa për botuesin, ishte i padukshëm... Çdo mbramje kthehesha në shtëpi i trishtueshëm, i lodhun, i nevrikosun. „Guxim — më thonte Zhaku, — do të keshë mâ shum fat nesër". E të nesërmën fillojsha përsëri betejën, i armatosun me dorëshkrimin tim. Çdo ditë e mâ tepër ndiejsha që po më bâhet mâ i randë, ndiejsha që e kam si barrë të mërzicme. Në fillim e mbajsha nën krah me krenari, si nji çadër të ré; por në fund më vinte marre që e kisha dhe e vejsha në gjoks tue mbërthye me kujdes redingotën time sipër tij.

Tetë ditë kaluen kësisoj. E dielja mbërrini. Zhaku, simbas zakonit të tij, shkoi për darkë te Pjerotí, por shkoi vetëm. Isha aq i lodhun nga gjuetija ime tue ngá mbas hyjve të padukshëm saqë ndejta ratë gjithë ditën... Në mbramje, kur u kthye Zhaku, u ul në zgrip të krevetit tim dhe më qortoi ambëlsisht.

— Ndëgjo, Daniel, e ke gabim që nuk po shkon *atje poshtë*. Syt e zez po qajnë, po dëshprohen, po shkrihen që s'po të shohin... Gjithë mbramjen kemi folë për ty... Ah, çapkën, sa fort të don!

I ngrati nanë-Zhaku, i kishte syt e mbushun me lot kur i tha këto fjalë.

— E Pjeroti? — pyeta marrshëm. — Çka po thot Pjeroti?...

— Kurrgjâ... Sall ka mbetë shum i habitun që s'po të sheh... Duhet të shkojsh, Danieli im. Do të shkojsh, a s'âsht ashtu?

— Ç'prej ditës së nesërme, Zhak, po ta jap fjalën.

Ndërsa po flitshim, Qyqja e Bardhë, e cila po kthehesh në dhomën e saj, ia tha kangës së saj të pafund... *Tolokotinjâ, tolokotinjâ!*... Zhaku filloi me qeshë: „A e din që, — më tha me zâ t'ultë — syt e zez janë xhelozë në fqinjën tonë? Besojnë që ajo âsht shemra e tyne... Plasa tue u thanë se kush âsht ajo, por nuk dojshin as me më ndëgjue... Syt e Zez xhelozë në Qyqen e Bardhë! Asht gjâ qesharake, a s'të duket edhe ty? Bana kinse po qeshi sikurse Zhaku, por në vehten time më vinte marre sa s'bâhet kah mendojsha që ishte gabimi im nëse syt e zez ishin xhelozë në Qyqen e Bardhë.

Të nesërmen mbasdite shkova në rruginën Somon. Do të kisha pasë dëshirë të ngjitem drejt e në katin e katër e t'u flas syve të zez para se të shifsha Pjerotin, por Sevenolasi më kishte zanë pritën në derën e rruginës kështuqë nuk mujta t'i shmangem. M'u desht me hy në dyqan dhe me u ulë pranë tij, mbas tezgës. Kohë mbas kohe, ndonji kangë flaute ndëgjohesh lehtë deri te na nga pjesa që ndodhesh në fund të dyqanit.

— Zotni Daniel, — më tha Sevenolasi me nji siguri në të folun dhe nji lehtsi në të shprehun çka nuk më kishte ra rasti me vû ré kurr te ai, — ajo çka due të dij prej jush âsht nji gjâ krejt e thjeshtë, pra dhe unë nuk do ta tjerri punën aq gjatë. Ky âsht taman rasti me e thanë... vogloshja ju don me dashuni të madhe... A e doni me të vërtetë edhe ju gjithashtu?

— Me gjithë shpirt, zotni Pjerot.

— Atëherë pra, çdo gjâ âsht në rregull. Ja se çka kam me ju propozue... Ju jeni tepër i ri, e vogloshja gjithashtu, që të mund t'andrroni se mund të martoheni para tre vjetsh. Keni pra tre vjet para vedit për të muejtë me i sigurue vedit nji pozitë... Nuk e dij a mendoni me u marrë gjithnji me tregtín e fluturave të kaltërta, por unë për vehte e dij se çka do të bâjsha në vendin tuej... Ky âsht taman rasti me e thanë, do t'i braktissha në nji qoshe ato prralla dhe do të hyjsha në shtëpin e vjetër tregtare Laluet, do të fillojsha me i hy në shpirt pak nga pak tregtis së porcelanit dhe do të mundohesha me u bâ i aftë, kështuqë, mbas tre vjetsh, Pjeroti, i cili po plaket, të mund të më quente dhe ortak të vetin e në nji kohë edhe dhandër... He? Ç'po thue për këtë gjâ kumbarë?

N'ato fjalë Pjeroti më dha nji të qëllueme të fortë me brryl dhe filloi me qeshë, por me qeshë e jo fjalë... Siguri sht që mendonte se po më mbushte plot gëzim, i ngrati njeri, tue m'ofrue që të shes porcelana pranë tij. Nuk pata guxim me u zemrue, madje as me i përgjegjë; mbeta i shtanguem...

Pjata, gotat e vizatueme, globat e alabastrit, të gjitha këto më silleshin para sysh. Në nji raft, përball tezgës, barij e baresha vizatue n'enë porcelani pjekë dy herë me ngjyra të buta, më këqyrshin me nji shiqim tallës dhe dukesh sikur më thojshin tue i luejtë shtagat e tyne: „Do të shesish porcelan!" Pak mâ tutje figura të shëmtueta kineze në porcelan, me tesha ngjyrë vjollce lëvizshin radaket e tyne të ndershme, sikur të dojshin me pranue atê çka kishin thanë barijt: „Po... po... do të shesish porcelan!..." E atje mbrapa, në fund të dyqanit, flauta, flauta ironike dhe tinzake fishkllonte ambël: „Do të shesish porcelan..." Me u çmendë njeriu.

Pjeroti kujtoi që tronditja prej gëzimit ma kishte pré fjalën në gojë.

— Do të flasim për këtë gjâ në mbramje, — më tha — që të më jepte kohë të mjaftueshme me ardhë në vehte... Tashti ngjituni te vogloshja... Ky âsht taman rasti me e thanë... Siguri sht që koha i duket e gjatë.

U ngjita te vogloshja dhe e gjeta tue ndejtë në sallonin ngjyrë të zbehtë. Po qëndiste pantoflat e saja që s'kryheshin kurr, ndërsa zoja e randë i bante shoqni... Le të më fali Kamija ime e dashtun! Kurr zojusha Pjerot nuk m'âsht dukë aq Pjerote sa at ditë; kurr mënyra e saj e qetë me ngrehë gjylpanën dhe me numrue pikat e saja me zâ të naltë nuk më kanë shkaktue aq zemrim. Me gishtat e saj të kuq, faqet e saja të shkëlqyeshme, me dukjen e saj të qetë, i përngjante njanës prej atyne bareshave të porcelanit të pjekun dy herë dhe të ngjyruem, e cila pak mâ përpara më kishte

thanë me nji mënyrë aq të paftyrshme: „Do të shesish porcelan!" Për fat të lumtun edhe syt e zez ishin aty, pak të mekun, pak melankolikë, por aq naivisht të gëzueshëm që po më shifshin saqë e ndjeva vehtën të prekun. Kjo gjâ nuk zgjati shum kohë. Pothuej menjiherë mbas meje hyni dhe Pjeroti. Pa dyshim, tashti nuk kishte mâ besim në zojën e randë.

Ç'prej atij çasti syt e zez u zhdukën dhe në krejt frontin triumfoi porcelani. Pjeroti ishte shum i gëzueshëm, shum llafazan, i padurueshëm. Ato „ky âsht taman rasti me e thanë" bijshin nji mbas nji si breshën. Darka qe plot zhurmë dhe e gjatë për së tepërmi... Tue u çue prej tryezës Pjeroti më rroku për krahu më nj'anë që të më shtinte ndërmend propozimin e tij. Kisha pasë kohë të mjaftueshme për t'ardhë në vehte, pra i thashë me mjaft gjakftoftësi që kjo çashtje kërkonte gjykim të thellë, prandej do t'i jepsha nji përgjegje mbas nji mueji.

Sevenolasi sigurisht u habit tepër që unë nuk po tregohesha shum i ngutshëm për të pranue ofertat e tija. Megjithatë dijti me mbajtë vehten aq sa mos me lanë të kuptohesh habija e tij.

— U muerëm vesh, — më tha, — mbrenda nji mueji. Ky hap ishte bâ. Gjatë gjith mbramjes, ajo fjali e shëndosh dhe fatale „Do të shesish porcelan" më shungllonte në vesh. E ndëgjojsha në zhurmën që bante tue bré njeriu me kokë si të zogut, i cili porsa kishte hy me zojën Laluet dhe kishte zanë vend në qoshe të pianos; e ndëgjojsha në dredhjet e zânit që bante flautisti, në *Andrrimet e Rozelenit*, të cilave zojusha Pjerot nuk la pa u ra; e lexojsha në gjestet e të gjitha kukullave borgeze, në premjet e teshave të tyne, në vizatimet e punëdoreve, n'alegorín e sahatit të tryezës — Venusi tue këputë nji lule prej kah fluturonte nji Amor, të cilit i ishte zhdukë prarimi, — në formën e mobiljeve me detaljet mâ të vogla t'atij salloni të tmershëm ngjyrë të verdhë, ku të njajtët njerëz thojshin për çdo mbramje të njajtat gjana, ku në të njajtën piano u bijshin çdo mbramje të njajtave andrrime, e ku njillojshmënija e mbramjeve të tyne i përngjante nji automati që i bjen gjithnji të njajtës muzikë. Salloni ngjyre të zbehtë nji automat që i bjen të njajtës muzikë!... Ku ishit mëshehë ju vallë, o të bukurit sy të zez?...

Kur u ktheva nga kjo mbramje e mërziçme në shtëpi dhe i tregova nanë-Zhakut tim propozimet e Pjerotit, ai e ndjeu vehten edhe mâ të fyem se unë:

— Daniel Eiseti tregtar porcelani!... Kqyre kqyre, do të dëshirojsha me pá nji gjâ të tillë! thonte ky farë djali, i skuqun deri në veshë nga zemrimi... Kjo do t'ishte sikurse t'i propozojshin Lamartinit me shitë kutija shkrepsash ose Sen Bëvit me shitë fshisa me pakicë... Hajvan i vjetër që âsht ky Pjeroti, bre!... Por, mâ në fund nuk duhet me ia zanë për të madhe; s'din gjâ ky njeri i ngratë. Kur të shohi suksesin e librit tand dhe fletoret mbushë plot artikuj që flasin për ty, do të ndrrojë krejtsisht qëndrimin e tij.

— Pa dyshim, Zhak, por, që të flasin fletoret për mue, duhet që libri im të dali e unë po e shoh fare mirë që s'ka me dalë... Pse?... Sepse, i dashtuni im, nuk po mundem me zatetë n'asnji botues mbasi ata farë burrash kurrë nuk po ndodhen në zyret e tyne për poetë. Edhe vetë Baghavati i madh madjè âsht i detyruem me i botue vargjet e tija me shpenzime të veta.

— Mirë pra! Edhe na do të veprojmë si ai, — tha Zhaku tue i ra tryezës me grusht: — do ta shtypim me shpenzime tona.

E shiqova i mahnitun:

— Me shpenzime tona...

— Po, voglushi im, me shpenzime tona... Taman këto dit markezi âsht tue shtypë tashti blênin e parë të memorjeve të veta... E shoh përditë botuesin e tij... Asht Alzasien, ka hundën e kuqe dhe pamjen e nji fëmije të mirë. Jam i sigurtë që do t'na hapi nji kredí... Pse jo! Do ta paguejmë pak nga pak kur të shitet libri yt... Në rregull! U muerëm vesh; qysh nesër do të shkoj me e pá. Dhe me të vërtetë, Zhaku, të nesërmen shkoi me e pá botuesin dhe u kthye tepër i kënaqun. „U krye, — më tha me nji zâ triumfues; — nesër do ta japin në shtyp librin tand. Do t'na kushtojë nandëqind franga, kurrgjâ send. Do të firmoj kambjale treqind frangash të cilët do të paguhen çdo tre muej. Tashti ndëgjo mirë mendimin tim. Do ta shesim tre franga blênin, do ta botojmë në njimijë copë, kështuqë libri yt do të na sjelli tremijë franga... a po më ndëgjon mirë, tremijë franga. Me ato të holla do të paguejmë botuesin si dhe nga nji frang për copë librarive, të cilat do ta shesin veprën tue përfshî në këto shpenzime dërgesat gazetarëve... Na mbetet pra, thjesht e pastër si ujt e burimit, nji fitim njimij e njiqind frangash. Hé si po të duket! Asht mirë për në fillim..."

Që kjo ishte nji gjâ e mirë, isha i bindun!... S'do të ngutsha mâ në gjah mbas hyjeve të padukshëm, s'do të ndale-

sha mâ i poshtnuem para dyerve të librarive, e përpos këtyne do të na mbeteshin njimij' e njiqind franga me i dá m'anash për përtrimjen e votrës... Sa gëzim i madh qe at ditë në kumbonaren e Sê Zhermenit! Sa projekte, sa andrra! E mandej ditët e ardhshme, sa gëzime të vogla, të shijueme pak nga pak: me shkue në shtypshkrojë, me korrigjue shifat, me disktue për ngjyrën e fytyrës së librit, me pa letrën krejt të lagët tue dalë prej shtypit me mendimet tua të botueme në të, me ngá dy herë, tri herë te lidhsi dhe me u kthye mâ në fund me ekzemplarin e parë, të cilin e hapni tue ju dridhë të gjithë gishtat... Thoni! A ka gjâ mâ të kandshme në botë?

S'do mend që ekzemplari i parë i *Komedis baritore* i përkitte me të drejtë syve të zez. Ia solla po at mbramje i shoqnuem prej nanë-Zhakut, i cili donte të shijojë triumfin tim. Hymë në sallonin ngjyrë të zbehtë, krenarë dhe të gëzueshëm. Të gjithë ishin aty.

— Zotni Pjerot, — i thashë Sevenolasit, — më lejoni t'ia ofroj Kamijës veprën time të parë. Dhe vuna blenin tim në nji dorë të vogël e të dashtun që dridhesh prej andjes. Oh, sikur të kishit pá at „të falem nderës" të bukurzë që syt e zez më dërguen, dhe si shkëlqejshin tue lexue emnin tim në fytyrën e librit. Pjeroti ishte mâ pak i entuziazmuem. E ndëgjova tue e pyetë Zhakun sa fitim mund të sillte nji blê i tillë.

— Njimij' e njiqind franga, — përgjegji Zhaku me bindje.

Atëherë filluen me bisedue gjat'e gjanë me zâ t'ultë, por unë nuk i ndëgjojsha. Isha në kulmin e gëzimit kah shifsha syt e zez tue ulë qerpikët e mëdhej e të mëndafshtë mbi faqet e librit tim dhe tue i çue kah unë me admirim... Libri im! Syt e zez! Dy lumtuni që ia detyrojsha nanë-Zhakut tim...

At mbramje, para se të këtheheshim, shkuem me përgjue në galerin e Odeonit për të formue nji idé se ç'përshtypje bante *Komedija baritore*, e ekspozueme në vitrinat e librarive.

— Pritmë pak, — më tha Zhaku, — po shkoj me pá sa copë janë shitë.

E prita tue shetitë nalt e poshtë, tue shique me bisht të synit nji fytyrë libri të gjelbërt me shirita të zez, të cilët ishin përhapë në mes të vitrinës. Zhaku ia mbërrini mbas nji çasti; ishte i zbehtë prej trondítjes.

— I dashtuni im, — më tha — qysh tash e kanë shitë nji copë. Ky âsht nji ogur i mirë.

Ia shtrëngova dorën në heshtje. Isha fort i tronditun për të mujtë me folë, por n'anën tjetër i thojsha vedit: „Asht ndo-

dhë dikush në Paris i cili ka nxjerrë tre franga prej kuletës së tij për të ble këtë prodhim të trunit tand, dikush që të lexon dhe që jep gjykimin e tij për ty... Kush âsht ai dikush? Do të dëshirojsha shum me e njoftë..." Ofshe! Për fat të keq timin do ta njifsha së shpejti at „dikënd" të tmershëm.

Të nesërmen e daljes së blênit tim isha tue ngranë drekë në tryezën e t'abonuemve pranë mentarit t'egër, kur që, Zhaku, pa fije fryme, hyni rrëmbyeshëm në sallë.

— Lajm i rands'shëm! — më tha — tue më nxjerrë jashtë; po nisem sonte n'orën shtatë me markezin... Do të shkojmë në Nisë me pá motrën e tij, e cila âsht tue vdekë... Ndoshta do të rrijmë për nji kohë të gjatë... Mos u shqetso për jetesën tande. Markezi ma ka dyfishue rrogën. Do të mundem me të dërgue njiqind franga në muej... Po çka ke kështu vallë? Shif si je zbé krejt. Ho burrë, Daniel, mos u bân fëmi! Ktheju atje mbrendë, jepi fund drekës dhe pi nji gjysëm litre venë Bordoi që të marrish pak zemër. Unë po vrapoj me i thanë lamtumirë Pjerotit, me lajmërue botuesin, me ua dërgue ekzemplarët gazetarëve... S'kam asnji minut kohë... Ktheju në shtëpi n'orën pesë.

E pashë tue u lëshue teposhtë rrugës Sê Bënoa me hapa të mëdhaj, mandej u ktheva në drekore, por nuk mujta me ngranë as me pi mâ kurrgjâ; mentari qe ai i cili e shpiku gjysëmlitërshin e Bordoit. Ideja që mbrenda disa orësh nanë-Zhaku im do t'ishte larg meje ma coptonte zemrën. Mundohesha më kot me mendue për librin tim, për syt e zez. Asgjâ nuk mujte me më hutue e me ma largue idén që Zhaku do të nisesh dhe që unë do të mbetesha vetëm, krejt vetëm në Paris, zot i vehtes sime dhe përgjegjës për të gjitha veprimet e mija.

Zhaku ia mbërrini n'orën e caktueme. Ndonse shum i prekun edhe ai vetë, deri në çastin e fundit mundohesh me u tregue shum i gëzueshëm. Gjithashtu, deri në çastin e fundit më tregoi bujarín e shpirtit të tij dhe gjith zjarrin e admirueshëm që çfaqte për të më dashtë. Nuk kujdesohesh për tjetër veçse për mue, për mirëqenjen time dhe për jetesën time. Gjoja se ishte tuę bâ gati arkën e vet, ai kontrollonte të lijtat dhe teshat e mija:

— Këmishat e tua janë në këtë kand, a po i sheh, Daniel?... Facoletat e tua përbrî, mbrapa tyne ndodhen kravatat.

Unë i thojsha:

—Nuk je kah ban gati arkën tande, Zhak, por raftin tim.

Raft e valixhe, kur të gjitha u bamë gati, dërguem dikë me na gjetë nji karrocë dhe u nisëm për në stacion. Gjatë udhës Zhaku më jipte porosit e veta. Ishin të llojllojshme:

— Më shkruej shpesh... Të gjithë artikujt që do të dalin për blênin tand dërgomi, sidomos atê të Gystav Plâshit. Do të marr nji fletore, do t'ia vêj fytyrat e kartuçit e të gjith' ata artikuj do t'i ngjes mbrenda. Do të jetë ky libri i artë për familjen Eiset... Ndiç, ti e din që rrobelasja vjen të marten... Sidomos kij kujdes të mos mritesh menç prej suksesit... Asht gjâ e qartë që do të keshë nji sukses shum të madh, e sukseset pariziane janë shum të rrezikshme. Për fat të lumtun Kamija do të jetë këtu për të ruejtë prej tundimeve... Para së gjithash, Daniel, kërkoj prej teje që të shkojsh shpesh *atje poshtë* e të mos i bâjsh me qá syt e zez.

N'at çast po kalojshim para Kopshtit Botanik. Zhaku filloi me qeshë.

— A të kujtohet, — më tha — kur kemi kalue këndej nji natë para katër a pesë muejsh?... Hé! Ç'ndryshim në mes të Danielit t'atëhershëm e të këtij të sodit... Besa, i ke çelë vedit rrugë shum bukur për katër muej!...

Besonte me të vërtetë, Zhaku im i mirë që kisha shkue shum përpara; dhe unë gjithashtu; sa i papjekun që isha, dhe unë isha i bindun për këtë gjâ.

Mbërrijtëm në stacion. Markezi kishte mbërrijtë mâ përpara. E pashë prej së largu at burrec të çudiçëm me at kokë si t'iriqit të bardhë, kah ecte tue u tundë naltë e poshtë në sallën e pritjes.

— Shpejt, shpejt, lamtumirë! — më tha Zhaku. Tue ma rrokë kryet me duert e tija të mëdha, më puthi dy tri herë me tanë fuqin e vet, mandej vrapoi te xhelati i tij.

Kur e pashë tue u zhdukë, ndjeva nji ndjenjë të çudiçme.

E ndjeva vehten atypëraty mâ të vogël, mâ të hajthëm, mâ të marrshëm, mâ fëmi, thue se im vëlla, tue u nisë, më kishte marrë palcën e eshtnave të mij, fuqín time, guximin tim, gjysmën e trupit tim. Remeti i njerëzve që më rrethonte më shtinte frigën. Isha bâ përsëri Vocrrak...

Nata po përhapesh. Dalëngadalë, nepër rrugën mâ të gjatë, nëpër kejet mâ të shkreta, Vocrraku ia mbërrini te kumbonarja e tij. Ideja që ndodhesh përsëri në këtë dhomë të shprazët e trishtonte tmerrsisht. Do të kishte dashtë me qëndrue jashtë deri në mëngjes. Por, duhesh kthye në shtëpi.

Tue kalue para dhomzës në të hyme, portjeri më briti:

— Zotni Eiset, nji letër!...

Ishte nji pusullë e vogël, elegante, e erandshme, e shëndritshme si saten; shkrim femne, mâ i bukur, mâ i zhdërvjelltë se ai i syve të zez... Nga kush, vallë, mund t'ishte kjo letër?... E grisi me gjallní zarfin dhe lexoi në shkallë në dritën e llambës:

„Zotni fqiu im,

„*Komedija baritore* ndodhet ç'prej djehit në tryezën time, por në të mungon kushtesa. Do të jeni shum i dashtun po të vini me e vû kushtesën sonte, tue ndejtë me pí nji tas çaj... E kuptoni vetë! Asht nji qëndrim ndërmjet artistësh.

„IRMA BORELI".

E mâ poshtë:

„Zoja e katit të parë"

Zoja e katit të parë!... kur lexoi Vocrraku këtë nënshkrim, nji e rrënqethun e fortë përshkoi tanë trupin e tij. Në mendjen e tij i u çfaq e atillë si i ishte qenë paraqitë nji mëngjes tue zbritë shkallëve, e mbështjellun në mëndafsh, e bardhë, e ftoftë, impozante, me nji vrragë të bardhë në nji qoshe të buzës. E, tue mendue që nji grue e tillë kishte blé blênin e tij, Vocrrakut i hovte zemra prej krenarís.

Qëndroi nji çast në shkallë, me letër në dorë, tue pyetë vehten nëse duhej të ngjitej në dhomë të vet, apo të ndalesh në katin e parë: mandej, atypëraty iu kujtue porosija e Zhakut: „Sidomos, Daniel, mos i ban me qâ syt e zez." Nji paranjenjë e mëshefët e lajmëroi që, po të shkonte te zoja e katit të parë, syt e zez do të qajshin dhe Zhakut do t'i vinte keq. Atëherë Vocrraku vû vendosshmënisht letrën në xhep e tha me vehte: „Nuk do të shkoj".

X

IRMA BORELI

Qyqja e Bardhë ia hapi derën. — Sepse, a âsht nevoja që ta thom? Pesë minuta mbasi u betue që nuk do të shkonte, ky Vocrrak i rritun menç trokiti në derën e Irma Borelit. — Kur e pa, zezakja e hatashme u zgërdhî si ndonji përbindsh kur âsht në qejf dhe i bani me shêj: „Ejani!" me dorën e saj të shkëlqyeshme dhe të zezë. Mbasi kaloi dy a tri sallone plot salltanet, të dy u ndaluen para nji dere së vogël e misterioze nga e cila ndëgjoheshin — për tre çerekë të dobsueme nga dendsija e perdeve, — britma të çjerruna, dnesë, përbetime, qeshje të hovshme. Zezakja trokiti dhe, pa pritë që t'i përgjegjej kush, e futi mbrendë Vocrrakun.

Vetëm, në nji sallon elegant femnash mveshë në mëndafsh ngyrë mullage dhe i ndriçuem me nji dritë të fortë, Irma Boreli ecte me hapa të mëdhej tue deklamue. Nji fustan i gjanë shtëpije, ngjyrë qielli, mbulue me tantele, valvitej rreth saj porsi nji rê. Njana ndër mangët e fustanit, e ngritun deri në sup, lente të shifej nji krah i bardhë si bora e me nji pastërti të pakrahasueshme, i cili vente në lëvizje nji prese-letrash sedefi sikur t'ishte nji hanxhar. Dora tjetër, e zhytun në dantele, mbante nji libër të hapun...

Vocrraku u ndal i mahnitun. Kurr zoja e katit të parë nuk i ishte dukë aq e bukur. Pikësëpari ishte mâ pak e zbehtë sesa në takimin e tyne të parë. Përkundra, e freskët, ngjyrë drandofillje, por nji ngjyrë drandofillje pak të mjegullt, at ditë Irma Boreli kishte pamjen e nji lule bajami dhe vrragza e bardhë në kand të buzës i dukesh dhe mâ e bardhë. Mandej flokët e saj, të cilët nuk kishte mujtë me i pá herën e parë, e zbukurojshin edhe mâ shum, tue ambëlsue njifarë

kryenaltsije dhe ashpërsije që dukesh në fytyrën e saj. Ishin flokë të verdhë, të nji verdhësije të përhimtë, dhe ishin të shpeshtë, dhe ishin të butë — nji shllungë mjegulle rreth kokës.

Kur e pá Vocrrakun, zoja e preu shkurt deklamimin. Hudhi mbi nji kanapé mbas shpine thikën e saj të sedeftë dhe librin, e lëshoi me nji gjest t'adhurueshëm mangën e fustanit të saj të shtëpis dhe i u afrue vizituesit të vet me dorën bujarisht të shtrime.

— Tungjatjeta, fqiu im! — i tha me nji buzëqeshje të kandshme; — më keni zatetë në flug të tërbimeve tragjike. Po mësoj pjesën e Klitemnestrës... Asht trondítëse, a s'ju duket dhe ju?

I bani vend t'ulet në nji kanapé përbrî saj dhe biseda filloi.

— Ju merrenì me artin dramatik, zojë? (Nuk guxoi me i thanë „fqinja ime").

— Oh, ç' t'ju thom, fantazí... Ashtu siç jam marrë dhe me skulpturë dhe me muzikë. Megjithatê, këtë herë më duket se e kam me gjithë mend. Do të luej herën e parë në Teatrin Francez...

N'at çast nji zog shum i hatashëm me kreshtë të verdhë, tue bâ nji zhurmë të madhe, erdh e u plandos në krye të Vocrrakut.

— Mos kini frigë, — tha zoja tue qeshë nga fytyra e tij e tmerueme, — âsht nji (kakatoès[1])... âsht shtazë shum e mirë, të cilën e kam sjellë prej ishujve Markizë.

Zoja e muer zogun, e përgëdheli, i tha dy tri fjalë në spanjishte dhe e ktheu në shkopin e praruem, në qoshen tjetër të sallonit... Vocrraku kishte zgurllue syt. Zezakja, kakatoesi, Teatri Francez, ishujt Markizë...

Sa grue e çudiçme! — thonte me vedi me admirim.

Zoja u kthye e u ul pranë tij dhe bisedа vazhdoi. Në fillim krejt barra e bisedës rá mbi *Komedin baritore*. Zoja e kishte lexue dhe mirë lexue shum herë ç'prej djehit; dinte madje disa vargje përmenç dhe i deklamonte me entuziazëm. Kurr ndonjiherë kotsija e Vocrrakut nuk kishte qenë aq e përgëdhelun. Zoja donte me dijtë moshën e tij, vendin e tij, si jetonte, nëse vizitonte qarqet e ndryshme, nëse ishte i dashunuem... Të gjitha këtyne pyetjeve Vocrraku i përgjegjej me çiltërín mâ të madhe, aqsa, mbas nji ore, Zoja e katit të parë njifte nanë-Zhakun, historin e familjes Eiset dhe çashtjen e votrës së ngratë, të cilën fëmijt ishin betue se do ta përtrijshin. U muer vesh, asnji fjalë për zojushën Pjerotë.

[1]) Kakatoès — Nji lloj papagali.

Vetëm që u fol për një vajzë të re nga bota e zgjedhun, e cila vuente nga dashunija për Vocrrakun, dhe për një babë t'egër — i ngrati Pjerot! — i cili ishte kundra dashunis së tyne.

Në mes të këtyne rrëfimeve dikush hyni në sallon. Ishte një skulptor i vjetër me një shllungë flokësh të bardhë, i cili i kishte dhanë mësime zojës n'at kohë kur ajo merresh me skulpturë.

— Lidhem me kusht, — i tha ai me gjysëm zani, tue shique Vocrrakun me një shqim plot djallzi — lidhem me kusht që ky âsht gjuetari yt koralesh prej Napoli.

— Ia ke qëllue, — tha ajo tue qeshë, dhe tue u kthye kah gjuetari i koraleve, i cili dukesh fort i habitun kur ndëgjoi që po e thërritshin me at emën. A nuk ju kujtohet, — i tha — ai mëngjes kur jemi ndeshë për herë të parë?... Ju po shkojshit me qafë të zbulueme, me këmishë të hapun në gjoks, me flokë të shprishun dhe me shtambë në dorë... M'u duk sikur po shifsha një ndër ata gjuetarët e vogjël koralesh, të cilët shihen në gjiun e Napolit... E, at mbramje, u fola miqve të mij; por atëherë nuk na shkonte ndërmend aspak se gjuetari i vogël koralesh ishte një poet i madh dhe që në fund t'asaj shtambe ndodhesh *Komedija baritore*.

E mermi me mend vetë se sa të kënaqun e ndiente vehten Vocrraku kah ndëgjonte që e trajtojshin me një admirim plot respekt. Ndërsa përkulesh dhe buzëqeshte me fytyrë plot përvujtni, Qyqja e Bardhë shoqnoi në dhomë një vizitues të ri, i cili ishte vetë Baghavati i madh, poeti indjan i tryezës së pajtimtarëve. Baghvati, porsa hyni, shkoi drejt e te zoja dhe ia dha një libër me mbulesa të gjelbërta.

— Po jua kthej fluturat tueja, — tha. — Ç'literatyrë qesharake!...

Një gjest i zojës ia preu fjalën në gojë. E kuptoi që autori i veprës ndodhesh aty dhe shiqoi nga ana e tij me një buzëqeshje të përdhuntë. Për një minut mbretnoi një heshtje e plotë dhe një gjendje e vështirë, por, mbërrijtja e një personi të tretë disi i nxuer nga ajo gjendje. Ky ishte profesori i deklamimit, një gërban i vogël e i hatashëm, me fytyrë të zbehtë, perykë të kuqe dhe dhambë që kishin vû lmashk. Duket që po të mos e kishte pasë gërbën, ai do të kishte qenë komedianti mâ i madh i epokës së vet, por kjo e metë fizike nuk e lejonte të ngjitej në skenë e kështu ngushllohesh tue pregatitë nxansit e tij dhe tue folë keq për të gjithë komedianët e kohës.

Porsa u duk në sallon, zoja e pyeti:

— A e keni pá Izraeliten? Si luejti sonte?

Izraelitja ishte tragjedianja e madhe Rashelë, e cila ndodhesh atëherë në kulmin e famës së saj.

— Po shkon posht' e mâ poshtë, — tha profesori tue i çue shpatullat... Njajo vajzë nuk vlen gjâ... Asht nji kojrilë, nji kojrilë e vërtetë.

— Nji kojrilë e vërtetë, — shtoi nxansja dhe, mbrapa saj, dy të tjerët përsëritën me bindje: „Nji kojrilë e vërtetë..."

Pak mâ vonë e lutën zojën me recitue diçka.

Pa pritë që ta lutshin, u ngrit, muer presën e sedeftë, përvoli mangën e fustanit të vet të shtëpis dhe filloi me deklamue.

Mirë apo keq? Vocrraku do të kishte ra në hall se si me thanë. I dalldisun prej atij krahu bore, i magjepsun prej atyne flokëve t'artë që lëvizshin vrullshëm, ai shiqonte e nuk ndëgjonte. Kur zoja i dha fund deklamimit, Vocrraku duertrokiti mâ fort se të gjithë dhe deklaroi edhe ai që Rashela s'ishte gjâ tjetër veçse nji kojrilë, nji kojrilë e vërtetë.

Gjithë natën pá n'andërr at krah bore dhe at mjegull flokësh t'artë. Mandej, kur u bâ ditë, kur desht t'ulet para tryezës së vogël të rimave, krahu i mrekullueshëm erdh përsëri dhe e tërhoq për mange. Atëherë, tue mos mujtë me vû vargje në rimë dhe mbasi nuk donte me dalë, filloi me i shkrue Zhakut dhe me i folë për zojën e katit të parë.

„Ah, miku im çfarë femne! Dim çdo gjâ, njef çdo gjâ. Ka shkrue sonata, ka pikturue disa tabllo. Mbi oxhakun e saj ndodhet nji Pëllumbeshë dheu të pjekun, âsht vepër e saj. Qe tre muej luen si tragjediane dhe, qysh tash luen mâ mirë se sa e famshmja Rashel — Po duket mâ në fund se ajo Rashela s'âsht tjetër sall nji kojrilë — Shkurt, i dashtuni im, âsht nji femën që s'i ke pá n'andërr kurr. Ka pá çdo gjâ, ka qenë gjithkund. Aty për aty ju thot: „Kur isha në Shën Petersburg..." mandej, mbas nji çasti ju ban me dijtë se mâ shum i pëlqen gjiu i Rios se sa ai i Napolit. Ka nji kakatoës, të cilin e ka sjellë nga ishujt Markizë; ka nji zezake që e ka marrë me vedi tue kalue kah Limani i Princit. Ti madjè e njeh zezaken e saj, âsht fqinja jonë Qyqja e Bardhë. Ndonse ka nji dukje t'egër, kjo Qyqja e Bardhë âsht nji vajzë e mrekullueshme, e qetë, diskrete, besnike dhe gjithmonë flet me fjalë t'urta si bablok Sançoja. Kur njerzit e shtëpis duen me i qitë ndonji fjalë për zojën e vet nëse âsht e martueme apo jo, nëse ndodhet ndonji zotni Borel ndokund, nëse âsht aq e pasun sa thonë tjerët, Qyqja e Bardhë përgjegjet në të folun të vet: *Pû't e kicit s'ô pû't e deles* (Punët e kecit s'janë punët e delës); ose edhe: *Pucari e di a ka çapa gava* (Këpuctari e din a ka çarapa gavra) Dim nja njiqind këso fjalësh t'urta dhe njerzit indiskretë nuk ia dallin dot në krye me tê... Deshta me të thanë, a e din kê kam ndeshë te zoja e katit të parë... Poetin hindian të truyezës së t'abonuemve, të

madhin Baghavat kamb' e krye. Madje duket që âsht i nxemë shum dhe i ban poema të bukura në të cilat e krahason atê me nji kondor, me nji lotus ose me nji buellicë, por zoja s'ju jep randësi të madhe lëvdatave të tija. Si duket duhet të jetë e mësueme: të gjithë artistët që vijnë te ajo — e po të thom që mes tyne ndodhen dhe mâ të mëdhejt — janë të dashunuem në të.

„Asht aq e bukur, jashtëzakonisht e bukur!... Në të vërtetë unë do të kisha drashtë për zemrën time, po të mos ishte e dashunueme mâ përpara. Për fat të lumtun janë syt e zez për të më mprojtë. Të dashtunit sy të zez! Do të shkoj sonte me kalue mbramjen me ta dhe, gjithë kohën do të flasim për ty, nanë-Zhaku im.

Kur po i jepte fund Vocrraku kësaj letre, dikush trokiti lehtë në derë. Me anë të Qyqes së Bardhë, zoja e katit të parë po i dërgonte nji ftesë për të shkue me tê në Teatrin Francez e me pá nga lozha e saj kojnilën. Me gjithë zemër do të kishte pranue, por mendoi me vedi që nuk kishte tesha të përshtatshme dhe qe i detyruem me thanë jo. Kjo gjâ ia prishi qejfin fort. „Zhaku duhet të më kishte bâ nji palë tesha, — tha me vedi —... Asht gjâ e domosdoshme... Kur të botohen artikujt mbi poemën, duhet të shkoj me i falënderue gazetarët... Si do t'ia bâj që s'kam tesha?..." Në mbramje shkoi në rruginën Somon, por kjo vizitë nuk e zbaviti. Sevenolasi qeshte fort; zojusha Pjerotë ishte tepër e murrmë. Syt e zez më kot i bâjshin shenj dhe i thojshin ambëlsisht: „Më dueni!" në gjuhën mistike të hyjve, por Vocrraku mosmirënjohtës nuk donte të ndëgjojë. Mbas darke, kur mbërrinë Laluetët, Vocrraku trishtueshëm dhe i zymtë zû vend në nji kand dhe, ndërsa në sallon i bijshin pjesëve të vogla muzikore, ai parafytyronte Irma Borelin ndêjë në fronin e lozhës së saj me krahun e saj të bardhë, tue lëvizë puhitsen, e rrethueme nga nji mjegull e artë flokësh, të cilët shëndritshin prej dritave të sallës. „Sa turp do të më vinte sikur të më shifte këtu!" — mendonte me vehte.

Kaluen mjaft dit pa aksidente të reja. Irma Boreli nuk jepte shenj që ishte gjallë. Në mes të katit të parë e të pestit marrëdhanjet dukeshin të preme. Çdo mbramje, Vocrraku, i ulun pranë tryezës së tij të vogël, ndëgjonte tue hŷ n'oborr të shtëpis karrocën e zojës. Pa e kuptue as ai vet, zhurma e shurdhët e karrocës dhe fjalët e karocjerit: „Derën, ju lutem!", e bâjshin të dridhet. Madjè nuk mund ta ndëgjonte pa u shqetsue as zezaken kur ngjitesh në dhomën e saj. Sikur të kishte guxue, do të kishte shkue me kërkue lajme për zojën e saj... Por megjithatê, syt e zez ishin zotët e vendit. Vocrraku kalonte orë të gjata pranë tyne. Pjesën tjetër të ko-

hës e kalonte i mbyllun në dhomën e tij tue kërkue rimat, ndërsa trumcakët, të cilët vijshin me e pá prej të gjithë pullazeve përqark, mbetshin të habitun sepse trumcakët e Kartjetrit Latin janë si zoja e randë dhe formojnë idena të çudiçme për mansardat e studentëve. Si revansh, kumbonët e Sê Zhermenit — kumbonët e ngrata kushtue zotit dhe të mbylluna gjithë jetën e tyne porsi motra Karmelite — gëzoheshin tue pá milkun e tyne, Vocrrakun, t'ulun vazhdimisht para tryezës së tij, dhe, për t'i dhanë zemër, bâjshin ahêng me të madhe.

Në këtë ndërkohë, Vocrraku muer letër prej Zhakut. Kishte zanë vend në Nisë dhe jepte shkoqitje të shumta për vendosjen e tij... „Ç'vend i bukur, Danieli im, sa do të frymzonte deti që ndodhet nën dritaret e mija! Unë, nuk ia ndiej shijën aspak; nuk dal kurr... Markezi dikton gjithë ditën. Ç'dreq njeriu që âsht! Ndonjiherë, ndërmjet dy fjalish, çoj kryet, shof nji vel të hollë ngjyrë të kuqe në horizont, mandej menjiherë ul kryet në letrat e mija... Zojusha Hakvil âsht gjithnji shum e sëmutë... E ndëgjoj sipër nesh kah kollitet... Dhe unë, porsa u zbarkova këtu, kam marrë nji flamë që nuk po don me m'u largue..."

Pak mâ poshtë, tue folë për zojën e katit të parë, Zhaku thonte:

„...Nëse më ndëgjon mue, mos u kthe mâ te ajo grue. Asht tepër e komplikueme për ty, dhe, ta thom haptas, ka gjasën e nji aventuristje. Ndëgjo! Dje kam pá në limâ nji vapor me vela, i cili kishte bâ nji shetitje rreth botës, dhe tash po kthehesh me dyrekë të Japonís, me trenë të Çilít dhe me nji ekipazh njerzish ngjyra-ngjyra porsi ndonji hartë gjeografike... E pra, i dashtuni im, më duket që Inma Borel e jote i përngjet këtij vapori. Ka hije për nji vapor të ketë shetit shum, por për nji grue âsht ndryshe. Në përgjithsi, ato që kanë pá aq shum vende, i bâjnë dhe të tjerët të shofin po aq shum. Mos i beso, Daniel, mos i beso! Dhe sidomos, po të lëshoj bé e rrëfé, mos i ban me qá syt e zez..."

Këto fjalë të fundit e prekën thellë në zemër Vocrrakun. Kambëngulja e Zhakut në kujdesin që tregonte për lumtunin e asaj, e cila s'kishte pranue me e dashtë, iu duk gjâ për t'u admirue. „Oh, jo, Zhak, mos kij frigë! Nuk do ta bâj me qá!" — tha me vehte, dhe menjiherë muer nji vendim të prém mos me u kthye mâ te zoja e katit të parë... Mos i zeni besë Vocrrakut kur merr vendime të preme. Atmbramje, kur karroca rrëshqiti heshtun nën portën e shtëpis, Vocrraku teksa i vû re. As kanga e zezakes nuk i shkaktoi, kurrfarë zbavitje. Ishte nji natë shtatori, natë fortune dhe e vështirë... Vocrraku punonte, dera ishte hap' e krah. Befas

i u bâ se po ndëgjonte tue kërsitë shkallët e drunit që shkojshin deri te dhoma e tij. Nuk kaloi shum kohë e dalloi nji zhurmë të lehtë hapash dhe shushuritjen e nji fustani. Dikush po ngjitej, ishte gjâ e sigurtë... por kush?...

Qyqja e Bardhë ishte kthye para mjaft kohe... Ndoshta zoja e katit të parë po vinte me i thanë diçka zezakes...

Nga ky mendim, Vocrraku vû ré se si po i rrihte zemra fuqishëm, por megjithatê pat aq guxim sa të qëndrojë para tryezës së vet... Hapat po afroheshin gjithnji. Kur mbërrini në hajatin e katit, personi u ndal. U bâ nji dakik heshtje, mandej u ndëgjue nji trokitje e lehtë, e rame në derën e zezakës, e cila nuk përgjegji.

— Asht ajo, — tha me vehte, pa luejtë prej vendit të vet. Befas nji dritë e erandshme u përhap mbrenda në dhomë. Dera kërsiti e dikush hyni.

Atëherë, pa kthye kryet, Vocrraku pyeti tue u dridhë:

— Kush âsht?

XI

ZEMRA E SHEQERIT

Qe dy muej që Zhaku âsht nis dhe ende s'e ka mendjen me u kthye. Zojusha Hakvil ka vdekë. Markezi, i shoqnuem prej sekretarit të tij, po kalon zín e vet tue shetitë nëpër tanë Italin, pa ndërpre për nji ditë të vetme diktimin e tmerrshëm të memorjeve të tija. Zhaku i stërlodhun memzi që gjen pak kohë me i shkrue vllaut të vet disa radhë të datueme prej Romës, Napolit, Pizës, Palermit. Por, nëse vula e këtyne letrave ndryshon shpesh, teksti i tyne nuk ndryshon aspak ... „A po punon?... Si janë syt e zez?... A ka dalë artikulli i Gystav Planshit?... A je kthye te Irma Boreli?" Këtyne përgjegjeve, gjithnji të njajta, Vocrraku u përgjegjesh gjithnji njisoj: që ai punonte shum, që libri po shitesh shum mirë, që syt e zez ishin mirë, që s'e kishte pá mâ Irma Borelin e as që kishte ndëgjue tue folë për Gystav Planshin.

Çka âsht e vërtetë nga të gjitha këto?... Letra e fundit, e shkrueme prej Vocrrakut nji natë ethesh dhe furtune, do t'jua bâjë të njoftun.

„Zotni Zhak Eisetit në Pizë

E diele mbrama, n'ora 10

„Zhak, të kam rrêjtë. Qe dy muej s'bâj gjâ tjetër sall po të nrêj. Të kam shkrue që po punoj, ndërsa qe dy muej shishëzja ime e ngjyrës për shkrim âsht e thatë. Të kam shkrue që shitja e librit tim po shkon fare mirë ndërsa, qe dy muej s'âsht shitë asnji copë. Të kam shkrue që nuk po e shoh mâ Irma Borelin, ndërsa qe dy muej nuk jam

largue prej saj. Sa për syt e zez, ofshe!... Oh, Zhak, Zhak, pse s'të kam ndëgjue? Pse u ktheva te ajo femën?

„Kishe të drejtë, âsht nji aventuriste e asgjâ tjetër. Në fillim e pandeja të squet. S'âsht e vërtetë; krejt ça thot janë mendimet e dikuj tjetër. S'ka trû, s'ka zemër. Asht dhelpnake, âsht cinike, âsht zemërkeqe. E kam pa, kur tërbohet prej zemrimit, tue rrahë zezaken e vet me kamxhik, tue e përplasë për tokë, tue e shkelmue. Pòs këtyne, âsht femën e fortë që nuk beson as në zotin as në dreqin, por që pranon qorras predikimet e atyne që flasin jerm, dhe të falltorëve. Sa për talentin e saj si tragjediane, më kot merr mësime prej nji gërbani të përçudshëm dhe kalon gjithë ditën e lume me kokrra llastiku në gojë, jam i sigurtë që asnji teatër nuk ka me e pranue. Sa për jetën e saj private, aty âsht nji komediane kryenaltë.

„Si kam ra vallë në thojt e kësaj krijese, unë që due aq fort krejt ça âsht e mirë dhe ça âsht e thjeshtë, nuk dij me të vërtetë ça me të thanë, Zhaku im i ngratë; por për diçka mund të betohem e kjo âsht se e kam braktisë dhe që tash çdo gjâ ka marrë fund, ka marrë fund... Sikur ta dijshe se sa i poshtun që kam qenë dhe se ça bante ajo me mue!... Ia pata tregue krejt historin time; i flitsha për ty, për nanën tonë, për syt e zez. Po të thom që më bâhet me vra vedin prej marres. Ia pata dhanë krejt zemrën time, ia pata tregue krejt jetën time, por për jetën e saj ajo kurr s'desht me më tregue asgjâ. Nuk e dij se kush âsht ajo, nuk e dij se nga vjen. Nji ditë e pyeta nëse kishte qenë e martueme; filloi me qeshë. A e din, ajo shenjë e vogël që ka në buzë i ka mbetë nga nji e goditun me thikë që ka marrë atje larg në vendin e saj, në Kubë. Dojsha me dijtë kush e kishte goditë. Më përgjegji krejt thjeshtë: „Nji Spanjoll i quejtun Pasheko", e asnji fjalë mâ tepër... çfarë, apo jo? A mos e njof vallë unë at Pashekon? A s'âsht dashtë të më japi disa spjegime?... Nji e goditun me thikë, nuk âsht gjâ e natyrshme, ta hajë dreqi! Por ja... Artistët që e rrethojnë ia kanë hapë famën e nji grueje të çudiçme, dhe asaj i âsht rritë mendja për namin që i ka dalë... Oh, këta artistë, i dashtuni im, i urrej. Sikur ta dijshe, këta njerëz, tue jetue gjithnji në mes të truporeve dhe pikturave mbërnijnë me besue se s'ka tjetër gjâ përpos këtyne në botë. Gjithmonë ju flasin për forma, vija, ngjyra, për artin grek, për Partenonin, për sipërfaqet jo të rrafshta, për gji. Ta këqyrin hyndën, krahun, mjekrën. Kërkojnë me gjetë nëse jeni tip interesant, nëse keni forma të dallueshme, nëse keni shprehi, por për atê që rreh në krahnorët tanë, për epshet tona, për lotët tanë, për ankthet tona nuk shqetsohen më sa për ndonji dhi të cofët. Te unë, këta farë njerzish kanë

vû ré që koka ime ka shprehí, por që poezija ime nuk ka aspak. Ma kanë bâ qejfin në nji mënyrë të bukur, thefshin qafën!

„Në fillim të lidhjes sonë kjo grue besonte se kishte para vedit nji fëmi të mrekullueshëm, — nji poet të madh mansarde: — ma ka nxjerrë shpirtin me at mansardë! Mâ vonë, kur njerzit që e rrethojnë e bindën që unë nuk isha tjetër vetëm nji tarallak, atëherë më mbajti pranë vedit për shprehín e kokës sime. Kjo shprehí, duhet ta thom, ndryshonte simbas njerëzve. Nji ndër piktorët e saj, i cili shihte në mue tipin e nji Italiani, më bani të qëndroj si model në pozën e atij që i bje fyellit; nji tjetër në pozën e nji Algjeriani tregtar vjollcash; nji tjetër... s'e dij as unë vetë! Të shumtën e herëve merrsha pozë te ajo dhe, për t'ia bâ qejfin asaj, duhet t'i mbajsha gjith ditën gjumashet e mija mbi supa dhe të qëndrojsha në sallonin e saj pranë kakatoesit. Kemi kalue sa e sa orë n'at mënyrë, unë i veshun si Turk, tue pí duhan me çibuk të gjatë në nji anë të kanapés e ajo tue deklamue me kokrrat e saja llastiku në gojë, tue e ndërpre deklamimin kohë mbas kohe për të më thanë: „Ç'kokë të shprehishme ke Dani-Dani im i dashtun!" Kur isha i veshun si Turk më thërritte Dani-Dan; kur isha i veshun si Italian, Danielo; kur Daniel... Kështu do të kem ndërin me figurue në këto dy mënyra n'Ekspozitën e ardhshme të pikturës: në librezëkatalogun e pikturave do të lexojnë: „Djaloshi tue i ra fyellit dhe zoja Irma Borel." „Fellahu i ri dhe zoja Irma Borel". E ky do të jem unë... sa turp!

„Po ndalem për nji çast, Zhak. Po shkoj me hapë dritaren dhe me thithë pak ajr të natës. Po më merret fryma... Nuk po shoh mâ.

„Ona njimbëdhetë,

„Ajri më bani mirë. Mbasi e lashë dritaren e hapun mundem me vazhdue të shkruemit. Po bje shi dhe âsht terr; Kumbonët po bijnë. Sa e trishtueshme âsht kjo dhomë!... Dhomza e dashtun! Unë që e dojsha dikur aq fort, tash po mërzitem në të. *Ajo* ma ka neveritë, ajo ka ardhë këtu shum shpesh. Më kupton, më kishte këtu, në shtëpi, pranë kthetrave të saja; âsht gjâ e përshtatshme. Oh, nuk ishte mâ kjo dhoma e punës për mue!...

„Isha apo s'isha unë këtu, ajo hynte në çdo orë dhe hallakatte gjithkah. Nji mbramje e gjeta tue kërkue në nji sirtare ku mbaj mbyllë çka kam mâ të shtrêjtë në jetë: letrat e nanës sonë, të tuat dhe ato të syve të zez; këto të fundit në nji kutí të prarueme, të cilën ti duhet ta njofish. Në çastin kur po hyjsha, Irma Borel po mbante në dorë këtë kutí dhe ishte

kah e hapte. Memzi që pata aq kohë sa me u lëshue mbi të e me ja grabitë prej duersh kutín...

„— Çka po bani këtu. — i brita i fyem...

„Fytyra e saj muer nji pamje shum tragjike:

„— Kam nderue letrat e nanës suej, por këto më përkasin due t'i kem... Ma këthe at kutí.

„— Ç'doni me bâ me tê?

„— Të lexoj letrat që ndodhen aty.

„— Kurr, — i thash. — Unë nuk dij kurrgjâ prej jetës sate, e ju dini çdo gjâ prej jetës sime.

„— Oh. Dani-Dan! — Ishte dita e të veshunit si Turk. — Oh, Dani-Dan! A âsht e mundun që ju t'ma zeni për të madhe këtë gjâ? A nuk hyni ju te unë kur të doni? A nuk ju janë të njoftun të gjithë ata që vijnë te unë?

„E tue folë kështu me zanin e saj mâ t'ambël, përpiqesh me ma marrë kutín.

„— Mirë pra, — i thashë — mbasi âsht puna ashtu, po ju premtoj që do ta hap, por me nji kusht...

„ — Çfarë kushti?

„— Të më thoni ku shkoni çdo mëngjes prej orës tetë deri më dhetë.

„U zbé dhe më shiqoi drejt në sy... S'i kisha folë kurr për këtë gjâ. Megiithatë s'më kishte mungue dëshira me e dijtë. Ajo dalje misterioze e çdo mëngjesi më mundonte, më shqetsonte, ashtu si dhe vrragëza në buzë, si Pashekoja dhe krejt rrjedhja e asaj jete së çudiçme. Kisha dëshirë me dijtë, por në të njajtën kohë kisha frigë me njoftë të vërtetën. Ndiejsha që aty mëshifesh ndonji mister i turpshëm, i cili do të më kishte detyrue me ikë... E pra at ditë pata guxim ta pyes, siç e sheh. Kjo gjâ e habiti së tepërmi. Për nji çast ngurroi, mandej më tha me vështirsi e me zâ të shurdhët:

„— Ma jepni kutín, do të dini çdo gjâ.

„Atëherë ia dhash kutín... Zhak, kjo âsht nji gjâ e turpshme, a s'të duket dhe ty? E çeli tue u dridhë prej kënaqsis dhe filloi me lexue të gjitha letrat — ishin nja njizet copë — ngadalë, me gjysë zani, pa kapërcye asnji rresht. Kjo histori dashunije të freskët dhe të pastër dukesh që i interesonte shum. Unë ia kisha tregue që mâ parë, por në mënyrën time, tue ia paraqitë syt e zez si nji vajzë të klasës së naltë fisnike, të cilën prindët e saj nuk e lejshin me u martue me këtë plebejin të vogël, siç ishte Daniel Eiseti. Po e sheh mirë në këtë mes kotsin time qesharake.

„Kohë mbas kohe ndërprente leximin e saj për të thanë: „Këqyre! Asht thanë në mënyrë shum të sjellshme!" ose dhe „Oh, Oh! Për nji vajzë fisnike..." Mandej, sa mâ shum që i lexonte, i afronte pranë qirit dhe me nji gaz t'egër i shifte se

si digjeshin. Unë e lejsha ta bâjë të vehten; dojsha me dijtë se ku shkonte çdo mëngjes prej orës tetë deri më dhetë...

„Ndiç, ndërmjet këtyne letrave ndodhesh dhe nji, e shkruemë në nji copë letër të shtëpis Pjerot, me mbishkrimin në krye, me tri pjata të vogla ngjyrë të gjelbërt nalt, e nën të ishin fjalët: *Porcelana dhe kristale, Pjeroti, trashigimtar i Laluetit*... Të ngratët sy të zez! Pa dyshim që ndonji ditë, ndërsa kishin qenë në dyqan, e kishin ndie nevojën me më shkrue, e, letra e parë që u kishte ra në dorë u ishte dukë e mirë... E merr me mend vetë se ç'zbulim qe ky për tragjedianën! Deri atëherë ajo i kishte zanë besë historis sime të vajzës fisnike dhe prindëve zotnij të mëdhej, por, kur zbuloi këtë letër, kuptoi çdo gjâ dhe ia plasi gazit me sa fuqí që pat:

„— Pa këqyrë nji herë, këtë patriciene të re, këtë margaritar të kështjellit fisnik... ajo qu'heshka Pjerote dhe shitka porcelane në rruginën Somon... Ah! Tash po kuptoj pse nuk dojshit me ma dhanë kutín." Dhe qeshte, qeshte...

„I dashtuni im, s'e dij ç'më ndodhi; marrja, urrejtja, zemrimi... Nuk shifsha mâ. U hodha mbi të për t'ia rrëmbye letrat. U frigue, bani nji hap mbrapa, u ngatrrue nepër bisht të fistanit dhe u rrëxue tue lëshue nji britmë të madhe. Zezakja e saj e tmershme e ndëgjoi në dhomën fqinje dhe vrapoi menjiherë, lakuriq, e zezë, e shëmtuet e me flokë të shpriishun. Deshta me e ndalë që të mos hynte, por me nji të shtyme të dorës së saj së madhe e t'yndyrshme më gozhdoi për mur dhe u vendos në mes të zojës së saj dhe timin.

„Ajo tjetra, gjatë kësaj kohe ishte ngritë dhe qantë ose bante kinse po qán. Ashtu tue qá vazhdonte të kërkojë gjithnji nëpër kutí:

„— Nuk e din — itha zezakes së vet, —nuk e din pse ka dashtë me më rrahë? Sepse kam zbulue që zojusha e tij fisnike nuk âsht aspak fisnike, por shet pjata në nji rruginë...

„ — Gjith' ata që mbajnë mamuza s'janë xhambazë, — tha plaka në formë sentence.

„— Këqyre, këqyre! — ia bani tragjedianja — këqyri pengjet e dashunís që i jepte dyqangjeshá e tij... Katër krrela të bishtalecit të saj dhe nji tufë vjollcash nji groshi... Afroje llambën tande Qyqe e Bardhë.

„Zezakja afroi llambën e saj; flokët dhe lulet u kallën tue kërsitë. E lashë ta bâjë të vehten; isha i tmeruem.

„— Oh, oh! Ç'âsht kjo? — vazhdoi tragjedianja tue çpalue nji letër të mëndafshtë... Dhamb?... Jo! Duket të jetë prej sheqeri... Besa po... âsht nji figurë alegorike sheqeri... nji zemër sheqeri.

„Ofshe! Nji ditë, në panagjyrin e Pre-Sê Zhervezit, syt e zez patën ble nji zemër të vogël sheqeri dhe ma patën dhanë tue më thanë:

„— Po ju jap zemrën time.

„Zezakja po e shiqonte me nji sy lakmues.

„— A e don, Qyqe, — i briti e zoja... Mirë pra, kape...

„Dhe ia gjuejti në gojë si ndonji qeni... Ndoshta âsht gjâ qesharake por, kur e ndëgjova sheqerin tue kërcllue n'at gur mullini të zezakes, u drodha prej majes së kres deri në fund të kambëve. Më dukesh që kjo përbindshe me dhambë të zez po coptonte aq gëzueshëm shi zemrën e vetë syve të zez.

„Ti ndoshta mendon, Zhaku im i ngratë, që mbas kësaj ngjarje çdo gjâ muer fund mes nesh? E pra, i dashtuni im, sikur të kishe hŷ në dhomën e Irma Borelit të nesërmen e kësaj skene, do të kishe gjetë tue përsëritë rolin e Hermionës me gërbanin e saj, ndërsa në nji kand, ulë mbi nji hasër pranë kakatoesit, do të kishe pá nji Turk të ri, të krrusun, me nji çibuk të gjatë, i cili mund t'i vinte rrotull tri herë trupit të tij... Ç'kokë plot shprehí ikeni Dani-Dani im!

„Por, të paktën — do të më thuesh ti — si kundër vleftë të poshtërsis sate, a more vesh atê çka dojshe me dijtë, se ku shkonte ajo çdo mëngjes prej orës tetë deri më dhetë? — Po Zhalk, e mora vesh, por vetëm vetëm sod, mbas nji skene të tmershme, që po të tregoj, e kjo do të jetë e fundit... Por, shët! Dikush po ngjitet... Sikur të jetë ajo, sikur të vijë me më shqetsue përsëri? Besa âsht e zoja me e bâ edhe at punë edhe mbas të gjitha atyne çka kanë ngjá. Prit!... Po shkoj me mëshelë derën dy herë me çilc... S'do të hyjë dot, mos kij frigë...

„Nuk duhet që ajo të hyjë.

„Mesnatë

„Nuk ishte ajo; ishte zezakja e saj. Kjo gjâ gjithashtu më habiti; s'i kisha ndëgjue tue kthye karrocën e saj... Qyqja e Bardhë erdh me ra me fjetë. Nepërmjet të murit të hollë po ndëgjoj gërgërimin e shishes së saj dhe refrenin e tmershëm... *tolokototinjâ*... Tashti âsht kah gërhet; thue se âsht ndonji lavjerës sahati.

„Ja se si muer fund dashunija jonë e trishtueshme.

„Ka nja tri javë afërsisht, gërbani, i cili i jep mësime, i shpalli që ajo tashmâ ishte e pjekun për suksese të mëdha tragjike dhe që ai donte ta ndëgjonte në skenë ashtu sikurse disa nxanse tjera të tij.

„Tragjedianja ime u bâ e lumtun prej gëzimit... Mbasi s'kishin ndonji teatër në dispozicion, u morën vesh me ndrrue në sallë çfaqjesh njanin nga ateljet e këtyne zotnij piktorëve

që vijshin te ajo, dhe me u dërgue ftesa të gjithë drejtorëve të teatrave në Paris... Sa për pjesën e parë që duhesh luejtë, mbas nji diskutimi të gjatë, dhanë pëlqimin për *Atalin*... Prej të gjitha pjesëve të repertoarit, nxanset e gërbanit këtë pjesë e dijshin mâ mirë. Pra nuk kishin nevojë me e pregatitë në tansi, vetëm nevojitej të veheshin n'ujdi disa pjesë dhe duheshin bâ disa prova së bashku. U vendos pra për *Atalin*... Meqenëse Irma Borel ishte zojë e randë e s'bante të shqetsohesh, provat u banë në shtëpin e saj. Çdo ditë gërbani sillte nxansit e tij, katër a pesë vajza të mëdha thataqe, madhshtore, veshë me kashmir francez që kushtonte nga trembëdhetë frang e gjysë metri, dhe nja katër shejtana të ngratë me rrobe letrash të nxime dhe me koka si t'ishin të zhytuna n'ujë... Provat bâheshin gjatë gjithë ditës me përjashtim t'orëve tetë deri më dhetë; ngaqë, edhepse bâheshin përgatitjet e çfaqjes, shetít misterioze s'ishin ndërpré. Irma, gërbani, nxansit, të gjithë punojshin dendsisht. Dy dit të tana harruen me i dhanë me ngranë kakatoesit. Sa për Dani-Danin e ri, s'çajshin kryet për të... Shkurt, çdo gjâ shkonte për së mbari, ateljeu ishte stolisë, teatri ishte ndërtue, kostumet ishin gati, ftesat ishin bâ. Kur që, nja tri katër dit para çfaqjes, Eliasêni i vogël — nji çupëz nja dhetë vjeçe, mbesa e gërbanit — u sëmue... Si me ia bâ? Ky me gjetë nji Eliasê tjetër, nji fëmi, i cili t'ishte i zoti me mësue rolin e tij mbrenda tri ditsh?... Tmer i përgjithshëm. Befas, Irma Boreli u kthye kah unë:

„— Përnjimend, Dani-Dan, sikur ta merrshit ju përsipër?

„— Unë? Mos po talleni!... Me këtë moshë që kam!...

„— Nuk do t'i shkojë kujt ndërmend që jeni burrë... Vogloshi im, besomë që në fytyrë nuk tregoni që keni mâ shum se pesëmbëdhetë vjet; në skenë, me kostum, i lyem, do të dukeni sikur keni sall dymbëdhetë... N'anën tjetër ky rol i përgjegjet krejtsisht shprehís së kokës sate.

„Miku im i dashtun, më kot u mundova të kundërshtoj. M'u desht të kaloj nëpër at udhë kah dëshironte ajo, ashtu sikurse gjithmonë. Jam aq i poshtun...

„Çfaqja u dha... Âh! Sikur të më qeshte zemra, sa do të të dëfrejsha tue të bâ përshkrimin e asaj dite... Kishim shpresue që do të vinte drejtori i Gjimnazit dhe i Teatrit Francez, por duket që këta zotnij kishin pasë punë gjetiu, kështuqë u kënaqëm me drejtorin e nji teatri të periferis, të cilin e sollën në çastin e fundit. Shkurt, kjo çfaqje e vogël familjare nuk shkoi shum për së mbrapshti... Irma Borel u duertrokit shum... Mue m'u dukte që kjo Atali e Kubës ishte shum emfatike, i mungonte shprehja e fytyrës, dhe flitte frengjishten si nji... fikcë spanjolle; por hé, miqt e saj

artistët mbyllshin njanin sy. Kostumi ishte autentik, nyja e kambës e butë, qafa ishte ashtu si duhet... Këto ishin krejt çka u duhesh. Sa për mue, shprehja e kokës sime ia vlejti të më sigurojë nji sukses shum të mirë, por prapseprap jo aq të mirë sa atë të Qyqes së Bardhë në rrolin pa fjalë të mandeshës. Asht e vërtetë që koka e zezakes kishte mâ shum shprehí se sa e imja. Kështu, kur ajo u duk n'aktin e pestë tue mbajtë mbi grushtin e saj kakatoesin e hatashëm — tragjedianja kishte dashtë që na të gjithë të merrshim pjesë në çfaqje: Turku, zezakja dhe kakatoesi i saj — dhe i rrotullonte syt e mëdhej, të bardhë e t'egjër me nji shiqim habije, në të gjithë sallën u ndëgjue nji buçitje „bravosh". „Ç'sukses!" thonte Atalija në kulm të shkëlqimit...

„Zhak!... Zhak!... Po ndëgjoj karrocën e saj tue u kthye. Oh, grue e mjerë! Prej kahit po vjen kaq vonë? a e ka harrue vallë gnindjen tonë aq të tmershme të mëngjesit!

„Dera u mbyll... Mjafton që të mos ngjitet te unë! A e sheh, âsht gjâ e tmershme të keshë si fqinjë nji grue të cilën e urren.

„Ora nji.

„Çfaqja për të cilën të tregova pak mâ përpara u mbajt para tri ditsh.

„Gjatë këtyne tri ditve âsht tregue e ambël, e dashtun, hirëplote. Asnji herë të vetme nuk e ka rrahë zezaken e saj. Herë mbas here më ka pyetë për ty a je tue u kollitë gjithnji; e pra zoti âsht dëshmitar që ajo nuk të don... Duhesh të kisha dyshue për ndonji gjâ.

„Sot në mëngjes hyni në dhomën time kur po binte ora nandë. Ora nandë!... Kurr s'e kisha pá n'at orë!... M'u afrue e më tha tue buzëqeshë:

„— Asht ora nandë!

„Mandej befas, tue marrë nji pamje solemne:

„— Miku im, — më tha — ju kam mashtrue. Kur jemi njoftë, nuk kam qenë e lirë. Nji njeri ndodhesh në jetën time, kur keni hŷ ju; nji njeri, të cilit ia detyroj luksin tim, kohën e lirë e krejt çka kam.

„A s'të thojsha, Zhak, që nën at mister ndodhesh nji gjâ e turpshme!

„Ç'prej asaj dite që ju kam njoftë, kjo lidhje për mue âsht bâ e neveritshme... Nëse nuk ju kam folë për këtë gjâ, kjo rrjedh ngase ju njifsha që ishit shum kryenaltë që të mund të pranojshit me më ndá me nji tjetër. Nëse nuk e kam këputë at lidhje, kjo rrjedh ngase nji gjâ e tillë më kushtonte të heq dorë nga kjo jetesë e çkujdesun dhe lluksoze për të cilën jam e leme... Sot nuk mundem me jetue mâ kështu.

Ky mashtrim më peshon randë në zemër; kjo trathtí e përdiçme më ban të çmendem... E, nëse më doni akoma mbas këtij pohimi që të bâna, jam gati me braktisë çdo gjâ e me jetue në ndonji kand ku të dëshironi ju...

„Këto fjalët e fundit „ku të dëshironi ju" i tha me zâ t'ultë, krejt ngat meje, pothuej në buzët e mija, që të më dehte.

„Megjithatê pata aq guxim t'i përgjegjem, madjè në mënyrë shum të thatë, e t'i thom që unë isha i vorfun, që nuk kisha t'ardhuna me mbajtë gjallë vehten, dhe që nuk mund ta mbajsha edhe atê nga t'ardhunat e vllaut tim Zhakut.

„Mbas kësaj përgjegje ajo ngriti kryet me nji shprehje triumfi.

„Mirë pra! Por çka do të thojshit sikur të kem gjetë unë për ne të dy nji mënyrë të ndershme dhe të sigurtë me fitue bukën tonë pa u ndá prej njani tjetrit?

„N'ato fjalë nxori nga nji xhep i saj nji copë letër të vulosun, shkrue shum keq dhe filloi me ma lexue... Ishte nji angazhim për ne të dy në nji teatër të periferis së Parisit; ajo me nji shpërblim njiqind frangash në muej e unë pesëdhetë frangash. Çdo gjâ ishte gati; s'na mbetesh tjetër veçse me firmue.

„E shiqova i tmeruem. Po e ndiejsha që ishte kah më ngrente në nji gavër, dhe, për nji çast, pata frigë që nuk isha aq i fortë sa me mujtë me i kundërshtue. Kur i dha fund leximit t'asaj letre së shkarravitun, pa më dhanë kohë t'i përgjegjem, filloi me folë me zjarr për shkëlqimet e karierës teatrale dhe për jetën e famshme që do të bajshim atje, të lirë, kryenaltë, larg botës, të dhanun krejtësisht mbas artit tonë, mbas dashunís sonë.

„Foli tepër; ky qe gabimi i saj. Pata kështu kohë me ardhë në vehte, me thirrë në ndihmë nga fundi i zemrës sime nanë-Zhakun tim dhe, kur ajo i dha fund fjalës së saj oratorike, mujta me i thanë shum ftoftë:

„— Nuk due të jem komedian.

„U muer vesh që ajo nuk hoq dorë nga lufta dhe rifilloi prap bisedat e saja të gjata.

„Mund i bjerrun... Të gjithave çka mujt me thanë u përgjegja vetëm me të njajtat fjalë:

„— Nuk due të jem komendian...

„Po fillonte me humbë durimin.

„— Atëherë, — më tha tue u zbé, — ju dëshironi që të kthehem atje nga ora tetë deri më dhetë dhe që punët të mbesin ashtu siç janë...

„Këtyne fjalëve u përgjegja jo aq ftofët:

„— Unë nuk dëshiroj kurrgjâ... E çmoj si gjâ shum të ndershme dëshirën që keni për të fitue jetën tuej dhe të mos ia detyroni nji gjâ t'atillë bujaris së nji zotnije prej orës tetë deri më dhetë... Vetëm që po përsëris se nuk e ndiej vehten të thirrun për teatër dhe që nuk do të jem komendian.

„N'ato fjalë i plasi damari:

„Ah nuk don të jeshë komedian!... Çka don të jeshë vallë atëherë?... Mos ta merr mendja athue që je poet?... E pandeh vehten poet!... Por ti s'ke asgjâ çka të duhet që të jeshtë i tillë, budallë i ngratë! Po ju pyes mos e pandehni vehten poet, sepse ky mendim ju ka bâ të botoni nji libër, të cilin s'e don askush... Por, more fatzí, libri yt âsht i marrë, të gjithë po më thonë haptas... Ç'prej dy muejsh që âsht qitë me u shitë, nuk âsht shitë veçse nji ekzemplar dhe këtë e kam unë... Ti, poet, mos u talë! Vetëm villau yt mundet me i besue nji marrije së tillë... Edhe ai besa âsht krejt i papjekun, e ç'i shkruen disa letra të bukura! Të vjen me plasë së qeshuni kur bân fjalë për artikullin e Gystav Planshit... Tue pritë, atij po i del shpirti atje që të mund të mbajë ty; e ti, gjatë kësaj kohe, ti... ti... bash ti, çka je tue bâ? A e din vetëm?... Pse ka koka jote njifarë shprehije, a mjafton kjo gjâ; veshesh si Turk, dhe mendon që kjo âsht krejt!... Pikësëpari po të paralajmëroj se ç'prej do kohe shprehija e kokës sate po humbet shum... je i shëmtuet. Qe, shiqou!... Jam i sigurtë që, sikur të kthehesh te zojusha jote, Pjerota, nuk do të donte mâ... E pra, jeni të krijuem njani për tjetrin... Që të dy keni lé për të shitë porcelana në rruginën Somon. Kjo zeje të përshtatet mâ shum se sa të jeshë komedian...

„Shkumbonte, qitte xixa prej sysh. Kurr s'ke pá nji marrzi të tillë. E shiqojsha pa thanë asgjâ. Kur mbaroi, i u afrova, — i tanë trupi më dridhesh, — dhe i thash fare i qetë:

„— Nuk due të jem komedian.

„Tue thanë këto fjalë, u drejtova kah dera, e hapa dhe ia tregova.

„— Të shkoj, — ia bani tue m'u zgërdhî në fytyrë. — Oh, ende jo!... Kam ende shum gjana me të thanë.

„Atëherë nuk mujta me durue mâ. Nji çurg gjaku më kërceu në fytyrë. Mora njanin nga carâjt e oxhakut dhe iu turra... Ta kishe pá se si ia dha kambëve... I dashtuni im, at moment e kam kuptue Spanjollin Pasheko.

„Dhe unë mbas saj, mora kapelën e zbrita. Kam ngá posht' e nalt gjithë ditën si njeri i dejun... Ah sikur të kishe qenë këtu... Në nji çast m'u mbush mendja të shkoj te Pjeroti, të hidhem në kambët e tij, të kërkoj mëshirë prej syve të zez. Shkova deri te dera e dyqanit, por nuk guxova

me hŷ mbrendë... Janë mbushë dy muej qysh kur nuk shkoj mâ te ata. Më kanë shkrue, s'u kam përgjegjë. Kanë ardhë me më pá, jam mëshehë. Si do të mundshin me më falë?... Pjeroti ishte ulë pranë tezgës së tij. Kishte nji pamje të trishtueshme... Qëndrova pak kohë tue e këqyrë, në kambë, përballë vitrinës; mandej hika tue qá.

„Kur u bâ natë, ktheva në shtëpí. Kam qá për nji kohë të gjatë në dritare, e mandej fillova me të shkrue. Do të shkruej kështu gjithë natën. Më duket që ti je këtu, që po bisedoj me ty dhe kjo gjâ më qetson.

„Çfarë kulshedre që âsht ajo grue! Sa e sigurtë ishte në mue! Më pandehte si t'isha nji lojë e saj, nji leckë! A po kupton? Me më marrë me vedi të luej në komedí, në periferi!... Më këshillo, Zhak, po mërzitem, po vuej... Më ka mundue shum, a po e sheh! Nuk kam besim mâ në vehte, dyshoj, kam frigë... Ç'duhet të bâj?... Të punoj?... Ofshe, ka arsye ajo, unë nuk jam poet, libri im nuk âsht shitë... Si do t'ia bâjsh me pague shpenzimet?...

Krejt jeta ime âsht shkatrrue. Nuk shoh mâ, nuk dij gjâ mâ. Asht terr... Ka emna të caktuem nga fati. Ajo quhet Irma Borel. Borel te na don të thotë xhelat... Irma Xhelati!... Sa fort i përshtatet ky emën! Do të dëshirojsha me u bajtë së këndejmi. Kjo dhomë m'âsht e neveritshme... E mandej, jam në rrezik me e ndeshë në shkallë. Mos kij frigë, nëse ngjitet përsëri këtu, kurr... Por, nuk do të ringjitet mâ... Më ka harrue. Artistët janë aty për ta ngushllue...

„Ah, o perendí! Ç'po ndëgjoj?... Zhak, im vëlla, âsht ajo. Po të thom që âsht ajo. Po vjen këtu; po ia njof hapin... Asht aty, krejt pranë... Po ndëgjoj të marrunit frymë të saj... Syni i saj, i ngjitun për bravën e derës, po më këqyr, po më djeg, po më..."

Kjo letër nuk u nis.

XII

TOLOKOTOTINJA

Tash kam mbërri në faqet mâ t'errta të historis sime, në ditët e mjerimit dhe të marres, të cilat Danile Eiseti i përjetoi pranë asaj femne si komedian në periferin e Parisit. Gja e çudiçme! Ajo kohë e jetës sime, plot shqetsime, plot shtërgata, plot gjire, më ka lanë mâ tepër brenga se sa kujtime.

Kirejt ai kand i kujtesës sime âsht i ngatrruem. Nuk shoh në tê asgjâ, asgjâ...

Por, pritni!... S'më duhet gjâ tjetër veçse me mbyllë syt dhe me këndue me gjysë zâni dy a tri herë at refren të çudiçëm dhe melankonik: *Tolokototinjâ! Tolokototinja!* Mandej menjiherë, disi magjikisht, kujtimet e mija të fjetuna do të zgjohen, orët e vdekuna do të dalin prej vorreve të tyne dhe kështu do ta gjej Vocrrakun, t'atillë sikurse ishte atëherë në nji shtëpi të madhe e të ré të bulevardit Môparnas, në mes t'Inma Borelit që përsëritte rolet e saja dhe të Qyqes së Bardhë, e cila këndonte pa prâ:

Tolokototinjâ! Tolokototinjâ!

Pyh! Ç'shtëpi e tmershme! Jam kah e shoh edhe tash, jam kah e shoh me ato njimijë dritaret e veta, me basamakë të zhyem, me ata kazana të hapun me ujë të ndytë, me dyert e numrueme, me koridore të bardha që u vinte era gëlqere e freskët... çdo gjâ e re, por që ishte zhye menjiherë!... N'at shtëpi ndodheshin njiqind e tetë dhoma; në çdo dhomë nji familje. Çfarë familjesh se!... Çdo ditë ngjajshin skena të shëmtueta, britma, rraptima, turbullime; natën ndëgjoheshin piskama fëmijsh, kambë të zbathuna tue ecë mëpër dysheme, madej përkundja e njillojtë dhe e randë e djepave.

Kohë mbas kohe, për të sjellë nji ndryshim, nuk mungonte as ndonji vizitë e policis.

Këtu, në këtë shpellë të stolisun shtatëkatshe Irma Borel dhe Vocrraku kishin ardhë me i gjetë strehim dashunis së tyne... Banesë e trishtueshme dhe taman si duhet për nji mysafir të tillë!... E kishin zgjedhë këtë shtëpi sepse ishte afër teatrit të tyne; për kundruell dhe, ashtu sikurse në të gjitha shtëpijat e reja, nuk paguejshin shum shtrejtë. Për dyzet franga — qirá kjo e banesave të pateruna — kishin dy dhoma në katin e dytë, me nji shirit ballkoni që shiqonte kah bulevardi — apartamenti mâ i mirë i bujtinës... Çdo mbramje ktheheshin në shtëpi kah mesnata, në fund të çfaqjes. Ishte hatá me u kthye nëpër ato rrugë të gjata me lisa në të dy anët, të shkreta, nëpër të cilat endeshin bluza të heshtuna, vajza me flokë të lëshueme dhe redingota të gjata patrollash veshë në ngjyrë hini.

Ecshin shpejt mesit të rrugës. Kur mbërrijshin, gjejshin pak mish të ftoftë në nji kand të tryezës dhe zezaken, Qyqen e Bardhë, e cila pritte... sepse Irma Boreli e kishte mbajtë Qyqen e Bardhë. Zotnija nga Tetë deri më Dhetë kishte marrë mobiljet, enët e tija si dhe karrocën e tij. Irma Boreli kishte mbajtë zezaken, kakatoesin, disa stoli dhe gjithë fustanet e saj... U muer vesh që këto fustane i shërbejshin vetëm për skenë; bishtat e gjatë të fustaneve të kadifta dhe të mëndafshta nuk ishin aspak të përshtatshëm për të fshî bulevardet e periferis. Vetëm rrobet zejshin njanën nga të dy dhomat. Qëndrojshin aty, të varuna rreth e përqark në varset e çelikta dhe, palat e tyne të mëdha e të rregullueme me kujdes si dhe ngjyrat e tyne të dallueshme ishin në kundërshtim të çudiçëm me dyshemen e kuqe të zbardhueme dhe mobiljet e zbeme. Në këtë dhomë flente zezakja.

Aty kishte instalue shtresën e saj të kashtës, patkonin dhe shishen e rakis, vetëmqë, nga friga e zjarmit nuk e lejshin me mbajtë dritë. Kështu, natën, kur ata të dy ktheheshin, Qyqja e Bardhë, e krrusun në shtresën e saj të kashtës, në dritën e hanës e në mes të këtyne teshave misterioze, dukesh si nji magjistare e vjetër, e caktueme nga Mjekër Blerti[1]) me ruejtë shtatë të vjerrunat. Dhoma tjetër, mâ e vogla, ishte për ata të dy dhe për kakatoesin. Taman kishte vend sa për nji krevet, tri karriga, nji tryezë dhe nji vendndejtje me shkopij të praruem për papagalin.

Sado e trishtueshme dhe sado e ngushtë që ishte banesa e tyne, ata nuk delshin kurr. Kohën e lirë që u mbetesh

[1]) Mjekër Blerti (La Barbe Bleue) — protagonist i prrallës me të njajtin titull të Sharl Peroit.

nga teatri e kalojshin në shtëpi tue nxanë rolet e tyne dhe aty, po ju betohem bâhesh nji gjurullti e tmershme. Prej njanës anë të shtëpis në tjetrën ndëgjoheshin ulurimet e tyne dramatike: „Bijën time, kthemani bijën time! — Këtej, Gaspër! — Emnin e tij, emnin e tij, e mj-e-r-ë!" E prej së nalti ndëgjoheshin britmat e çjerruna të kakatoesit dhe zani i prehtë i Qyqes së Bardhë, e cila këndonte me gjysë zani:

— *Tolokototinjâ!... Tolokototinjâ!...*

Irma Boreli, besa, ishte e lumtun. Kjo jetë i pëlqente; dëfrehesh në këtë lojë familjeje artiistësh të vorfun. „S'më vjen keq për asgjâ", thonte shpesh. Për çka t'i vinte keq? At ditë që do ta lodhte mjerimi, at ditë kur do t'i mërzitesh të pijë venë me litër dhe të hajë t'atilla porcione të shëmtueta qervishi ngjyrë gështenje që ua sillshin prej mejhanes, at ditë që t'i vinte deri te hunda arti dramatik në periferi, at ditë, ajo e dinte që do të fillonte përsëri jetën e saj të dikurshme, s'i duhesh veçse me e luejtë nji gisht për të gjetë përsëri krejt çka kishte humbë. Kjo ishte arsyeja që i jepte zemër dhe që e bante të thotë: „S'më vjen keq për asgjâ". Asaj s'i vinte keq për asgjâ, por atij se?...

Të dy kishin luejtë për herë të parë në *Gaspër Peshkatarin*, nji ndër pjesët mâ të bukura të bakallhanës melodramatike. Ajo u duertrokit shum, sigurisht që jo për talentin e saj — zanin e kishte të keq, gjestet qesharake — por për krahët e saj bardh si bora, për fustanet e saja të kadifta. Publiku i periferis nuk âsht i mësuem që t'i tregohesh ashtu mishi i shkëlqyeshëm dhe robet e famshme nga dyzet frang metrin. Në sallë thojshin: „Asht nji dukeshë!" dhe çapkënët e mrekullueme duertrokitshin me t'i shurdhue veshët...

Vocrraku nuk pat të njajtin sukses. U dukesh shum i vogël, përpos këtyne kishte dhe frigë, kishte marre. Flitte me zâ krejt t'ultë, si në rrëfim: „Mâ me zâ! Mâ me zâ!" i britshin. Por fyti i shtrëngohesh tue shtrydhë fjalët kah i dilshin. E fishkulluen... Ç't'i bâjsh! Më kot i flitte Irma, nuk i dilte zani kursesi. Mâ në fund, të jeshë poet i keq, kjo s'âsht arsye për të qenë komendian i mirë.

Kreolja e ngushllonte sa i vinte për dorësh: „S'e kanë kuptue shprehín e kokës sate..." i thonte shpesh. Drejtori nuk u rrejt, besa, për shprehín e kokës së tij. Mbas dy çfaqjesh së stuhishme, e thirri në kabinetin e tij dhe i tha: „Biri im, drama nuk âsht për ty. Jemi mashtrue. Të provojmë vodvilin. Besoj që në pjesët komike do të kalojsh mâ mirë. Dhe, qysh nesër e provoi vodvilin. Luejti rolet e fillestarëve komikë, rolin e spitulluesve të çmeritun, të cilëve u apin me pi limonatë në vend të shampanjës dhe që ngasin nëpër sqenë tue mbajtë barkun; rolin e teveqelave

me perukë të kuqe, të cilët qajnë si viça, „Hë! ... Hë! ... H! ... rolin e dashunorëve të katundit, të cilët hapin syt si huta tue thanë: „Zojushë, kom zón marak t'modh n'tý! ... Haj medet! P'r'imën t'du sa tók e qilla!"

Luejti rolin e Zhanotit[1]), e frigacakëve, e të gjithë atyne që janë të shëmtuet, të gjithë atyne që bajnë me qeshë dhe, e vërteta më detyron me thanë që nuk u nda fort keq. Fatziu kishte sukses, i bante me qeshë shiquesit.

Spjegonie këtë gjâ në mujshit! Asht fakt se kur ndodhesh në sqenë, me fytyrën e rrudhun, të mushkllatun, me shkëlqim të rrejshëm, Vocrraku mendonte për Zhakun dhe për syt e zez. Në mes të nji ngërdheshje, në fillim të ndonji llakërdije së marrë, mû atëherë, fytyrat e të gjithë këtyne qenjeve të dashtuna, të cilat ai i kishte trathtue poshtërsisht, i çfaqeshin befas përpara.

Gati çdo mbramje, e këtë gjâ mund t'jua dëshmojnë çapkënët e periferis, i ndodhte të ndalesh atypëraty në mes të nji ligjërate dhe të mbetesh në kambë, pa folë, me gojë të hapun, tue shique sallën... N'ato momente, zemra e tij e braktiste, hidhesh përmbi skenë, shponte tavanin e teatrit me nji të rrahun flatrash dhe fluturonte shum larg me i dhanë nji të puthun Zhakut, nji të puthun zojës Eiset, me kërkue të falun prej syve të zez tue u amkue pikllueshëm për zanatin e trishtueshëm që tjerët e detyrojshin me ushtrue.

— Haj medet! P'r'imën t'du sa tók e qilla! ... — thonte befas zani i suflerit, e atëherë, fatziu Vocrrak, i shkëputun nga andrra e tij, i ramë prej qiellit, rrotullonte rreth vehtes syt e zgurdulluem ose e bante fytyrën të habitun në nji mënyrë aq të natyrshme dhe aq komike sa që e tanë salla plaste në gaz tue piskatë. Në giuhën popullore të jetës teatrore këtë e quejnë efekt. Pa dashtë vetë Vocrraku kishte gjetë efektin.

Grupi teatruer në të cilin gjindesh ai jepte çfaqje ndër shum komune. Ishte nji lloj grupi shetitës, i cili luente herë në Grenelë, në Môparnas, në Sevër, në So, në Sê Klu. Për të shkue prej nji vendi në tjetrin rraseshin n'omnibusin e teatrit — nji omnibus i vjetër ngjyrë gështenje të çelët, i cili tërheqesh prej nji kali veremli. Gjatë udhtimit këndojshin, luejshin me letra. Ata që nuk i dijshin rolet e tyne zejshin vend në fund të karocës dhe rilexojshin broshurat. Atje ishte dhe vendi i Vocrrakut.

Rrinte atje, i heshtun dhe i trishtueshëm ashtu siç janë komikët, tue mbyllë veshët para të gjitha horllëqeve që flitheshin rreth e përqark tij. Sado poshtë që kishte rá, kjo jetë

[1]) Zhano (Jeannot) — fytyrë komike e cila paraqet të marrin e përvujtë dhe trashaman.

komendiani në katër rrota i dukesh nji gjâ edhe mâ e ulët se ai. I vinte marre që ndodhesh në një shoqni t'atillë. Grát, femna me pretendime të vjetra, tashti të vyshkuna, të pispillueme, të panatyrshme në sjellje, të gatshme me folë me proverba. Burrat, qenje të thjeshta pa farë ideali, gjysëm analfabetë, djelm berberësh ose mezeshitsish, të cilët ishin bâ komedianë prej papunsis, prej dembelis prej marakut për paisqyra, kostume, për t'u tregue në sqenë me pantallona të lëpime për shtat ngjyrash së buta, dhe redingota ala Suvorof, ngashnjyes mbas pritash, gjithnji në kujdes të madh për qëndrimin e tyne, të cilët shpenzojshin rrogat e tyne për frizurë dhe ju thojshin tue qenë fare të bindun: „Sot kam punue mirë" kur kishin shpenzue pesë orë për të bâ nji palë çizme model të Luigjit XV me dy metra letër të ngjyrosun... Në të vërtetë, për atê që tallesh me sallonin e muzikës së Pjerotit, ky ishte nji ndëshkim i merituesshëm, tash që kishte ardhë e kishte dështue në këtë karrocë të madhe cirkusantësh.

Për shkak të çehres së tij të randë dhe të kryenaltsis së tij të heshtun, shokët e tij nuk e dojshin. Thojshin: „Asht gacë e mbuluet". Kreola, përkundra, kishte dijtë me fitue gjithë zemrat. Mbretnonte n'omnibus si nji princeshë fatlume, qeshte tue i tregue dhambët, kthente kryet mbrapa për të tregue qafën e saj të butë, u filitte me „ti" të gjithëve, i thëritte mashkujt „miku im", femnat „vogloshja ime" dhe i detyronte edhe ata mâ të mrrolshmit të thonë për tê: „Asht nji vajzë e mirë". Nji vajzë e mirë, ç'tallje!...

Kështu, tue bâ rrugë kadalë-kadalë, tue qeshë, tue u dhanë shfrenim talljeve të pakrypë, mbërrijshin në vendin e çfaqjes. Kur mbaronte çfaqja, çvisheshin shpejt e shpejt dhe menjiherë hypshin përsëri në karrocë për t'u kthye në Paris. Atëherë agonte. Flitshin me zâ t'ultë tue kërkue me dorë njani tjetrin në terr... Kohë mbas kohe ndëgjohesh nji gaz i mbytun... N'oktrovë të periferis së Menës omnibusi ndalesh. Të gjithë zbritshin dhe shkojshin grumbull me përcjellë Irma Borelin deri te porta e shtallës së madhe, ku Qyqja e Bardhë, tre çerekë e dejun, i pritte me kangën e saj të trishtueshme:

Tolokototinjâ!... Tolokototinjâ!...

Kur i shifte njeriu ashtu të pandamë njani prej tjetrit, mendonte që duheshin. Jo! Nuk duheshin. Njifshin fort mirë njani tjetrin për të mujtë me u dashtë. Ai e njifte atê për gënjeshtare, të ftoftë, pa zemër. Ajo e njifte gjithashtu Vocrrakun për të dobët, të butë e t'aftë me mbërrijtë deri në poshtërsi. Thonte me vehte: „Ndonji mëngjes, vëllau i tij do të vijë dhe do të ma rrëmbejë për t'ia kthye shitses së porcelanit." Ai thonte: „Ndonji nga këto dit, e lodhun nga kjo

jetë që po bân, ajo do të fluturojë në krahët e ndonji zotnije prej Tetë deri më Dhetë, e unë do të mbes vetëm në baltën ku ndodhem..." Kjo frigë e përjetshme e tyne, se do ta humbshin njani tjetrin, përbânte thelbin e dashunis së tyne. Nuk duheshin, e pra ishin xhelozë.

Gjâ e çudiçme, a s'ju duket? Aty ku nuk kishte dashuni, të mund të kishte xhelozí. E pra ashtu ishte!... Kur flitte ajo në mënyrë familjare me ndonjanin nga teatri, ai zbehesh. Kur ai merrte ndonji letër, ajo hudhesh dhe e çelte tue iu dridhë duert... Të shumtën e herëve ishte ndonji letër e Zhakut. Ajo e lexonte deri në fund tue qeshë me tallje, mandej e gjuente mbi ndonji mobilje: „Gjithnji e njajta kangë" thonte me mospërfillje. Ofshe! Po! Gjithnji e njajta kangë, dmth. dashunija e pamasë, bujarija, vetëmohimi! Mu për këtë shkak ajo e urrente aq fort vllaun e Vocrrakut...

Zhaku i mirë nuk dyshonte aspak. Nuk dyshonte për kurrgjâ. I shkruejshin që çdo gjâ ishte në rregull, që tri të katërtat e *Komedis baritore* ishin shitë dhe për tërheqjen e kambjaleve do të gjente te librarít krejt të hollat e nevojshme që do t'i duheshien. Tue pasë besim të plotë dhe nga njiqind franga për çdo muej n'adresën e rrugës Bonapart, ku Qyqja e Bardhë shkonte me i kërkue.

Me të njiqind frangat e Zhakut dhe me t'ardhunat e teatrit, kishin padyshim mjaft sa për të mujtë me jetue, sidomos n'at lagje të vorfun. Por, as njani as tjetri nuk dinte se çka âsht parja: ai — sepse kurr nuk kishte pasë; jo — sepse gjithmonë kishte pasë tepër. Kështu që të dy ishin hovardá të mëdhej! Ç'prej datës 5 të çdo muaji, kasa — nji papuçe e Javës, punue me kashtë misri — kasa ishte e shprazët. Mâ së pari ishte kakatoesi, për mbajtjen e të cilit duhesh shpenzue aq sa për nji njeri të rritun. Mandej vijshin shpenzimet për ngjyrë të bardhë, ngjyrë të zezë për vetulla, për pudër, për bar dhambësh, për të kuq të buzëve, krejt takami i ngjyrosjes dramatike. Mandej, broshurat e teatrit ishin shum të vjetra, shum të rrudhuna; zoja donte broshura të reja. I duheshin gjithashtu lule, shum lule. Mâ përpara do të kishte pranue me ndejtë pa ngranë se sa të shifte tryezat e vogla të shprazta pa lule.

Mbrenda dy muejsh familja u ndodh e zhytun në borxhe. I kishin borxh bujtinës, drekores, portjerit të teatrit. Kohë mbas kohe ndonji borxhli, i lodhun tue pritë, vinte në mëngjes e bante shamatë. N'ato dit, të dëshpruem nga çdo gjâ, Voorraku ngitte vnap te botuesi i *Komedis baritore* dhe atje i jepshin hua disa luja[1]) n'emën të Zhakut. Botuesi, i cili

[1]) Luj — monedhë e florijtë.

kishte në dorë blênin e dytë të memorjeve të famshme dhe i cili dinte që Zhaku ishte gjithnji sekretar i z. Hakvilit, hapte qesen e tij pa ngurrim. Kështu, luj mbas luji, kishin mbërrijtë me i marrë hua plot katërqind franga, të cilat, tue ua shtue mandëqind frangave të *Komedis baritore,* e smadhojshin borgjin e Zhakut në njimij' e treqind franga.

I ngrati nanë-Zhaku! Çfarë katastrofe e pritte kur të kthehesh! Danieli i zhdukun, syt e zez tue qa, asnji blê i shitun e njimij' e treqind franga për t'u pague. So do t'i dilte në krye kësaj gjendje?... Kreola nuk shqetsohesh fare. Por atij, Vocrrakut, ky mendim s'i largohesh prej mendsh. Për të ishte nji obsesion, nji ankth i vazhdueshëm. Më kot kërkonte me u hutue, me punue si hamall (e çfarë pune, o perendi!) me nxanë palaçolliqe të reja, me trillue para pasqyres së tij ngërdheshje të reja, ndërsa në pasqyre gjithnji i dilte fytyra e Zhakut në vend të fytyrës së tij. Ndërmjet rreshtave të rolit të tij, në vend t'emnit Langlymò, Zhorzhias dhe personazheve tjera të vodvilit, ai shifte vetëm emnin e Zhakut, Zhakut, Zhakut, gjithnji Zhakut.

Çdo mëngjes shiqonte kalendarin me frigë të madhe dhe, tue numrue ditët që kishin mbetë deri n'afatin e kambjalit të parë, thonte tue u dridhë: „Sall nji muej, sall tri javë!" Sepse e dinte fare mirë që, porsa të protestohesh për kambjalin e parë, çdo gjâ do të zbulohesh dhe ç'me at ditë do të fillonte të martirizuemit e vllaut të tij. Fytyra e Zhakut e ndiqte vazhdimisht në gjumë. Ndonjiherë zgjohesh tue brofë, tue i u dridhë zemra, fytyrën e zhytun në lot, me kujtimin e erntë të nji andrre të tmershme të cilën porsa e kishte pá.

Kjo andërr, gjithnji e njajta, i paraqitesh gati çdo natë. Skena zhvillohesh në nji dhomë të panjoftun, ku ndodhesh nji raft i madh me garnitura të vjetra hekuri që kacavareshin në tê. Zhaku ndodhesh n'at dhomë, i zbehtë, tmersisht i zbehtë, i shtrimë mbi nji kanapé, ishte tue vdekë. Kamijë Pjeroti edhe ajo ishte aty, në kambë para raftit. Mundohesh me e çelë për të marrë nji çarçaf, por nuk mujte me ia dalë në krye dhe, tue kërkue gjithnji me çilc rreth bravës, thonte me nji zâ nervoz: „Nuk po mundem me e çelë... Kam qá tepër... nuk jam kah shoh mâ..."

Sadoqë mundohesh me u mprojtë, kjo andërr i bante përshtypje mâ shum se sa mund të merret me mend. Porsa mëshelte syt, shifte prap Zhakun të shtrimë mbi kananpé, Kamijën qorre para raftit... Të gjitha këto brenga të ndërgjegjes, ú tanë ky tmer dita ditës e bâjshin mâ të zymtë, mâ të zemruem. Kreola, nga ana e saj, nuk ishte mâ e duruesh-me. E ndiente edhe ajo si nëpër mjegull që Vocrraku po i shpëtonte nga dora — pa e dijtë se për ç'shkak — dhe kjo

gjâ e dëshpronte. Në çdo çast ndërmjet tyne zhvilloheshin sqena të tmershme, ndëgjoheshin britma, shamje, me ta marrë mendja që ndodheshin në nji vapor lasepetkash.

Ajo i thonte: „The qafën te Pjerotja jote, le të të japi zemra sheqeri!"

E ai, menjiherë: „Kthehu te Pashekoja yt, le ta coptojë buzën!"

Ajo e quente: „Borgjez!"

E ai i përgjegjesh: „Hore!"

Mandej zhgreheshin në váj dhe me zemër të gjanë ia falshin të gjitha njani tjetrit për të rifillue të nesërmen përsëri.

Ja kështu jetojshin, jo, futeshin thellë në llom së bashku, të gozhduem në të njajtin dyrek, të zhytun në të njajtin prrue... Ja, kjo jetesë e fëlliqun, këto orë të mjerueshme parakalojnë sot para syve të mij kur këndoj me zâ t'ultë refrenin e zezakes, të çudiçëm e melankonik:

Tolokototinjâ!... Tolokototinjâ!...

XIII

GRABITJA

Ishte nji mbramje, andej kah ora nandë, në teatrin e Môparnasit. Vocrraku, i cili luente në pjesën e parë, porsa kishte mbarue dhe po kthehesh në dhomzën e tij ku ndrrohesh. Tue u ngjitë, u ndesh n'Irma Borelin që po shkonte me dalë në skenë. Shkëlqente, krejt e veshun me kadife dhe me tantele, me puhitse në dorë porsi Selimena.

— Eja në sallë, — i tha tue kalue — jam tue... do të jem shum e bukur.

Shpejtoi hapat kah dhomza dhe u xhvesh shpejt. Kjo dhomëz, të cilën e kishte së bashku me dy shokë, ishte nji kabinet pa dritare, me tavan t'ultë, e ndriçueme me karbit. Dy tri karriga kashte përbâjshin mobiljet e saj. Në mur vareshin copa pasqyre, perveka të shprishuna, leoka me perishame, kadife të zbeme, sende të praruema të cilave u ishte zhdukë shkëlqimi; në tokë, në nji kand, poça me ngjyrë të kuqe pa kapakë, balluke artificiale, të cilave u kishin ra qimet.

Vocrraku ndodhesh aty para nji çasti dhe ishte tue u xhveshë, kur që ndëgjoi nji shofer që po e thërritte prej së poshtmi: „Zotni Daniel! Zotni Daniel!" Duel prej dhomzës dhe, i mbështetun në drunin e lagshtë të parmakëve, pyeti: „Çka ka?" Mandej, tue pá se nuk po i përgjegjeshin, zbriti, ashtu si ishte, gjysëm i veshun, i mushkllatun me ngjyrë të bardhë e të kuqe, me perykën e tij të verdhë që i kishte ra përmbi sy.

Në fund të shkallëve u ndesh në dikê.

— Zhak! — briti tue u prapsue.

Ishte Zhaku... U shiquen për nji çast pa folë. Mâ në fund, Zhaku i bashkoi duert dhe pështpëriti me nji zâ t'am-

bël, plot váj: „Oh, Daniel!" Kjo qe krejt, Vocrraku, i tronditun deri në fund të zemrës, shiqoi rreth e përqark vehtes si ndonji fëmi i frikshëm e tha me zâ krejt t'ultë, aq t'ultë sa i vëllai mezi që mujt me i ndëgjue: „Më merr e më largo prej këndej, Zhak."

Zhaku u dridh dhe, tue e kapë për dore e nxori jashtë. Nji karrocë pritte te dera. Hypën të dy. „Rruga e Damave, te Batinjollet!" britti nanë-Zhaku. „Asht kartjeri im" përgjegji karrocjeri me nji zâ të gëzueshëm, e karroca u nis.

Zhaku ndodhesh në Paris ç'prej dy ditsh. Kishte mbërrijtë prej Palermit, ku letra e Pjerotit — e cila ngitte mbas tij qe tre muej— mâ në fund e kishte gjetë. Kjo letër, e shkuntë e pa fraza, e njoftonte për zhdukjen e Danielit.

Tue lexue, Zhaku muer me mend çdo gjâ. Tha me vehte: „Qaj djalë âsht kah bân marrina. Duhet të shokj unë atje." Dhe menjiherë kërkoi leje prej markezit.

— Leje! — ia këthei babloku tue brofë prej vendit... A mos jeni i marrë?... E memorjet e mija...

— Vetëm tetë dit, zotni markez, aq kohë sa më duhet me shkue e me u kthye. Jeta e vllaut tim âsht në rrezik.

— S'çaj kryet unë për vllaun tand... A nuk ju kisha njoftue kur ju mora në shërbim? A e keni harrue kontratën?

— Jo, zotni markez, por...

— S'ka „por" që të më bindi. Edhe me ju do të ndodhi çka u ka ndodhë tjerëve. Nëse e braktisni detyrën për tetë dit, nuk do të kthehemi mâ kurr. Mendoni mirë për këtë gjâ, ju lutem... Ndëgjoni! Ndërsa të mendoni, uluni aty. Do t'ju diktoj.

— Kam mendue mirë, zotni markez. Unë po shkoj.

— Shkoni n'dreq t'mallkuem.

N'ato fjalë, markezi kokëfortë muer kapelën e vet dhe shkoi në konsullatën franceze me u informue për nji sekretar të ri.

Zhaku u nis po at mbramje.

Kur mbërrini në Paris, vrapoi në rrugën Bonapart. „A âsht nalt vëllau im?" i tha portjerit, i cili pinte duhan me llullë n'oborr, me njanën dhe tjetrën kambë në të dy anët e çeshmes. Portjeri filloi me qeshë: „Ka shum kohë që po endet" tha dhelpnisht.

Donte me u bâ diskret, por nji monedhë njiqind qindarësh e bâni me folë. Atëherë tregoi se ç'prej shum kohësh vogloshi i katit të pestë dhe zoja e katit të parë ishin zhdukë, qëndrojshin të mëshehun, s'e di se ku, në ndonji kand të Parisit, por sigurisht së bashku sepse zezakja Qyqja e Bardhë vinte çdo muej me pá mos kishte gjâ për ta. Portjeri shtoi që Danieli, kur ishte nisë, kishte harrue me e lëshue dhomën, kështu që

i detyronte qirán e katër muejve të fundit, pa përmendë huaja tjera të vogla.

— Mirë, — tha Zhaku — të gjitha do të paguhen. Dhe, pa humbë asnji minut, pa u vonue mâ shum kohë se sa iu desht me shkundë pluhnin e rrugës, u vû me e kërkue fëmin e vet.

Në fillim shkoi te botuesi, tue pandehë më plot arsye që mbasi depozita e përgjithshme e *Komedis baritore* ishte aty, Danieli sigurisht që shkonte shpesh.

— Porsa dojsha me ju shkrue, — i tha botuesi kur e pá tue hy. E dini që afati i pagesës së kambjalit të parë mbushet mbrenda katër ditsh.

Zhaku përgjegji pa u shqetsue: „Kam mendue për at punë... Nesër menjiherë do t'u bâj nji vizitë librashitësve. Kanë me më dhanë të hollat. Libri âsht shitë shum mirë."

Botuesi zgurdulloi sa mujti syt e tij të kaltërt alzasjeni.

— Si? Libri âsht shitë shum mirë! Kush ju ka thanë ashtu?

Zhaku u zbé tue parandîe nji katastrofë.

— Pa shiqoni n'at qoshe, — vazhdoi Alzasieni — të gjithë ata blêj të grumbulluem. Asht *Komedija baritore*. Ç'prej pesë muejsh që âsht vû në shitje, vetëm nji copë âsht shitë. Mâ në fund librashitsit janë mërzitë e m'i kanë kthye blêjt që kishin në depozitë. Tash për tash të gjithë këta blêj nuk shërbejnë për tjetër veçse me u shitë si letër me kile. Asht mëkat; aq bukur ishte shtypë.

Çdo fjalë e këtij njeriu binte në kokën e Zhakut si nji e qëllueme me shkop plumbi, por çka e dërmoi edhe mâ tepër qe kur mësoi se Danieli kishte marrë hua te botuesi n'emën të tij.

— Jo mâ vonë se dje, — tha Alzasieni i pamëshirshëm, më ka dërgue nji zezake të tmershme për të më kërkue dy lui, por unë e refuzova shkurt. Mâ së pari sepse kjo korjere misterioze me at kokë si të ndonji pastruesi oxhaqesh, nuk më bânte të kem besim në të, e mandej, ju e kuptoni, zotni Eiset, unë nuk jam i pasun, e deri tash i kam dhanë vllaut tuej mâ se katërqind franga.

— E dij — përgjegji krenarisht nanë-Zhaku, por mos kini kujdes; këto të holla do t'jua kthej shpejt. Mandej duel menjiherë nga friga që mos po i dukesh shqetsimi në fytyrë. Në rrugë qe i detyruem me u ulë mbi nji gur të madh. Po e lëshojshin kambët. Djali kishte ikë, vendshërbimin e kishte humbë, të hollat i duheshin kthye botuesit, dhoma, portjeri, afati i kambialit të mbasnesërmen, të gjitha këto ushtojshin, shungullojshin në trunin e tij... Befas u çue: „Mâ së pari borxhet, — tha. — Kjo âsht gjâja mâ e ngutshme."

Dhe, pa marrë parasysh sjelljen e keqe të vllaut të vet ndaj familjes Pjerot, Zhaku, pa ngurrue aspak, shkoi t'i drejtohet atij.

Kur hyni në dyqanin e *shtëpis së vjetër Laluet*, Zhaku vû ré mbas tezgës nji njeri të trashë, të verdhë dhe t'ajun, të cilin në fillim nuk e njofti, po nga zhurma që bâni dera, fytyra e trashë u çue dhe, tue pá se kush po vinte, lëshoi nji „Iky âsht taman rasti me e thanë" t'ushtueshme, për të cilin zâ njeriu nuk mund të gabonte... I ngrati Pjerot! Dëshprimi i së bijës e kishte ndrrue krejt. Pjeroti i dikurshëm, aq gaztor, aq i kuq në fytyrë nuk ekzistonte mâ. Lotët që voglosha derdhte qe pesë muej kishin skuqë syt e tij, kishin shkrî faqet e tija. Në buzët e tij të zbardhueme, gazi i fuqishëm i ditve të vjetra ia kishte lëshue vendin nji buzëqeshje të ftoftë, të heshtun, nji buzëqeshje vejushash dhe dashunoresh të lëshueme. Nuk ishte mâ Pjeroti, ishte Ariana, Nina.

Përndryshe, në dyqanin e *shtëpis së vjetër Laluet* përpos tij kurrgjâ nuk ishte ndrrue. Bareshat e ngjyrueme të porcelanit, Kinezët bankaloshë me robe ngjyrëvjollce qeshshin gjithnji përvujtnisht në raftet e sipërme, në mes të gotave të Bohemís dhe të pjatave me lule të mëdha. Çanakët e rrumbullakët të supës, llampat e shkrueme të porcelanit shkëlqejshin gjithnji në vendet e tyne në të njajtat vitrina dhe, në dhomën në fund të dyqanit e njajta flautë binte gjithnji lehtë.

„Jam unë, Pjerot — tha nanë-Zhaku tue i shâ zanit, — kam ardhë me ju lutë për nji nderë të madhe. M'epni hua njimij' e pesëqind franga.

Pjeroti, pa u përgjegjë, hapi kasën, lëvizi me dorë disa talira, mandej tue mbyllë sirtaren, u ngrit ngadalë.

— Nuk i kam këtu, zotni Zhak, Prit'mëni, po shkoj me i marrë nalt. Para se me dalë, shtoi si me zor: „Nuk po ju thrras nalt; kjo gjâ do t'i shkaktonte nji dhimbtë të madhe.

Zhaku fshani. „Keni arsye, Pjerot; mâ mirë të mos ngjitem."

Në krye të pesë minutave Sevenolasi u kthye me dy banknota nga njimijë franga, të cilat ia lëshoi në dorë. Zhaku nuk donte me i marrë: „Më nevojiten vetëm njimij' e pesëqind franga, thonte. Por Sevenolasi insistonte:

— Ju lutem, zotni Zhak, i mbani krej. Ky numër dymijë frangash ka randsi për mue. Kaq më ka pasë dhanë hua dikur Zojusha për të gjetë nji bedel. Po të m'i refuzoni, ky âsht taman rasti me e thanë, do t'jua zâ për të madhe sa s'bâhet.

Zhaku nuk pat guxim t'ia kthejë; vû të hollat në xhep dhe, tue ia zgjatë dorën Sevenolasit, i tha krejt thjeshtë: „Tu-

ngjatjeta, Pjerot, dhe të falem nderës!" Pjeroti ia mbajti dorën.

Qëndruen do kohë ashtu, të mallëngjyem dhe të qetë, përballë njani tjetrit. Që të dy e kishin në buzë emnin e Danielit, por nuk guxojshin ta shqiptojnë për të njajtën arsye delikate... Ky babë dhe kjo nanë merreshin vesh shum mirë!... Zhaku, i pari, e tërhoq dorën butsisht. Lotët po e pushtojshin. Ngutesh me dalë. Sevenolasi e shoqnoi deri në rruginë. Kur mbërrini aty, Pjeroti i ngratë nuk mujt me e mbajtë mâ gjatë gjithë at helm që mbushte zemrën e tij dhe filloi me nji zâ qortues: „Ah, zotni Zhak!... Zotni Zhak!... Ky âsht taman rasti me e thanë!..." Por ishte fort i mallëngjyem për ta krye përkthimin e tij, kështu që nuk mujt me thanë gjâ tjetër sall me përsëritë dy herë me radhë: „Ky âsht taman rasti me e thanë... iky âsht taman rasti me e thanë..."

Oh, po, ishte taman rasti me e thanë!

Kur u largue prej Pjerotit, Zhaku u kthye te botuesi. Tue mos marrë parasysh kundërshtimet e Alzasienit, desht me ia kthye atypëraty të katërqind frangat e marrun hua prej Danielit. Përpos atyne, ia dha dhe të hollat e të tre kambialeve, të cilave do t'u mbërrinte mâ vonë afati i pagimit; kështu nuk do të kishte mâ rast me u shqetsue. Mbasandej, tue pasë pak zemrën mâ të qetë, tha me vedi: „Të kërkojmë djalin". Fatkeqsisht ishte bâ mjaft vonë për të mujtë me iu lëshue në shpinë po at ditë; dhe përnjimend, lodhja prej udhtimit, tronditja shpirtnore, ai koll i shkurtë, i thatë dhe i vazhdueshëm i cili e brente ç'prej nji kohe së gjatë, e kishin shkallmue aq fort nanë-Zhakun e ngratë, sa që iu desht të shkojë në rrugën Bonapart për të pushue pak.

Ah! Kur hyni në dhomën e vogël, n'orët e fundit të ndriçimit t'atij dielli tetori, dhe pá përsëri të gjitha ato sende, të cilat i flitshin për djalin e vet: tryezën e rimave para dritares, gotën e tij, shishen e ngjyrës së shkrimit, llullat me gypa të shkurtë si ato t'abatit Zherman; kur ndëgjoi tue ra kumbonët e mira të Sê Zhermênit me zâ pak të marrun prej mjegullës, kur Engjulli i tënzot i mbramjes — ai Engjull tënzoti melankonik, të cilin Danieli e donte aq shum — erdh tue rrahë flatrat në xhamat e lagshtë; ç'dhimbë ndjeu nanë-Zhaku, vetëm nji nanë do të mund ta thonte...

Bani dy tri të sjelluna rreth dhomës, tue shique gjithkah, tue hapë të gjitha raftet, me shpresë se do të gjente ndonji send që do ta qitte në gjurmët e t'ikunit. Por ofshe! Raftet ishin të shprazta. Kishin lanë vetëm të linjtat e vjetra, lecka. Krejt dhomës i vinte era rrënim dhe braktisje. Vocrraku nuk kishte shkue, kishte ikë. Në nji kand, për tokë, ndodhesh nji

shandan, dhe n'oxhak, nën një grumbull letrash të djeguna ndodhesh një kutí e bardhë me shirita t'artë. Këtë kutí e njofti. Aty i vente ai dikur letrat e syve të zez. Tashti Zhaku e gjet në hi. Ç'sakrilegj!

Tue vazhdue hetimet e tija zbuloi në një sirtare të tryezës disa fletë të mbushuna me një shkrim të çregullt, të shkrueme me ethe; ishte shkrimi i Danielit kur shkruente i frymzuem. „Asht pa dyshim një poemë", tha me vehte nanë-Zhaku tue iu afrue dritares për ta lexue. Ishte një poemë, me të vërtetë, një poemë e errët, e cila fillonte kështu:

„Zhak, të kam rrêjtë. Ç'prej dy muejsh vetëm jam tue të rrêjtë". Kjo letër s'ishte nisë, por si po shifni, ajo mbërrini prap se prap në cakun e saj. Fati këtë herë e kishte krye shërbimin e postës.

Zhaku e lexoi prej fillimi deri në mbarim. Kur mbërrini n'at pjesë të letrës ku flitesh për një angazhim në Môparnas, propozue me aq kambëngulje, kundërshtue me aq vendosshmëni, Zhaku u hodh prej gëzimit:

— E dij ku ndodhet, — briti; dhe, mbasi vû letrën në xhep, ra me fjetë mâ i qetë. Por, ndonse i shkallmuem prej lodhjes, nuk e zente gjumi. Gjithnji ai koll i mallkuem. Në përshëndetjen e parë t'agimit, të një agimi vjeshte, dembel dhe të ftoftë, u çue ngadalë. Kishte bâ planin e tij.

Mblodhi teshat që kishin mbetë në fund të rafteve, i vû n'arkën e tij pa harrue kutín e vogël me shirita t'artë, i tha dhe një „lamtumirë" të mbrame kullës së vjetër të Sê Zhermênit dhe u nis tue lanë krejt të çeluna, derën, dritaren, raftet, kështuqë kurrgjâ nga jeta e tyne e bukur të mos mbetesh n'at banesë, në të cilën, mbas tashit, do të banojshin njerëz tjerë. Poshtë te portjeri e lëshoi dhomën e vet, pagoi qirát e kalueme; mandej, pa iu përgjegjë pyetjeve djallzore të portjerit, ndaloi një karrocë që kalonte andej dhe i tha karrocjerit ta dërgonte në hotelin Piloa, në rrugën e Damave, në Batinjol.

Ky hotel mbahesh prej një vllau të Piloait plak, gjellëbâsit të markezit. Aty pranojshin për ndonjë kohë mâ të gjatë, për ndonjë semestër dhe vetëm persona të rekomanduem. Gjithashtu ishte fakt që n'at kartjer kjo shtëpi gëzonte një zâ shum të mirë. Të banojsh në hotelin Piloa ishte një vërtetim jete dhe sjelljesh së mira. Zhaku, i cili kishte fitue besimin e Vatelit në shtëpin e Hokvëlit, i sillte të vllajt nga ana e tij një shportë shishesh venë Marsala.

Ky rekomandim qe i mjaftueshëm dhe, kur kërkoi disi frikshëm që të pranohesh dhe ai në numrin e qiraxhijve, i dhanë pa ngurrim një dhomë të bukur në katin përdhesë me dy dritare që hapeshin në kopshtin e hotelit, deshta me thanë

të kuvendit. Ky kopsht nuk ishte i madh: tri katër akaqé, nji lehë katrore bari të vorfun — bar të Batinjolës — nji pemë fiku pa fiq, nji hardhí e sëmutë dhe disa rranjë krizantemash ishin krejt stolít e këtij kopshti; por, fundi i fundit këto mjaftojshin për t'i dhanë odës nji freskim, e cila prej natyre ishte pak e trishtueshme dhe e lagshtë...

Zhaku, pa humbë asnji minut, u instalue aty. Nguli disa gozhda, paloi të linjtat e veta, vû nji mbështetse për llullat e Danielit, vari portretin e zojës Eiset në krye të shtratit, bâni si dijti mâ mirë për të zhdukë at hije banaliteti që mbretnon zakonisht ndër dhomat e mobilueme; mandej, mbasi e ndjeu vehten zot t'asaj dhome, hangër kaftjall shpejt e shpejt dhe mandej duel. Tue dalë, lajmëroi zotnin Piloa që at mbramje, jashtëzakonisht, ndoshta mund të kthehesh pak vonë, dhe e luti gjithashtu që t'i pregatitshin në dhomën e tij nji darkë të mirë me dy pjata dhe venë të vjetër në tryezë. Në vend që të gëzohesh për këtë darkë ekstra, Piloai i mirë u skuq deri në veshë si ndonji kapelan i vjetit të parë.

— Asht puna se, — tha me nji zâ të ngurrtë — s'e dij por... Regullorja e hotelit kundërshton... kemi dhe fetarë këtu...

Zhaku buzëqeshi: „Ah, shum mirë! Po e kuptoj... Jua shtinë frigën dy pjatat... Qetsohuni, i dashtuni zonti Piloa, nuk âsht femën." E me vedi, tue zbritë nga Môparnasi, tha: „E pra, âsht fëmën, pa guxim, fëmi pa arsye, të cilin nuk duhet me e lanë kurr vetëm."

Më thoni, pse im'amë Zhaku ishte aq i sigurtë që do të më gjente në Môparnas? Ç'prrej asaj kohe që i kisha shkrue letrën e tmershme, e cila s'u nis, unë kisha mujtë fare lehtë me lanë teatrin, kisha mujtë dhe mos me pasë hy... E pra, jo! Instinkti amnuer e udhëhiqte. Kishte formue bindjen që do të më gjente atje në periferin dhe kishte vendosë të më merrte me vehte po at mbramje; por njikohsisht mendonte me plot arsye: „Për ta rrëmbye duhet që ai të jetë i vetëm, dhe që ajo femën të mos dyshojë për asgjâ." Kjo qe arsyeja që e pengoi të shkojë drejt e në teatër për të kërkue shkoqitje. Kulisat janë llafazane; nji fjalë mund të zgjonte dyshime... I u duk mâ mirë me u drejtue thjeshtsisht kah reklamat, dhe fort shpejt u konsultue me to.

Shpalljet e çfaqjeve të periferis vehen në dyert e tregtoreve të venës n'at kartjer, mbrapa hekurave të dritareve, afërsisht si lajmërimet e martesës në katundet e Alzasës. Zhaku, kur i lexoi, lëshoi nji klithmë gëzimi.

Teatri i Môparnasit jepte at mbramje *Mari-Zhanën*, dramë në pesë akte, në të cilën luejshin zojat: Irma Borel, Dezire, Levrol, Ginjë etj.

Para kësaj pjese jepesh:

Dashuni e kumbulla të thata, vodvil në nji akt, në të cilin mernshin pjesë zotnijt: Daniel, Antonê dhe zojusha Leontinë.

— Çdo gjâ po shkon mirë. Nuk luejnë në të njajtën pjesë; jam i sigurtë në suksesin tim.

Hyni në nji kafe të Lyksamburgut për të pritë orën e ngjarjes .

Kur u bâ mbramje, shkoi në teatër. Çfaqja tashmâ kishte fillue. Shetiti pothuej nji orë nën galerí, para portës, bashkë me policët që ruejshin.

Kohë mbas kohe duertrokitjet prej së mbrendshmi arrijshin deri te ai si nji zhurmë breshni të largët, e kjo gjâ ia brente zemrën kah mendonte që ndoshta po duertrokitshin ashtu për ngërdheshjet e vllaut të tij... Kah ora nandë, nji valë njerzish u turr në rugë tue bâ poterë. Vodvili ishte mbarue; kishte njerëz që po qeshshin ende. Fishkllojshin, thërritshin njani tjetrin: „Ohé!... Pilui!... Lalaitu!" gjithfarë britmash të menazhëris parisiene... O zot! Nuk ishin tue dalë pra Italianët!

Priti dhe për nji kohë të shkurtë i humbun n'at gjurullti: mandej, kah fundi i pushimit mes aktesh, kur të gjithë po kthelheshin mbrendë, u përvuedh në nji korridor të ngushtë brî teatrit — hymja e artistëve — dhe kërkoi të flasi me zojën Irma Borel.

— Asht e pamundun, — i thanë — ndodhet në sqenë.

Ishte i tmershëm për dhelpnit e tija ky nanë-Zhaku! Me nji zâ krejt të qetë tha atëherë: „Mbasi nuk mundem me pá zojën Irma Borel, ju lutem thirreni z. Danielin; ai do t'ia kumtojë asaj porosín time."

Nji minut mâ vonë nanë-Zhaku e kishte rrëmbye fëmiun e vet dhe po e çonte me shpejtsi të madhe n'anën tjetër të Parisit.

XIV

ANDRRA

— Shiqo nji herë, Daniel, — më tha nanë-Zhaku im kur hymë në dhomë të bujtinës Piloa: âsht si at natën e mbërrijtjes sate në Paris.

Me të vërtetë që, si at natë, nji darkë mesnate na pritte mbi nji mësallë shum të bardhë: kuleçët me mish kishin nji erë të mirë, vêna kishte nji pamje të ndershme, flaka e qartë e qirave qeshte në fund të gotave... E pra, e pra, s'ishte e njajta gjâ! Ka lumtuni që nuk mund të përjetohen për së dyti. Ajo darkë mesnate ishte e njajtë, por mungonte zemra e mysafirëve tanë të vjetër, zelli i madh i udhtarit të porsambërrijtun, projektet e punës, andrrat me u bâ i famshëm dhe ai besim i plotë që ju bân të qeshni dhe të keni û. Asnji ofshe, asnji nga ata faktorë që i kishin dhamë shpirt darkës së mesnatës dikur s'kishte dashtë me ardhë te z. Piloai. Të gjithë kishin mbetë në kumbonaren e Sê Zhermenit; madjè, në momentin e fundit, dhe vetë dëshira për të bisedue, e cila na kishte premtue se do të merrte pjesë më këtë festë, na bani me dijtë që nuk do të vinte.

Oh! Jo, s'ishte mâ e njajta gjâ. E kuptova kaq mirë këtë gjâ sa që, në vend që të gëzohem, konstatimdi i Zhakut bâni që nji valë lotësh të më shpërthente prej sysh. Jam i sigurtë që në fund të zemrës dhe ai kishte nji dëshirë të madhe me qá, por pat aq guxim sa me e mbajtë vehten dhe më tha tue e bâ fytyrën pak të gëzueshme: „Mos ashtu, Daniel, mjaft ke qá! Qe nji orë nuk po bân tjetër gjâ veçse po qán. (Në kamrocë, ndërsa ai më flitte, s'e kisha ndalë vajin dhe dnesët me krye të mbështetun mbi shpatullën e tij.) Shif çfarë pritje

të çudiqme! Po më përtrin me të vërtetë ditët mâ të këqija të historis sime, kohën e poçave të tutkallit dhe të: „Zhak, ti je gomar!" Mos ashtu! Teri lotët e tu, i penduem i rí dhe shiqo vehten në pasqyrë, kjo gjâ do t'ju bâjë me qeshë."

U shiqova në pasqyrë, por nuk qesha. M'erdh marre prej vedit. Kisha penrykën e verdhë të ngjitun mbi tanë ballin, kisha ngjyrë të kuqe dhe të bardhë npër faqe, e përmbi to djersa dhe lotët... Ishte nji shëmtim.

Me nji gjest neverije e shkula perrykën, por në çastin që dojsha me e fërflue u mendova dhe e vora në mes të murit.

Zhaku më shiqoi shum i habitun: „Pse e vune aty, Daniel? Asht nji gjâ e keqe ai trofej luftari apash... Dukemi sikurse ia kemi marrë Polishinelit[1]).

I thash me nji çehre të randë: „Jo, Zhak, nuk âsht trofej. Asht zani i ndërgjegjes sime që më brén, zani i ndërgjegjes sime që preket dhe shifet, të cilin due me e pasë gjithmonë para vedit."

Hija e nji buzëqeshje së idhtë u duk në buzët e Zhakut, por mandej menjiherë fytyra e tij muer nji pamje të gëzueshme: „Allahille, t'i lamë ato gjana n'qetsi; tash që po të shof të pastruem dhe mbasi kam para sysh përsëri fytyrën tande të dashtun, t'ulemi në sofër, flokëdredhuni im i bukur, vdiqa ûje."

S'ishte e vërtetë; nuk kishte û aspak, o perëndi! Më kot mundohesha me lanë nji përshtypje të mirë në këtë darkë mesnate; çdo gjâ që futsha në gojë ndalesh në fytin tim dhe, me gjithë përpjekjet e mija që bâjsha me qenë i qetë, e vadita kulaçin tim me lot të heshtun. Zhaku, i cili më përgjonte me bisht të synit, më tha mbas nji kohe: „Përse po qán?... A po të vjen keq që ndodhesh këtu? A nuk më don mâ që të kam grabitë?..."

Iu përgjegja trishtueshëm: „Tash ke folë keq, Zhak! Por unë vetë ta kam dhanë të drejtën me më thanë gjithçka."

Edhe për do kohë vazhduem me ngranë, ose mâ mirë me thanë, me bâ kinse po hamë. Në fund, tue pasë humbë durimin për këtë komedí që çdonjani prej nesh luente për tjetrin, Zhaku e largoi pjatën e vet dhe u çue. „Me të vërtetë që kjo darkë mesnate nuk po shkon; do të bâjshim mâ mirë me rá..."

Te na, kemi nji proverb që thot: „Vuejtja dhe gjumi nuk janë shokë shtrati." E sprovova at natë. Vuejtja ime ishte që të mendoj për krejt të mirat që më kishte bâ nanë-Zhaku im

[1]) Polishineli (Polichinelle) — personazh komik farsash dhe vodvilesh, i shëmtuet, me gërbë para dhe mbrapa me hundë të gjatë dhe kapelë, me dy brina. Në rolet e tija ishte i gëzueshëm, shamataxhi, i dejun dhe grindavec.

dhe për krejt të keqt që ia kisha kthyer unë; të krahasoj jetën time me të tijën, egoizmin tim me vetëmohimin e tij, këtë shpirt fëmije të poshtun me at zemër heroi, e cila zemër kishte pasë si moto: „Vetëm nji lumtuni ka në botë — lumtunija e të tjerëve." Kjo vuejtje ishte gjithashtu në pyetjet që i bâjsha vedit. Tashti jeta ime âsht prishë. Kam humbë besimin e Zhakut, dashunín e syve të zez, nuk e çmoj vehten time... Çdo të bâhet halli im?

Kjo vuejtje e tmershme s'më la me mbyllë sy deri në mëngjes... Zhaku gjithashtu nuk fjet. E ndëgjojsha kah kthehesh në të djathtë e në të majtë më jastekun e tij dhe kah kollitte me nji koll të shkurtë dhe të thatë që më therrte në zemër. Nji herë e pyeta me të butë: „Ti po kollitesh, Zhak! A mos je i sëmutë?..." M'u përgjegj: „S'âsht kurrgja... Flêj..." Dhe, nga fytyra e tij e kuptova që ishte mâ i idhnuem në mue se sa donte me u dukë. Kjo idé dyfishoi dëshprimin tim dhe fillova të qaj përsëri vetëm, nën jorganin tim, qava e qava deri sa mâ në fund më muer gjumi. Nëse vuejtja pengon gjumin, lotët janë nji narkotik.

Kur u zgjova drita kishte dalë qysh kur. Zhaku nuk ishte pranë meje. Mendova që kishte dalë, por, kur çova perdet e pashë në skajin tjetër të dhomës, i shtrímë mbi nji kanapé dhe aq i zbehtë, oh, aq i zbehtë!... Nuk e dij se çfarë ideje e tmershme më përshkoi trunin. „Zhak!" brita tue u hjedhë kah ai... Po flente, britma ime nuk e zgjoi. Gjâ e çudiçme; fytyra e tij kishte në gjumë nji shprehje vuejtje të trishtueshme që nuk ia kisha pá kurr, dhe e cila megjithatê nuk ishte nji gjâ e ré për mue. Tiparet e tij të thamë, fytyra e tij e zgjatueme, të zbehtit e faqeve të tija, tejdukja e sëmutë e duerve të tija, të gjitha këto ma lëndojshin zemrën kah i shifsha, por nji lëndim të cilin e kisha ndie që mâ përpara.

E pra, Zhaku nuk kishte qenë kurr i sëmutë. Kurr mâ përpara nuk e kishte pasë at gjysëm rrethi të vrugtë nën sy, at fytyrë asht e lëkurë. Në ç'botë të mâpërparshme kisha pasë rast me pá vizionin e këtyne gjanave?... Befas, u kujtova për andrrën time. Po! Kjo do të jetë, ja, taman Zhaku që m'ishte dukë n'andërr, i zbehtë, tmersisht i zbehtë, i shtrimë mbi nji kanapé, teksa kishte vdekë... Zhaku teksa kishte vdekë, Daniel Eiseti, e ju jeni ai që e mbytët... N'at moment nji rreze dielli të përhimtë hyni frikshëm nëpër dritare dhe filloi të vrapojë porsi hardhucë mbi at fytyrë të zbehtë dhe pa shpirt... O ambëlsí. Ja vdekja që po zgjohet, po fërkon syt e, tue më pá në kambë para tij, më thot me nji buzëqeshje të gëzueshme:

— Dita e mirë, Daniel! A ke fjetë mirë? Unë kollitesha shum. Rashë mbi këtë kanapé për mos me të zgjue.

Dhe, ndërsa ai flitte krejt qetsisht, ndiejsha se si më dridheshin kambët ende nga ai vizion i tmershëm që kisha pá dhe thojsha në mshehtësin e zemrës sime:

„O zot i përjetëshëm, ruejma nanë-Zhakun tim!"

Edhepse zgjimi qe i trishtueshëm, mëngjesin e kaluem të gëzueshëm. Dijtëm madje me përtrî nji jehonë të qeshjeve tona të kandshme që bâjshim dikur, kur vuna ré tue u veshë që, si petk të vetëm timin kisha sall nji palë pantallona të shkurta morketi dhe nji jelek të kuq me shpica të mëdha, kërpa të teatrit, të cilat i kisha pasë më trup në çastin e rrëmbimit.

— Taksinat, i dashtuni im! — më tha Zhaku — njeriu nuk mundet me mendue për çdo gjâ. Vetëm Don Zhuanët, pa u tregue fort të siellshëm, kujtohen edhe për najën kur grabisin ndonii bukuroshe. Fund' i fundit mos ki' frigë. Do të veshim me tesha të reja... Edhe kjo gjâ do të jetë si atëherë kur erdhe në Paris.

Këto fjalë i thonte për të ma bâ qejfin, sepse edhe ai e kuptonte fare mirë që kjo nuk ishte mâ e njajta gjâ.

— Harde mâ, Daniel, — vazhdoi Zhaku im i mirë, tue pá fytyrën time që po merrte nji pamje andrruese, — mos të mendojmë mâ për të kaluemen. Tash nji jetë e ré po hapet para nesh, po hyjmë në të pa brenga, pa mosbesim, dhe të përpiqemi vetëm që kjo jetë e ré të mos na i kurdisi të njajtat shaká t'asaj së vjetrës... Nuk po të pyes, vllau im, se ç'ke ndërmend me bâ mbas tashit, por më duket që, nëse don t'ia nisish ndonji poeme së ré, vendi këtu asht i mirë me punue. Dhoma âsht e qetë. Ka dhe zogj që këndojnë në kopsht. Vene tryezën e rimave përpara dritares.

E ndërpreva me gjallní: „Jo, Zhak! Nuk do të shkruej mâ poema as vargje. Janë fantazina ato që kushtojnë tepër shtrêjtë. Tashti e kam mendjen me bâ çka bân ti, me punue, me fitue bukën time dhe me të ndihmue me tanë fuqít e mija që të përtrijmë votrën."

E ai, buzëqeshun dhe i qetë: „Ja projekte të mira, zotni flutura e kaltërt; s'âsht kjo gjâ që kërkohet prej jush. S'âsht fjala për të fitue bukën tuej, mjafton sikur të premtojshit vetëm... Por mjaft! Do të flasim për këtë gjâ mâ vonë... Eja të shkojmë me blé teshat."

Për të mujtë me dalë, qeshë i detyruem me veshë nji nga ato redingotat që më binte e gjatë deri te thembra dhe që më jepte pamjen e nji muzikanti piemontez. Nuk më mungonte gjâ tjetër veçse nji harpë. Disa muej mâ përpara, po të kisha qenë i detyruem me shkue rrugës me tesha të tilla, do të më kishte ra pika prej marres; por kisha tjera marre

për të lá, dhe, syt e femnave mund të qeshshin sa të dojshin kur kalojsha unë, tashti nuk ishte e njajta gjâ si në kohën e gallosheve të mija... Oh! Jo! Nuk ishte mâ e njajta gjâ!

— Tash që u bame njeri, — më tha nanë-Zhaku tue dalë prej tregtores së teshave të vjetra, po të çoi në bujtinën Piloa: unë vetë po shkoj me pa te ai tregtari i hekurave, të cilit ia rregullojsha librat e llogaris para se me u nisë, nëse don me më dhanë ndonji punë prap; duhet që të mendoj edhe për tenxheren tonë.

Më vinte keq me i thanë: „Mirë, Zhak! Shko ti te tregtari yt që shet hekura. Unë dij me u kthye vetëm në shtëpi." Por, e kuptova mirë që këtë gjâ po e bante për të qenë i sigurtë se nuk do të kthehesha në Môparnas. Ah, sikur të kishte mujtë me ma këqyrë zemrën!

Për ta qetsue, e lashë që të më çonte deri në bujtinë; por, teksa e kthejta ai shpinën, u turra dhe unë në rrugë. Edhe unë gjithashtu kisha me bâ disa vrapime...

Kur u ktheva, ishte vonë. Në mjegullën e kopshtit nji hije e zezë dhe e madhe po shetitte e shqetsueme. Ishte nanë-Zhaku. „Bane mirë që mbërrine — më tha tue u dridhë. Qeshë tue u nisë për në Môparnas."

E ndjeva vehten të zemruem; „Je kah dyshon shum në mue, Zhak, e kjo gjâ nuk âsht fisnike... A do të vazhdojmë kështu gjithmonë? A nuk do të keshë mâ kurr besim në mue? Po të betohem për atë çka kam mâ të shtrejtë në botë që nuk jam tue u kthye prej andej kah pandeh ti, që ajo femën ka vdekë për mue, që nuk do ta shoh mâ kurr, që tashmâ më ke bâ për vehte krejtsisht, dhe që për at pjesë të tmershme të së kaluemes sime nga e cila më ke shkëputë me butsin tande, e ndiej vehten të brengosun e nuk më dhimbet aspak... Çka duhet të të thom për të mujtë me të bindë? Ah! Që, o i pashpirt! Do të dëshirojsha me ta çelë krahnorin tim që të shofish se nuk po të rrej."

Çka më përgjegji, s'më bje ndërmend, por më kujtohet ende se si e luente trishtueshëm kryet në terr sikur të donte me më thanë: „Ofshe! Do të kisha dëshirë të madhe me të besue..." E pra isha i sinqertë kah i flitsha n'at mënyrë. S'ka dyshim që, unë vetëm nuk do të kisha pasë zemër kurr me u shkëputë prej asaj femne, por tashti që prangat ishin këputë, e ndiejsha nji lehtsim të paspjegueshëm. Ndodh që disa njerëz provojnë me mbytë vehten me qymyr dhe pendohen në çastin e fundit, atëherë kur âsht tepër vonë dhe kur asfiksia ua shtrëngon fytin dhe i paralizon. Papritmas mbërrijnë fqinjët, çelin derën hap' e krah, ajri i freskët qarkullon nëpër dhomë,

dhe ata njerëz të ngratë që kishin dashtë me mbytë vehten e thithin at ajr me kënaqsi, të lumtun që do të rrnojnë akoma, tue premtue me gjithë zemër se nuk do të bâjnë mâ nji marrí t'atillë. Edhe unë gjithashtu, mbas pesë muejsh asfiksije morale, tashti, me tanë fuqín e mushknive po thithsha ajr të pastër dhe të fuqishëm të jetës së ndershme. Po ju betohem në perëndin që nuk kisha mâ dëshirë të filloj nji jetë t'atillë... Por këtë gjâ Zhaku nuk donte ta besojë, dhe sikur t'i bâjsha bét e botës nuk do ta bindsha për çiltërín time... I ngrati djalë! Kaq fort béna i kisha bâ!

Këtë mbramje të parë e kaluem te na, t'ulun brî zjarmit sikur dimnit, sepse dhoma ishte e lagshtë dhe mjegulla e kopshtit na përshkonte deri në palc të kurrizit. Mandej, ju e dini vetë, kur âsht njeriu i trishtueshëm, i vjen mirë kah sheh pak flakë... Zhaku punonte, bamte llogarí. Gjatë mungesës së tij tregtari i hekurave kishte dashtë me i plotsue vetë librat e llogaris dhe kishte bâ aq fort shkarravitje, nji mishmash t'atillë të dalunash e të hymesh saqë tashti duhesh nji muej i tanë pune së dendun për të vû çdo gjâ në rregull. Siç mund ta mernni me mend edhe ju, nuk do të kisha kërkue gjâ mâ të mirë se sa me mujtë me i ndihmue nanë-Zhakut tim në këtë punë. Por fluturat e blerta s'kishin haber n'aritmetikë; kështu, mbas nji ore që kalova mbi këto fletore të trasha treg tije, të zhyeme me të kuqe dhe të ngarkueme me hieroglife të çudiçme, qeshë i detyruem me ua hudhë lapsin qejve.

Zhaku, besa, ia dilte në krye për mrekulli kësaj pune së vështirë. I ishte përveshë punës, me krye t'ulun, aty ku ishin shifrat mâ të shpeshta dhe shtyllat e numrave mâ të gjata, aspak nuk e trembshin. Kohë mbas kohe, në mes të punës së tij, kthehesh kah unë dhe më thonte pak i shqetsuem prej andrrimeve të mija të heshtuna:

— Mirë jemi këtu, a s'âsht ashtu? Besoj që nuk po mërzitesh.

Nuk mërzitesha por isha i trishtueshëm kah e shifsha që mundohej aq fort, dhe mendojsha i helmuem: „Pse jam gjallë në këtë botë?... Nuk dij ç'me bâ me krahët e mij. Nuk jam i zoti me mbajtë vehten gjallë. S'jam i mirë për asgjâ tjetër veçse me mundue tjerët dhe me bâ të qajnë syt që më duen..." Tue thanë këto fjalë mendojsha për syt e zez, dhe shiqojsha pikllueshëm kutín e vogël me shirita t'artë, të cilën Zhaku e kishte vû — ndoshta me qëllim — mbi kulmin katror të sahatit të tryezës. Sa sende më kujtonte ajo kutí! Sa ligjërata elokuente më mbante ajo prej së naltí përmbi shtresën e saj të bronzit! „Syt e zez ta patën dhanë zemrën, ç'e ke bâ? — më thonte ajo... — o ke dhanë ta kullosin shtazët... E ka ngranë Qyqja e Bardhë."

E unë, tue mbajtë gjithmonë nji grimë shprese në zemër, përpiqesha me e kthye në jetë, me i nxé me frymën time të gjitha ato lumtuni të vjetra të cilat i kisha mbytë mu me dorën time. Mendojsha: „Qyqja e Bardhë e ka ngranë!... Qyqja e Bardhë e ka ngranë!..."

...Kjo mbramje e gjatë melankonike, kalue para zjarmit, në punë dhe n'andrrime, ju paraqet mjaft mirë jetën e re që do të kalojshim mbas tashit! Të gjitha ditët e mâvonshme i përngjánë asaj mbramje... Nuk ishte Zhaku që andrronte, u muer vesh. Rrinte me nga dhetë orë mbi librat e tij të trashë, i zhytun deri në fyt n'at morí shifrash. Unë, gjatë asaj kohe, përpushsha zjarmin e, tue e përpushë, i thojsha kutís së vogël me shirit t'artë: „Të flasim pak për syt e zez! A don?..." Sepse, s'duhet të më shkonte ndërmend që të flas për at punë me Zhakun. Për nji arsye a po për nji tjetër ai i shmangesh me kujdes çdo bisede mbi at temë. Madjè nuk thonte asnji fjalë as për Pjerotin. Kurrgjâ... Kështu mirrsha hakun tue folë mbi kutín e vogël e bisedat nuk merrshin fund.

Nga mesi i ditës, kur shifsha nanën time të zhytun në librat e tij, i afrohesha derës me hapa mace dhe përvidhesha lehtë tue thanë: „Të mirë u pafshim mbas pak kohe, Zhak!" Kurr nuk më pyette ku po shkoj, por unë e kuptojsha nga shprehja e mjerueshme e fytyrës së tij, nga toni plot shqetsim kur më pyette: „Po shkon a?" që nuk kishte besim të madh në mue. Ideja e asaj femne e ndiqte gjithnji. Mendonte: „Po ta shofi, jemi të humbun!..."

Dhe kush e di'? Ndoshta kishte arsye. Mdoshta që, po ta kisha pá, at magjistare, do të kisha ra viktimë e andjeve që ajo ngjallte në qenjen 'time të mjerë me flokët e saj t'artë dhe vrragën e saj të bardhë në kand të buzës... Por zotit i qofshin falë! Nuk e pashë mâ. Ndonji zotni i orëve Tetë deri më Dhetë sigurisht që e kishte bâ ta harrojë Dani-Danin e saj, dhe kurr mâ, kurr mâ nuk ndëgjova të flitesh për të, as për zezaken e saj Qyqen e Bardhë.

Nji mbramje, kur ktheva prej njanit nga ato vrapimet e mija misterioze, hyna në dhomë tue lëshue nji britmë gëzimi: „Zahk! Zhak! Lajm të mirë! Kam gjetë punë... Qe dhetë dit që, pa të thanë ty asgjâ, u bijsha rrugëve posht' e përpjetë për këto qëllim... Mâ në fund, kjo gjâ u rregullue. Tash kam nji vend shërbimi... Qysh nesër hyj si kujdestar i përgjithshëm n'Institucionin Ulí, në Mômartër, krejt ngat nesh... Do të punoj prej orës shtatë të mëngjesit deri n'orën shtatë të mbramjes. Do të më bjerë me kalue shum kohë larg teje, por të paktën do të mund të fitoj bukën time dhe do të mund të lehtsoj pak dhe ty."

Zhaku ngriti kryet prej shifrave të tij dhe m'u përgjegj mjaft ftohtë: „Besa, i dashtuni im, po ia ban mirë që po më ndihmon... Mbajtja e shtëpis do t'ishte tepër e randë për mue vetëm... Nuk e dij se çka kam, por, ç'prej do kohe po e ndiej vehten krejt të dërmuem." Nji shfrim i fuqishëm kolli nuk e la me vazhdue. Lëshoi lapsin prej dore me nji shprehje të trishtueshme dhe u hodh mbi kanapé... Tue e pá të shtrimë ashtu, të zbehtë, tmersisht të zbehtë, vizioni i ndershëm i andrrës sime kaloi dhe nji herë para syve të mij, por zgjati aqsa nji vetimë. Pothuej menjiherë nanë-Zhaku im u çue përsëri dhe filloi me qeshë tue pá fytyrën time të humbun.

— Nuk âsht gjâ, mos u ban budallë! Jam pak i lodhun. Kam punue shum këto ditët e fundit... Tashti qe je edhe ti në punë, unë do të punoj mâ ngadalë dhe, mbrenda tetë ditsh, do të shërohem.

Këto fjalë i thonte aq natyrshëm, me nji fytyrë aq të qeshun saqë parandjenjat e mija të trishtueshme fluturuen dhe, gjatë nji mueji të tanë, në trunin tim nuk ndëgjova mâ rrahjen e flatrave të tyne të zeza...

Të nesërmen hyna n'institucionin Ulí.

Edhepse kishte nji etiketë pompoze, Institucioni Ulí ishte nji shkollë e vogël për të qeshë, nën udhëheqjen e nji zoje së vjetër me zylyfe të gjata, të cilën fëmijt e quejshin „mikesha e mirë". N'at shkollë ishin nja njizetë bablokë të vegjël, por, a e dini? nga ata krejt të vegjlit, nga ata që vijnë në mësim me zamër në shportë dhe me nji kind të këmishës të dalun jashtë pantollave. Këta ishin nxansit tanë. Zoja Ulí u mësonte kangë; unë i futsha në misteret e alfabetit. Përpos kësaj isha i ngarkuem me i mbikëqyrë gjatë pushimeve mes orëve në nji oborr, ku kishte pula dhe nji bibâ, nga i cili këta zotnij kishin shum frigë.

Ndonjiherë gjithashtu, kur „mikesha e mirë" kishte dhimbje prej reumatizmës, unë e fshijsha klasën, punë kjo me të vërtetë jo e dëjë për nji kujdestar të përgjithshëm, por, të cilën prapsepran e kryejsha pa neveri, aq fort e ndiejsha vehten të lumtun që isha në gjendje me fitue bukën time... Në mbramje, kur kthehesha në bujtinën Piloa, e gjejsha darkën të shtrueme dhe nanë-Zhakun tue më pritë... Mbas darke bâjshim shetitje me hapa të mëdhej nëpër oborr, mandej kalojshim mbasdarkën pranë zjarmit... Ja, kjo ishte krejt jeta jonë... Kohë mbas kohe merrshim ndonji letër prej z. dhe zojes Eiset; këto ishin për né ngjarje të randsishme. Zoja Eiset jetonte gjithnji te daja Batist; z. Eiseti udhtonte vazhdimisht për Shoqatën e Veriave. Puna nuk i shkonte

shum keq. Tre çerekët e borxheve të Lionit ishin pague. Mbrenda nji ose dy vjetsh çdo gjâ do të rregullohesh dhe atëherë do të mund të mendohesh me jetue përsëri të gjithë së bashku...

Unë isha i mendimit ta sillshim ndërkohë zojën Eiset në bujtinën Piloa pranë nesh, por Zhaku nuk donte. „Jo! akoma jo, — thonte me nji zâ të çudiçëm, — akoma jo... Të presim!" E kjo përgjegje, gjithnji njilloj, ma coptonte zemrën. Thojsha me vehte: „Nuk ka besim në mue... Ka frigë se mos bâj prap ndonji marrí kur të jetë zoja Eiset këtu... Për këtë shkak don të presim akoma... Gabohesha... S'ishte për këtë arsye që Zhaku më thonte: „Të presim!"

XV

Lexues, nëse ke nji arsye të shëndoshë, nëse andrrat të bâjnë me qeshë, nëse nuk e ke pasë ndonjiherë zemrën të coptueme — të coptueme sa me piskatë — nga parandjenja e gjanave t'ardhshme, nëse je nji njerí i formuem, nji nga ato koka të rryeme, të cilave vetëm realiteti u bân përshtypje dhe në të cilat asnji dromcë bestytnije nuk mund të gjejë vend nëse n'asnji mënyrë nuk don të besojsh në sendet e mbinatyrshme, nëse nuk don të pranojsh atê çka nuk mund të spjegohet, mos i jep fund leximit të këtyne memorjeve. Ajo çka më mbetet me thanë në këta kapitujt e fundit âsht e vërtetë si e vërteta e përjetshme; por ti nuk do ta besojsh.

Ishte 4 dhetori...

Po kthehesha prej institucionit Ulli mâ shpejt se sa zakonisht. Në mëngjes e kisha lanë Zhakun në shtëpi tue u ankue se ishte fort i lodhun. Mezi që pritsha të mësoj ndonji lajm të ri për të. Tue kalue kopshtin u ndesha në kambët e z. Piloait, i cili qëndronte pranë fikut dhe bisedonte me zâ t'ultë me nji person të trashë, të shkurtë e me shuplaka të mëdhá, dhe i cili dukesh se mundohesh tepër tue i mbërthye dorzat e veta.

Dojsha me kërkue ndjesë e me kalue mâ përtej, por hotelieri më ndali:

— Dy fjalë, zotni Daniel!

Mandej, tue u kthye kah tjetri, shtoi:

— Asht djaloshi për të cilin ishte fjala. Mendoj që do të bâjshit mirë me e paralajmërue.

U ndalova fort i shqetsuem. Për çka vallë donte me më paralajmërue iky njeri i trashë? Që dorzat e tija ishin tepër të

ngushta për shuplakat e tija? Paj, unë e shifsha at gjâ fare mirë!...

Për nji moment mbretnoi qetsija dhe njifarë mundi. Z. Piloai mbante kryet përpjetë dhe shiqonte fikun e vet sikur t'ishte tue kërkue fiqt që nuk ishin kurrkund. Njeriu me dorza i ngrente gjithnji pullat e veta... Tekembramja vendosi me folë, por pa e lëshue pullën e tij, mos kini frigë.

— Zotni, — më tha — unë jam qe njizet vjet mjek në bujtinën Piloa, dhe kam guximin me pohue që...

Nuk e lashë ta kryejë fjalín. Fjala mjek më kishte bâ të njoftun çdo gjâ. „Keni ardhë për vllaun tim, — e pyeta tue u drudhë...— ... Asht shum i sëmutë, a s'âsht ashtu?"

Nuk besoj që ky mjek ishte njeri zemërkeq, por n'at çast e kishte mendjen mâ fort te dorzat e tija dhe, pa çá kryet se po i flitte fëmis të Zhakut, pa u kujdesue me e zbutë pak lajmin e idhtë, më përgjegji brutalisht: „Që âsht shum i sëmutë, jam i sigurtë... Nuk ka me e zanë mëngjesi të gjallë."

Grushti qe shum i randë, po ju thom. Shtëpija, kopshti, z. Piloai, mjeku, të gjithë m'u dukën se po më sillen para sysh. Qesh i detyruem me u mbështetë për fiik. E kishte grushtin e randë doktori i bujtinës Piloa!... Por, çka âsht mâ keq, doktori nuk vû ré kurrgjâ dhe vazhdoi fare i qetë tue mbërthye gjithnji pullat e dorzave: „Asht nji rast i rrufeshëm ftizije galopante... Nuk mund të bâhet kurrgjâ... të paktën kurrgjâ serioze... Fundi i fundit, mue më kanë lajmërue shum vonë, ashtu si gjithmonë.

— Nuk âsht faji im, doktor, — ia bâni z. Piloai i mirë, i cili vazhdonte të kërkojë me sy fiq me vërejtjen mâ të madhe. Kjo ishte nji mënyrë si çdo tjetër për të mëshefë lotët. — Nuk âsht faji im. E dijsha ç'prej nji kohe së gjatë që ishte i sëmutë i ngrati z. Eiset, dhe e kam këshillue shpeshherë që të thërrasi ndokënd, por nuk donte kurrsesi. Sigurisht që kishte frigë se mos do ta tmeronte vllaun e tij... Këta dy fëmij duhen aq fort, a më kupton?

Nji vaj dëshprimi më shpërtheu nga fundi i zemrës.

— Mos ashtu, djali im, zemër! — më tha njeriu me dorza me nji shprehje mirsije... Kush e di'? Shkenca ka thanë fjalën e saj të fundit, por natyra s'e ka thanë ende... Do të kthehem nesër në mëngjes.

N'ato fjalë u kthye në nji kambë dhe u largue me nji fshâmje kënaqsije; mâ në fund ia duel në krye me mbërthye nji pullë!

Qëndrova dhe nji çast jashtë për të fshî syt dhe të qetsohesha pak; mandej, tue thirrë në ndihmë krejt guximin tim, hyna në dhomë i vendosun.

Atê çka pashë, kur çela derën, më tmeroi. Zhaku, për të ma lanë krevetin mue, kishte vû nji çarshaf në kanapé, dhe aty e gjeta, të zbehtë, tmerrsisht të zbehtë, krejtsisht të përngjashëm me Zhakun e andrrës sime.

Ideja ime e parë qe me vrapue te ai, me e marrë në krahët e mij dhe me e çue në krevetin e tij ose kudo qoftë, por me e largue prej andej, o zot, me e largue prej andej. Mandej menjiherë arsyetova kështu me vedi: „Nuk do të mundesh, âsht shum i randë!" Dhe atëherë, tue pá nanë-Zhakun tim të shtrimë pa shpresë përmirsimi n'at vend ku dhe andrra më kishte thanë që duhet të vdiste, guximi im më lëshoi. Ajo maskë gëzimi të përdhuntë, të cilën njeriu e ngjet në fytyrë për t'u dhanë zemër njerëzve që janë tue ndrrue jetë, nuk mujti me qëndrue në faqet e mija, dhe rashë në gjûj pranë kanapés, tue derdhë nji burim lotësh.

Zhaku u kthye kah unë me vështirsí.

— Ti je, Daniel... E ke ndeshë mjekun, a s'âsht ashtu? E pra e kisha porositë at trashalluk mos me ta shtî frigën. Por po e shof prej fytyrës sate që nuk e ka mbajtë fjalën, kështu ti din tashti çdo gjâ... Ma jep dorën tande, vllath... Kush dreqin kishte mujtë me mendue nji gjâ të këtillë? Ka njerëz që shkojnë në Nisë për të shërue smundjen e tyne të krahnorit; unë shkova atje me e kërkue këtë sëmundje. Asht gjâ shum e çudiçme!... Ah! Mos ashtu! Nëse ti dëshprohesh, edhe unë do të humbas guximin tim, sepse tashti nuk jam mâ aq trim... Në mëngjes, kur u nise ti, e kuptova që gjendja ime po keqsohej. Dërgova dikë të thërrasi priftin e kishës së Shën Pjetrit; erdh me më pá e do të kthehet me të shpejtë për të më dhanë sakramendet... Kjo gjâ do t'ua bâjë qejfin nanës sonë, më kupton? Asht njeri i mirë, ai prifti... Quhet si miku yt i kolegjit të Sarlandës.

Nuk mujti me folë mâ gjatë dhe e lëshoi kryet në jastëk tue i mëshelë syt. Mendova që po vdiste dhe fillova me britë me të madhe: „Zhak! Zhak, miku im!..." Pa folë, ma bâni me dorë: „Shët! Shët!" disa herë.

N'at moment dera u hap z. Piloai hyni në dhomë dhe mbas tij nji njeri i trashë, i cili u turr si gjyle drejt kanapés tue britë: „Çka po ndiej, zotni Zhak?... Ky âsht taman rasti me e thanë..."

— Tungjatjeta, Pjerot! — tha Zhaku tue çelë syt; — tungjatjeta miku im i vjetër! Isha krejt i sigurtë që do të vijshit sa t'ju çojsha fjalë... Lene t'ulet këtu, Daniel; kemi me folë diçka na të dy.

Pjeroti përpuli kryet e tij të trashë deri te buzët e zbehta të Zhakut që ishte tue vdekë dhe të dy qëndruen ashtu për

nji kohë të gjatë tue bisedue me zâ t'ultë... Unë, i shiqojsha, i palëvizshëm në mes të dhomës. Akoma i kisha librat e mij nën sjetull. Z. Piloai m'i muer me të butë tue më thanë diçka që nuk e ndëgjova; mandej shkoi me ndezë qirit dhe me vû mbi tryezë nji sofrabez të madh krejt të bardhë. E unë thojsha me vehte: „Pse po e ven sofrabezin?... A do të hamë darkë a?... Po unë nuk jam i unshëm!"

Po bâhesh natë. Jashtë në kopsht, njerëz të bujtinës i bajshin me shenja njani tjetrit tue shique dritaret tona. Zhaku e Pjeroti bisedojshin gjithnji. Kohë mbas kohe ndëgjojsha Sevenolasin tue thanë me nji zâ të trashë plot lot: „Po, zotni Zhak... Po, zotni Zhak..." Por mâ në fund Zhaku më thirri dhe më bâni t'ulem në shtresën e tij, pranë Pjerotit:

— Daniel, i dashtuni im, — më tha mbas nji pushimi të gjatë, — po më vjen shum keq që jam i detyruem me të lanë; por nji gjâ më ngushllon: nuk po të lâ krejt vetëm në botë... Të mbetet Pjeroti, Pjeroti i mirë, i cili të ka falë dhe po e menr përsipër me më zavendsue mue pranë teje...

— Po! Po, zotni Zhak, po e marr përsipër... ky âsht taman rasti me e thanë... po e marr përsipër...

— A po e shef, vogloshi im i ngratë? — vazhdoi nanë-Zhaku — ti vetëm, kurr nuk do t'ia mbërrijsh me përtri votrën... Nuk po ta thom këtë gjâ me ta lëndue zemrën, por je nji përtrîs i keq votrash... Porse, besoj që, i ndihmuem prej Pjerotit, do t'ia dalish në krye me sendërsue andrrën tonë... Nuk po kërkoj prej teje të përpiqesh me u bâ njerí; edhe unë mendoj si abat Zhermani, që ti do të jeshë fëmí gjithë jetën tande. Por të lutem të jeshë gjithnji nji fëmí i mirë, nji fëmi i hajrit, e sidomos... afrou pak që ta thom këtë në vesh... e sidomos mos i bân me qá syt e zez.

N'ato fjalë, i ngrati im fort i dashtun pushoi për nji çast, mandej filloi përsëri:

— Kur të të marri fund çdo gjâ shkruej babës dhe nanës. Vetëmqë duhet t'ua bâjsh të njoftun këtë gjâ pak nga pak... Po t'ua njoftojsh përnjiherë do t'u shkaktojsh nji dhimbje të madhe... A e kupton tashti pse nuk e kam thirrë zojën Eiset? Nuk dojsha që të jetë këtu. Këto janë çaste tepër të vështira për nanat...

— Ja perendija! — na tha tue buzëqeshë. Dhe na bâni shenj të largohemi.

Po i sillshin vojimin. Mbi sofrabezin e bardhë u vendue hostja dhe vojnat e shejtë. Mandej prifti iu afrue shtratit dhe ceremonija filloi...

Kur muer fund vojimi, — oh sa e gjatë më dukesh ajo kohë! — kur muer fund, Zhaku më thirri pranë vedit:

— Përqafomë, — më tha; dhe zani i tij ishte aq i dobët saqë dukesh se po më flet prej së largu... Dhe me të vërtetë duhet t'ishte shum larg ç'prej dymbëdhetë orësh, qyshse ftizija e tmershme galopante ia kishte ngjitë shpinën e tij të ligshtë për shtrat dhe po e çonte kah vdekja në galop[1]) të trefishtë!...

Atëherë, tue u afrue me e përqafue, dora ime ndeshi dorën e tij, dorën e tij të dashtun, krejt të lagët prej djersëve t'agonis. E shtrëngova dhe nuk e lëshova mâ... Qëndruem ashtu nuk e dij se sa kohë; ndoshta nji orë, ndoshta nji përjetsí, nuk e dij fare... Ai nuk më shifte, nuk më fliste. Vetëm që, disa herë gjatë kësaj kohe, dora e tij livrëti në timen, sikur të donte me më thanë: „Po e ndiej që je këtu." Befas, nji dridhje e papritun e shkundi trupin e tij të ngratë prej majes së krés deri në fund të kambëve. Pashë se si syt e tij u hapën për të kërkue dikë rreth vedit, e, ashtu si isha i përkulun mbi tê, e ndëgjova tue thanë dy herë ambëlsisht: „Zhak, ti je gomar... Zhak, tij gomar..." Mandej asgjâ... Kishte vdekë...

...Oh! Andrra!...

At natë fryni nji erë e fortë. Dhetori dërgonte grushta pjalme që përplaseshin për xhama. Në tryezën në fund të dhomës nji krisht argjenti shëndritte mes dy qirish. Në gjunj, përpara krishtit, nji prift, të cilin nuk e njifsha, lutesh me nji zâ të fortë në zhurmën e erës... Unë nuk lutesha, nuk qajsha mâ... Kisha sall nji idé, nji idé fikse — me ngrofë dorën e vllaut tim fort të dashtun, të cilën e mbajsha të shtrëngueme me tanë fuqín në duert e mija. Ofshe! Sa mâ shum afrohesh mëngjesi, aq mâ fort ajo dorë bâhesh e randë dhe e akullt...

Befas, prifti që recitonte latinisht në fund të dhomës, para krishtit, u ngrit dhe më ra me dorë në shpatull.

— Provo të lutesh — më tha —... Kjo gjâ do të lehtësoje.

Atëherë vetëm e njofta... Ishte miku im i vjetër i kolegjit të Sarlandës, vetë abat Zhermani, me fytyrën e tij të bukur por të shprishun, dhe me pamjen e nji drangoni[2]) në veladon... Vuejtja më kishte këputë aq tepër saqë nuk u habita kur e pashë. Kjo gjâ m'u duk fare e thjeshtë... Ja se si ndodhesh ai aty:

At ditë që Voorraku kishte lanë kolegjin, abat Zhermani i kishte thanë: „Edhe unë kam nji vlla në Paris, nji prift që

[1]) Galop — vrapim i kalit më të katënta.
[2]) Drangon — ushtar francez i kalorsis luftarake, i destinuem me luftue në kambë dhe në kal.

âsht njeri i mirë... por s'ka randsi! Ç'mund të shërbejë ai po ta jap adresën e tij? ... Jam i sigurtë që nuk do të shkojsh me e pá." Por shifni se ç'âsht fati! Ky vlla i abatit ishte meshtar i kishës së Shën Pjetrit në Mômartër, dhe mû atê e kishte thirrë nanë-Zhaku im i ngratë kur ishte kah vdiste. N'at kohë ndodhi që abat Zhermani gjindesh në kalim në Paris dhe banonte në presbiter... Mbramjen e 4 dhetorit, i vllai i tha kur hyni:

— Tash sapo vojova nji djalë të ngratë, i cili âsht tue vdekë këtu krejt ngat nesh. Duhet me u lutë për tê, abat!

— Do ta kujtoj nesër tue thanë meshën. Si quhet? ...

— Prit... ka nji emën të Jugut... Po, kështu quhet... Zhak Eiset...

Ky emën i kujtoi abatit njifarë pioni të vogël të cilin ai e njifte; dhe, pa humbë asnji minut vrapoi deri te bujtina Piloa... Kur hyni, më pá në kambë të ngjitun për dorën e Zhakut. Nuk desht të shqetsojë vuejtjen time dhe i përcuell të gjithë tue u thanë që do ta ruente mejtin ai vetë bashkë me mue; mandej u gjujzue, dhe dikur, atje vonë natën, i friksuem prej qëndrimit tim të palëvizshëm, më ra me dorë në shpatull dhe kështu më bâni të mundshme që ta njof.

Ç'prej atij momenti nuk e dij se ç'gjau mâ. Fundi i asaj nate së tmershme, dita që e ndoq, e nesërmja e asaj dite dhe shum të nesërme tjera mezi që më kanë lanë kujtime të mjegullta dhe t'errta. E pra më bje ndër mend — por sikur gjâna që kanë ndodhë para shum shekujsh — nji marshim i pafund nëpër baltë të Parisit mbas nji karroce së zezë. E shof vehten time tue shkue krye shtruet, në mes të Pjerotit dhe abat Zhermanit. Nji shí i ftofitë përzie me pjalmë na frushkullon në fytyrë; Pjeroti ka nji çadër të madhe, por e mban aq keq dhe shiu bje aq vrullshëm saqë veladoni i abatit kullon, krejt i shëndritshëm prej ujit... Bjen shí! Bjen shí! Oh! Sa fort që bjen shi.

Ngat nesh, n'anën e karrocës, ec nji zotni i gjatë, i veshun krej në të zeza, i cili mban nji thupër të zezë ebani[1]). Ky mbikqyrsi i ceremonive të vorrimit, nji lloj oborrtari i vdekjes. Si të gjithë oborrtarët, ka nji pelerinë mëndafshi, shpatën, pantallonat e shkurta dhe nji kapelë të naltë... A mos âsht ky nji halucinacion në trunin tim?... Po më duket që ky njeri i përngjet zotni Vioit, kryekujdestarit të kolegjit në Sarlandë. Asht i gjatë si ai, si ai e mban kokën të përkulun mbi njanin sup dhe, sa herë që më shiqon ka po at gaz të rrêjshëm dhe të ngrimë që dukesh në buzët e të tmerrshmit mbajtësçilcash. Nuk âsht zotni Vioi, por ndoshta hija e tij.

[1]) Ebani — drû i zí, i fortë dhe i randë.

Karroca e zezë ec gjithnji, por aq ngadalë, aq ngadalë... Më duket që nuk do të mbërrijmë kurr... Mâ në fund ia mbërrimë në nji bahçe të trishtueshme, plot baltë të verdhë ku sharron njeriu deri në nyje të kambës. U ndalëm në zgrip të nji grope së madhe. Disa njerëz me pallta të shkurta sollën nji arkë të madhe dhe shum të randë, të cilën duhesh me e zhdrypë aty mbrendë. Operacioni âsht i vështirë. Litarët, krejt të shtanguem prej shiut, nuk rrëshqasin. Ndëgjoj njanin prej atyne njerzve tue thanë: „Kambët përpara! Kambët përpara!" Përballë meje, n'anën tjetër të gropës hija e zotni Vioit, me krye të mbështetun në njanën shpatull, vazhdon të qeshi ambëlsisht. E gjatë, e thatë, e shtrëngueme n'ato tesha zije, ajo hije shkëputet prej qiellit të murrmë si nji karkalec i madh dhe i zí, krejt i lagun...

Tash e shoh vehten sall me Pjerotin... Zbresim lagjes së Mômartrit... Pjeroti kërkon nji karrocë, por nuk e gjen dot. Unë eci brî tij me kapelën time në dorë; më duket që jam gjithnji mbrapa karrocës së kufomës... Gjatë gjithë lagjes njerzit kthejnë kryet për të pá nji burrë të trashë, i cili qán tue thirrë karrocat, dhe këtë fëmi që shkon krye shtruet nën at shi të madh...

Shkojmë, shkojmë gjithnji. E jam i lodhun, e koka ime âsht e randë... Mâ në fund, ja rrugina Somon, shtëpija e vjetër Laluet me qepenga të ngjyruem që kullojnë ujë të gjelbërt... Pa hŷ në dyqan, ngjitemi te Pjeroti... Në katin e parë më mungon fuqija. Ulem në nji kambë të shkallëve. E pamundun me shkue mâ larg; koka ime âsht shum e randë... Atëherë Pjeroti më merr në duert e veta; dhe, ndërsa ai më çon në banesën e tij, ashtu tre çerekë të vdekun, dhe tue u dridhë prej etheve, ndëgjoj pjalmën kah rreh xhamat e shkallëve dhe ujin e ulluqeve të shtëpis që bje në kopsht tue bâ zhurmë të madhe!... Bje shi! Oh, Sa fort që bje shí!

XVI

FUNDI I ANDRRËS

Vocrraku âsht i sëmutë; Vocrraku âsht kah vdes... Para rruginës Somon nji lese e gjanë me kashtë, të cilën e ndrrojnë çdo dy ditë, u kumton njerëzve që kalojnë rrugës: „Atje nalt nji plak i pasun âsht kah vdes..." Nuk âsht kah vdes nji pasanik plak, por âsht Vocrraku... Të gjithë mjekët e kanë dënue. Dy herë tifo mbrenda dy vjetsh âsht shum për këtë trû të vogël strince! Hajde! Shpejt, ngjitni kuajt në karrocën e zezë! Karkaleci i madh le të përgatisi thuprën e tij ebani dhe buzëqeshjen e tij të pikllueshme! Vocrraku âsht i sëmutë; Vocrraku âsht kah vdes.

Të shifni se ç'lemëri mbretnon në shtëpin e vjetër Laluet! Pjeroti nuk flên mâ; syt e zez janë të trishtueshëm. Zoja e randë shfleton Raspajin[1]) e saj si e çmendun, tue lutë fatlumin shejtin Kamfër të bâjë nji mrekulli të re në dobi të të sëmuetit të dashtun... Salloni i verdhë âsht i dënuem, pianoja e vdekun, flauta e heshtun. Por mâ i pikllueshmi se të gjithë, oh, mâ i pikllueshmi âsht nji fustan i vogël, i zi, i ulun në nji kand të banesës, tue bâ fanelë me gjypnyrë prej mëngjesit deri në mbramje, pa thanë asgjâ, me lot që i kullojnë rrëkajë.

Ndiç, ndërsa shtëpija e vjetër Laluet mjerohet kështu nat' e ditë, Vocrraku qëndron qetsisht i shtrîmë në nji shtrat të madh puplash, pa i shkue ndërmend për lotët që derdhen për të. Ka syt e hapun, por nuk shef asgjâ. Figurat e sendeve nuk shkojnë deri në trunin e tij. As që ndëgjon gjâ, kurrgjâ

[1]) Fransoa Raspaj (François Raspail) — Kimist e politikan francez, një ndër dishepujt e vuejtjes universale.

tjetër veçse një zukatje të shurdhtë, një zhurmë konfuze, sikur të kishte në vend të veshëve dy goca deti; aso gocash deti me buzë ngjyrë drandofillje, në të cilat mund të ndëgjohet zhrma e detit. Nuk flet, nuk mendon: do të thojshit që âsht një lule e sëmutë... Mjafton që t'i mbajnë mbi kokë një kërpë lagë me ujë të ftofitë dhe një copë akull në gojë, kjo âsht krejt ça ai kërkon. Kur akulli shkrihet, kur kërpa e lagshtë thahet në zjarrmin e radakës së tij, atëherë Vocrraku lëshon një hungrim — kjo âsht e tanë biseda e tij.

Shum dit kalojnë ashtu, — dit pa orë, dit kaosi, mandej befas, një mëngjes të bukur, Vocrrakun e pushton një ndjenjë e çudiçme. I dukset se po e nxjernin nga fundi i detit. Syt e tij shofin, veshët e tij ndëgjojnë. Merr frymë; e merr vehten në dorë... Maqina e të menduemit, e cila flente në një kand të trunit me vegëzat e saja t'imta si flokë zanash, zgjohet dhe vehet në levizje; në fillim ngadalë, mandej pak mâ shpejt, mandej me një shpejtti të tërbueme — tik, tak, tik, tak — me ia marrë mendja njeriut që tashti do të shkatrrojë çdo gjâ. Shifet që ajo maqinë e bukur nuk âsht bâ për të fjetë dhe që tashti don të fitojë kohën e humbun... Tik, tak, tik, tak!... Idét kryqzohen, ngatrrohen si fijet e mëndafshit. „O zot, ku jam?... Ç'âsht ky shtrat i madh?... E ato tri zoja atje, pranë dritares, ça po bâjnë?... At fustan të vogël ngjyre të zezë, që ma ka kthye shpinën, athue nuk e njof a?... Mund t'i mbushet mendja njeriut që..."

Dhe, për ta këqyrë mâ mirë at fustan të zi, të cilin ia merr mendja se e njef, Vocrraku ngrihet në brrylin e tij dhe përkulet jashtë shtratit, mandej menjiherë tërhiqet mbrapa i tmeruem... Atje, para tij, në mes të dhomës, shef një raft arre me hekura të vjetër që kacavaren në pjesën e përparshme të tij. At raft Vocrraku e njef; e ka pâ mâ përpara n'andërr, në një andënr të tmershme... Tik, tak, tik, tak! Maqina e të menduemit punon si era... Oh, tashti Vocrraku kujtohet! Bujtina Pilloa, vdekja e Zhakut, vorrimi, mbërritja te Pjeroti nëpër shí, të gjitha i shef përsëri, të gjitha i bijnë ndër mend. Ofshe! Tue u ringjallë jeta në këtë fëmi të ngratë ringjallet edhe vuejtja e tij, dhe fjala e parë e tij âsht një fshâmje...

Kur ndëgjojnë fshâmjen, të tri grát që punojshin pranë dritares dridhen. Njana nga ato, mâ e reja, çohet tue britë: „Akull! Akull!". Dhe menjiherë vrapon te oxhaku me marrë një copë akull, të cilën ia bje Vocrrakut, por Vocrraku nuk e don... E shtyn butsisht dorën që kërkon buzët e tija; — âsht një dorë shum e lëmuet për një mbikqyrse të sëmutit! Sidoqoftë, me një zâ që dridhesh, Vocrraku i thot:

— Dita e mirë, Kamijë!...

Kamijë Pjeroti habitet fort kur ndëgjon të sëmutin tue folë saqë mbetet shtang, me krah të shtrimë, me dorë të hapun, me copën e akullit të pastër që dridhet në maje të gishtave të saj ngjyrë drandofilli prej së ftoftit.

— Dita e mirë! — thot përsëri Vocrraku. — Oh! Po ju njof fare mirë, po, po!... E kam kryet në vend tashti... E ju? A po më shifni?... A mundeni me më pá?

Kamijë Pjeroti i zgurdullon syt:

— A ju shof unë, Daniel!... Ma merr mendja që po ju shof, po!...

Atëherë, nga ky mendim që rafti ka rrêjtë, që Kamijë Pjeroti nuk âsht e verbët, që andrra, ajo andërr e tmershme nuk do të jetë e vërtetë deri në fund, Vocrraku merr zemër dhe provon t'u bâjë pyetje tjera:

— Kam qenë shum i sëmutë si duket, a s'âsht ashtu Kamijë?

— Oh, po, Daniel, shum i sëmutë!...

— A jam ratë ç'prej shum kohe?...

— Nesër mbushen tri javë...

— Hatri i zotit! Tri javë!... Qe tri javë që nanë-Zhaku im i ngratë...

Nuk i jep fund fjalis dhe mësheh kryet e tij në jastek tue dnesë.

... N'at çast Pjeroti hyn në dhomë; ka sjellë nji doktor tjetër (po të vazhdojë sëmundja edhe pak kohë, e tanë Akademija e Medecinës do të kalojë nëpër at shtëpi). Ky âsht doktori i shkëlqyeshëm *Brum-Brum*, njeri i gjallë, i cili kryen punë shpejt e nuk zbavitet tue mbërthye dorzat e veta në shtratin e vdekjes të të sëmutit. Afrohet ngat Vocrrakut, ia prek pulsin, ia shiqon syt dhe gjuhën, mandej kthehet kah Pjeroti:

— Çfarë dokrash po më tregojshit pak përpara?... Po ky djalë âsht shërue...

— Shërue! — ia priti Pjeroti i mirë tue i bashkue duert.

— Aq mirë âsht shërue saqë tashti duhet ta gjueni këtë akull prej dritares jashtë dhe të sëmutit tuej t'i jepni me ngranë nji krah pule... Mjaft, mos u dëshproni mâ zojusha ime e vogël; mbrenda tetë ditsh ky vdekje-mashtrues do të jetë në kambë; po jua jap fjalën... Për këto tetë dit kini kujdes që të qëndrojë i qetë në shtratin e tij: largoni prej tij çdo emocion e tronditje; kjo âsht gjâja kryesore... Për kusurin ta lamë natyrën që të bâjë të vehten; ajo din të kujdeset mâ mirë se ju e se unë...

Mbasi foli kështu, doktori i shkelqyeshëm *Brum-Brum* i dha nji kalecë vdekje-mashtruesit të ri, buzëqeshje zojushës Kamijë dhe u largue ngadalë i ndjekun prej Pjerotit, i

cili qan prej gëzimit dhe përsërit gjatë gjithë kohës: „Ah, zotni doktor, ky âsht taman rasti me e thanë... ky âsht taman rasti me e thanë..."

Kamija qëndroi mbas tyne dhe përpiqet me vû në gjumë të sëmutin, por ai kundërshton me kambëngulje:

— Mos shkoni, Kamijë, ju lutem... Mos më leni vetëm... Si mund të kërkoni që unë të flej me këtë dhimin të madh që kam në zemër?

— Po, Daniel, duhet... duhet që ju të fleni. Keni nevojë për pushim, kështu ka thanë doktori... Mos âshtu! Bahuni i arsyeshëm, mbyllni syt e mos mendoni për kurrgjâ... Do të vij me ju pá përsëri dhe, nëse ju merr gjumi, do të qëndroj këtu për nji kohë të gjatë.

— Po flej... po flej... — thot Vocrraku tue i mëshelë syt. Mandej, tue ndrrue mendim: — Edhe nji fjalë, Kamijë!... Kush âsht ai fustan i vogël ngjyre të zezë që e pashë këtu para pak kohe?

— Fustan i zí?

— Po, po, ju e dini fare mirë! Ai fustan i zi që punonte me ju atje, pranë dritares... Tashti nuk âsht má aty... Por, pak përpara e pashë, jam i sigurtë...

— Oh! Jo, Daniel, ju kanë rrejtë syt... Unë kam punue këtu gjithë mëngjesin me zojën Tribu, mikeshën tuej të vjetër zojën Tribu, a ju kujtohet? Atë që ju e quejshit zoja e randë. Por zoja e randë nuk âsht e veshun me të zeza... Ajo ka gjithmonë fustanin e saj të gjelbërt... Jo! sigurisht që nuk ka ndonji fustan të zi në shtëpi... Sigurisht që e kani pá n'andër nji gjâ t'atillë... E tash mjaft! Unë po shkoj... Fleni mirë.

N'ato fjalë Kamijë Pjerotit u-largue me të shpejtë, krejtsisht e shqetsueme dhe me faqe të kuqe si zjarmi, sikur të kishte thanë ndonji rrênë.

Vocrraku mbet vetëm, por nuk e merr gjumi. Maqina me rrota t'imta tmersisht sillet në trunin e tij. Fijet e mëndafshta kryqzohen, ngatrrohen... Mendon për vllaun e tij të dashtun, i cili flên në dheun mbulue me bar atje në Mômartër; mendon gjithashtu për syt e zez, për ato dy drita të zeza, të cilat dukesh që perendija i kishte ndezë nergut për tê, por që tashti...

Befas dera e dhomës çelet pak, lehtë, lehtë, sikur të donte me hy ndokush, por pothuej menjiherë ndëgjohet zani i Kamijë Pjerotit tue thanë me zâ t'ulët:

— Mos shkoni... Emocioni do ta mbysi po t'i dali gjumi...

Dhe ja, dera mbyllet përsëri, lehtë, lehtë, ashtu sikurse ishte hapë. Për fat të keq, nji kind i fustanit të zi mbetet i za-

num prej derës dhe, këtë kind të fustanit që mbet në këtë anë, Vocrraku e pá prej shtratit të tij...

N'at çast zemra e tij u hodh, syt e tij u ndezën dhe, tue u çue në njanin brryl filloi me britë me zâ të naltë: „Nanë! Nanë! Pse nuk po vini me më përqafue?..."

Menjiherë dera hapet. Fustani i vogël ngjyre të zezë — i cili nuk mundet me durue mâ — vërsulet në dhomë, por, në vend që të shkojë kah shtrati, drejtohet kah ana tjetër e dhomës, me krahë të hapët e tue thirrë:

— Daniel! Daniel!

— Këndej, nanë... — briti Vocrraku, i cili ia shtrin krahët tue qeshë... — Këndej. A nuk shifni, a?

Atëherë, zoja Eiset, gjysëm e sjellun kah shtrati, tue prekë n'ajr rreth saj me duert që i dridheshin, përgjegjet me njâ zâ të piklluem:

— Ofshe, jo, thesari im i dashtun! Nuk po të shof!... Kurr nuk do të shof!... Jam e verbët!

Kur ndëgjoi këto fjalë, Vocrraku lëshoi nji britmë të fortë dhe rá përmbys në jastëkun e tij...

Asht gjâ e kuptueshme që, mbas njizet vjetsh mjerimi dhe vuejtjesh, mbasi i kishin vdekë dy fëmijt, mbasi i ishte rrënue votra dhe mbasi kishte jetue aq kohë larg të shoqit, e ngrata nana Eiset t'i ketë syt e saj të hyjnueshëm të djegun n'at mënyrë prej lotsh. Ky rast nuk âsht aspak i jashtëzakonshëm... Por për Vocrrakun çfarë përputhje e çudiçme ishte kjo me andrrën e tij. Ç'grusht të randë i kishte ruejtë fati tashti në fund! Athue vallë nuk do të vdesi nga ky grusht i mbramë?...

E pra, jo!... Vocrraku nuk do të vdesi. Nuk duhet që ai të vdesi. Çdo të ndodhi me nanën e tij të ngratë po të mbesi vetëm mbas tij? Ku do të gjejë ajo lot tjerë për të qá djalin e saj të tretë? Ç'do të ndodhi me babën Eiset, at viktimë të nderit tregtar, at çifut endacak të ventarís, i cili nuk ka as aq kohë të lirë sa me ardhë me përqafue fëmin e tij të sëmuetë as me i sjellë nji lule fëmis së tij të vdekun. Kush do ta përtrijë votrën, at votër të bukur familjare ku dy pleqt do të vijnë nji ditë me nxé duert e tyne të ngrata, të tfofta si akull... Jo, jo! Vocrraku nuk don të vdesi, përkundrazi, rroket për jetën me të gjitha forcat e tija... I kanë thanë që për t'u shërue mâ shpejt nuk duhet të mendojë, e ai nuk mendon; që nuk duhet të flasi, e ai nuk flet; që nuk duhet të qajë, e ai nuk qán... Të kënaqet zemra me e pa në shtratin e tij, me fytyrë të qetë, me sy të hapun, tue luejtë me thekët e mbulesës së puplave. Nji rekonvalescencë e vërtetë kanonike.

Rreth tij, e tanë shtëpija Laluet nxiton në heshtje. Zoja Eiset kalon ditët e saja te fundi i shtratit me fanelën e saj;

e verbta e dashtun aq mirë âsht stërvitë me gjylpnyrët e saj sa që bân fanelë njilloj sikurse në kohën kur shiqonte. Zoja e randë edhe ajo âsht aty; mandej çdo moment duket dhe fytyra e mirë e Pjerotit. S'mbetet kush, deri te flautisti, që të mos ngjitet nalt me pyetë për shëndetin e të sëmutit katër pesë herë në ditë. Vetëm, duhet ta thomi, ky i fundit nuk vjen për të sëmutin; âsht zoja e randë sidomos që e tërheq... Qysh se Kamijë Pjeroti i ka deklarue haptas se as ai as flauta e tij nuk i pëlqente, instrumentalisti i vrrullshëm âsht kthye kah vejushja Tribu, e cila, ndonse mâ pak e pasun dhe mâ pak e bukur se vajza e Sevenolasit, prapseprap nuk âsht krejt pa bukurí dhe pa të holla. Me këtë zojë romantike njeriu-flautë nuk ka humbë kohë dhe, qysh në bisedën e tretë âsht bâ fjalë për martesë dhe âsht folë si nëpër mjegull për ndërtimin e nji dyqani për bimë mjeksore në rrugën e Lombardëve me kursimet e zojës. E, shi për të mos i lanë me fjetë këto projekte të bukura, virtuozi i rí vinte aq shpesh me marrë lajme të reja.

E zojusha Pjerot? Për të nuk flitet! Athue nuk âsht mâ në shtëpi? Po, gjithnji âsht aty, vetëm që, qysh se i sëmuti âsht jashtë rrezikut, ajo nuk hyn pothuej kurr në dhomën e tij. Kur vjen, këtë gjâ e bân kalimthi, për të marrë të verbtën e për ta çue në tryezë; por me Vocrrakun kurr nuk shkëmben asnji fjalë... Ah! Sa larg që âsht koha e drandofillës së kuqe, koha kur, për të thanë „Ju due" syt e zez hapeshin si dy lule kadifeje! Në shtratin e tij, i sëmueti fshân kah mendon për ato çaste të lumtuna që kishin fluturue. E shef mirë që tashti vetë âsht shkaktar. Nuk ka arsye me u ankue. E pra do të kishte qenë gjâ aq e mirë, në mes të kaq dhimbjeve dhe trishtimeve me pasë pak dashuni për ta ngrofë zemrën! Do të kishte qenë aq gjâ e mirë me qá mbi nji shpatull mike!... Ç't'i bâjsh... e keqja ka ndodhë —thot me vehte fëmija i ngratë, — mâ mirë të mos mendoj për at gjâ dhe t'i lamë të pushojnë andrrimet! Për mue nuk âsht fjala që të jem i lumtun në jetë; âsht fjala që të kryej detyrën time... Nesër do t'i flas Pjerotit."

Dhe me të vërtetë, të nesërmen, n'orën që Sevenolasi kalon nëpër dhomë me hapa të lehtë për të zbritë në dyqan, Vocrraku, i cili rrin aty mbas perdesh tue përgjue ç'prej agimit, e thërret me zâ t'ambël:

„ Zotni Pjerot! Zotni Pjerot!"

Pjeroti i afrohet shtratit; dhe atëherë, i sëmuti, shum i tronditun, flet pa i çue syt:

— Tashti jam më shërim e sipër, zotni Pjeroti im i mirë dhe kam nevojë me folë seriozisht me ju. Nuk due t'ju falënderoj për çka keni bâ për nanën time dhe për mue...

Ndërpremje e gjallë e Sevenolasit: „Asnji fjalë mbi at çashtje zotni Daniel! Krejt çka jam tue bâ e kam pasë për detyrë me bâ. Kështu jemi marrë vesh me zotni Zhakun."

— Po, e dij, Pjerot, e dij që çdo gjâ që ju thonë mbi këtë pikë ju jepni gjithmonë të njajtën përgjegje... Kështu, dhe unë nuk due t'ju flas për at gjâ. Përkundra, nëse ju kam thirrë, këtë gjâ e kam bâ për të kërkue nji nderë prej jush. Kallfi juej do t'ju lâjë së shpejti; a dëshironi me më marrë në vendin e tij? Oh! Ju lutem Pjerot, më ndëgjoni deri në fund, mos më thoni jo pa më pasë ndëgjue deri në fund!... E dij që mbas sjelljes sime së poshtun nuk kam mâ të drejtë të jetoj mes jush. Në shtëpi ndodhet dikush kê e bân me vuejtë prezenca ime, për kê shkaqimi im âsht i urrejtshëm dhe kjo gjâ âsht e drejtë!... Por sikur ta rregullojsha punën n'at mënyrë që të mos më shofi kurr, nëse marr përsipër mos me hypë kurr këtu, nëse rrij gjithmonë në dyqan, nëse bâhem pjestar i shtëpis suej pa qenë në të, si qêjt e mëdhej t'oborrit, të cilët nuk hyjnë kurr nëpër kthina, athue vallë mund t'i pranojshit këto kushte?

Pjeroti ka dëshirë të madhe të rrëmbejë në duert e tija të mëdha kokën leshdredhun të Vocrrakut dhe ta përqafojë fort e fort; por e mban vehten e përgjegjet qetsisht:

— Paj, ndëgjoni, zotni Daniel, para se të thom ndonji gjâ, kam nevojë të këshillohem me vogloshen... Sa për mue, propozimi yt më përshtatet mjaft; por, nuk e dij nëse vogloshja... Mâ në fund, do të shofim. Duhet të jetë çue... Kamijë! Kamijë!

Kamijë Pjeroti, me at pamje mëngjesore porsi nji bletë, âsht kah vaditë drandofillen e saj të kuqe mbi oxhakun e sallonit. Vjen në dhomë, e veshun me nji penjoar mëngjesi, me flokë të ngrituna në mënyrë kineze, e freskët, e gëzueshme, plot erë lulesh.

— Ndëgjo, vogloshe, — i tha Sevonolasi, — zotni Danieli po kërkon me hy në shërbim te na për të zavendsue kallfin... Porse, meqenëse ai mendon që prezenca e tij këtu do t'ishte tepër e randë...

— Tepër e randë! — e ndërpren Kamijë Pjeroti tue ndrrue ngjyrë.

Nuk foli mâ gjatë, por syt e zez e kryen fjalin e saj. Po! Syt e zez vetë u treguen para Vocrrakut, të thellë si nata, të ndritshëm si hyjt, tue thirrë: „I dashtun! I dashtun!" me aq epsh dhe flakë sa që i sëmuti i ngratë e ndjeu zemrën të kallun.

Atëherë Pjeroti tha tue qeshë me vehte:

— Paj, spjegohuni ndërmjet veti... Duket që âsht ndonji mosmarrëveshtje.

Dhe mandej shkoi te dritarja me rrahë takëtin e një valleje sevenolasi në xhama; mandej, kur ia muer mendja që fëmijt janë spjegue mjaft ndërmjet vedi, — oh perendí! Mezi që patën kohë me shkëmbye tri fjalë, — Pjeroti u afrohet dhe i shiqon:

— He mirë, si po thoni?

— Ah, Pjerot, — tha Voorraku tue ia shtrî dorën — ajo âsht poaq e mirë sa dhe ju... më ka falë!

Ç'prej atij çasti shërimi i të sëmutit eci me çizme magjike shtatë kilometrash... U muer vesh që syt e zez nuk luejnë mâ prej odës. Të dy kalojnë dit të tana tue bâ projekte për ardhmënin e tyne. Flasin për darsëm, për votrën që duhet përtrî. Flasin gjithashtu për nanë-Zhakun e dashtun dhe emni i tij i ban ende të derdhin lot të mjaftueshëm. Por prapseprap, në shtëpin e vjetër Lalluet ka dashuní. Kjo gjâ ndihet. Dhe, nëse ndonjani habitet se si dashunija mund të lulzojë ashtu në mes të zís dhe në mes të lotve, do t'i thojsha atij që të shkojë me pá ndër vorreza të gjitha ato lule të bukura që bîjnë mes plasash të vorreve.

Mâ në fund, mos mendoni që dashunija e ban Voorrakun të harrojë detyrën e tij. Sado mirë që e ndien vehtën në shtratin e tij të madh, në mes të zojës Eiset dhe të syve të zez, i ngutet me u shëndoshë, me u çue, me zbritë në dyqan. Sigurisht jo se e tërheq shum porcelani, por vuen nga dëshira të fillojë at jetë vetëmohimi dhe pune, për të cilën nanë-Zhaku i kishte dhanë shembull. Fundi i fundit mâ mirë âsht të shesish pjata në një rruginë, siç thonte tragjedianja Irma, se sa të fshijsh Institucionin Ulî ose të të fshikllojnë në Môparnas. Sa për Muzën, për të nuk flitet mâ. Daniel Eiseti i don gjithmonë vargjet, por jo të vetat dhe, at ditë kur shtypshkruesi, tue mos mujtë mâ me i mbajtë në shtypshkrojë të nandëqind e nandëdhetë e nandë blêjt e *Komedís baritore*, i dërgoi në rruginën Somon, faitziu poet i vjetër pat guximin me thanë:

— Të gjitha këto duhet të digjen.

Por Pjeroti, si mâ i matun që ishte, u përgjegji atyne fjalëve:

— Me i djegë të gjitha këto!... Besa jo!... Mâ mirë due me i ruejtë në dyqan. Ua gjej unë vendin... Ky âsht taman rasti me e thanë... Shi mbrenda një kohe së shkurtë kam me përgatitë një dërgesë gotëzash për vé për në Madagaskar. Duket që n'at vend, qyshse e kanë pa gruen e një misionari anglez tue ngranë vé surbull, tashti askush nuk don me i ngranë vét ndryshe... Me lejen tuej, zotni Daniel, librat tuej do të më hyjnë në punë me i mbështjellë gotëzat e veve.

Dhe me të vërtetë, mbas pesëmbëdhetë ditsh. *Komedija baritore* u nis për në vendin e të shkëlqueshmes sundimtare Rana-Volo. Pastë më shum sukses atje se në Paris!

... E tashti, lexues, para se ta përfundoj këtë histori, due me të çue edhe nji herë në sallonin e verdhë. Asht nji e diele mbasdite, nji e diele e bukur dimni — të ftoftë i thatë e diell mjaftë. E tanë shtëpija Laluet shëndrit. Vocrraku âsht shëndoshë krejtsisht dhe tashti âsht çue prej shtratit për herë të parë. At mëngjes, për nder të kësaj ngjarje solemne, i sakrifikuen Eskulapit[1]) disa dyzina goca deti, të laguna me venë të bardhë e të mirë prej Turene. Tashti janë të gjithë të mbledhun në sallon. Asht mirë; flaka ndizet n'oxhak. Në xhamat, për të cilat âsht ngjitë bryma, dielli krijon pejzazhe t'argjenta.

Përpara oxhakut ,Vocrraku, i ulun në nji shkam, në kambët e së ngratës nanë të verbët, e cila po kotej, flet me zâ t'ultë me zojushën Pjerot që âsht më e kuqe se sa drandofillëzja e kuqe që ka në flokë!... Kjo gjâ âsht e kuptueshme mbasi ajo ndodhet aq afër zjarrit. Kohë mbas kohe ndëgjohet nji brejtje — Asht kryet e zogut që sqepon në nji qoshe; — ose ndëgjohet nji britmë dëshprimi — âsht zoja e randë që âsht kah humbë në letra paret e dyqanit për bimë mjeksore. Ju lutem t'i veni re fytyrës triumfuese të zojës Laluet e cila po fiton, dhe buzëqeshjes së shqetsueme të flautistit që po humb.

E z. Pjeroti?... Oh! Z. Pjeroti nuk âsht larg... Ndodhet atje, te vendi i thelluem i dritares, gjysëm i mëshehun prej perdes së madhe ngjyrë të verdhë, dhe po punon në heshtje nji punë, në të cilën âsht zhytë krejtsisht dhe e cila e bân të djersitet. Përpara tij, në nji tryezë ndodhen kompase, lapsa, vizorë, matsekandesh, ngjyrë kine, brusha, dhe më në fund nji tabak i gjatë letre vizatimi, të cilin e mbulon me shenja të veçantë... Duket që puna e tij i pëlqen. Çdo pesë minuta çon kryet, e përkul pak anash dhe buzëqesh me nji shprehje kënaqsije për atë çka âsht kah shkarravit.

Ç'âsht vallë ajo punë misterioze?

Pritni, tashti do të shofim... Pjeroti i dha fund. Del prej vendit të tij ku ishte mëshefë, mbërrin lehtë mbrapa Kamijës dhe Vocrrakut, mandej befas ua hap tabakun e tij të madh para syve tue thanë: „Shiqoni, dashunorë, çka mendoni për këtë?"

Dy klithma i përgjegjen:

— Oh, babë!

— Oh, zotni Pjerot!

---

[1]) Eskylapi — simbas mitologjís greke ishte zoti i medicinës, bir'i Apollonit.

— Çka ka ndodhë?... Çka âsht ajo? — pyet e verbta e ngratë, e cila zgjohet trembshëm.

Dhe Pjeroti gëzueshëm:

— Çka âsht kjo, zoja Eiset?... Asht... Ky âsht taman rasti me e thanë... Asht nji projekt i pllakatës së re, të cilën do ta vejmë mbi dyqan mbrenda pak muejsh... Hajde, zotni Daniel, lexoje krejt me zâ të naltë, të shofim çfarë përshtypje bân.

Në fund të zemrës së tij Vocrraku derdh nji lot të fundit për fluturat e tija të blerta dhe, tue rrokë tabakun me të dy duent: — Guxim, tregoju burrë Vocrrak! — lexon fuqishëm me nji zâ të vendosun këto pllakatë të dyqanit, në të cilën ardhmënija e tij âsht shkrue me gërma të mëdha nji pëllambë:

PORCELANA DHE KRISTALE

Shtëpija e vjetër Laluet

EISETI DHE PJEROTI

TRASHIGIMTARË

P Ë R M B A J T J A

PJESA E PARË

		Faqe
I.	— Fabrika	7
II.	— Bumballat	15
III.	— Ai vdiq! Ju shëndoshë!	22
IV.	— Fletorja e kuqe	26
V.	— Fito bukën tande	36
VI.	— Të vegjlit	45
VII.	— Pioni	53
VIII.	— Syt e zez	61
IX.	— Ngjarja Bukojra	69
X.	— Ditët e këqija	76
XI.	— Miku im i mirë profesori i skermës	80
XII.	— Hallka e hekurt	88
XIII.	— Çilcat e z. Vioit	97
XIV.	— Daja Batist	101

PJESA E DYTË

I.	— Galoshet e mija	104
II.	— Nga ana e meshtarit të Sê Nizierit	108
III.	— Nanë—Zhaku im	116
IV.	— Diskutimi rreth buxhetit	119
V.	— Qyqja e Bardhë dhe zoja e katit të parë	127
VI.	— Romani i Pjerotit	134
VII.	— Drandofillja e kuqe dhe syt e zez	145
VIII.	— Nji mbramje letrare në rruginën Somon	153
IX.	— Do të shesish porcelan	165
X.	— Irma Boreli	175
XI.	— Zemra e sheqerit	182
XII.	— Tolokototinja	193
XIII.	— Grabitja	201
XIV.	— Andrra	209
XV.	—	218
XVI.	— Fundi i andrrës	225

ALFONS DODË

VOCRRAKU

Redaktor teknik
SKENDER HOXHA

Korektor
SHYQRI KUSHEVICA

Tirazhi 2.000 copë

U shtyp në dhetuer 1959 në Shtypshkrojën e Sipërmarrjes gazetare-botuese „RILINDJA" — Prishtinë